

Dissertationes Universitatis Helsingiensis 191/2024

MINÄKÖ MUSTALAINEN?

ROMANIUDEN JATKUVUUS EKSOGAAMISISSA PERHEISSÄ

Henry Hedman

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

esitetään Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Metsätalo, B116 (sali 1), 6. syyskuuta 2024 kello 12.00.

Helsinki 2024

Esitarkastajat

Professori Katriina Siivonen, Turun yliopisto
Professori Petri Nokelainen, Tampereen yliopisto

Kustos

Professori Arto Kallioniemi, Helsingin yliopisto

Ohjaajat

Professori Arto Kallioniemi, Helsingin yliopisto
Johtava arviointiasiantuntija, dosentti Jari Metsämuuronen, Helsingin yliopisto
Dosentti Saija Benjamin, Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Professori, emerita Arja Virta, Turun yliopisto

Taitto: Marja Eronen ja Henry Hedman
Kannen kuva: Neljä sukupolvea, Philippe Gueissaz

Julkaisija: Helsingin yliopisto
Sarja: Dissertationes Universitatis Helsingiensis 191/2024

ISBN 978-952-84-0239-8 (painettu)
ISBN 978-952-84-0262-6 (sähköinen)
ISSN 2954-2898 (painettu)
ISSN 2954-2952 (sähköinen)

PunaMusta, Joensuu 2024

TIIVISTELMÄ

Tämä on kasvatustieteen alueelle sijoittuva monografiaväitöskirja, jonka tavoitteena on määritellä moniulotteisesti romaniuden tunnusmerkit ja analysoida romaniuden jatkuvuuden edellytyksiä eksogaamisissa perheissä. Tässä tutkimuksessa selvitetään Suomen romaniyhteisön mustalaisuuden eli romaniuden, *romaniban*, intensiteettiä sekä jatkuvuutta seuraavalle sukupolvelle. Tarkastelen romani-identiteettiä essentiaalistisesta näkökulmasta, jonka mukaan romanius pyrkii säilymään romanitapojen ja niiden noudattamisen osalta. Romaniuden siirtymiseen vaikuttavia tekijöitä ei ole aiemmin tutkittu eksogaamisissa romaniperheissä.

Tämän tutkimuksen tuloksena kehitettiin romaniuden kokonaismalli, jonka avulla romaniutta voidaan arvioida sekä eksogaamisissa että endogaamisissa perheissä. Romaniuden mallinnuksessa käytettiin teoreettisena viitekehystenä Boas Shamirin (1986) sitoutumista koskevaa mallia, joka jaettiin sisäiseen ja ulkoiseen sitoutumiseen, joiden välillä on yhteys (Metsämuuronen, 2003). Yhdessä ne muodostavat romaniuden kokonaismallin eli romaniban. Sen mukaan romaniuden voidaan ajatella koostuvan mitattavasta sisäisestä koetusta romaniudesta ja ulkoisesta näkyvästä romaniudesta. Sisäinen romanius koostuu romaniarvoista, asenteista ja romaniuden tunteesta. Ulkoinen romanius sisältää romanikielen lisäksi romanitapojen noudattamisen kolmessa eri kontekstissa, jotka ovat perhe, lähisuku ja laaja sosiaalinen ympäristö.

Tutkimuksessa käytettiin monimenetelmä tutkimustapaa (*Mixed methods research*), jossa hyödynnettiin sekä laadullista että määrällistä metodologiaa. Työn empiirinen osuus koostuu havainto-, haastattelu- ja kyselyaineistosta, jota tarkastellaan teoria- lähtöisesti. Tutkimuksen kohderyhmän muodostaa 20 eksogaamista romaniperhettä ja heidän 20 aikuista lastaan. Tutkimuksessa hyödynnettiin myös tutkijan omaa romanitaustaa ja asiantuntemusta sekä laajaa suomalaista romanitutkimusaineistoa sadan vuoden ajalta. Aineistosta ilmenee, miten samalla tavoin romaniutta on perinteisesti määritelty eri aikakausina ja miten sitä nykyäänkin määritellään.

Romanikulttuurin voidaan ajatella edustavan itämaista kollektiivista kulttuuria, kun sitä vastoin länsimainen kulttuuri edustaa vahvemmin individuaalista kulttuuria. Romaniutta ei voi ajatella ilman sisäistä arvomaailmaa sekä tapakulttuuria. Romaniuden sisäinen arvomaailma kuvastuu ulkoisessa näkyvässä tapakulttuurissa. Mustalaisuuden tapakulttuurin ytimenä oleva vanhempien ihmisten kunnioittaminen on säilynyt historian saatossa.

Tutkimuksessa ilmeni, että romanikulttuurissa perinteisen tapakulttuurin noudattamisella on suuri merkitys. Vaikka tapakulttuurin noudattaminen oli tärkeä näkyvä mittari ulkoisesta romaniudesta, niin romaniyhteisö piti keskeisimpinä romanisielua, sisäistä tunnetta kuulumisesta romaniyhteisöön ja oikeita arvoja. Mottona oli 'ei vaatteet, vaan ne aatteet'.

Keskeinen tutkimuslöydös oli, että mustalaisuuden tunnusmerkit ovat Suomessa säilyneet sadan vuoden ajan melko muuttumattomina aina pukeutumista myöten huolimatta yhteiskunnallisista muutoksista. Eksogaamisten perheiden romani-puolisot ja myös ei-romanipuolisot haluavat Suomessa edelleen vaalia romani-perinteitä, vaikka nuoremman sukupolven kohdalla joustetaan erityisesti silloin, kun on kyse romanitapojen noudattamisesta perheen parissa.

Tässä tutkimuksessa eksogaamisten perheiden vanhemmat sekä heidän aikuiset lapsensa pyrkivät pitämään ainakin jossakin määrin kiinni sisäisen ja ulkoisen romaniuden elementeistä, jotka ylläpitävät romaniuden jatkuvuutta, pysyvyyttä ja samuutta. Vahvimmin romaniutta ylläpitivät ja siirsivät lastenlapsille isovanhemmat, joita teititeltiin ja joille osoitettiin kunnioitusta pukeutumalla 'häveliäästi'. Seuraavan sukupolven romaniutta tukivat myös romaniyhteisön yhteiset tapaamiset ja juhlat, samoin endogaamiset yhteenmenot.

Eksogaamiset kahta kulttuuria edustavat perheet voivat olla sekä vähemmistö-identiteetin siirtäjiä että sen hylkääjiä. Ainoastaan pienessä mittakaavassa eksogamiassa voisi olla uhkan siemeniä, mikäli kadotetaan romaniuden sisäinen arvopohja tai ulkoisen romaniuden tunnusmerkit. Sellaisena kuin mustalaisuus on tullut tässä tutkimusaineistossa esille, esiin nousseista peloista huolimatta myös eksogamia tarjoaa mahdollisuuden romaniuden jatkumiseen kaksikulttuurisessa kontekstissa. Myöskään uskoontulo ei näyttänyt vaikuttavan romaniuteen, mutta elämäntapoihin sillä oli vaikutusta.

Tutkimuksessa esiin tullut ajatus, että romanikulttuuri-identiteetti on sekä sisäistä koettua että ulkoista näkyvää romaniutta, tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman jatkaa vastaavia tutkimuksia myös muiden vähemmistökulttuurien parissa.

Avainsanat: eksogaaminen, eksogamia, endogaaminen, endogamia, horttoromanus, kollektiivinen identiteetti, mustalaisuus, romaniba, romani-identiteetti, romanikulttuuri, romaniuden kokonaismalli, romanus, sisäinen romanus, ulkoinen romanus, uskoontulo, yhteenmeno

GUSTIBA

Dauva hin barjibosko džaanibosko monografiako roodiba, koonesko faatiba hin te laħħel kaalengo pinsibosko merkni ta analysavel romanibosko langħtibosko naaljibi aro eksogaanime huupi. Aro dai roodiba reedavaha Finitiko romano tšetibosko romanibosko intensiteetiba ta doolesko langħtiba aro vauro ħleħtako tšangeske. Me dikkaa romani identiba dženom essentialistiko dikkibosko knuuta, kai romanibosko džii kammela te džiiivel. Dola saaki so angouvina romanibosko fóljiba naa sigide roodide aro eksogaanime romani huupi.

Dauva roodibosko paalal fendjadam romanibosko hilo modellos, katta vojuvaha bismaven romaniba aro eksogaanime huupi ta aro endogaamine huupi. Aro romanibosko modelliba rikkadam teoretiko Boas Shamiresko phannibosko modellos, so dieladam aro arruno ta aurino phandiba, koonengo maħkar hin tšetiba (Metsämuuronen, 2003). Tšetanes doola formavena romanibosko hilo modellos. Doollesko paalal romaniba vojuvaha te bisnavel, so vela arruno ta pinsime romanibosta ta aurino dikkime romanibosta. Arruno romanibosta vela romano veeribi, džinti, romano pinsiba. Aro aurino romaniba hin romani tšimb ta kaalengo maneerengo rikkiba aro triin froojime kontekstos, so hin huupa, neeruno ħleħta ta boħlo sosiaaluno trystiba. Tšetanes arruno ta aurino romaniba formavena romanibosko hilo modellos.

Aro roodiba rikkade buut metodosko roodibosko maneera, (Mixed methods research) kai gotjudam ħlaagime te moolime metodologia. Buttiako empiirino dielos formudiilo hogibosko-, rakkibosko- ta puħħibosko materiaalosta, so dikkaha teoriako paalalta. Roodibosko objektosko gruppos hin 20 eksogaamine romane huupi ta lengo 20 bare kenti. Aro roodiba hyövudiijam niina roodiboskiiresko iego kaaliba ta saakengo džaaniba ta boħlo finitiko romano roodibosko materiaalosal ħeel bereħesko tiijata. Materiaalosta vojuvaha dikken, sar it maneerensa romaniba hin traditionaales biħade aro froo tiija ta sar douva hin akatiija niina biħate.

Romano kulttuura vojuvaha te tenkaven te naaljuves iidavitiko tšetano kulttuura, ka dooles prissi hin lentako kulttuura so naaljila džoralides jekkuro kulttuura. Romaniba na vojula tenkaven uutan arruno veeribosko boliba ta maneerako kulttuura. Romanibosko arruno veeruno boliba farabila pes aro aurino dikkime maneerako kulttuuros. Romanibosko maneerengo kulttuuresko džii hin phurane komujengo pattiba, so hin spaarudiilo aro hilo historiako tiija.

Aro roodiba dissudiilo, te aro kaalengo kulttuura traditionaalo maneerako kulttuuresko rikkiba hin baro merkniiba. Vaħka maneerako kulttuuresko rikkiba hin

fuortuno dissime bismos aurino romanibosta, jakkes romani tšetiba rikkadas koni mañkurnes kaalengo marmo, arruno pinsiba ħunnibosta aro kaalengotšetiba ta reetime veeribi. Phenniba sas 'naa dola koola, bi dola veeribi'.

Mañkurno roodibosko laħħiba sas, te romanibosko pinsibosko merkni hin aaħte it dženom ħeel bereħ tiija aro Finitiko them, jakkes te doola na ömsude buut alti koolenna vaħka doori hin aaħtas buut tšetano thaanengo ömsibi. Eksogaanime kaalengo huupi kaalo ta gaaje phurnide kammena aro Finitiko them pappales te rikkaven phallo kaalengo traditienna, vaħka terne ħleħtako tšangenna na ventavena traditiengo rikkiba jakke buut mañkar iego huupa.

Aro dai roodiba eksogaanime huupengo phurnide ta lengo bare kenti kamne te rikkaven helle kutti phallo arruno te aurino romanibosko elementenna, so rikkavena romanibosko tiljiba, aaħħiba ta it aaħħiba. Koni džoralides romaniba rikkade ta rikade pengo kentengo kentenge bare phurnide, koone phenle 'tume' ta sikade pattiba koolime lansales. Vauro ħleħtako tšangengo romaniba rikkade panna kaalengo tšetane dikkibi ta juuli, ta panna endogaamine romano sankiba.

Eksogaamine huupi, so naaljavena dui kulttuurja, vojuvena aaħħen it tiija minoriteetesko identiteetosko rikibongiire elle doolesko nikki mukkibongiire. Endo aro besko bismosko forma aro eksogamia vojulas aaħħel ħoodibosko fröiji, ke naħħaha kaalengo arruno veeribosko botnos elle aurino kaalengo pinsibosko merkni. Ajasaavo romaniba so hin aulo auri datta roodibosta, na aaħħela endo traħ, bi eksogamia anela vojiba kaalengo tiljiba aro dui kulttuuresko kontekstos. Helle religiaano džintiba na dissudas angouvimes aro romaniba, bi dživibosko maneerenge dooles sas angouviba.

Roodibosta aulo naal tenkiba, te romani kulttuuresko identitetos hin it tiija arruno pinsime ta aurino dikkime romaniba, so dela džarimen dikkibosko knuuta te tiljuvaa roodibi panna vaure minoriteetengo mañkar.

Gliisijako laave: eksogaamino, eksogamia, endogaamino, endogamia, hortto kaalo, kollektiivino identiteetos, kaalovitiko, romaniba, romano identiteetos, romano kulttuura, romanibosko hilo modellos, romaniba, arruno romaniba, aurino romaniba, religiaano džintiba, romano sankiba

SUMMARY

This is a monograph dissertation in the field of education, which aims to define the characteristics of Romanipen (Romaniness) in a multidimensional way and to analyse the conditions for the continuity of Romanipen in exogamous families. This research examines the intensity of Romanipen in the Finnish Romani community and its continuity in the next generation. I examine Romani identity from an essentialist perspective, according to which the essence of the Romani identity tends to be preserved. The factors influencing the transmission of the Romani identity have not been previously studied in exogamous Roma families.

As a result of this study, an overall model of Romanipen was developed, which allows evaluate it in both exogamous and endogamous families. The theoretical framework used in the modelling of Romanipen was Boas Shamir's (1986) model of internal and external commitment, where there is a connection between the components (Metsämuuronen, 2003). According to it, Romanipen can be evaluated to consist of measurable internal perceived Romanipen and external visible Romanipen. Internal Romanipen consists of Romani values, attitudes, and self-identification of Romanipen. External Romanipen includes not only the Romani language but also the observance of Romani customs in three different contexts: the family, the immediate family, and the wider social environment. Together, internal and external Romanipen form an overall model of Romanipen.

The study used a mixed methods research approach, utilising both qualitative and quantitative methodologies. The empirical part of the study consists of observational, interview and survey data, which are examined from a theoretical perspective. The target group of the study consists of 20 Roma exogamous families and their 20 adult children.

The study also utilized extensive Finnish research data collected by the researcher over a period of one hundred years and researcher's own Roma background and expertise too. The data shows how Roma have traditionally been defined in the similar ways in different periods and how they are defined today too.

Romani culture can be seen as an Eastern collective culture, whereas Western culture is more strongly individual. Romanipen cannot be thought of without an internal set of values and customs. The internal value system of Romanipen is reflected in the external visible culture of customs. The respect for elders that lies at the heart of the customary culture of Romanipen has been preserved throughout history.

The research showed that in Romani culture, respect for traditional customs is of great importance. While adherence to the customary culture was an important visible indicator of external Romanipen, however the Romani community considered the Romani spirit, an inner sense of belonging to the Romani community, and true values. The motto 'not only the Romani clothes, but above the Romani values', to be the most important thing in Romanipen.

A key finding of the research was that the characteristics of Romanipen have remained relatively unchanged in Finland for the last hundred years, right down to dress, despite social changes. Romani and non-Romani spouses of exogamous families in Finland still want to preserve Romani traditions, although the younger generation is more flexible in their homes, especially when it comes to observing Romani customs.

In this study, the parents of exogamous families and their adult children try to maintain, at least to some extent, the elements of internal and external Romanipen that sustain the continuity, permanence, and sameness of Romanipen. The strongest Romanipen was maintained and transmitted to the grandchildren by grandparents, who were treated and respected by dressing demurely. The next generation's Romanipen was also fostered by the gatherings and celebrations of the Romani community, as well as by endogamous Romani cohabitations.

Exogamous bicultural families can be both transmitters and rejecters of minority identity. Only on a small scale, exogamy could contain the seeds of a threat if the internal value base of Romani identity or the characteristics of the external Romani identity are lost. As such, despite the fears that have emerged, exogamy also offers the possibility of the continuation of Romanipen in a bicultural context. Similarly, religious experience did not seem to have an impact on Romanipen, but it did have an impact on lifestyles.

The idea that Romani cultural identity is both an inner experienced and an outer visible Romani identity, which emerged in the study, provides an interesting perspective to continue similar studies with other minority cultures.

Keywords: exogamous, exogamy, endogamous, endogamy, real Romanipen, collective identity, Gypsiness, Romanipen, Romani identity, Romani culture, overall model of Romanipen, Romaniness, internal Romanipen, external Romanipen, religious experience, Roma cohabitation

KIITOKSET

Väitöskirjamatvani on kestänyt yli 9 vuotta. Matka on ollut pitkä ja vaiheikas. Siihen on mahtunut vaihtelevia tunteita jaksamisesta, luovuttamisesta ja taas jatkamista monien muiden vastuiden kanssa. Se on ollut kovaa pakertamista, etsimistä, lukemista, turhautumista, innostumista ja jälleen työtä ja työtä. Olisin halunnut, että tämä väitöskirja olisi valmistunut ennen eläkkeelle pääsyäni, mutta hyvä näinkin. Nyt on tultu hetkeen, että väitöskirjani on tässä vaiheessa. Sydämeistäni nousee suuri kiitollisuus kaikkia teitä kohtaan, jotka olette kannustaneet, rohkaisseet ja uskoneet minuun.

Erityinen kiitos kuuluu äidilleni, joka on kannustanut minua eteenpäin väitöskirjan tekemisessä. On ollut niitäkin hetkiä, jolloin olen äidin rohkaisua tarvinnut. Myös edesmennyt isäni kannusti minua opiskelemaan, mikä oli alkusysäys opintielle lähdeittäessä.

Olen elänyt ja nähnyt vuodet 1950–60-luvuilla, jolloin meidänkin romaniperheemme kiersi hevoskyydillä. Oli pyydyttävä yösjaa pääväestöltä ja välillä päästiin tupiin tai latoihin. Vanhemmat tekivät kauppaa myymällä, milloin mitäkin tuotetta, joita siihen aikaan oli maaseudulta vaikea saada. Kaupanteko talosta taloon oli joskus raskasta; niinpä vanhemmat rohkaisivat lapsiaan opiskelemaan ja hankkimaan hyvät ammatit, jotka helpottaisivat lasten eteenpäin pääsyä elämässä.

Vanhempien rohkaisun lisäksi olen saanut ohjaajilta apua. Pääohjaajani professori Arto Kallioniemi on auttanut erityisesti siten, että olemme Arton johtamassa seminaarissa käsitelleet yhdessä väitöskirjaopiskelijoiden kanssa väitöskirjani etenemistä. Artoa kiitän siitä, että hän otti minut seminaariinsa ja on auttanut minua saavuttamaan tavoitteeni. Suuri kiitos myös dosentti Saija Benjaminille, joka on antanut hyviä ohjeita sisällön rakenteen laadintaan ja tarjonnut hyviä kommentteja tekstiin. Haluan kiittää myös professori Jouko Lindstedtiä hänen romanikieleen liittyvistä kommentteistaan, mutta myös ystävydestä. Jouko jäi eläkkeelle vuonna 2020 ja joutui jäämään pois ohjaajan vastuusta.

Erityiset kiitokset haluan osoittaa johtavalle arviointiasiantuntijalle, dosentti Jari Metsämuuroselle, joka on ohjannut, kommentoinut ja opettanut minulle taulukkolaskentaa ja ruotanut menetelmäosuutta. Hän on myös kannustanut ja rohkaisut minua, kun oma uskoni väitöskirjan tekemiseen on meinannut laantua. Hän on pitänyt minut akateemisella polulla, kun välillä olen poukkoillut sieltä tietokirjailijan suuntaan. Virallisten ohjaajien lisäksi minua ovat auttaneet kommentoimalla ja

rohkaisemalla dosentti Pekka Rähä sekä FT Martin Stenberg, joita myös haluan kiittää. Lisäksi suuri joukko ystäviä on kannustanut työtäni romanitutkijana.

Oikolukemisessa on erityisesti ollut suurena apuna sosiologi Marja Eronen sekä toiminnanjohtaja Tuula Åkerlund. Hellevi Hedman on tarkastanut romaninaisten puvustoon kuuluvat osuudet. Haluan kiittää heitä sydämestäni. Lisäksi perheeni on ollut tutkimukseni innoituksen lähde. Kiitokset rakkaalle vaimolleni, joka on mahdollistanut omistautumiseni väitöskirjatyöhön. Tämä monivuotinen yhteistyö ohjaajien ja oikolukijoiden kanssa on hitsannut meitä yhteen ja ystäväyteen. Kiitos, että olette olleet kannustamassa minua kohti päämäärääni. Kiitos! Paargiba! Viimeisimmän kiitoksen haluan sanoa romanikielellä. *Panna me paargavaa mo deuluno daad, koon hin diijas mange džoor ta sastiba te sluutaves dauva baro butti kai hin manna džeelo buut bereh.*

Lopella, tammikuun 8. päivänä 2024

Henry Hedman

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	1
GUSTIBA	3
SUMMARY	5
KIITOKSET	7
SISÄLLYS.....	9
1 JOHDATTELUA TUTKIMUKSEN AIHEALUEESEEN.....	12
1.1 KEITÄ ROMANIT OVAT?.....	15
1.2 ROMANEIHIN KOHDISTETUT ASEENTEET.....	18
1.3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ	26
1.4 TUTKIMUKSEN RAKENNE	27
2 ROMANIKULTTUURIN ERITYISPIIRTEITÄ	30
2.1 ROMANIKULTTUURIN KOLLEKTIIVISUUS, YHTEISÖLLISYYS JA SAMUUS	30
2.2 ROMANIKULTTUURIN ULOTTUVUUKSIA.....	34
2.3 KIELI-IDENTITEETTI	42
2.4 USKOONTULO.....	48
2.5 SOSIAALINEN KONTROLLI	51
2.6 YHTEENMENO	55
2.7 RAJAMEKANISMIT	56
3 ROMANIUDEN MÄÄRITTELY	62
3.1 ROMANIUDEN MÄÄRITTELYÄ 1900–60-LUVUILLA	63
3.2 ROMANIUDEN MÄÄRITTELYÄ 1970–80-LUVUILLA	64
3.3 ROMANIUDEN MÄÄRITTELYÄ 1990–2000-LUVUILLA	66
3.4 ROMANIUDEN TUNNUSMERKIT LÄHDEKIRJALLISUUDESSA	70
4 EKSOGAMIA ROMANIYHTEISÖISSÄ	75
4.1 YHTEISKUNNALLISET MUUTOKSET EKSOGAAMISTEN PERHEIDEN KASVUN TAUSTALLA.....	75
4.2 EKSOGAMIA VALTIOVALLAN ASSIMILOIMISEN VÄLINEENÄ	78
4.3 EKSOGAAMISTEN PERHEIDEN MÄÄRÄ SADAN VUODEN AJANJAKSOLLA	79
4.4 ROMANIEN ASEENTEET EKSOGAAMISIIN LIITTOIHIN	81
5 ROMANI-IDENTITEETTI.....	83
5.1 ETNISEN IDENTITEETIN YLEISTÄ MÄÄRITTELYÄ	84
5.2 ROMANIBAN KEHITYKSEEN VAIKUTTAVIA TEKIJÖITÄ	88
5.2.1 Romaniban omaksuminen romaniperheen ja lähisuvun kautta	89
5.2.2 Tunnustuksen ja hyväksynnän vaikutus romaniban rakentumiseen	89
5.2.3 Laajemman sosiaalisen ympäristön vaikutus romaniban rakentumiseen	91
5.3 ROMANIUDEN RAKENTUMISEN ULOTTUVUUDET TUTKIMUKSESSA	93
5.3.1 Romani-identiteetin rakentuminen yksilötasolla	94
5.3.2 Romani-identiteetin rakentuminen perheessä ja lähisuvussa.....	95

5.3.3 Romaniuden rakentuminen laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä	97
5.3.4 Romaniuden rakentuminen kansainvälisessä kontekstissa	98
5.4 EKSOGAAMINEN TAI KAKSOISIDENTITEETTI.....	99
6 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA MENETELMÄT	103
6.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	103
6.2 METODOLOGINEN VIITEKEHYS	105
6.2.1 Tutkimusmetodologian ja tutkijan position lähempää tarkastelua.....	106
6.2.2 Monimenetelmätutkimus.....	110
6.3 AINEISTO, SEN KERUU JA AINEISTON ANALYYSIN ERITYISKYSYMYKSIÄ.....	111
6.3.1 Tutkimuksen eteneminen	113
6.3.2 Otoksen kokoaminen kenttätutkimukseen.....	114
6.3.3 Laadullisen aineiston analyysin erityiskysymyksiä	117
6.3.4 Määrällisen aineiston analyysin erityiskysymyksiä	117
6.3.5 Aineistoon liittyviä monimenetelmätutkimuksen näkökulmia.....	118
6.4 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS	119
6.4.1 Tutkimuksen reliabiliteetti.....	120
6.4.2 Tutkimuksen validiteettikysymyksiä	121
7 KOKONAISSROMANIUDEN MUUTTUJAT	124
7.1 SISÄISEN ROMANIUDEN MUUTTUJAT	124
7.1.1 Romanius itse koettuna sisäisenä tunteena	126
7.1.2 Romaniuden arvot	127
7.1.3 Asenne romaniutta kohtaan	128
7.2 ULKOISEN ROMANIUDEN MUUTTUJAT	128
7.2.1 Romanikielen merkitys.....	128
7.2.2 Romanitapojen noudattaminen perheessä	130
7.2.3 Tapakulttuurin noudattaminen lähisuvun piirissä	133
7.2.4 Tapakulttuurin noudattaminen laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä ..	133
7.3 USKON, USKOONTULON JA USKONNON VAIKUTUS ROMANIUTEEN	136
7.4 ROMANIBAN ARVIOIMINEN MENETELMÄLLISESTI	137
7.4.1 Romaniuden teoreettista mallintamista	139
7.4.2 Romaniuden osatekijöiden operationalisointi	140
8 TUTKIMUSTULOKSET	143
8.1 SISÄINEN JA ULKOINEN ROMANIUS	143
8.1.1 Tulokset sisäisestä romaniudesta.....	144
8.1.1.1 Vanhempien sisäinen romanius.....	145
8.1.1.2 Aikuisten lasten sisäinen romanius.....	147
8.1.1.3 Vanhempien ja lasten sisäisen romaniuden vertailu.....	150
8.1.2 Tulokset ulkoisesta romaniudesta	151
8.1.2.1 Romanikielen käytön intensiteetti.....	151
8.1.2.2 Tapakulttuurin intensiteetti kotona.....	156
8.1.2.3 Tapakulttuurin intensiteetti lähisuvun piirissä.....	164
8.1.2.4 Tapakulttuurin intensiteetti laajassa sosiaalisessa ympäristössä.....	170
8.2 KOKONAISSROMANIUDEN MALLI.....	176
8.2.1 Sisäisen romaniuden elementtejä ja niiden välisiä yhteyksiä	177

8.2.2 Ulkoisen romaniuden elementtejä ja niiden välisiä yhteyksiä.....	178
8.2.3 Sisäisen ja ulkoisen romaniuden yhteys kokonaisromaniuteen	180
8.3 JOHTOPÄÄTÖKSET ROMANIUDEN YLISUKUPOLVISESTA JATKUVUUDESTA	184
8.3.1 Sisäisen romaniuden ylisukupolvinen jatkuvuus	185
8.3.2 Ulkoisen romaniuden ylisukupolvinen jatkuvuus.....	187
8.3.3 Kokonaisromaniuden siirtyminen lapsille	192
8.4 TUTKIMUKSEN ARVIOINTI TUTKIMUSKYSYMYSTEN VALOSSA	195
9 POHDINTA.....	197
9.1 TULOSTEN PERUSTEELLA NOUSEVIA KYSYMYKSIÄ	197
9.2 ROMANIUTTA VAHVISTAVIA TEKIJÖITÄ	200
9.3 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS	202
9.4 JATKOTUTKIMUSMAHDOLLISUUDET.....	204
9.5 POHDINTAA ROMANIUDEN MALLIN YLEISTETTÄVYYDESTÄ	205
9.6 TULEVAISUUDEN ROMANIUS VUONNA 2050?.....	207
10 LÄHTEET	211
11 LIITTEET.....	235
LIITE 1. KYSELYLOMAKE VANHEMMILLE	235
LIITE 2. KYSELYLOMAKE AIKUISILLE LAPSILLE	245
LIITE 3. LIITETAULUKOT	254
LIITE 4. KUVIOLUETTELO.....	266
LIITE 5. PISTEYTETYT TAULUKOT.....	267
LIITE 6. ROMANIUDEN MITTAREIDEN KUVAUS.....	272
LIITE 7. TAULUKKOLUETTELO.....	273

1 JOHDATTELUA TUTKIMUKSEN AIHEALUEESEEN

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää eksogamian vaikutuksia romani-identiteetin ylisukupolviselle jatkuvuudelle. Tutkimus kohdistuu romaniuden eli mustalaisuuden, *romaniban* tunnusmerkkeihin sekä niiden ilmenemiseen eksogaamisissa romani-perheissä ja seuraavalle sukupolvelle siirtymiseen vaikuttaviin tekijöihin. Onko eksogamia uhka romani-identiteetin säilymiselle ja jatkuvuudelle? Omaksuvatko eksogaamisten perheiden lapset molemmat identiteetit tai vain toisen? Tämän tutkiminen on kiinnostavaa eikä tästä aihekokonaisuudesta romanien kohdalla ole aiempia suomalaisia tutkimuksia, joten tutkimus täyttää puuttuvaa aukkoa.

Jokaisella tutkimuksella on syntytarinansa. Niin on tälläkin tutkimuksella. Oma perheeni on *eksogaaminen* eli kaksikulttuurinen¹, jossa vaimoni kuuluu pääväestöön ja itse kuulun romanivähemmistöön eläen täysin romanitapojen mukaan romani-yhteisössä. Tämä lähtökohta antoi sysäyksen lähteä tutkimaan romanivähemmistön romanibaa eksogaamisissa perheissä laajemminkin. Tutkimuksen aloitus tutkimuskysymyksineen sijoittuu vuoteen 2014. Toimin silloin Helsingin yliopiston romani-kielen ja -kulttuurin yliopisto-opettajana.

Tutkimuksen tekemiselle lisävauhtia antoi vuonna 2017 ilmestynyt kahta romani-nuorta koskeva Ilta-Sanomien artikkeli (Karppi, 2017). Toimittaja Pasi Karppi haastatteli kahta romanitaustaista nuorta heidän identifioitumisestaan romaniksi sekä heidän kokemuksistaan tulla hyväksytyksi romaniyhteisön täysivaltaisena jäsenenä. Toinen näistä nuorista, Tanja, kertoi omasta identiteettikriisistään ja kapinastaan molempia kulttuureja kohtaan seuraavasti:

13-vuotiaana minulla alkoi kova identiteettikriisi, kapinoin rajusti sekä valtaväestöä että romaneja vastaan (Karppi, 2017, s. 25).

Eksogaamisissa perheissä lapsi kasvaa kahden kulttuurin vaikutuspiirissä saaden kokemuksia, hiljaista tietoa ja ymmärrystä molemmista kulttuureista. Samoin kieli-

¹ Väitöskirjassa käytetään välillä kaksikulttuurisuus-käsitettä viittaamaan eksogaamisten romani-perheiden kahteen kulttuuriin: romanikulttuuriin ja suomalaisen pääväestön kulttuuriin. Kaksikulttuurisuus-käsitettä on käyttänyt muun muassa Pirjo Pöllänen (2018) Itä-Suomen yliopistolle tekemässään väitöskirjassa *Hoivan rajat: venäläiset maahanmuuttajanaiset ja yllirajainen perhehoiva*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D57/2013.

<https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/12/5e0ed925-hoivan-rajat.pdf>

identiteetti² kasvaa perheissä, missä suomen kielen lisäksi käytetään romanikieltä ja missä lapsilla on mahdollisuus oppia vähemmistökieltä. Jossain vaiheessa kasvu-prosessia, sosiaalisten paineiden vuoksi, nuori saattaa kuitenkin joutua tekemään valinnan, kumpaan kulttuuriin hän sitoutuu. Ulkopuoliselle voi valinta näkyä jo ulkoisten merkkien ansiosta. Romanikulttuuriin sitoutumisesta kertovat esimerkiksi vaatetukseen liittyvät valinnat ulkoisen romaniuden tunnusmerkinä.

Tanja (Karppi, 2017) on kaksikulttuurisesta perheestä. Hän kasvoi romanivanhemman suvun keskellä romaniperheessä omien vanhempien erottua. Hänen oli vaikea löytää omaa identiteettiään murrosikäisenä nuorena, jolloin tunteet häilyivät. Lopulta hän päätti valita asioita molemmista kulttuureista. Tanja omaksui vahvemmin romani-identiteetin ja on edelleen ylpeä romanitaustastaan. Tanjan arki ei kuitenkaan aina ole ollut helppoa. Lehtiartikkelissa hän kertoi kohtaavansa rasismia lähes päivittäin, mikä ilmeni muun muassa töitä hakiessa. Säästääkseen sekä työnantajan että omaa aikaansa Tanja useimmiten kertoi työnantajalle olevansa romanitaustainen henkilö. Lähes aina hän sai kielteisen päätöksen työnantajalta. Romanitaustan lisäksi Tanja koki perinteisen romanasun vaikeuttavan elämää. Hän kertoi, kuinka bussissa hänellä on aina tilaa; ei ole niin ruuhkaista bussia, että joku tulisi hänen viereensä istumaan.

Tanjan kokemus kuvastaa ajankohtaista yhteiskunnallista keskustelua systemisestä rasismista (Feagin & Bennefield, 2014) ja syrjinnästä, jota vähemmistöt ja erityisesti romanit edelleen kohtaavat (Yhdenvertaisuusvaltuutettu, 2022). Tanjan mielestä hänellä on sekä romani- että pääväestön identiteetti. Tanjan valinta ottaa vaikutteita ja elementtejä molemmista kulttuureista vahvistaa samalla hänen romani-identiteettiään, etenkin hänen pukeutuessaan romanasuun ja pyrkiessään noudattamaan romanikäyttäytymistä tapoineen.

Ilta-Sanomien lehtihaastattelun (Karppi, 1917) toinen henkilö, Leif, koki osaavansa elää niin romani-isänsä kuin pääväestöön kuuluvan äitinsä kulttuurien mukaisesti. Leif piti etuoikeutenaan, että hän pystyi katselemaan elämää ikään kuin kahdesta ikkunasta ja näin havainnoimaan etämmältä asioita, joita läheltä ei välttämättä näe. Toisin kuin Tanja on Leif onnistunut saamaan työtä romanitaustastaan huolimatta. Hän kertoi elävänsä pääväestön tavoin, mutta kokevansa syvemmät tunteensa romaniyhteisössä. ”Sieluni on siitä riippuvainen”, hän totesi. Ongelmatonta ei ollut Leifinkään elämä (Karppi 2017, s. 26), sillä ”puolikkaan asema saattaa olla romaniyhteisössä epäselvä. Kaikki romanit eivät laske puolikkaita samanarvoiseksi täys-

² Viitalan (2015, s. 23) tekemässä tutkimuksessa ilmeni, että informanteilla voi olla useita samanaikaisia kieli-identiteettejä. Kieli-identiteettien eroavaisuuksien hän katsoi ilmenevät erityisesti asennoitumisessa, joko kielenoppijaksi tai -omaksujaksi.

romanien kanssa.” Leif kertoi, että ”täysjäsenyyden” voi saada, mikäli kykenee omaksumaan romanitavat ja romanien sielunelämän.

Näiden nuorten haastattelu nosti esiin muutamia sellaisia asioita, joita olen nyt tutkinut. Tanjan kohdalla jäi askarruttamaan, tarkoittiko hän identiteettiä määriteltessään suomalaisidentiteettiä vai suomalaisuutta kansallisena tunteena. Leif oivalsi, että puoliromanikin voi tulla hyväksytyksi romaniyhteisöön, mikäli hän omaksuu romanitavat ja romanien sielunelämän. Leifin sopeutuminen romaniyhteisöön antoi mielenkiintoisen näkökulman tutkia, miten romanius siirtyy eksogaamisissa perheissä lapsille.

Kiinnostukseni eksogaamisia perheitä kohtaan liittyy läheisesti myös kahteen nyt jo aikuiseen poikaani, joiden kasvua ja kulttuuri-identiteetin kehittymistä olen saanut seurata eri ikävuosina. Vaikka olemme mielestämme kasvattaneet kummatkin poikamme samalla tavoin, heidän kulttuuri-identiteettinsä ovat muokkautuneet erilaisiksi. Siinä missä toinen pojistamme on identifioitunut etenkin pukeutumisen ja käytöksen osalta romaniksi, toinen pojistamme on toistaiseksi omaksunut vahvemmin pääväestön kulttuuri-identiteetin. Hän kyllä käyttäytyy romanitapoja kunnioittaen etenkin käydessään isovanhempien luona. Minulla on myös entisestä endogaamisesta avioliitosta kolme tytärtä, jotka kaikki identifioituvat romaneiksi.

Voidaanko olettaa, että saman eksogaamisen perheen lapset voivat omaksua joko kaksoisidentiteetin tai vain toisen identiteetin? Monet eri tekijät vaikuttavat identifioitumiseen. Käytän tässä tutkimuksessa pääosin käsitettä romanius, mutta ajoittain myös käsitettä mustalaisuus, jota romanit itse käyttävät määriteltessään romaniutta. Identiteetti-käsite on täysin vieras romaniyhteisössä.

Romaneita yhdistää vahva yhteinen tunne mustalaisuudesta, romaniudesta eli *romanibasta*.³ Romanit tarkoittavat mustalaisella henkilöä, joka on syntyperältään, pukeutumiseltaan sekä tavoiltaan ja käytökseltään ”aito, oikea” eli *horttoromani*. Muiden kuin romanien on suositeltavaa käyttää romaninimitystä.

³ Romaniyhteisön sisällä on tapana käyttää termiä mustalainen, mutta yhteisö edellyttää pääväestöltä romaninimityksen käyttöä. Tässä tutkimuksessa käytän välillä sanaa mustalaisuus ja välillä romani-identiteetti, romanius tai romanikielellä *romaniba*. Romaniba tarkoittaa aitoa mustalaisuutta, horttoromaniutta, romanihenkeä, romaniuden ydintä, tietoisuutta romaniyhteisöön kuulumisesta ja romani-verta. Kansainvälisessä kirjallisuudessa käytetään termiä *Romanipen*.

1.1 Keitä romanit ovat?

Romanivähemmistön tausta, historia ja kulttuuri ovat tuntemattomia suurelle osalle pääväestöstä. Historian tarkastelu auttaa selvittämään, keitä romanit ovat ja millaisia ennakkoluuloja heihin on kohdistunut sekä romanikulttuurin erityispiirteet ja tunnusmerkit.

Romanien yhteiset kokemukset ovat yhdistäneet heitä. Romanien vuosisatojen aikana kokemat vainot, syrjintä ja ennakkoluulot ovat vaikuttaneet heidän elämäntapaansa, mutta samalla ne ovat lisänneet eristäytymistä muusta yhteiskunnasta. Tämä marginaalisuus on yhtäältä säilyttänyt romanit yhtenäisenä joukkona, mutta toisaalta kasvattanut entisestään pääväestön ennakkoluuloja ja kielteistä asennoitumista vieraaksi koettuja romaneja kohtaan. Osa pääväestöstä on luonut romaneista määrätynlaisen kuvan, joka on osittain säilynyt heillä vuosisatojen saatossa (Häkkinen, 2005; Kenrick & Puxon, 1972; Tanner, 2000; Tervonen, 2005).

Romanien saapuessa Eurooppaan 1300-luvulla he poikkesivat tumman ulkonäkönsä ja vaatetuksensa puolesta muusta väestöstä. Miehillä oli pitkät hiukset ja korvarenkaat sekä erilainen pukeutuminen. Naiset pukeutuivat romanityylyiseen pitkiin värikkäisiin hameisiin, joita taiteilijat ovat tallentaneet maalauksiinsa. Romanien ulkonäkö herätti valtaväestössä ennakkoluuloja ja elämäntyyliä paheksuntaa (Fraser, 1992). Ajan kristillisyyttä hallitsi ajatus valon enkeleistä ja mustista paholaisista, joista jälkimmäisiä romanien katsottiin edustavan. Kirkko välitti kuvaa pelottavasta sekä taikuuteen ja pahuuteen liittyvästä joukosta, jota on syytä karttaa. Länsimainen kristillinen yhteisö piti yllä ennakkoluuloja romaneja kohtaan. Myöskään romani kielen alkuperästä ei tiedetty mitään ennen kuin vasta 1700-luvun lopulla (Frazer, 1992; Hancock, 2002; Kenrick & Puxon, 1972). Tuolloin paljastui romanikielen yhteys intialaisiin kielisiin eli yhteys Intiaan vahvistui. Romanikielen todettiin kuuluvan indoeurooppalaisen kielikunnan indoiranilaisen haaran indoarjalaiseen alaryhmään. Romanikieli on yksi niistä Intian kielistä, joita Intiasta lähteneet kiertelevät ryhmät puhuvat Intian ulkopuolella. Sitä ennen romanian ei pidetty edes oikeana kielenä. Joidenkin mielestä romani oli enemmän keksitty salakieli kuin jokin normaali kieli (Granqvist, 2007; Hedman, 2009; Matras, 2002).

Eurooppaan tultuaan romanit itse väittivät olevansa Vähä-Egyptistä, mutta eurooppalaiset olettivat heidän olevan pelättyjä turkkilaisia *tataareja*. Ranskalaiset ja saksalaiset pitivät tulokkaita *saraseeneinä*. Muitakin oletuksia ilmeni, mutta kaksi meidän päiviimme asti säilynyttä ja tunnetuinta nimitystä *tsinganit* ja *egyptiläiset*. Tsinganista on eri muunnelmia, kuten *cingano*, *cikan*, *zigeuner* ja *cingene*, joka on saanut alkunsa Bysantin alkuajoilta sanasta *atsingani* ('älkää koskeko'). Uudet tulokkaat pitivät väli-

matkaa muuhun väestöön siellä, missä he kulkivat. Kantasanasta *gypsy* on johdettu sana *egyptian* ja siitä edelleen sanat *sipsiwn*, *ijito*, *gjupci*, *gitano*, *yiftos* ja *gitan* (Hancock, 2002; Ollikainen, 1995; Tanner, 2000).

Keski-ajan eurooppalaiset käyttivät nimitystä egyptiläinen vieraan maan kansalaisista. Tulomatallaan Eurooppaan romanit olivat viipyneet jonkin aikaa Adrianmeren rannikolla, jota aluetta kutsuttiin tuolloin Vähä-Egyptiksi. Euroopassa romanit kertoivat olevansa sieltä. Myös *gypsy*⁴-nimityksen takia on romanien ajateltu olevan lähtöisin Lähi-idän Egyptistä. Ottomaanien tiedetäänkin pakkosijoittaneen Balkanilta osan romaniväestöä Egyptiin, josta he myöhemmin löysivät tiensä takaisin Eurooppaan (Hancock, 2002, 1999; Pulma, 2006; Rekola, 2014).

Romanit olivat levittäytyneet 1500-luvulle tultaessa lähes kaikkiin Euroopan maihin, myös Pohjoismaihin. Ensimmäiset romanit saapuivat Ruotsi-Suomeen vuonna 1512 (Vehmas, 1961; Viita, 1967; Pulma, 2006) ja Suomen puolelle 1500-luvun puolivälissä Ahvenanmaan kautta, josta heidät aluksi torjuttiin ja karkotettiin takaisin Ruotsin puolelle. Muutama vuosikymmen myöhemmin heitä tavattiin eri puolilla Suomen aluetta. Romanit ovat olleet siis lähes 500 vuotta osana maatamme ja sen väestöä (Hedman, 2017; Pulma, 2006; Rekola, 2014; Suonoja & Lindberg, 2000; Vehmas, 1961; Viita, 1967).

Romanit eivät itse olleet Euroopassa maininneet mitään intialaisista juuristaan⁵. Ennen tätä tietoa romaneja yhdistettiin milloin mihinkin vieraaseen ryhmään, etupäässä tummiin tataareihin, josta juontuu Ruotsissa käytetty sana *tattare*. Ruotsissa 1500-luvun alussa heidän rinnastamisensa tummiin tataareihin johti siihen, että heitä pidettiin vakoojina (Pulma, 2006, 2014).

Käsitteellä *romani* on monta määritelmää. Kansainvälistymisen myötä romanimääritelmälle on tullut lisähaasteita. On haettu yhteistä nimitystä kaikille romaneille. Huhtikuun 8. päivänä vuonna 1971 Lontoossa ensimmäisessä romanien maailmankongressissa⁶ romanit ja mukana olleet tarkkailijat keskustelivat muun muassa kaikkia romaneja koskevasta yhteisestä nimityksestä. He päättivät yhdessä, että romaneja maailmanlaajuisesti edustaa sana *Rom* yksikössä ja *Roma* monikossa.⁷ Samassa kokouksessa päätettiin myös yhteisestä kansallishymnistä, joka on Žarko

⁴ *Gypsy*-sana juontuu sanasta *egyptian*, joka merkitsee 'egyptiläinen', ja tämän takia romaneja on pidetty egyptiläisinä. Ranskassa ja Hollannissa heitä kutsuttiin nimityksellä 'Faaraon kansa'.

⁵ ks. Hancock, 1998.

⁶ Maailmankongressissa 8.4.1971 perustettiin International Romani Union – IRU. Paikalla oli edustajia 14 eri maasta ja Suomea edusti opetusneuvos Viljo Koivisto. <https://iromaniunion.org>

⁷ Heimion ulkopuolisesta ei käytetä rom- tai romaninimitystä, vaan nimitystä *gaajo* (mask.) tai *gaaji* (fem.), mikä tarkoittaa 'valkolainen' tai 'ulkopuolinen'.

Jovanovićin kirjoittama *Gelem, Gelem*. Tässä perustamiskokouksessa päätettiin myös yhteisestä romanilipusta, jonka yläosa on sininen ja alaosa vihreä ja lipun keskellä on kärrynpyörä; lisäksi päätettiin kansainvälisestä romanipäivästä 8. huhtikuuta (Koivisto, 1984; Morrow, 1998; Ollikainen, 1995).

Euroopan unioni ja Euroopan neuvosto sekä myöhemmin Euroopan komissio ovat pyrkineet määrittelemään vuodesta 1987 vuoteen 2007, keitä romanit ovat (Liégeois, 1987, 1994, 2007). Ne ovat pyrkineet löytämään poliittisesti korrektiin yhteisen nimityksen Euroopan romaneille. Euroopan Perusoikeusvirasto määritteli vuonna 2010 (FRA, 2010), että termi romani on kattotermi, joka sisältää samanlaisia kulttuurisia piirteitä omaavat ihmisryhmät kuten romanit, sintit, matkailijat (travellers), ashkalit ja kalét. Näillä ryhmillä todettiin olevan yhteinen historia ja yhteinen kokemus syrjinnästä kaikissa Euroopan maissa.

Euroopan komissio (European Commission, 2012, 2020), ETYJ ja Cahrom (2015) laajensivat sittemmin romanimääritelmää koskemaan myös romanichelit, bojashit/rudarit, jenishit, egyptiläiset, manushit, sekä Euroopan ulkopuolelta domit, lomit ja abdalit sekä henkilöt, jotka tunnustivat itsensä romaneiksi (Cahrom, 2015). YK:n (2015) määritelmän mukaan termi romani viittaa heterogeenisiin ryhmiin, joilla on yhteiset historialliset juuret ja kielelliset piirteet sekä yhteinen kokemus. Romaneista on käytetty nimityksiä *gypsy* tai *mustalainen*, joita romanit pitävät loukkaavina ilmaisuina (Tanner, 2000). Jotkut tutkijat (Acton & Mundy, 1997) katsovat, että vaikka Englannin, Irlannin ja eri maissa asuvat travellersit asuvat karavaaneissa tienpäällä tai asuinrakennuksissa, niin heitä ei pidetä edustavan samaa romani-kulttuuri-identiteettiä nomadielämäntyylistään huolimatta, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta.

Suomessa romaniväestöä on 1500-luvun alussa kutsuttu ensin *tattarinimityksellä* ja myöhemmin *zigenare* ja viimein nimityksellä *mustalainen*. Nykyään romani-sana kattaa koko Suomen romaniväestön. Romanit itse käyttävät itsestään romanikielistä sanaa *kaale*⁸ eli mustalaiset.⁹ Kaaleita asuu Suomessa noin 12 000 ja lisäksi noin 3 000 Suomen romanina on muuttanut Ruotsiin. Suomeen on tullut myös noin 1 200 romanina ulkomailta.¹⁰

⁸ *Kaalo* tarkoittaa 'mustaa, mustalaista'. Sana on yksikössä *kaalo* ja monikossa *kaale*.

⁹ Kilpeläinen, E. (2023). Korpusavusteinen kriittinen diskurssintutkimus nimityksistä mustalainen ja romani Suomi24-keskustelupalstalla. Kandidaatintutkielma. Suomen kieli. Kieli- ja viestintätieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto.

¹⁰ Anca Enachen tiedonanto, 31.12.2023. Diakonissalaitos.

Länsimäki (1993)¹¹ määrittelee romani-sanan seuraavasti:

...romani-sanan kantana on ihmistä, miestä merkitsevä mustalaiskielen sana rom, jonka juuret ulottuvat sanskritiin asti. Kannasta rom on johdettu adjektiivi romano (maskuliinimuoto), romani (feminiinimuoto).

Euroopan neuvoston arvion mukaan Euroopassa on noin 10–12 miljoonaa romanian.¹² Romanit muodostavat suurimman eurooppalaisen vähemmistöryhmän, joiden tasa-arvo, osallisuus ja osallistuminen on huomioitu Euroopan neuvoston suosituksessa vuodelta 2021.¹³

1.2 Romaneihin kohdistetut asenteet

John Garlack¹⁴ on todennut ennakkoluulojen olevan kuin päälleen kaatunut pyramidi, jossa yhdestä negatiivisesta kokemuksesta voi kasvaa suuri ennakkoluulojen pyramidi. Useimmat ennakkoluulot, jotka koskevat vähemmistöjä, eivät perustu henkilökohtaiseen kokemukseen, vaan johonkin muuhun – ehkä muilta opittuun asenteeseen. Martin Luther King Jr. on kiteyttänyt ennakkoluulojen kehän seuraavasti:

*... Olen vakuuttunut siitä, että ihmiset vihaavat toisiaan, koska he pelkäävät toisiaan. He pelkäävät toisiaan, koska he eivät tunne toisiaan, ja he eivät tunne toisiaan, koska he eivät kommunikoi toistensa kanssa, eivätkä he kommunikoi toistensa kanssa, koska he ovat erillään toisistaan.*¹⁵

Romanit ovat joutuneet Euroopassa kokemaan ennakkoluuloja, jotka ovat ohjanneet hallitsijoita säättämään lakeja ja säädöksiä romanien karkottamiseksi maasta. Kun siinä ei ole onnistuttu, niin heidät on pyritty assimiloimaan yhteiskuntaan ”soveltuviksi” kansalaisiksi. Ruotsi-Suomen aikana kirkon korkein johto myötäili valtiovallan toimenpiteitä kieltämällä romaneilta kaikki kirkolliset palvelut ja avunannon. Kansa puolestaan jakautui kahteen osaan: Niihin, jotka tarvitsivat romanien palveluja sekä

¹¹ <https://www.kielikello.fi/-/romani-eli-mustalainen>

¹² https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR16_14/SR_ROMA_FI.pdf

¹³ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H0319\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H0319(01)&from=EN)

¹⁴ John Garlockin luento vuonna 1978, Christ for the Nations Institute.

¹⁵ Pastori Martin Luther King Jr. puhe 15. lokakuuta 1962, King Chapel Cornell College, Mount Vernon Iowa. <https://news.cornellcollege.edu/dr-martin-luther-kings-visit-to-cornell-college/>

niihin, jotka eivät voineet sietää romaneja (Häkkinen, 2005; Ollikainen, 1995; Pulma, 2006, 2014; Tanner, 2000).

Romanit kykenivät Eurooppaan tullessaan 1300-luvulla käyttämään hyväkseen feodaalisen yhteiskunnan tarjoamia hyötyjä. Romanijohtajat esiintyivät heimon ulkopuolisille aatelisina, kuten kreiveinä ja herttuoina, saaden pääväestöltä näin itselleen ja väelleen parempaa kohtelua kuin mitä muutoin olisivat saaneet. Varsin pian romanit saivat osakseen kokea valtiovallan, kirkon ja pääväestön ennakkoluuloja, syrjintää ja vihamielisyyttä. Yhtenä syynä voidaan pitää turkkilaisten valloitusyrityksiä Euroopassa, jotka saivat kirkon pelkäämään jokaista, joka viittasi jollain tavoilla turkkilaisiin. Romaneja pidettiin muun muassa tataareiden vakoojina ja uhkana valtiovallan turvallisuudelle (Frazer, 1992; Hancock, 2002; Pulma, 2006).

Euroopassa nähtiin romanit ja heidän kiertelevän elämänsä rasitteena feodaaliselle yhteiskunnalle, joten heistä tahdottiin päästä eroon joko karkottamalla maasta tai laittamalla heidät pakkotyöhön. Myös pääväestöstä poikkeava tumma ulkomuoto sekä oudot tavat ja vieras kieli aiheuttivat kysymyksiä romanien alkuperästä kasvat- taen ennakkoluuloja heitä kohtaan. Kun sekä valtiolta että kirkko asennoituivat uusiin tulokkaisiin ennakkoluuloisesti, aiheutti se myös pääväestössä lisääntyvää paheksuntaa ja ennakkoluuloja romaneja kohtaan (Frazer, 1992; Hancock, 2002; Pulma, 2006). Lisäksi tavallinen kansa närkästyi romaneihin jo pelkästään pukeutu- misen perusteella ajatellen, että he ovat liian ”herraskaisia” (ks. myös Joki, 1956; Tanner, 2000).

Ruotsi-Suomessakin kiertävät romanit vangittiin irtolaislain pohjalta ja miehet laitettiin pakkotyöhön ja naiset kehrulaitoksiin lapsineen. Valtiovallan seuraava tavoite oli assimiloida romanit yhteiskuntaan ja näin hävittää heidän itämainen kulttuurinsa sekä feodaaliselle yhteiskunnalle vieras kiertävä elämäntapansa (Kenrick & Puxon, 1972; Pulma, 2006; Rekola, 2014). Valtionkirkon asenne romaneja kohtaan oli yhtenäisen valtiovallan kanssa. Ne romanit, jotka olivat tulleet Eurooppaan ja levittäytyneet 1500-luvun alussa aina Pohjoismaihin asti, kirkko torjui Lutherin opissa olleen arkki- piispa Laurentius Petrin johdolla. Kirkon korkein johto otti kielteisen ja torjuvan asenteen uusia tulokkaita kohtaan. Papit eivät saaneet haudata romanivainajia eivätkä kastaa lapsia. Kirkko halusi pitää romanit pois yhteiskunnasta, mikä johti siihen, että Linköpingin kirkolliskokouksessa vuonna 1594 päätettiin kieltää romani- väestöltä kaikki kirkolliset palvelut ja jopa sairaanhoito (Ollikainen, 1995; Pulma, 2006; Rekola, 2014).

Muissakin Euroopan maissa kirkon asenteet romaneja kohtaan olivat koventuneet. Ranskassa 1500-luvulla katolisen kirkon yhteydestä joko erotettiin tai pakotettiin katumukseen henkilö, joka oli antanut romanin ennustaa kädestä. Erityisesti keski- ajalla katolinen kirkko paheksui romanien kääntymistä kristinuskoon teennäisenä

oman edun tavoitteluna, jotta he saisivat paremman vastaanoton eurooppalaisilta (Kenrick & Puxon, 1972; Liégeois, 1994).

Romanit kykenivät aluksi vaikuttamaan suuresti niihin ihmisryhmiin ja yhteiskuntaluokkiin, jotka olivat kiinnostuneita romanien ennustamis- ja povaamiskyvyistä. Tätä kirkko ei voinut hyväksyä, vaan paheksui sitä ja myös romanien kiertävää elämäntapaa. 1800-luvulla Bulgarian ortodoksipapisto julisti romanien auttamisen olevan suurempi synty kuin se, että annetaan heille almuja. Kirkon ja valtakunnan päättäjiä asenteet romaneja kohtaan vahvistivat yleisiä ennakkoluuloja lisäten pelkoa romaneja kohtaan (Frazer, 1992; Hedman ym., 2019; Kenrick & Puxon, 1972; Pulma, 2006).

Muslimit ja eri kristillisten kirkkojen papistot asettivat romanit yhteiskunnan ulkopuolelle ja käsittelivät heitä hylkiöinä. He eivät myöskään sallineet romanien osallistuvan jumalanpalveluksiin tai muihin kirkon tarjoamiin palveluihin edes silloin, kun romanit tunnustivat kääntyneensä kristinuskoon. Ne romanit, jotka olivat vilpittömiä uskossaan, pakotettiin kuuntelemaan kirkon tai moskeijan ulkopuolella. Myös katolisen kirkon papisto käytti valtaansa kasvattaakseen romanien vainoja ja määräsi, että romaneja kohtaan empatiaa osoittaneet tuli alistaa tuomion alaiseksi ja jopa tuomita kuolemaan (Frazer, 1992; Greenfeld, 1977; Kenrick, 1972; Ollikainen, 1995).

Puolet Eurooppaan tulleista romaneista oli joutunut maaorjiksi 1300-luvun puolivälissä Valakian ja Moldavian alueilla. Maanomistajat ja tilalliset omistivat jopa satoja romaniperheitä, joita he kohtelivat mielivaltaisesti. Myös kirkko osti romaneja orjikkeksi heidän käsityötaitojensa vuoksi – romanit olivat taitavia metallinkäsittelijöitä. Kirkko hyötyi romaneista taloudellisesti (Greenfeld, 1977). Romanien ja muiden maaorjuus kesti Valakian ja Moldavian alueilla 500 vuotta. Orjuusajan päätyttyä monet romanit muuttivat siirtolaisiksi muualle länsimaihinkin aina Amerikkaa myöten (Gheorghe, 1997; Greenfeld, 1977; Hancock, 2002; Ollikainen, 1995; Pulma, 2006; Tanner, 2000).

Ruotsi-Suomessakin valtiovalta pyrki muuttamaan romanien elämäntapaa ja yhtenä keinona nähtiin tarpeelliseksi pyrkiä sulauttamaan romanit yhteiskuntaan muun muassa romanilasten sijoittamisella päiväestön kasvatettavaksi tai mustalaislastenkoteihin aikana, jolloin romanit kiersivät ja heidän elämänsä oli koettelevaa vuodenaikojen mukaan (Pulma, 2006, 2014; Viljanen-Saira, 1979). Romanien yhteisöllisyys ja kulttuuri, kuten lauluperinne, rikastuttivat tällöinkin arkea.

Ruotsi-Suomen kuningatar Kristiinan holhoojahallitus määräsi vuonna 1637 niin sanotun tappolain, jossa määrättiin tatarit poistumaan maasta vuoden ja yhden päivän aikana tai muussa tapauksessa miehet voitaisiin hirttää ilman oikeudenkäyntiä. Laki oli voimassa noin sata vuotta aina 1700-luvun puoliväliin asti, mutta

hirttotuomioita ei liene toteutettu. Romanit pyrkivät tuolloin välttämään kontakteja pääväestöön sekä virkavaltaan pelätessään joutuvansa tapettavaksi (Ollikainen, 1995; Paavola & Talib, 2010; Pulma, 2006).

Suurin tragedia kohtasi romaneita toisessa maailmansodassa, kansanmurha, *holokausti* eli *porajmos* tai *samudaripen*, missä romaneita tapettiin keskitysleireillä, joukkoteloituksissa ja joukkovainoissa jopa 1,5 miljoonaa (Hancock, 2002, 2013), noin 6 miljoonan juutalaisen lisäksi. Huomioon otettaessa välilliset kuolinsyyt, kuten paleltuminen ja nälkäkuolema, romaniuhreja katsotaan olleen lopulta lähes 2 miljoonaa¹⁶ (Bielenberg, 2023; Folkeryd & Svanberg, 1995; Hancock, 2013; Tanner, 2000).

Suomen päättäjien tavoitteena oli toisen maailmansodan jälkeen rajoittaa romanien liikkuvuutta sijoittamalla heidät pakkotyöhön. Vuosien 1942–1944 aikana Suomeen perustettiin kymmeniä työleirejä, joille lähetettiin ainakin 2 500 suomalaista ja osa romanimiehiä ja -naisia (Niiranen, 2022). Niirasen tutkimuksen mukaan romaneille perustettiin vuosina 1943–1944 kolme työleiriä, jotka jäivät kuitenkin muutaman kuukauden mittaisiksi kokeiluiksi. Ensimmäinen romanien pakkotyöleiri oli perustettu Lappajärven Lamminkylään, jossa metsätöitä teki 24 romanimiestä; heistä seitsemän karkasi leiriltä jo parin kuukauden jälkeen, ja kokeilu epäonnistui kestätyään viisi kuukautta (Niiranen, 2022). Toinen työleiri oli Padasjoella Seitniemessä vuoden 1943 toukokuusta syyskuulle ja se oli romaninaisten metsätyöleiri (Niiranen, 2022). Kolmas leiri oli Vieremällä Kaarakkalassa 15.6.–18.8.1944 ja se oli noin kymmenen romaninaisen erikoistyöleiri, jossa tehtiin metsätöitä leirityyneinä suon laidalla (Niiranen, 2022). Työleirillä työskentelevät saivat päiväpalkkaa noin 23 markkaa, millä piti maksaa oma ruoka ja majoitus sekä vuokrata työvarusteet – palkka ei riittänyt edes ruokaan.

Sosiaalineuvos Väinö Lindberg on kertonut (Lindberg & Putkonen, 2012) työleirien olemassaolosta oman isänsä kokemuksena: Lindbergin isä ja setä olivat olleet Tampereen markkinoilla, josta heidät passitettiin Kihniön Aitonevan erikoistyöleireille piikkilanka-aitojen taakse; tämä leiri toimi vuonna 1944 maaliskuulta syyskuulle ja leirillä nostettiin turvetta. Miehiä käsiteltiin väkivaltaisesti, eikä ravintoa ollut tarpeeksi, jonka takia myös Lindbergin isä ja setä kärsivät ruuan puutteesta. Työleirin romanimiehistä osa oli taistellut sodassa isänmaan puolesta, mutta nyt päättäjät rajoittivat heidän vapauttaan pakottamalla heidät työleireille. Romanien lähettäminen työleireille edusti Suomessa aikakauden kovaa linjaa romaniväestöä kohtaan ja lienee ollut vaikuttamassa pääväestön asenteiden koventumiseen.

¹⁶ Romanitutkija, tohtori Ian Hancockin sekä juutalaistutkimukseen erikoistuneen Simon Wiesenthal -instituutin viimeisten tutkimusten mukaan romaniuhrien määrä olisi kaiken kaikkiaan lähes 2 miljoonaa. Hancock (2013) käyttää romanien kansanmurhasta nimitystä *porajmos*.

Suomessa romanien suhde virkavaltaan ja erityisesti poliiseihin on jatkunut varauksellisena ja päinvastoin, kuten käy ilmi Martti Grönforsin (1979) väitöskirjasta, jossa hän tutki romanien ja poliisien välisiä suhteita 1970-luvulla. Epäluuloja esiintyy edelleen, ja ne kärjistyivät vuosina 2013–2015, jolloin poliisi pysäytti pääkaupunkiseudulla romaneja ja piti kirjaa heidän liikkumisestaan (Poliisihallitus, 14.5.2021).

Monessa Euroopan maassa valtiovalta kohdistaa edelleen sellaista politiikkaa romaneihin, joka ei tue romanikulttuuria ja -elämäntapaa. Romanit nähdään edelleen kiertävinä ryhminä, sosiaalisena ongelmana ja joukkona, joka ei ole hyödyksi yhteiskunnalle, vaan pikemminkin rasitteena (FRA, 2016, 2018). Valtaosa Euroopan romaneista kohtaa edelleen vakavia ihmisoikeusloukkauksia¹⁷, ja monet syrjäytyvät lähes kaikilla elämänalueilla. Euroopassa romanit ovat ajautuneet köyhyyden ja kurjuuden kierteeseen ja heidän sosioekonominen asemansa on heikko. FRA-tutkimusten (2018) mukaan yli 80 prosenttia eurooppalaisista romaneista elää köyhyydessä, kolmannekselta puuttuu vesijohto ja 6–24 vuotiaista romaneista puolet ei käy koulua (FRA, 2018; Gheorge & Mirga, 2001).

Romanit on eristetty yhteiskunnan valtavirrasta useimmissa Euroopan maissa (EAPN, 2020). Amnesty International -järjestön väliaikainen pääsihteeri Claudio Cordone on todennut:

*Romanit ovat Euroopan kansalaisia ja Euroopan johtajien on varmistettava, että heillä on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin heidän maanmiehillään. 2000-luvun Euroopassa ei voi olla toisen luokan kansalaisia.*¹⁸

Euroopassa romaneihin on liitetty kielteisiä stereotypioita ja heitä on leimattu monin tavoin, mikä on syventänyt rasismia ja lisännyt romanivastaisuuden hyväksyntää jopa joissakin puolueissa ja ääriryhmissä.¹⁹ Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö (Etyj), Euroopan unioni (EU); Euroopan neuvosto (EN) ja Euroopan komissio ovat huomioineet tämän ja nostaneet romaniasiat agendalleen (ks. myös Friman, 2021; Gheorge & Mirga, 2001; Hancock, 2002; Helkama ym., 2015; 2020; Ollikainen, 1995; Tanner, 2000).

Suomenkin kansallisessa romanipolitiikassa on romaneja pitkään käsitelty sosiaalisena ongelmana, mutta 1990-luvun alusta lähtien painopisteeksi tuli ihmisoikeusdiskurssi. Lisäksi romaniväestön vähemmistöaseman sekä romanikielen ja -kulttuurin tunnustaminen kansallisen lainsäädännön kautta vahvisti vähemmistöaseman

¹⁷ YK, 1948.

¹⁸ Amnesty International, 7.4.2010. *Europe must break cycle of discrimination facing Roma.* <https://www.refworld.org/docid/4bc2ccdb2.html>

¹⁹ Grönfors, J. (toim.). (2002). *Rotusyrjinnän tunnistaminen ja torjunta: lyhyt opas.* (suom. Leena Seery ERRC:n teoksesta *Recognising and combatting racial discrimination: a short guide*). Opetushallitus.

Suomen uudistetussa perustuslaissa vuonna 2000. Laki vahvisti myös oikeuden romaniväestön kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen (Friman-Korpela, 2012, 2014).

Romaniasiain neuvottelukunnan 50-vuotisjuhlassa presidentti Tarja Halonen totesi, että ihmisoikeudet ovat kaikkialla samat ja ne kieltävät kaikenlaisen syrjinnän. Halonen (Friman-Korpela & Mäki, 2006, s. 44) totesi, että ”romanit ovat edelleen syrjittyjä kaikkialla ja heidän taloudellinen ja sosiaalinen asemansa on valtaväestöä huonompi.” Halonen painotti juhlapuheessaan jokaisen maan hallituksen velvollisuutta kiinnittää erityistä huomiota romanien oikeuksien toteutumiseen ja totesi:

Romanien oma kulttuuri rikastuttaa yhteiskuntaamme. Romanit ovat esimerkki selviytyjistä, jotka vaikeissakin oloissa ovat säilyttäneet oman vahvan ja ainutlaatuisen kulttuurinsa. Vuorovaikutus ja yhteistyö ovat antoisia molemmille osapuolille (Friman-Korpela & Mäki, 2006, s. 45).

Suomessa romanipoliittisiin ohjelmiinkin on sisällytetty romanien ihmisoikeudet ja syrjimättömyyden tavoite (STM, 2023).

Perustuslain lisäksi toinen tärkeä laki on yhdenvertaisuuslaki²⁰, joka tuli voimaan 2004. Laki toi myös romaneille lainsäädännöllistä tukea tarkoituksena ehkäistä syrjintää sekä velvoittaa viranomaisia edistämään yhdenvertaisuutta. Laki turvaa tarvittaessa tasa-arvon turvaamiseksi myös positiivisen erityiskohtelun. Vähemmistöihin liittyen tasa-arvoksi ei riitä samojen mahdollisuuksien tai resurssien turvaaminen, myös tulosten tulee olla tasa-arvoisia (Honkala, 1999). Oikeus omaan vähemmistökulttuuriin on osa yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosiraportin (2022) mukaan romaneihin kohdistuu edelleen syrjintää ja etnistä profiilointia (ks. myös Kallio & Mustonen-Gyasi, 2010; STM, 2009).

Unescon monikulttuurisuutta ja vähemmistöoikeuksia käsittelevässä seminaarissa vuonna 1992 Tytti Isohookana (Nevalainen, 1992)²¹ korosti avauspuheessaan, että lähtökohtana eri vähemmistökulttuurien oikeuteen ovat yhteinen ihmisarvon toteuttaminen, kulttuurisen eriarvoisuuden ymmärtäminen, hyväksyminen ja kunnioittaminen ja sen oivaltaminen, että jokainen kulttuuri on osa maapallon yhteistä rikkautta. Isohookana totesi puheessaan seuraavaa:

...sivistyneen kansan tunnuspiirre on se, että se pitää huolta keskuudessaan elävistä vähemmistökulttuureista, antaa niille elintilaa ja tukee niitä niin, että ne voivat säilyä elinvoimaisina ja rikastuttaa koko kulttuurista kehitystämme (Nevalainen, 1992, s. 5).

²⁰ <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

²¹ T. Isohookanan, K.J. Längin sekä L. Saressalon puheenvuorot sisältyvät Nevalaisen (1992) seminaariraporttiin.

Samassa seminaarissa Lång korosti:

...kulttuuriset oikeudet ovat osa Suomen oikeusjärjestelmää, eivätkä sellaisia, joista saisimme vapaasti valita vain meille sopivia. Ne ovat Suomea sitovia velvoitteita, jotka ovat tulleet voimaan hyväksymiemme kansainvälisten sopimusten kautta. ...keskeiset ihmisoikeussopimukset sisältävät velvoitteita turvata kaikkien ihmisten, ei vain vähemmistöjen, kulttuurisia oikeuksia (Nevalainen, 1992, s. 7).

Romanien tilannetta Euroopassa on pyritty parantamaan monin tavoin. Euroopan komission tiedonannon (KOM, 2013)²² mukaan romanien elinoloja edistävien kansallisten strategioiden toimeenpanossa tulee seurata jäsenmaissa romanien asumis-, koulutus-, työllisyys- ja terveystilannetta.

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) alkuperäiskansoja käsittävässä julistuksessa vuodelta 2007 edellytetään jäsenmaita turvaamaan alkuperäiskansojen oikeudet heidän kulttuuriinsa.²³ Julistuksessa artikla 9:ssä vaaditaan oikeudet itseidentifikaatioon (Sarivaara ym., 2013, s. 104):

Alkuperäiskansoilla ja yksilöillä on oikeus kuulua alkuperäiseen yhteisöön tai kansaan kyseisen yhteisön tai kansan perinteiden ja tapojen mukaisesti. Tällaisen oikeuden käyttämisestä ei saa aiheutua minkäänlaista syrjintää.²⁴

YK:n julistus antaa oikeuden alkuperäiskansojen yksilölle, kuten intiaaneille ja saamelaisille, *itseidentifioitua* kuuluvaksi alkuperäiskansaan tai -yhteisöön. Julistuksessa annetaan oikeus myös perinteiden ja tapakulttuurin säilyttämiseen (Sarivaara ym., 2013).

Työ- ja elinkeinoministeriön vuonna 2019 teettämän selvityksen mukaan romanien työllisyys- ja koulutus tilanne ovat parantuneet viimeisen 10 vuoden tarkastelujakson aikana, vaikka koulutuspolut ovat osin rikkonaisia.²⁵ Syrjinnän vuoksi romanien on edelleen vaikea saada töitä yleisiltä työmarkkinoilta. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL, 2018) julkaiseman Suomen romanien hyvinvointitutkimuksen mukaan romanien työllistymisen ongelmana on heikko koulutus sekä heihin kohdistuvat ennakkoluulot. Työttömyyttä on edelleen enemmän kuin pääväestöllä. Lisäksi romanien pukeutumis- ja tapakulttuuri korostuvat arvioinneissa työllistymisen esteistä. Viime kädessä kyse on kuitenkin ratkaisuisista, jotka tehdään aina yksilötasolla ja työpaikkakohtaisesti, mutta työnantajien suhtautuminen estää usein työllis-

²² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013DC0454&from=HR>

²³ Ks. myös <https://www.globalindigenouscouncil.com/>

²⁴ suom. Henry Hedman

²⁵ http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161893/TEM_2019_58.pdf?sequence=1&isAllowed=y

tymisen eikä työhaastatteluihin päästä helposti (THL, 2018). Syksyllä 2018 Diakonia-ammattikorkeakoulu toteutti osana Neuvo tiija – uusi aika -hanketta Työnimi-kampanjan²⁶, jossa neljä tunnettua julkisuuden henkilöä haki omalla ansioluettelollaan työtä, mutta nimi oli vaihdettu romaninimeksi. He lähettivät 54 työhakemusta oman alansa avoimiin työpaikkoihin, mutta eivät saaneet yhtään työhaastattelukutsua.

Työ- ja elinkeinoministeriön selvityksen (edellä, 2019) mukaan romanien työllisyys-tilanteen parantamiseksi tarvitaan asenneilmapiiiriin muutosta sekä työnantajien ja romanien kohtaamisia. Lisäksi tarvitaan romanien oman toimijuuden tukemista sekä osallisuutta alueellisissa yhteistyörakenteissa, josta myös Diakonissalaitos on tehnyt selvityksen vuonna 2022.²⁷ Useimmat romanit ovat saaneet töitä suhteiden avulla. Romaninuoret hakeutuvat ammatillisiin koulutuksiin ja menevät työhön, mikäli heille tarjoutuu siihen mahdollisuus. Kysymys on vaikeudesta päästä töihin, mikä käy ilmi myös Opetushallituksen teettämästä selvityksessä vuodelta 2015 (Rajala & Blomerus, 2016).

Voimakkaasta asenteellisuudesta ja syrjinnästä huolimatta Suomen romanit ovat kyenneet säilyttämään kulttuurinsa ja osittain myös kielensä. Yhtenä syynä tähän on ollut ulkopuolisuuden tunne, jota romanit ovat joutuneet kokemaan. Romanit ovat olleet yhteiskunnan ulkopuolella niin sanottuna marginaaliryhmänä vailla perinteistä koulutusta ja työtä. Erottautuminen on toiminut samalla rajana oman ryhmän ja pääväestön välillä. Tällä on ollut vähemmistökulttuuri-identiteettiä vahvistava vaikutus, mutta integroituminen muuhun yhteiskuntaan on samalla heikentynyt. Romanien on täytyntä olla luovia selviytyäkseen hengissä ja kyetäkseen asettumaan Pohjolaan kaikista valtion syrjivistä ja yhteisön elinoloja tukahduttavista toimenpiteistä huolimatta (Hedman, 2020; Viljanen-Saira, 1979).

²⁶ <https://peda.net/diak/romanien-osallisuus/tjt/raportit/loppuraportti:file/download/d8a3ecd8f6b7de72c066c2712dd491d5f148de8b/Loppuraportti%20finalversio%2031.12.2018.pdf>

²⁷ https://evermade-hdl.s3.eu-central-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/2022/03/10101252/Diakonissalaitos_Romaniportti-hanke_selvitys_romanimaahanmuuttajien_toimijuudesta.pdf?fbclid=IwAR0DKgN6Zo8EbxzGiwDnsTQewd2ZuYWJM5g95J6W9NfNAuIbngak30J_r8c

1.3 Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää eksogamian vaikutuksia romani-identiteetin ylisukupolviselle jatkuvuudelle.

Lähdekirjallisuuden avulla kartoitetaan aluksi endogaamisten romaniperheiden romaniuden tunnusmerkit, joiden avulla kootaan kenttätutkimusaineisto ja analysoidaan, millaisena romanius ilmenee eksogaamisissa romaniperheissä verrattuna kirjallisuudessa esiintyvään romaniuteen ja mitkä tekijät vaikuttavat romaniuden siirtymiseen vanhemmilta lapsille. Aiempia tutkimuksia romaniuden siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle eksogaamisissa romaniperheissä ei ole, joten tämä tutkimus täyttää tärkeän aukon tutkimuskentällä.

Tutkimuksella selvitän, onko eksogamia uhka romani-identiteetin säilymiselle vai mahdollisuus turvata sen jatkuvuus, ja mitkä tekijät vaikuttavat romanilasten vähemmistökulttuuri-identiteettiin. Kumman identiteetin lapset omaksuvat eksogaamisissa romaniperheissä vai omaksuvatko he molemmat tai osia molemmista identiteeteistä. Miten romaniuteen identifioituminen romaniperheissä eroaa ensimmäisen ja toisen sukupolven välillä.

Tutkimus täyttää puuttuvaa tutkimuskentän aukkoa romaniuden jatkuvuudesta suomalaisissa eksogaamisissa romaniperheissä. Lisäksi tutkimus auttaa romaniyhteisöä ymmärtämään ja arvostamaan sekä omaa kulttuuriaan että eksogaamisten perheiden mahdollista kaksikulttuurisuutta (Iranta, 2007). Eksogaamisten perheiden lapset ja nuoret sekä ei-romanipuolisot voivat olla positiivisia viestinviejiä pääväestön suuntaan ja auttaa muuttamaan ennakkoluuloisia asenteita romaneja kohtaan molemminpuolisessa vuorovaikutuksessa.

Vähemmistöt joutuvat kohtaamaan *hegemoniaa*²⁸ valtaväestön taholta, mikä tavalla tai toisella pyrkii puristamaan heitä samaan muottiin. Tässä tutkimuksessa selvitetiin, miten eksogaamisten romaniperheiden aikuiset lapset kokevat muutospaineita sekä oman heimon odotusten että pääväestön ennakkoluulojen kautta. Suomessa on muitakin perinteisiä vanhoja vähemmistöjä, kuten juutalaiset, saamelaiset, tataarit ja vanhat venäläiset; miten he ovat kyenneet säilyttämään oman kulttuuri-identiteetinsä ja siirtämään sen lapsilleen.

Tutkimuksessa käytetään monimenetelmätutkimustapaa. Monimenetelmätutkimuksessa yhdistetään laadullisia ja tilastollisia tutkimusmenetelmiä. Tutkimuksessa

²⁸ *Hegemonia* tarkoittaa ylivaltaa, johtoasemaa, jota vähemmistöt joutuvat kohtaamaan. Itkonen, T. (2000). Uusi Kielioppi.

laadullinen aineisto on osittain kvantifioitu eli muutettu määrälliseen muotoon ja on sitä kautta yhdistetty muuhun määrälliseen aineistoon. Molemmat metodit tuottavat rajallista ja toisiaan vahvistavaa aineistoa. Toisiaan tukevat aineistot voivat antaa tarkemman kuvan ilmiöstä kuin toinen yksinään. Täten molempien traditioiden kautta saadun yhdistetyn aineiston voidaan väittää tuottavan vahvemman ymmärryksen tutkimuskysymysten käsittelyssä (Creswell, 2004, 2007; Creswell & Plano Clark, 2011; Tashakkori & Creswell, 2007).

Tutkimuksen teoreettinen osuus pohjautuu lähdekirjallisuuteen²⁹ ja työn empiirinen osuus kokonaisvaltaiseen havainto-, haastattelu- ja kyselyaineistoon, jota tarkastellaan teorialähtöisesti. Teoreettiseksi viitekehykseksi valitsin Shamirin (1986) teorian sisäisestä ja ulkoisesta sitoutumisesta, jonka avulla pyrin kehittämään uutta mallia romaniudesta sisäisen ja ulkoisen romaniuden yhdistelmänä. Tutkimuskysymyksiä käsitellään luvussa 6.1.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen alkuosan luvuissa 1–5 määritellään laajan lähdekirjallisuuden avulla mahdollisimman tarkoin käsitteet romani, romanikulttuurin erityispiirteet, romanius, eksogamian kehityssuunta romaniyhteisöissä sekä romani-identiteetti. Käsitelmäärittelyjen avulla luvuissa 6 ja 7 täsmennetään tutkimuskysymykset ja valitaan tutkimusmenetelmä, määritellään romaniuden muuttajat sekä esitellään laaditut kyselylomakkeet ja haastatteluteemat kenttätutkimusaineiston kokoamiseksi sen selvittämiseksi, miten ja millaisena romanius siirtyy eksogaamisissa perheissä seuraavalle sukupolvelle. Luvussa 8 esitellään kenttätutkimuksen tulokset ja lopuksi luvussa 9 pohditaan tutkimuksessa kehitetyn kokonaisromaniuden mallin yleistettävyyttä ja luotettavuutta.

Edellä on tämän ensimmäisen luvun aluksi johdateltu tutkimusaiheeseen avaamalla käsitettä 'romani'. Luvussa on käsitelty myös romanien asemaa Suomessa sekä tutkimustehtävää.

Toisessa luvussa käsitellään romanikulttuurin erityispiirteitä. Luvun alussa historiaosuudessa analysoidaan niitä seikkoja, jotka ovat vaikuttaneet endogaamisten liittojen säilymiseen ja toisaalta eksogaamisten liittojen kasvuun. Samassa luvussa

²⁹ (Viljanen-Saira, 1986).

avataan romanikulttuurin sosiaalisia ja kulttuurisia elementtejä, jotka vaikuttavat perhedynamiikkaan. Romanien perinteisten endogaamisten parisuhteiden muodostamista kutsutaan *yhteenmenoksi*, jossa nuoret usein solmivat epävirallisen liiton karkaamalla ja jota romanien parissa pidetään avioitumisena. Luvussa tarkastellaan myös uskonnon ja puhtaussääntöjen vaikutusta romani-identiteetin säilymiseen eksogaamisissa perheissä. Luvun lopussa analysoidaan romaniuden rajamekanismeja, jotka romanien mukaan saattavat edistää romaniuden pysyvyyttä.

Kolmannessa luvussa määritellään käsite romanius suomalaisen lähdekirjallisuuden kautta historiallisessa kontekstissa. Luku sisältää romaniuden määrittelyä yli sadan vuoden ajalta. Luvun loppuun on tiivistetty tutkimusta varten keskeiset sisäisen ja ulkoisen romaniuden tunnusmerkit, jotka nousivat lähdekirjallisuudesta.

Neljännessä luvussa käsitellään romaniyhteisön eksogamiaa ja tarkastellaan tekijöitä, joiden vaikutuksesta eksogaamisten perheiden osuus on lisääntynyt huomattavasti viimeisten vuosikymmenten aikana. Luvussa tarkastellaan valtiovallan käyttämiä assimiloitimenetelmiä, joilla on tuettu eksogaamisia liittoja. Tarkastelun kohteena ovat myös romaniyhteisön asenteet eksogaamisiin liittoihin.

Viidennessä luvussa käsitellään romani-identiteetin rakentumisprosessia ja romaniuden ulottuvuuksia sekä romani-identiteetin ja romanikulttuuri-identiteetin kehitykseen vaikuttavia tekijöitä.

Luku kuusi käsittelee tutkimuskysymyksiä ja -menetelmiä. Tutkimukseen valittiin metodiksi monimenetelmätutkimus, koska laadullinen ja määrällinen menetelmä yhdessä antavat parhaan tuloksen tutkittavasta aiheesta. Luvussa kuvataan tutkimuksen toteutus, käytetyt mittarit ja niiden reliabiliteetti ja validiteetti. Aineiston keruu ja aineiston analysointi toteutettiin laadullisen aineiston osalta kyselyjen, haastattelujen sekä osallistuvan havainnoinnin kautta. Määrällinen aineisto käsiteltiin ja analysoitiin SPSS-ohjelman avulla.

Seitsemännessä luvussa esitellään kokonaisromaniuden kaksi ylemmän tason latenttia faktoria, jotka ovat sisäinen ja ulkoinen romanius. Sisäiseen romaniuteen sisältyvät romaniarvot, jotka ohjaavat käyttäytymistä, asenteet romaniutta kohtaan sekä tunne kuulumisesta romaniyhteisöön. Ulkoiseen romaniuteen sisältyvät romani-kielen käytön intensiteetti, romanitapojen noudattamisen intensiteetti perheessä, lähisuvussa ja laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä. Luvussa käsitellään myös uskonnon ja uskon vaikutusta romani-identiteettiin. Luvun lopussa käsitellään romaniban arvioimista menetelmällisesti.

Kahdeksannessa luvussa analysoidaan tutkimuksen tulokset ja tehdään johtopäätökset siitä, miten tutkimuskysymyksiin on onnistuttu vastaamaan. Luvussa selvitetään vanhempien ja aikuisten lasten sisäisen ja ulkoisen romaniuden intensi-

teettiä. Luvussa 8.2 esitellään romaniuden kokonaisuudet ja luvussa 8.3 tutkimuksen johtopäätökset romaniuden ylisukupolvisesta jatkuvuudesta. Luvussa 8.4 arvioidaan tutkimusta tutkimuskysymysten valossa.

Yhdeksännessä luvussa pohditaan tulosten perusteella nousevia kysymyksiä sekä tarkastellaan niitä tekijöitä, jotka vahvistavat tai heikentävät romaniutta. Pohdinassa tarkastellaan tutkimuksen kokonaisuutta, luotettavuutta, vaikuttavuutta ja haasteita tutkimuksessa saatujen tulosten pohjalta. Luvussa pohditaan, millaisia jatkotutkimusmahdollisuuksia tämä tutkimus tarjoaa. Lopuksi luodaan katsaus siihen, millaisena romanius saattaa näyttäytyä suomalaisessa yhteiskunnassa vuonna 2050.

2 ROMANIKULTTUURIN ERITYISPIIRTEITÄ

Romanien historian ja kulttuurin tunteminen on välttämätöntä, jotta romaneja voitaisiin ymmärtää paremmin. Historia valaisee samalla niitä seikkoja, mitkä ovat pitäneet yllä romanien endogaamisten liittojen ensisijaisuutta ja vaikeuttaneet eksoogaamisten liittojen muodostumista. Historia on jättänyt syvät jäljet aikansa ihmisiin ja erityisesti Euroopan romaneihin (Bielenberg, 2023; Hall, 1999; Viljanen, 2014; Åkerlund, 2012). Kulttuuriset identiteetit muotoutuvat historian ja kulttuurin diskursseissa. Shwederin (1990) mukaan kulttuuri on se osa ihmisen maailmankuvaa, joka periytyy menneisyydestä (Liebkind, 1994).

Romanien historiallisilla kokemuksilla sekä edellisten sukupolvien jättämä elämäntapa ja kulttuuri ovat vaikuttaneet romaniuden, mustalaisuuden, jatkuvuuteen. Hall (1999) katsoo ihmisiä yhdistävän yhteinen historia ja esi-isät sekä kulttuuriset identiteetit. Hall (1999, s. 224) toteaa:

...kulttuuriset identiteetit heijastavat historiallisia kokemuksia ja kulttuurisia koodeja, jotka varustavat ihmiset heidän todellisen historiansa vaihtelevien rajojen ja vaiheiden takaa löytyvillä vakaila, muuttumattomilla ja jatkuvilla viittekehyksillä ja merkityksillä, ja saavat heidät kokemaan itsensä 'yhdeksi kansaksi'.

Tässä luvussa käsitelen seuraavia romanikulttuurin erityispiirteitä: kollektiivisuus, neljä ulottuvuutta, kieli kulttuurin säilyttäjänä, uskoontulo, sosiaalinen kontrolli, yhteenmeno ja rajamekanismit.

2.1 Romanikulttuurin kollektiivisuus, yhteisöllisyys ja samuus

Romanikulttuuri edustaa yksinkertaista ja tiukkaa käyttäytymisjärjestelmää, jossa kollektiivisuuden ajatus ohjaa käyttäytymistä yhteisön hyväksi. Siinä ei ole samalla lailla tilaa yksilöllisyydelle kuin länsimaisissa kulttuureissa. Kollektiivisessa yhteisössä halutaan edistää oman yhteisön jäsenten hyvinvointia ja ulkopuolisiin suhtautaan vähemmän lojaalisti, yksilö määrittää itseään muiden kautta ja muiden avulla. Länsimaisessa kulttuurissa yksilöt määrittävät itsensä, eikä toisten asettamilla vaatimuksilla ole niin suurta merkitystä. Kollektiivisissa kulttuureissa henkilökohtaisilla mielipiteillä, taidoilla, käsityksillä tai henkilökohtaisilla ominaisuuksilla on toisarvoinen merkitys, koska ne ovat riippuvuussuhteessa toisiinsa jäseniin (Grossberg, 1996).

Vaikka mustalaiskulttuuri on kollektiivista, niin sen syvimpään olemukseen kuuluu voimakas ja rikas tunne-elämä, joka on mustalaiskulttuurin tärkein tunnusmerkki (Nikkinen, 1986). Nikkisen mukaan mustalaiskulttuuri on tunteisiin pohjautuva järjestelmä ihmisten välisistä suhteista ja arvomaailmasta.

Mikäli jotkut haluavat elää romanitapojen tai -arvojen vastaisesti, heidät voidaan joko hiljaisesti hyväksyä tai jopa hyljätä yhteisön ulkopuolelle (Talib, 2002). Stenroosin (2012, 2020) mukaan on romaneita, jotka ovat kasvaneet romaniyhteisöstä erillään, eivätkä he koe romanitapoja omakseen, mutta he tuntevat kuitenkin sisäisesti kuuluvansa romaniheimoon ja omaavansa romani-identiteetin. Liebkind (1994) arvioi, että lapset voivat saada vahvemman ja vakaamman pohjan identiteettitunteelleen, jos he saavat kasvaa vanhempiensa kanssa yhteisön kielen ja kulttuurin ilmapiiressä.

Romanien vahva yhteisöllisyys perheen ja lähisuvun kautta sekä kiinteä kanssakäyminen sukuun ja romaniyhteisöön ylläpitää perinteiden kunnioittamista ja tukee kulttuurin säilymistä sekä romaniuden vahvistumista. Romanit ovat vuosisatojen aikana joutuneet turvautumaan toinen toistensa apuun elannon hankkimisessa, turvan saamisessa sekä kaikessa muussa avun tarpeessa. Tämä on puolestaan synnyttänyt riippuvuussuhteen, joka ohjaa samalla asenteita ja käytöstä (Koivisto, 1984; Liégeois, 1986; Mustalaisasiain neuvottelukunta, 1981).

Liégeois (1994) näkee romanien historiallisten kokemusten liittyvän läheisesti heidän Intiasta lähteneen vaelluksensa eri vaiheisiin ja olosuhteisiin, jotka ovat rakentaneet valtavan määrän sosiaalisia ja kulttuurisia elementtejä romanien elämään. Lukuisat romaniheimot ja -ryhmät muodostavat maailmanlaajuisen mosaiikin, jossa eri romaniryhmien kulttuuritavat vaihtelevat. Romaniyhteisöstä muodostuu sekä yhtenäinen että erilainen kuva tarkastelutavan mukaan. Liégeois'n mukaan romaniyhteisöä tulisi tarkastella kokonaisuutena, jossa eri romaniryhmät toimivat keskinäisessä riippuvuussuhteessa. Keskeistä tässä suhteessa on solidaarisuus toisiaan kohtaan muun muassa siten, että rikkaampi auttaa köyhempää. Yhteyttä lujittavat romaniryhmien väliset avioliitot (Kenrick, 2007; Liégeois, 1994).

Romaniyhteisöt tunnistavat toisensa myös nimen perusteella, joka määräytyy joko suvun, perheen tai maan mukaan. Myös ammattikuntien mukaan nimetään romaniheimoja, kuten *kalderashit* (kuparisevät, metallityöntekijät), *ursarit* (karhunkesyttäjät), ja *lovarit*³⁰ (hevoskauppiaat). Romani määritellään henkilönä lähes aina ja kaikkialla sen ryhmän mukaan, johon hän kuuluu. Oikeastaan voidaan sanoa, että romania ei tunneta yksilönä vaan johonkin perheeseen tai sukuun kuuluvana. Perhe ja suku siis

³⁰ *Lov* on unkarin kieltä > *ló*, monikossa *lovak*, ja tarkoittaa 'hevosta'.

määrittävät identiteetin henkilölle itselleen sekä toisille romaneille (Hancock, 2002; Liégeois, 1994; Matras, 2002).

Suomen romanit kysyvätkin tuntemattomalta romanilta ensimmäiseksi: *Savo hlehta tu sal?* (Mitä sukua sinä olet?) tai *Koone hin tukko phurnide?* (Ketkä ovat sinun vanhempasi?), jolloin samalla saadaan selville, mitä sukua hän edustaa (Hedman, 2017). Ulkomaan romanitkin kysyvät ensimmäisenä, mitä sukua kyseinen henkilö on?

Suomen romanit voidaan tunnistaa sukujen, paikkakuntien, sukunimien tai suvun patriarkkojen ja mahtimiesten mukaan. On romaneja, joita kutsutaan paikkakunnan mukaan kuten säkkijärveläiset, iittiläiset, hiitolaiset ja kyröläiset. Myös sukunimen ja etunimen mukaan nimitetään, kuten Nyymannilaiset, Valentinit ja Hagertit sekä Rietun Vikin tai Manun Vikin porukat. Romanisuvuilla on omia kulttuurisia painoituksia, ja sen mukaan määritellään romaniuden tasoa, kuinka vahvasti he ylläpitävät romaniperinteitä. Myös maiden mukaan on Suomessakin nimetty romaniryhmiä, kuten Unkarin Santerin porukka, Tanskan Lotan porukka ja Venäjän kaaleiden porukka.

Åkerlundin (2012) ja Hedmanin (2009, 2017) mukaan Suomen romanit ovat säilyttäneet romanikulttuurin sekä osittain romanikielen. Kieli ja kulttuuri yhdistävät romanit keskenään, mutta toimivat erottavina tekijöinä pääväestöön nähden. Romanien yhteinen historia, elämäntavat, tapakulttuuri arvoineen, kieli, käsitys puhtaudesta ja kunnioituksesta ovat romaneille yhteisiä ja yhdistäviä tekijöitä huolimatta yhteiskunnallisista muutoksista (Hedman, 2009, 2017; Åkerlund, 2012).

Romanit ilmaisivat tutkimuksen haastatteluissa kulttuurin merkitsevän kulttuuri-tapoja, joita tuli noudattaa ja arvoina, joiden mukaan tuli elää. Romaneille kulttuuri on luonnollista elämää ilman, että tulee miettineeksi, onko tämä kulttuuria. Markkasen (2003) mukaan tavat ovat osa ihmistä ja niiden noudattaminen kuuluu kiinteänä osana romanin elämään. Etenkin vanhemmat romanit vieroksuvat termejä 'kulttuuri' sekä 'identiteetti'. Eräs tutkimukseen haastateltu 72-vuotias romanimies ilmaisi tämän:

En oikein osaa tuntea omakseni noita sanoja, ne ovat sen verran vieraita. Puhun mieluummin mustalaisuudesta, joka on minulle sydämen asia.

*Gaa*jojen (pääväestö) ja *kaalo*jen (romanit) elämäntyylillä poikkeaa monilta osin toisistaan. Romanikulttuuri saattaa näyttäytyä ulkopuoliselle hämmäntävänä, salaperäisenä ja käsittämättömänä, kuten Viljanen kuvaa kenttäkokemustaan romanien parissa 1960-luvun lopussa.

Ymmärsin nopeasti – monien erittäin hämmäntävien tilanteiden jälkeen – etteivät kansatieteen tarjoamat historialliset selitykset auttaneet järjestämään vieraan kult-

tuurin käsittämättömältä näyttävää 'perinnettä' ulkopuoliselle käsitettäväksi: perheen sisäinen tiukka hierarkia, sukulaisverkostot, sukujen väliset pelottavat kiistat, kunnian ja häpeän, rituaalisen puhtauden ja epäpuhtauden käsitykset, laulujen verhotut viestit, kaikki olivatkin heidän elämänsä osia, perinnettäkin, mutta koko ajan muuttuvaa ja yllätyksellistä – niin kuin elämä (Viljanen & Lahti, 1997, s. 9).

Viljanen-Saira (1979) on pitkän kokemuksensa ansiosta päässyt sisälle romanien elämään ja havainnut sen eron, miten pääväestö tarkastelee romaneja ulkopuolelta ja mitä on, kun pääsee sisältä päin vuosien ajan tutustumaan osallistuvana tutkijana romaneihin. Viljanen-Saira (1979) ja Markkanen (2003) ovat molemmat maininneet romanien keskuudessa vallitsevan kollektiivisen syy ja seuraus -ilmiön: Positiiviset teot tuovat kunniaa koko suvulle, mutta tapaturman tai kuoleman aiheuttamisesta seuraa häpeä ja vastuu koko suvulle (Hedman, 2020; Markkanen, 2003; Viljanen-Saira, 1979).

Romaniyhteisössä koko perhe ja suku vastaavat yksilön aiheuttamasta teosta kollektiivisesti. Kuolemaan johtavissa tapauksessa romanit pyrkivät välttämään keskinäistä yhteenottoa siten, että kuoleman aiheuttaneen romanin koko suku muuttaa toiselle paikkakunnalle, pois silmistä. Näin voidaan välttää kosta ja ylläpitää keskinäistä rauhaa. Sukuvihat voivat kestää useita sukupolvia, eivätkä näiden sukujen jäsenet voi olla tekemisissä keskenään, vaan molemmat suvut ovat väistämisvelvollisia toistensa suhteen. Samoin näiden sukujen väliset avioliitot kielletään tai niitä ainakin paheksutaan. Suomen romanien lisäksi samankaltaista ajattelua tavataan muidenkin maiden romaneilla (Grönfors, 1997; Hancock, 2006a; Hedman, 2020; Liégeois, 1994).

Välttämisen seuraukset perheelle ovat monitahoisia. Ne ilmenevät esimerkiksi lasten koulunkäynnin lopettamisena, työpaikasta irtisanoutumisena, ystävistä luopumisena ja muina elämää hankaloittavina seurauksina. Useimmat tapaukset eivät tule pääväestön tietoon, sillä romanit eivät yleensä ilmoita keskinäisistä riita-asioistaan virkavallalle.

2.2 Romanikulttuurin ulottuvuuksia

Aikio-Puoskari (Nevalainen, 1992, s. 41) määrittelee kulttuuria seuraavasti:

Kulttuuri on kulloisenkin yhteisön jäsenille ominaisten yhteisten käyttäytymismallien ja -kaavojen kokonaisuus. Kulttuuri siirtyy ja pysyy voimassa ainoastaan tiedonvälityksen ja opetuksen avulla. Kulttuuri perustuu sosiaaliseen vuorovaikutukseen, ei biologiseen periytymiseen.

Romanikulttuurissa on kysymys romanipuhtaudesta, häveliäisyydestä, käyttäytymisestä ja perinteistä, jotka erottavat romanit valtaväestöstä ja joiden kautta määritellään 'oikea' romani-identiteetti (Suonoja & Lindberg, 2000). Romaneilla on tietty tapa käyttäytyä ja ajatella. Romanit ovat käyttäneet eri aikakausina erilaisia erottautumiskeinoja kulttuuri-identiteettiä suojellakseen. Käytännössä se on merkinnyt kykyä mukautua palvelemaan arvohierarkkisia ylempiä tahoja romanikulttuurin suojelemiseksi. Tämä ei tarkoita luopumista romanikulttuurin arvoista ja tavoista ja käyttäytymisestä, vaan niiden uudelleen tulkitsemista muuttavissa olosuhteissa (Suonoja & Lindberg, 2000).

Kopsa-Schönin (1996) mukaan mustalaisuudessa on kysymys enemmän jatkuvuudesta kuin yhtenäisyydestä. Kopsa-Schönin mielestä Suomen romanien perinteiden pysyvyyteen on vaikuttanut ulkoisen identifikaation jyrkkyys. Samoin romanien endogamiasta syntynyt ryhmäkiinteytys on tuottanut ryhmän pysyvät ulkoiset tunto-merkit (Kopsa-Schön, 1996). Suomen mustalaisia on pidetty mustalaiskulttuurin vanhakantaisimpana ryhmänä, kulttuurisina jäänteinä vanhasta ja alkuperäisestä mustalaisuudesta.

Mielikuva oikeasta mustalaisuudesta jatkuu sukupolvelta toiselle. Omassa perheessä voidaan kuitenkin käyttäytyä eri tavalla kuin lähisuvun tai muun laajemman sosiaalisen yhteisön keskuudessa, joko perinteitä noudattaen tai ettei niitä noudateta käytännössä ja toimitaan valtakulttuurin mukaisesti. Vanhoja niin sanottuja horttomustalaisia tai kärrymustalaisia voidaan pitää perinteiden aitoina säilyttäjinä ja käyttäjinä. Vanhojen mielestä ei riitä, että tuntee tavat, vaan on myös sisäistettävä mustalaisuus (Kopsa-Schön, 1996).

Seuraavassa tarkastelen romanikulttuuri-identiteetin eri ulottuvuuksia: sosiaalinen, alueellinen, uskonnollinen ja perinteinen stereotypiaulottuvuus (kuvio 1).

KUVIO 1. Romaniyhteisön kulttuuri-identiteetin ulottuvuudet.³¹

Kopsa-Schöin (1996) mukaan näiden kuviossa 1 mainitun neljän ulottuvuuden välillä oleva vuorovaikutus ei yksinään rakenna niin sanottua reaalista identiteetti-ulottuvuutta, eikä tämä ole täysin yhteneväinen romanien etnisen kulttuuri-identiteetin kanssa.

Henri Tajfel (1978) kehitti sosiaalisen identiteetin teorian.³² Sosiaalinen identiteetti sisältää itsetunnon ja itsearvostuksen, missä yksilö hahmottaa itseään ryhmän mukaan jakaen yhteiset arvot. Itsetunnolla tarkoitetaan ihmisen myönteisiä tai kielteisiä tunteita itseään kohtaan, hänen omanarvontuntoaan. Minäkäsitys ja sen ilmenemismuodot syntyvät aktiivisessa vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristön kanssa ja sitä tulkiten. Liebkind, Renvik ja Jasinskaja-Lahti (2020, s. 182) määrittelevät sosiaalisen identiteetin seuraavasti:

Sosiaalisen identiteetin edellytyksenä on, että ihmiset luokittelevat ryhmiä sisäryhmiin (ingroups), joihin he itse kuuluvat ja ulkoryhmiin (outgroups), joihin he eivät kuulu.

Kopsa-Schön (1996) painottaa, että romani-identiteetti ilmentyy eri tavalla alueittain. Romanien uskonnollinen identiteetti vaikuttaa käyttäytymiseen ja elämäntapoihin. Stereotyyppinen vahva perinteinen romani-identiteetti on yhteydessä kulttuuriin. Seuraavaksi käsittelen lähemmin kuviossa 1 olevaa neljää romanikulttuurin ulottuvuutta.

³¹ Ks. myös Kopsa-Schön (1996).

³² John Turner ja Henri Tajfel kehittivät yhdessä muiden tutkijoiden kanssa (Turner ym., 1987) sosiaalisen identiteetin teoriaan liittyvän itsensä kategorioinnin teorian (*self-categorization theory*). <https://psycnet.apa.org/record/1987-98657-000>

Sosiaalinen ulottuvuus

Sosiaalisesta identiteetistä voidaan käyttää myös nimitystä *kollektiivinen identiteetti*. Tässä tutkimuksessa käsitteitä käytetään synonyymeinä. Helkaman ja kollegoiden (2015) mukaan sosiaalisen identiteetin edellytyksenä on, että ihmiset luokittelevat ryhmiä sisäryhmiin, joihin he itse kokevat kuuluvansa ja ulkoryhmiin, joihin he eivät koe kuuluvansa. Sosiaalinen identiteetti on se osa ihmisen identiteettiä, joka koostuu ihmisen ryhmäjäsenyyksistä sekä siitä arvosta ja tunneperäisestä merkityksestä, joita hän vie ryhmäänsä tai ryhmiinsä (Helkama ym., 2015). Esimerkiksi yksilön kuuluminen sosiaaliseen kategoriaan ”romani” tarkoittaa, että yksilö määrittelee ja arvioi itse olevansa romani ja että muut määrittävät häntä samoin, mutta lisäksi myös sitä, että hän käyttäytyy ”mustalaisperinteen” mukaisesti.

Kopsa-Schön (1996) näkee romaniyhteisön elävän jatkuvassa vastakkainasettelutilanteessa, jossa ovat vanhat ja nuoret, pääväestö ja romanit sekä romaniyhteisön jäsenten keskinäiset suhteet. Suhteet perustuvat valtaan ja statukseen.

Kollektiivisen romani-identiteetin kehitykseen vaikuttaa sosiaalinen ympäristö, joka koostuu romaniyhteisöstä ja pääväestöstä. Romanien sosiaaliset suhteet liittyvät läheisesti romaniutta korostavaan käyttäytymismalliin. Tämä ilmenee kunnioituksen osoittamisena erityisesti romanihierarkian korkeimmalla tasolla oleville vanhemmille ihmisille, mutta myös yleisenä periaatteena ihmissuhteissa.

Benjaminin (2013) mukaan päiväkodit ja koulu tarjoavat vähemmistöön kuuluville lapsille ja nuorille sosiaalisen tilaisuuden tutustua ympäröivän yhteiskunnan arvo- ja normimaailmaan, joka on sisään kirjoitettu opetussuunnitelmiin ja joka välittyy koulun käytänteissä ja päivittäisissä kohtaamisissa. Vähitellen heidän identiteettinsä ja toimintamallinsa alkavat kehittyä ja muokkautua sekä kodin että koulun odotusten ja normien mukaiseksi, ja he oppivat navigoimaan sosiaalisesti tilanteista ja kontekstista riippuen (Benjamin, 2013).

Alueellinen ulottuvuus

Kopsa-Schön (1996) nostaa esiin romaniuden alueellisen ulottuvuuden. Sillä hän tarkoittaa romanisukujen yhteistä tunneperäistä sidosta johonkin alueeseen. Monet suvut ovat kauan asuneet samoilla paikkakunnilla ja omineet sen itselleen sallimatta ”vieraiden ja häiriöksi koettujen” romanien asettua heidän sukujensa asuinalueille. Tietty alue vakiintuu, kun sen olemassaoloa ei enää kyseenalaisteta ja muualla asuvat tunnistavat alueen.

Kopsa-Schön jakaa Suomen kahdeksaan romanialueeseen, joiden romaneilla hän esittää olevan omaleimainen kulttuuri-identiteetti, joka poikkeaa jossain määrin muiden

alueiden romanitavoista. Romanien alueelliset erot ovat syntyneet vuosikymmenien saatossa, sukulaisuusverkoston sekä sosioekonomisten tekijöiden perusteella. Kopsa-Schön (1996) jaottelee romanialueet seuraavasti: entisen Karjalan, Hämeen, Savon, Pohjois-Karjalan, Pohjanmaan, Pohjoisen, Satakunnan ja Etelä-Karjalan romanialueet. Kopsa-Schönin esittelemä aluejako on ollut vielä 1900-luvun lopulla selkeämmin todettavissa kuin nykyään. Kopsa-Schönin jaottelusta puuttuu Etelä-Suomen romanien asutusalue, vaikka hän viittaakin väitöskirjassaan alueen romaniasutukseen.

Etelä-Pohjanmaalla ei perinteisillä ulkoisilla symboleilla ole aivan samaa merkitystä romaniudelle kuin muualla Suomessa. Tämä ilmenee erityisesti siinä, etteivät vanhemmat romaninaiset ole pukeutuneet pitkään perinteiseen romanihameeseen, tosin romaninuoret ovat nykyään alkaneet pukeutua perinteiseen romaniasuun.³³ Romaniheimon keskuudessa käydään jatkuvaa keskustelua siitä, mitkä käyttäytymismallit ovat hyväksyttäviä. Vahvin painotus näyttää olevan romanivaatetuksella. Naiset kokevat pukeutumiseen liittyvän kontrollin vahvemmin kuin miehet. Kopsa-Schönin (1996) romaniuden määritelmän mukaan toiset romanit pitävät Pohjanmaan romaneja vähemmän mustalaisina kuin esimerkiksi Karjalan romaneja. Etelä-Pohjanmaan romanien omat käsitykset mustalaisuudesta ovat, että he eivät itse koe olevansa huonompia tai parempia mustalaisuudeltaan kuin muutkaan (Kopsa-Schön, 1996).

Kopsa-Schönin (1996) haastattelujen mukaan Etelä-Suomen romanien katsottiin loitonneen vanhasta mustalaisuudesta, etenkin Helsingin alueella. Helsingin ympäristön mustalaisuuden aluetta pidettiin eräänlaisena kokoelma-alueena, missä ilmeni koko mustalaisuuden kirjo tiukasti perinteisestä mustalaisuudesta kiinnipitävistä aina *gaajeenmoistuneisiin* romaneihin.

Kopsa-Schönin (1996) mukaan oikeaa ja perinteellisempää mustalaisuutta edustavat eniten Karjalan evakkoromanit, myös tapakulttuurin osalta. Kopsa-Schönin tutkimukseen haastateltujen romanien mukaan toiseksi vahvinta 'oikeaa' romaniutta ilmentävät alueellisesti Pohjoisen romanit sekä Pohjois-Karjalan romanit. Heikointa romaniutta ilmentävät Satakunnan, Turun ja Varsinais-Suomen (Keski-Suomi/Savo) romanit, joita seuraavat Pohjanmaan romanit sekä Etelä-Suomen ja Helsingin romanit.

Kopsa-Schönin 1900-luvun lopulla tehdystä tutkimuksesta on kulunut kohta kolme vuosikymmentä, ja romanien muuttoliike etenkin Etelä-Suomeen ja pääkaupunkiseudulle on vaikuttanut melkoisesti romanitapojen alueelliseen määrittelyyn. Samalla romanisukujen ja -perheiden pirstaloituminen pienemmiksi yksiköiksi alueella on heikentänyt vanhempien romanien kykyä ohjata ja kontrolloida romani-arvojen

³³ Elina Lähdesmäen tiedonanto, 31.5.2023.

mukaista nuorten käyttäytymistä, kuten aiemmin suurperheiden kohdalla oli mahdollista. Romanitapojen alueelliseen muutokseen on vaikuttanut romanisukujen yhdistyminen eri alueiden välillä. Esimerkiksi Pohjois-Suomesta muuttaneet puoliset ovat tuoneet Etelä-Suomeen uusia tapoja, jotka ovat levinneet näkyvimmin nuorten tapakulttuuriin. Suomen romanien paluumuutto on ollut vilkasta Ruotsista, missä heidän romaniutensa on säilynyt perinteisenä johtuen vahvasta yhteisöllisyydestä vieraalla maaperällä. Kulttuurisia alueellisia eroja on tullut lisää muuttoliikkeen kautta Kopsa-Schönin määrittelemille alueille. Tämän takia ei nykyään voida määrittellä alueittain täysin yhtenäisiä romanikulttuuritapoja.

Uskonnollinen ulottuvuus

Suomen romanien kohdalla termi *uskonnollisuus* on vieras. Sen sijaan romanit puhuvat *uskoontulosta*, jolla on todettu olevan vaikutusta romanien elämäntapaan ja joidenkin kohdalla jopa joihinkin romanitapoihin. Kristillisten vapaiden kirkkokuntien³⁴ painotus on puhua yksilökohtaisesta parannuksesta, entisestä maailmallisesta elämästä luopumisesta ja pyrkimisestä elämään Raamatun antamien elämänohjeiden mukaan. Uskoontulo on ratkaisukeskeinen päätös, jossa Jumala ottaa vastaan parannuksen tehneen syntisen ihmisen ja hyväksyy hänet armosta lapsekseen. Useimmissa suuremmissa kristillisissä kirkoissa ei ole näin vahvaa painotusta uskoon tulemiseen osalta, silti luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluvilla romaneilla voi myös olla ”uskonnollinen identiteetti”, vaikka heidän kirkollisessa ympäristössään ei painoteta *uskoon tulemistä* (Hedman ym., 2019).

Uskonnollinen ulottuvuus on keskeinen romani-identiteetin osa. Romanien uskonnollista identiteettiä ovat Suomessa tutkineet muun muassa Tuula Kopsa-Schön (1996) sekä Raluca Bianca Roman (2017). Kopsa-Schönin mukaan uskonnollinen identiteetti poikkeaa kolmesta muusta identiteetin ulottuvuudesta siten, että se on yksilökohtainen, ei kollektiivinen. Kopsa-Schön tarkoittanee muutoksella uskoon tulleiden romanien uudenlaista suhtautumista vanhakantaisiin tapoihin ja asenteesiin, jotka koskevat vihamiehiä, väkivallan käyttöä sekä sosiaalisiin kontakteihin liittyviä ristiriitoja synnyttäviä käytösilmiöitä. Kopsa-Schön käyttää uskoon tulleiden romanien uudesta tilanteesta nimitystä *uusi identiteetin esitysulottuvuus*. Tämän

³⁴ Romaneille ovat läheisiä vapaista kirkkokunnista seuraavat: Helluntaiseurakunta/Helluntaikirkko, Baptistikirkko ja Vapaakirkko. Elämä ja Valo-järjestön entisen toiminnanjohtaja Rainer Friskin arvion mukaan vapaisiin kirkkokuntiin kuuluvia romaneja saattaa olla lähes 20 prosenttia (Rainer Friskin haastattelu, 27.10.2018). Vapaitten suuntien lisäksi suurin osa romaneista kuuluu myös luterilaiseen kirkkoon.

uuden identiteetin näkyvyys saattaa olla ristiriidassa joidenkin perinteisten tapakäytäytymisten kanssa, Kopsa-Schön toteaa.

Roman (2017) tarkastelee Suomen romanien herätyskristillisyyden nousua ja miten uskonnollinen muutos vaikuttaa erityisesti helluntailiikkeessä olevien romanien elämään. Roman näkee uskonnollisuuden yhdistävän romani- ja pääväestön uskovat yhteen. Seurakunnat ovat näin olleet siltoja romanien integroitumiselle yhteiskuntaan. Uskoon tulleet romanit eivät ole luopuneet romanikulttuuristaan, vaan määrätysti elämäntavoista, Roman toteaa. Uskoontulo ei muuta heidän romanipukeutumistyyliään ja vanhempien kunnioitusta osoitetaan edelleen. Uskoontulosta tulee erittäin tärkeä identiteetin osa romanien elämässä, Roman päättelee.

Gellért Byetvai ja Judit Désfalvi (2016) ovat tutkineet uskonnon vaikutusta Unkarin romaneihin ja todenneet romaneiden omaksuneen kaksoidentiteetin. Perusromani-identiteetin (PRI) lisäksi uskonnollinen romani-identiteetti (URI) ilmenee sekä romaniyksilöissä että romaniyhteisön sisällä. Euroopassa romanien uskoontulo ilmiönä alkoi suurten uskonnollisten romanierätysten vaikutuksesta 1950-luvulta lähtien. Romani-identiteetti on samaistumista omaan ryhmään ja eroa muihin. Uskonnollinen yhteisö puolestaan on yhdistänyt uskovat romanit ja uskovat pääväestön ihmiset toisiinsa ilman eroa (Byetvai & Désfalvi, 2016). Byetvain ja Désfalvin mukaan uskoontulon aiheuttama muutos vaikuttaa etenkin romanien kielteisiin manereihin. On mielenkiintoista huomata kristinuskon ja romanikulttuurin yhteisiä ilmentymiä.³⁵ Vanhempien kunnioittamista ja heidän asemaansa ei yleensä kyseenalaisteta, vaikka vanhemmat olisivat kouluja käymättömiä, niin silti heitä pidetään romaniyhteisössä auktoriteetteina.

Viljanen-Saira (1979, s. 224) katsoo, että ”uskonnolliset tasa-arvoisuuden ideologiat sekä hajottavat mustalaisten perinteisesti hierarkkista sosiaalista organisaatiota että poistavat raja-aitoja mustalaisten ja ei-mustalaisten väliltä.” Uskonto tarjoaa vahvan integroitumisen alustan pääväestöön ja samalla poistaa raja-aitoja molemmin puolin. On myös todennäköistä, että uskoontulo synnyttää muutospaineita romanikulttuuriin kielteisten elämäntapojen osalta. Romanit eivät oman kokemukseni mukaan kuitenkaan anna uskoontulon vaikuttaa heidän perinteiseen hierarkiaansa eivätkä sosiaaliseen organisaatioonsa. Romanille uskoontulo ei merkitse luopumista vanhempien ihmisten eikä miesten hierarkkisesta asemasta.

³⁵ Myös kristinuskon painottaa neljännessä käskyssä osoittamaan kunnioitusta vanhemmille: ”Kunniota isääsi ja äitiäsi, jotta menestyisit ja eläisit kauan maan päällä.” Genesis 20:12. Vuoden 1938 raamatunkäännös. Katekismus/Katekismos 2010 (ks. myös Markuksen evankeliumi, 2018, luku 7:10–16).

Kopsa-Schön (1996) esittää, että yksilön perinteiset kollektiiviset käsitykset romaniudesta ja sen perinnemaailmasta voivat hämärtyä yksilön kokeman uskoontulon vaikutuksesta. Toisaalta uskovaisuus voi myös aiheuttaa yksilön romaniryhmästä eristäytymistä ja yhteisöllistä eriytymistä. Kopsa-Schön katsoo uskovalle romanille kehittyvän niin sanotun uuden identiteetin, jossa romanius siivilöityy sosiaalisen kontrollin läpi siten, että erotetaan romaniuden keskellä olevat vahingolliset ainekset ja sallitaan perinteiseen arvojärjestelmään sopivat elementit.

Jotkut romanit pitävät esimerkiksi kirkollista vihkimistä ja hääjuhlien järjestämistä romaniuden heikentämisenä ja *gaajeenmoistumisena*. Karikaamisen sijaan uskoontulleet romanit pitävät usein häät, joihin ei tosin yleensä kutsuta parin vanhempia eikä muitakaan iäkkäämpiä romaneja.

Perinteinen stereotypiaulottuvuus

Stereotypia on kaavamainen yleistys, jossa kohderyhmän yksilöstä tehty havainto yleistetään ryhmän nimitykseksi tai tunnuspiirteeksi. Stereotypiat liittyvät kiinteästi asenteisiin, jotka voidaan sosiaalipsykologisesti määritellä tunteenomaisesti ilmaistuksi toiminta- ja havaitsemisvalmiudeksi, jonka yksilöt, ryhmät, asiat, aatteet tai tilanteet (asenteiden kohteet) laukaisevat. Asenteet ovat opittuja, perittyjä ja herkästi yleistyviä (Kopsa-Schön, 1996).

Pääväestön käsitys romaneista voi olla erittäin stereotyyppinen (Kopsa-Schön, 1996). Romaneista halutaan tehdä paitsi yhdennäköisiä ja myös yhdentapaisia, mihin liitetään etenkin vaatetus ja tapakulttuuri käytöksineen. Romaneista luodaan helposti erittäin kielteinen kuva, mikä on ollut yleistä romanien Suomeen saapumisesta lähtien, Ruotsin, Venäjän ja Baltian kautta aina 1500-luvulta nykypäiviin asti.

Essentialistinen kulttuuri-identiteetti

Identiteetin käsitteellistämiseksi voidaan nähdä kaksi erilaista, joskin yhteenkietoutunutta lähestymistapaa, joita ovat essentialistinen ja ei-essentialistinen (Grossberg, 1996; Hall, 1999).

Essentialistisessa lähestymistavassa identiteetti on kuvattu suhteellisen muuttumattomana ja tarkkana. Se voidaan tunnistaa määrättyistä tunnusmerkeistä, kuten yhteisestä kielestä, historiasta, tapakulttuurista ja jopa fyysisistä piirteistä (Kopsa-Schön, 1996; Pietikäinen ym., 2002). Leimaa-antavana piirteinä ovat identiteetin pysyvät tunnusmerkit, jotka eivät paljoakaan muutu tai muuttuvat suhteellisen hitaasti. Lähestymistapaan sisältyy ajatus yhdestä aidosta 'oikeasta' identiteetistä, jota on vaalittava ja vahvistettava ja jossa keskeistä on yhteisön samankaltainen identiteetti.

Essentialistisen ajattelun mukaan sosiaalisen ryhmän jäsenten identiteetti on vakaa ja enemmän tai vähemmän muuttumaton. Tätä selittää se, että identiteetti rakentuu yhteisille kokemuksille (Rautio & Saastamoinen, 2006). Grönforsin (1997) mukaan Suomen romanit ovat olleet eristäytyneinä Euroopan romaneista yli 400 vuotta ja marginalisoituneet suomalaisesta yhteiskunnasta, mistä syistä he ovat säilyttäneet joitakin yleisiä 'puhtaita' tapojaan vanhanaikaisessa muodossa. Pietikäisen, Dufvan ja Laihiala-Kankaisen (2002) mielestä essentialistinen identiteettikäsitelmä ei sallisi kulttuurin ja identiteetin muuttumista ja erilaisuuden kehittymistä.

Vaihtoehtoinen lähestymistapa identiteettiin olisi ei-essentialistinen. Siinä tarkastellaan tietyn ryhmän monia eri identiteettejä, niissä tapahtuvia muutoksia sekä niiden syitä ja seurauksia. Tässä lähestymistavassa identiteetti nähdään joustavana ja muuttuvana (Hall, 1999; Pietikäinen ym., 2002). Hall näkee kulttuuri-identiteeteillä olevan oma historiansa, mutta ne ovat jatkuvassa muutoksessa, eivätkä ne hänen mukaansa takaa meille pysyvää tietoa siitä, keitä me olemme. Hall katsoo, että identiteetit ovat meidän itse antamiamme nimiä niille eri tavoille, joilla menneisyyden kertomukset asemoivat meitä ja joihin me itse asemoimme itsemme.

Hallin (1999) mukaan kulttuurisen identiteetin sisäinen "anastaminen" subjektilta rampauttaa ja silpoo tätä – myös nykytermi woke-kulttuuri viittaa samaan.³⁶ Fanonin (1963) mielestä tätä ilmiötä on vastustettava tai muutoin se tuottaa yksilöitä, joilla ei ole ankkuria eikä näköaloja, yksilöitä, jotka ovat värittömiä, mauttomia ja juurettomia – enkelten rotua. Hallin mielestä ajatus toiseudesta sisäisenä pakkona muuttaa käsitystämme kulttuurisesta identiteetistä. Tämän näkökulman mukaan kulttuurinen identiteetti ei ole mikään kiinteä olemus, joka pysyy muuttumattomana historian ja kulttuurin ulottumattomissa. Hall näkee kulttuuri-identiteetin olevan jatkuvaa liikettä yhteiseen historiaan sidottuna sekä jatkuvan muutoksen alaisena olemista. Hän tyrmää ajatuksen kulttuuri-identiteetin kiinnittämisestä mihinkään menneisyydestä kehittyneeseen muuttumattomaan, ikuiseen ja aitoon kulttuuri-identiteettiin.

Identiteetin kehittymiseen vaikuttavat vahvasti vallitsevat sosiaaliset olosuhteet ja historiallinen aikakausi (Pietikäinen ym., 2002). Hall (1999) valottaa yhteiskunnallisia muutospaineita, joita on tapahtunut 1990-luvulla, ja jossa omaleimainen rakenteellinen muutos on muokannut modernien yhteiskuntien muotoa. Aiemmin vankat sosiaaliset luokat, kuten sukupuolet, etnisyys, kansallisuudet sekä kulttuurit ovat nykyään pirstoutuneet. Niin sanotut vanhat identiteetit, jotka vakauttivat kauan sosiaalista todellisuutta, näyttävät Hallin mielestä olevan rapautumassa. Niiden on ollut

³⁶ <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2021/02/24/nakokolma-woke-kulttuurissa-on-kyse-tasa-arvosta-loukkaavien-termien>

pakko väistyä uusien identiteettien tieltä, jotka samalla sirpaloittavat modernia yksilöä yhteisenä subjektina, Hall perustelee.

Tähän tutkimukseen olen valinnut romanikulttuurin erityispiirteistä johtuen essentialistisen näkökulman, koska romaniuden ytimenä oleva vanhempien ihmisten kunnioittaminen ja sitä ilmentävät keskeiset tunnusmerkit ovat säilyneet Suomen romaneilla romanitutkimusten mukaan muuttumattomina viimeisen sadan vuoden ajan (ks. luku 3). Tarkasteltaessa romanien kulttuuri-identiteettiä sitä rajaavat määräytyt toimintatavat, jotka pyrkivät sitomaan sen kollektiiviseen ajatteluun ja käyttäytymiseen. Poikkeava käyttäytyminen synnyttää pahennusta ja johtaa pahimmillaan yhteisön ulkopuolelle sulkemiseen.

Romaniksi identifioitumiseen vaikuttaa lapsen kohdalla se, miten romaniyhteisö kohtelee eksogaamisten perheiden lapsia. On eri asia pitää itseään mustalaisena (identifioituminen) ja toinen asia, että tuntee kuuluvansa yhteisöön sen hyväksyttynä jäsenenä (yhteenkuuluvuuden tunne). Havaintojeni mukaan romanit voivat hyväksyä romaniheimoon kuuluvaksi vain osittain henkilön, jolla on pelkästään biologiset juuret. Täydelle hyväksynnälle yhteisö saattaa asettaa joitakin edellytyksiä, kuten esimerkiksi vanhempia ihmisiä kunnioittavan pukeutumisen ja käyttäytymisen. Perinnetapojen noudattaminen ja romaniuden sisäistäminen ovat tekijöitä, joiden kautta yksilö sijoitetaan yhteisössä.

Yhteisön kielteinen asenne saattaa heikentää sosiaalista kanssakäymistä ja supistaa yhteydet vain läheisiin perheenjäseniin. Vastaavasti pääväestön asenteet romania kohtaan voivat asenteellisuuden ja ennakkoluulojen takia johtaa yksilön kuulumiseen ja sitoutumiseen vahvemmin romaniyhteisöön ja -kulttuuriin. Eksogaamisten perheiden lapsilla on kuitenkin etua siinä, jos kotona on totuttu kaksikulttuurisuuteen (Hedman, 2020).

Seuraavaksi tarkastellaan romanikielen juuria sekä kieltä sisäisen viestinnän välineenä ja kulttuuriperinteen siirtäjänä. Romanikulttuuriin sisältyy keskeisesti romanikieli, jolla on edelleen merkitystä kulttuuri- ja kieli-identiteetin kehittymiselle.

2.3 Kieli-identiteetti

Romanikielen yhteys intialaisiin kieliin oli pitkään epäselvää, koska kielisukulaisuutta käsitteenä ei ymmärretty ennen 1700-lukua. Vasta 1800-luvun alussa varmistui useiden kielitutkijoiden välityksellä romanikielen sukulaisuus Intiassa puhutta-

viin kieliin kuten hindiin, marathiin sekä sanskritiin. Pakistanissa puhuttu urdun kieli on myös läheistä sukua romanille. Romanikieli on siis aito eikä keksitty kieli kuten esimerkiksi esperanto. Romanikieltä käytetään eri puolilla maailmaa (Granqvist, 2007; Hedman, 2009; Matras, 2002; Morrow, 1998).

Romanikieli on kansainvälinen kieli, jota Euroopan 10–12 miljoonasta romanista käyttää vähintään 3,5 miljoonaa. Suurempiakin puhujamääriä on esitetty. Huolimatta kielen kansainvälisyydestä eri romaniheimojen välillä ymmärrettävyyttä vaikeuttavat eri murteet, joita Euroopassa arvioidaan olevan yli 60. Useimmat romaniheimot Euroopassa kykenevät ymmärtämään toinen toistensa murteita (Bakker & Kyuchukov, 2000; Granqvist, 2007; Matras, 1995, 2002).

Romanikieli on useissa Euroopan maissa yksi vahvimpia romani-identiteetin symboleja ja heimon jäseniä yhdistävä tekijä. Hancockin (2007) mukaan ilman kielitaitoa romanit eivät hyväksy ketään heimon täysivaltaiseksi edustajaksi, mutta Suomen romaneilla ei ole näin jyrkkää asennetta romaniyhteisöön hyväksymiselle.

Suomen romanit ovat olleet kauan eristyksessä muiden maiden romaneista ja siksi muiden maiden romanimurteiden ymmärtäminen on vaikeutunut. Suomen romanikielissä on germaanisista atemaattisia lainasanoja, joihin myös skandinaaviset kielet kuuluvat ja jotka ovat toisaalta vaikeuttaneet murteiden ymmärrettävyyttä, vaikka kysymyksessä on sama kieli. Temaattiset eli alkuperäiset intialaislähtöiset sanat ovat lähes samoja eri Euroopan romanimurteissa ja ne mahdollistavat, että Suomen romanit voivat jossain määrin ymmärtää muita romanimurteita etenkin perusasioista puhuttaessa (Hedman, 2009; Leiwo, 1999; Matras, 2002). Euroopan romanimurteissa on kaikissa lainoja eri eurooppalaisista kielistä, ja niiden avulla voidaan kartoittaa romanien liikkeitä Euroopan eri maissa historian kuluessa. Suomen molemmissa romanimurteissa on runsaasti lainoja myös ruotsista, jotka Leiwon mukaan ovat auttaneet Suomen romanikieltä säilymään puhuttuna (ks. myös Acton, 1975; Valtonen, 1968).

Suomessa romanikieltä on käytetty 1500-luvulta lähtien, jolloin ensimmäiset romanit saapuivat Ruotsi-Suomeen. Suomessa puhuttu romanimurre kuuluu niin sanottuihin pohjoisiin murteisiin. Se on sukua Baltian maiden, Pohjois-Venäjän, Puolan sekä Walesin romanimurteille. Suomen romanit käyttävät kielestään nimitystä kaaleitten kieli, joka romanikielillä on *kaalengo tšimb*. Joissakin tutkimuksissa Suomen romanikieltä kutsutaan nimellä *kaalo*-murre (Granqvist, 2007; Hedman, 2009; Matras, 2002; Salo, 2021).

Suomessa puhutaan kahta murretta: itä- ja länsimurretta. Kummankaan murteen puhujat eivät voineet hyväksyä 1970-luvulla esitettyä oikeinkirjoituksen 'ortografinen sanasto' -mallia, jossa dž-äänne oli vieras etenkin Itä-Suomen romaneille, jotka

olivat tottuneet käyttämään dž:n tilalla j:tä tai dj-äännettä (Mustalaiskielen normatiivisanasto, 1971). Länsimurteen puhujat puolestaan käyttivät j:n sijaan s-äännettä esimerkiksi mies-sanassa, joka on länsimurteella *seeno* ja itämurteella *jeeno* tai *djeeno* ja vastaavasti kirjakielellä *džeeno*. Monet romanit kokevat kirjakielen vieraana uusine äänneineen, eivätkä kaikki vanhemmat pidä tärkeänä romanikielen opetusta kouluissa johtuen heille vieraasta ortografiasta ja ääntämisestä. Kirjakielen kannalta oli kuitenkin välttämätöntä saada romanikielelle ortografia, koska virallisessa koulupetuksessa ei voida käyttää kahta eri murretta (Hedman, 1996).

Romanikielen asema vahvistuu

Lainsäädäntö vahvistaa osaltaan romanikielen aseman kehittämisen sekä romanien kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumisen (Granqvist ym., 2009). Vasta 1980-luvulla pyrittiin hakemaan kielen asemalle lain turvaa, kun romaniväestö sai laillisen oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Perustuslakiuudistus turvasi sen vuonna 1995:

Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (Perustuslaki 1995/731 § 17 mom. 3).

Uudistus toi muutoksia myös päivähoitoasetukseen sekä koululakiin. Perusopetuslain (1998/628) mukaan romanilapset voivat opiskella romanikieltä äidinkielenään. Sama säädös esiintyy myös lukiolaissa ja aikuislukiolaissa. Vähemmistökielten asemalla on ratkaiseva merkitys yhteiskunnallisen epätasa-arvon poistamisessa (Granqvist ym., 2009).

Romanikielen asemaa paransivat merkittävästi seuraavat valtionlaitokset: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (Kotus), Sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa toimiva Valtakunnallinen Romaniasiain neuvottelukunta Ronk, Opetushallituksen romaniväestön koulutustiimi sekä Helsingin yliopiston romanikielen ja -kulttuurin oppiaine. Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta (nykyisin Kotimaisten kielten keskus) koskevaa lakia uudistettiin vuonna 1997. Uudistuksen mukaan laitoksen tehtäviin kuuluu myös romanikielen tutkimus, kehittäminen ja huolto. Samalla perustettiin romanikielen kielilautakunta, joka toimii Kotuksen alaisuudessa ja jonka tehtävänä on huoltaa romanikieltä (Granqvist ym., 2009; Hedman, 2009; STM, 2004).³⁷ Vuonna 2003 Kotimaisten kielten tutkimuslaitoksessa vakainaistettiin kaksi romanikielen tutkijan tointa.

³⁷ Kotus on järjestänyt yhteistyössä Romaniasiain neuvottelukunnan, romaniväestön koulutusyksikön ja Suomen romaniyhdistyksen kanssa vuosittain romanikielen seminaareja.

Suuri askel romanikielen aseman parantamiseksi otettiin vuonna 2012, kun edellä mainitut Kotuksen kaksi tointa siirrettiin Helsingin yliopiston opetus- ja tutkimusresursseihin. Romanikielen ja -kulttuurin oppiaine tuli sivuaineopinnoiksi, mikä nykyään kuuluu Suomen kielten ja kirjallisuuksien kandiohjelmaan (60 op) valinnaisina kursseina.

Opetushallituksen työjärjestykseen on kirjattu yhdeksi tehtäväksi kieli- ja kulttuuri-vähemmistöjen opetukseen liittyvät asiat, kuten romaniväestön valtakunnallisen koulutuksen kehittäminen ja toteuttaminen, romanikielen ja -kulttuurin edistäminen sekä valistus- ja tiedotustoiminta. Myös romanijärjestöt ovat edesauttaneet romanikielen julkista käyttöä ja opetusta (Hedman, 2009).

Suomessa romanikieltä on opetettu vuodesta 1989 lähtien. Opetusta on voitu toteuttaa muutamissa kouluissa, vankiloissa sekä kesäkouluissa ja kerhoissa, mutta se ei ole riittänyt kielen elvyttämiseksi muun muassa siksi, että opetusta on vain pari tuntia viikossa. Kouluopetuksen kautta ei ole voitu nostaa romanilasten kielitaidon tasoa. Hedmanin (2009, 2017) aiempi kenttätutkimus kielen osaamisesta oli hälyttävä, sillä endogaamisten perheiden lapsista osasi romanikieltä vain alle 10 prosenttia (Hedman, 2009, 2017).

Valtakunnallinen Romaniasiain neuvottelukunta julkaisi vuonna 2009 ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman (STM, 2009), johon sisältyi romanikielen lautakunnan esitys romanikielen kielipoliittisesta linjauksesta (Granqvist ym., 2009). Romani-poliittisen ohjelman Rompo1:en seurantatyöryhmä (STM, 2014) arvioi ohjelman tavoitteiden saavuttamista ja sen pohjalta annettiin suosituksia Rompo2:ta varten.

Vuosille 2018–2022 laaditun toisen valtakunnallisen romanipoliittisen ohjelman (STM, 2018) päätavoite oli tukea romanien myönteisesti jatkunutta yhteiskunnallista integraatiota³⁸ sekä kielellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten oikeuksien myönteistä kehitystä. Romanien yhteiskunnallista asemaa pyrittiin parantamaan siten, että lisätäisiin romaniväestön omaa aktiivisuustasoa, osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia kunnioittaen ja vahvistaen romanikieltä, romanikulttuuria ja romanidentiteettiä. Tämän lisäksi uusi ohjelma pyrki huomioimaan tiedotuskysymykset ja romanien kulttuuriperinnön suojelun (STM, 2018).³⁹

Romanikieltä on Suomessa tutkittu yli kahden vuosisadan ajan. Pääpainopisteenä tutkimuksissa on ollut konkreettisen tiedon kerääminen. 1990-luvulla kiinnostuksen kohteena olivat leksikografia ja kieliaineiston kerääminen. Kielen sosiologia ja sosio-

³⁸ Integraatio-käsite tulee latinasta. ”Integro” tarkoittaa ’yhdistän kokonaisuudeksi’, jossa osat pysyvät muuttumattomina (Liebkind, 1997, s. 101).

³⁹ STM, 2018. Rompo2. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160845>

lingvistiikka ovat nykypäivän tutkimuksen uusia suuntauksia (Granqvist, 2006, 2007).

Edistysaskeleista huolimatta työtä romanikielen elvyttämiseksi on edelleen tehtävä. Romanikieli on uhanalainen kieli ja kamppailee olemassaolostaan vitaalisena kielenä. Kielikysymys on samalla myös identiteettikysymys. Jos kieli katoaa, katoaa samalla jotain oleellista romaniväestön kansallisesta identiteetistä. Romanikielen asemaan ja säilymiseen vaikuttaa, miten kieltä käytetään eri kielenkäytön domeeneissa. Fishman (1991) näkee kotona opitun kielen kestävän parhaiten ulkopuolelta tulevaa pääkielen painetta vastaan (Fishman, 1991; Hedman, 2009).

Romanikieli heimon sisäisen viestinnän välineenä

Romanikieli on toiminut ensisijaisesti oman yhteisön sisäisen viestinnän kielenä. Kieli tukee myös romanien yhteisöllisyyttä. On mahdollista, että romanikieli on toiminut suojana valtaväestön hegemoniaa vastaan (Hedman, 2004; Leiwo, 1999; Viljanen-Saira, 1979).

Romanikielen käyttöaste eri domeeneissa on keskiarvoltaan alle 30 prosenttia (Hedman, 2009). Hedmanin tutkimuksen mukaan 2000-luvun alussa noin kolmannes haastatelluista käytti romania suomen rinnalla kotikielenään. Romania käytettiin kodin ulkopuolella eri tilanteissa, kuten auto- ja hevoskauppaa tehtäessä, torilla ja kaupoilla käydessä tai asioitaessa virkavallan kanssa. Suomen rinnalla käytettiin romania salakielenä etenkin pääväestöön kuuluvien henkilöiden ollessa läsnä. Romanikielen käyttö mediassa on hyvin vähäistä. Yleisradio on tarjonnut vuodesta 1995 kerran viikossa Romano Miritš -ajankohtaisohjelman, jossa on romanikielinen osuus. Romania on käytetty myös kaksikielisissä jumalanpalveluksissa sekä romaneille suunnatuissa juhlatilaisuuksissa (Hedman, 2004).

Kieli kulttuuriperinnön siirtäjänä

Romanikieli on osa romanikulttuuria, tunnekieli, johon romanit samaistuvat ja johon heillä on voimakas side (Hedman, 2004, 2009). Kieltä pidetään yhtenä tärkeimpänä kulttuuri-identiteetin vahvistajana (Hedman, 2017; Honkala, 1999; Åkerlund, 2002). Hedman (2009) ja Viljanen-Saira (1979) näkevät romanikielen merkityksen identifioitumisena ryhmään, jolloin kieli vahvistaa identiteettiä ja kuulumista romaniyhteisöön.

Kielellä on tärkeä merkitys kulttuuriperinnön siirtäjänä edellisiltä sukupolvilta seuraaville. Edellytyksenä on, että romanikieltä vähemmistökielenä arvostetaan ja sen käytölle annetaan mahdollisuus (Honkala, 1999; Skutnabb-Kangas, 1988). Kielen

kautta kulttuuri säilyy ja siirtyy seuraaville sukupolville samalla heijastaen puhujien sa arvoja ja maailmankuvaa. Kieli vahvistaa myös siteitä vähemmistöön kuuluvien välillä (Huss, 2008).

Oman kielen kautta opitaan syvemmin kulttuuria ja kielen kautta välittyy kulttuuri-perintö seuraaville sukupolville. Mikäli lapset eivät saa kotona riittävästi vähemmistökielen syötettä, on tarpeen järjestää opetus jo mahdollisimman varhaisessa iässä. Tätä mieltä ovat myös Majaniemi ja Lillberg (2000), jotka näkevät romanikielisen opetuksen tarjoavan lapsille ja nuorille mahdollisuuden oman kielen oppimiseen päivähoitosta ja esikoulusta peruskouluun asti.

Kielen opetus on erittäin tärkeä aloittaa jo varhain, sillä se tukee romanioppilaan kielellistä ilmaisutaitoa ja kulttuuri-identiteettiä sekä turvaa romani-kulttuurin säilymistä. Lisäksi romanikielen opetus auttaa kielen kehittämistä ja vahvistaa sen asemaa *kotimaisena kielenä*. Romanikielen opetuksen on havaittu yleisemminkin motivoivan romanioppilaiden koulunkäyntiä, koska oman kielen ja kulttuurin esille tuominen koulussa tekee siitä heille "oman" (Majaniemi & Lillberg, 2000).

Identiteetin vahvimmat juuret koostuvat kodin ja syntymäseudun vaikutuksesta. Fishman (1991) painottaa erityisesti kodin ja yhteisön merkitystä kielen säilymiselle, koska koti tarjoaa monesti viimeisen puolustuskeinon enemmistökielen painetta vastaan. Kieli säilyy tavallisesti kodeissa pitempään kuin muissa domeeneissa. Kun kieli siirtyy useamman sukupolven kautta eteenpäin, on kielitaito turvattu. Toisaalta ellei kieli siirry sukupolvelta toiselle, vähemmistökieli on vaarassa jäädä pääkielen varjoon; näin on käymässä Suomen romanikielelle, joka opitaan tavallisesti vasta aikuisena (Fishman, 1991; Hedman, 2009). Vain osa lapsista saa romanikielen taidon kotoaan. Suurimmalle osalle romanikieli jää oppimatta.

Kieli-identiteetti tulee nähdä kokonaisuutena, joka muodostuu kieliasteiden, arvojen ja kielellisen käyttäytymisen yhteisvaikutuksena. Kieliasenteiden tutkimus paljastaa samalla, kuinka kieli rakentaa myös sosiaalista identiteettiä (Fasold, 1984). Hedman⁴⁰ on luennollaan todennut seuraavaa: "Kielen kulttuurinen merkitys romani-identiteetin säilymisessä on ollut ja on edelleen tärkeä. Romanikieli toimii ryhmän kiinteyden sekä identiteetin vahvistajana. Romanikieli on liittynyt romanien historiaan, traditioihin sekä tapoihin. Muita identiteetin tunnusmerkkejä ovat oma yhteinen historia ja tavat, perheen ja suvun yhteenkuuluvuus sekä vaatetus."

⁴⁰ Luentoni "Romanikieli eilen, tänään ja huomenna – romanikielen käyttö Suomen romaniyhteisössä", romaniasian neuvottelukuntien Web-seminaari 16.9.2020.
<https://romani.fi/documents/1261003/0/Romanikieli,+eilen,+t%C3%A4n%C3%A4n+ja+huomenna.pptx/f1989732-9a79-4686-302b-9b39d574e048?t=1601469519982>

Kaksikulttuurisissa perheissä kasvaville lapsille on tärkeää saada tietää omista kielellisistä juuristaan. Tietoisuus juurista voi edistää identiteetin ja viestinnän kehitystä. Kieli ja kulttuuri välittyvät tietoisesti ja myös tiedostamattomasti lapsille. Perhekulttuuri rakentuu näin aidolle kulttuuriperinnölle, joka kielen mukana vahvistaa myös identiteettiä ja kuulumista kieliyhteisöön (Oksi-Walter, 2014).

Romanikielen osaaminen on heikentynyt endogaamisissa perheissä etenkin romani- nuorten ja -lasten osalta (Hedman, 2009, 2017), mutta silti se on tunnetasolla sidoksissa voimakkaasti omaan identiteettiin (Åkerlund, 2012). Kieltä pidetään romanien ainoana aitona omana omaisuutena, jota on haluttu suojella ja estää muiden heimon ulkopuolisten oppimasta sitä. Romanikieltä pidetään myös sydämen kielenä (Åkerlund, 2012). Vaikka romanikieli ei ole varsinaisesti äidinkieli siinä mielessä, että se olisi ensin opittu kieli, täyttää se Leiwon (1999, 2003) mielestä kuitenkin äidinkielen kriteerit ryhmäidentiteetin vahvistajana sekä muista ryhmistä erottuvien tapojen ja tabujen säilyttämisen välineenä. Leiwo (1999) ja Oksi-Walter kollegoineen (2009) pitävät äidinkielen merkitystä tärkeänä kulttuurin kasvun kannalta. Kielen kautta välittyvät kulttuuri sekä tavat toimia ja ajatella.

2.4 Uskoontulo

Eri kulttuureissa on uskonnolla keskeinen merkitys taustavaikuttajana. Maailman väestöstä arviolta noin 84,4 prosenttia kuuluu johonkin tunnustukselliseen uskonnolliseen yhteisöön.⁴¹ Lisäksi uskonnottomiksikin luokitelluilla ihmisillä on lopulta omat perususkomuksensa, joissa ilmenee uskonnollisia piirteitä. Romanien saapussa Eurooppaan 1300-luvulla heillä ei näyttänyt olevan mitään uskontoa, ja heitä pidettiin pitkään uskonnottomina.

Tarkemmin romanikulttuurin tutustuttaessa löydettiin useita uskonnollisia vaikuttimia kuten esimerkiksi Mustan Saaran juhliminen Ranskassa. Vuosittain tuhannet romanit kokoontuvat ranskalaiseen pieneen kylään nimeltä Saintes Maries De La Mer viettämään mustalaisten suojeluspyhimyksen Mustan Saaran juhlaa. Legendan mukaan tuohon kylään saapui 40 vuotta ajanlaskun jälkeen kolme Mariaa: Neitsyt Maria, Maria Magdalena ja Jaakobin äiti Maria. Heillä oli mukanaan Saara-niminen

⁴¹ Gina A. Zurlo, Todd M. Johnson & Peter F. Crossing (2022). World christianity and religions 2022: A complicated relationship. *International Bulletin of Mission Research* 46(1), 1–80. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/23969393211046993>

palvelustyttö, joka tarinan mukaan oli romani. Naisten laiva haaksirikkoutui aivan kylän viereen ja kaikki kolme Mariaa jäivät kylään asumaan. Kylässä on nyt pieni kappeli, jonka paikalla väitetään sijainneen Neitsyt Marian ja Maria Magdalenan haudat. Katolinen kirkko pitää molempia Marioita kanonisoituina pyhimyksinä, joiden kunniaksi kirkko järjestää säännöllisesti juhlia. Palvelustyttö Saara ei ole kirkon pyhimys, mutta hänestä on tullut romaneille suojeluspyhimys, jota kymmenet tuhannet romanit kaikkialta Euroopasta kerääntyvät kunnioittamaan jo useiden vuosisatojen ajan (Kopsa-Schön, 1996; Yle asiaohjelmat, Basaari 19.12.2007).⁴²

Valtionkirkon päättäjillä ja heidän asenteillaan ja toimenpiteillään on ollut syvä vaikutus romanien elämään ja siihen, miten yhteiskunta on romaneihin suhtautunut. Valtionkirkon asenne romaneja kohtaan oli erittäin kielteinen yli kaksisataa vuotta romanien saavuttua Ruotsiin. Romaneille ei sallittu kirkollisia palveluja, kuten avioliittoon vihkimistä, lasten kastamista eikä vainajien hautaamista (Pulma, 2006). Tämän vuoksi romanit ovat tunteneet kirkon kylmäksi ja kaukaiseksi laitokseksi, eikä endogaamisia romanipareja ole juuri vihitty kirkollisella toimituksella. He eivät siis ole solmineet kirkollista avioliittoa, vaan romaneilla yhteenmeno merkitsee parisuhteen alkamista ja sitoutumista yhteiseen elämään. Tämän vuoksi käytän tutkimuksessani avioliiton sijaan termiä yhteenmeno perhe- tai parisuhdeterminä.

Kopsa-Schön (1996) rinnastaa romaniperinteet ja uskonnon todeten, että ”Mustalaisperinteellä on lähes uskonnon voima mustalaisyhteisössä, sillä perinteet koetaan melkein pä rituaalinomaisesti pyhinä ja kunnioitettavina.” Kopsa-Schön käsittelee uskonnon vaikutusta romanien elämäntapaan ja kulttuuri-identiteettiin sekä kulttuuriperintöön. Kopsa-Schönin tutkimus kohdistui vapaissa suunnissa toimiviin romaneihin, joilla uskonto näytti vaikuttavan elämäntapojen muuttumiseen.

Viljanen-Saira (1979) pitää romanien uskoontuloa yleisenä riskitekijänä, joka vaikuttaisi perinteisiin romanitapoihin ja niiden noudattamiseen. Viljanen-Saira ei kuitenkaan erittele tätä tarkemmin. Byetvain ja Désfalvin (2016) Unkarin romaneihin kohdistetun tutkimuksen mukaan uskoontulo kyllä muuttaa romanien elämäntapoja, mutta ei niinkään perinteisiä romanitapoja. Byetvain ja Désfalvin tutkimuksen mukaan uskoontulo ei ole muuttanut Unkarin romanien perusarvojen mukaisia tapoja, kuten vanhempien ihmisten kunnioittamista, perinteistä pukeutumista ja rituaalisen puhtauden noudattamista. Uskoontulon aiheuttama muutos koskee etiikkaan ja moraaliin liittyvien kielteisten elämäntapojen hylkäämistä. Tämä Unkarin roma-

⁴² Yle asiaohjelmat, Basaari 19.12.2007.

http://vintti.yle.fi/yle.fi/mundo/arkisto/indexac89ac89.html?basaari=121013957791fce602923d65e7099139ff3c0b17b0&article_id=569

neita koskeva tutkimus vahvistaa, että uskoontulo ei yleensä muuta romani-identiteettiä eli mustalaisuutta: Vain yksi prosentti uskovaista romaneista koki uskoontulon muuttaneen heidän romani-identiteettiään.

Vapaakristillisiin seurakuntiin kuuluvat Suomen romanit eivät näe ristiriitaa vanhojen romanitapojen noudattamisessa, mikäli ne eivät ole ristiriidassa Raamatun periaatteiden kanssa. Kristillinen etiikka painottaa anteeksiantamisen merkitystä ja rukoilemista vihamiesten puolesta. Viha-asioissa romanit kohdistavat vastuun ja syyllisyyden kollektiivisesti surmantekijän koko lähisukuun, mutta kristilliset arvot auttavat antamaan anteeksi ja voittamaan vihan (Grönfors, 1979; Hedman, 2020; Palmi, 2008).

Uskonnon vaikutus näkyy romaneilla myös heidän integroitumisenaan yhteiskuntaan kristillisten yhteisöjen ja seurakuntien kautta: Romanit ja pääväestö ovat löytäneet yhteisen pohjan kristillisistä arvoista, kuten yhdenvertaisuus, hyväksyntä ja "veljeys". Teologi Jyrki Palmi (2008) on tehnyt pro gradu -tutkimuksen romanien integroitumisesta Helsingin Saalem -seurakuntaan. Hänen tutkimuksestaan ilmenee, kuinka Saalem ja useat kristilliset yhteisöt ovat ottaneet huomioon romanikulttuurin erityispiirteitä palvelutarjonnassaan. Romaniperinteet ovat tuottaneet ongelmia seurakunnissa muun muassa romanitapojen mukaisessa tilojen käytössä, sillä nuorempi romani ei voi olla samaan aikaan ylemmässä kerroksessa, jos vanhempia romaneja on alempana. Kastekäytännössä valkoiset kastevaatteet eivät ole romanitapoihin sopivia. Seurakunnat joutuvat hakemaan ratkaisuja myös romanien keskinäisiin viha-asioihin. Seurakunnan jäsenenä romanit toivovat, että seurakunnan johto ottaisi huomioon heidän tapansa ja sisäiset sääntönsä. Palmi (2008, ss. 4–5) toteaa:

Mikäli romanit kokevat seurakunnassa tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta, heidän tapakulttuurinsa ja erityispiirteensä otetaan huomioon ja heidät valtuutetaan mukaan seurakunnan toimintaan, niin integraatio heidän kohdallaan pääsee toteutumaan.

Palmin mukaan haastateltavilla romaneilla oli pääosin selkeä näkemys omasta romani-identiteetistään, joka viesti 'tervettä itsearvostusta ja (on) varman vähemmistön tunnusmerkkejä'.⁴³ Romanien integroituminen uskonnolliseen yhteisöön tapahtui ilman irtautumista omasta identiteetistä ja kulttuurista.

⁴³ Jyrki Palmi (2008) tarkasteli pro gradu -tutkimuksessaan, mitkä seikat auttavat romanien integroitumisesta seurakuntaan ja mitkä vaikeuttavat sitä.

2.5 Sosiaalinen kontrolli

Sosiaalisella kontrollilla tarkoitetaan sääntöjä, jatkuvuutta sekä sosiaalisen rakenteen koossapitävyyttä, jota ylläpidetään eri tavoin. Romaneilla säännöt ja kiellot suurimmalta osaltaan kohdistuvat puhtauteen ja puhtauskäsitteeseen, romanimoraaliin: toista romania ei sovi pettää, eikä tuottaa muutakaan vahinkoa. Samoin yleiset käyttäytymissäännöt sekä väistämisvelvollisuus viha-asioissa ovat asioita, joita romanit pyrkivät noudattamaan.

Romanien puhtaussääntöjen mukaan määritellään kunkin henkilön romaniutta: Onko henkilö romanipuhdas *džuuso* vai likainen eli *mejalo*? *Mejalon* romanin tarjoamaa ruokaa ei sovi tarjota vanhuksille. Usein kuulee vanhempien romaninaisten sanovan (Karimus, 1969, s. 140): ”Sen käsistä tarjoilemaa ja valmistamaa ruokaa voi vanhempikin ihminen nauttia.” Romanit pitävät tärkeänä ruokaan ja ruoan valmistukseen liittyvää puhtautta. Astioita ei laiteta lattialle eikä tuolille, vaan ne pidetään romanittain ”puhtaissa” paikoissa (Markkanen, 2003).

Markkasen (2003) tutkimuksen mukaan romanit pitävät myös ruumiillista puhtautta tärkeänä, mikä ilmenee muuan muassa hyväksyttävänä vaatetuksena sekä eri sukupuolien keskinäisenä käyttäytymisenä, joka liittyy häpeän ja kunnioituksen osoittamiseen. Suurin osa säännöistä perustuu niin sanottuun *dikotomiaan* eli suhteeseen puhtaiden ja epäpuhtaiden henkilöiden sekä esineiden välillä. Samoin edellytetään romanipuhtautteen sitoutunutta käytöstä, joka mahdollistaa, että henkilöä voidaan pitää romanipuhtaana (Liégeois, 1986, 1994; Markkanen, 2003).

Viljanen-Saira (1979) jakaa romanipuhtauden neljään eri dimensioon: fysiologiseen, sosiaaliseen, fyysiseen sekä moraaliseen. Romanikulttuurissa *fysiologisen dimensio*n päähuomio kohdistuu puhtaan ja epäpuhtaan kategorian sisältöihin. Fysiologinen ulottuvuus koskee kaikkea, mitä suuhun laitetaan. Ruumiin yläosa on rituaalisesti puhdas. Alaosaan liittyvät käsitteet ovat epäpuhtaita. *Sosiaalisessa ulottuvuudessa* ikäryhmillä ja sukupuolilla on samoin yhteys käsitykseen ihmisruumiin puhtaudesta ja epäpuhtaudesta. Vanhuus ilmaisee puhtautta, koska siihen ei kohdistu enää seksuaalisia odotuksia. Vanhuksella on omat ruokailu- ja juoma-astiat, eikä hänen vuoteelleen ole sopivaa istuutua. Rituaalit vahvistavat ihmisruumiiseen perustuvia luokituksia. Puhtaus ja epäpuhtauskäsite yhdistetään myös yksilön fyysiseen ympäristöön (Markkanen, 2003; Viljanen-Saira, 1979; Viljanen, 1994).

Romanipuhtaus tarkoittaa tietynlaista yleisesti hyväksyttyä oletusta hygieniaan liittyvistä käsityksistä ja säännöistä (Liégeois, 1994; Markkanen, 2003). Romanipuhtaussääntöjen kautta romanit erottautuvat muista ulkopuolisista ryhmistä ja ihmisistä, joita romanit pitävät epäpuhtaina, koska nämä eivät pidä yllä romani-

puhtautta. Joissain maissa romanipuhtautta pidetään yllä siten, ettei seurustella pääväestön kanssa muutoin kuin silloin, kun se on välttämätöntä.

Markkasen (2003) mukaan Euroopan rom-heimo sekä Iso-Britannian traveller-mustalaiset pitävät sosiaalista kontrollia romanipuhtaudesta huomattavasti tiukemmassa otteessa kuin Suomen romanit. Rom-heimoon kuuluvat romanit eivät voi syödä tai työskennellä pääväestön edustajien kanssa lähikontaktissa, sillä näissä piilee riski tulla itsekin epäpuhtaaksi ulkopuolisten kautta.

Suomen romanit pitävät *gaajeita* eli valkolaisia romaniuskomusten perusteella rituaalisesti epäpuhtaina, koska he eivät noudata romanien puhtaustapoja (Hedman, 2020). Käsien pesua pidetään välttämättömänä aina kun tullaan saunasta tai pesuhuoneesta⁴⁴ Voidaan pitää sääntönä, että aina kun tullaan ruokailemaan tai juomaan kahvia, niin on ensin pestävä kädet. Usein se tapahtuu näyttävästi siten, että joku talon asukkaista opastaa hienovaraisesti vierasta käsien pesulle, ja näyttää vielä paikan, missä hän voi sen tehdä. Keittiössä on romanitapojen mukaan sopimatonta pestä käsiä.

Romanit ovat pitäneet tiukasti kiinni romanipuhtaussääntöjen noudattamisesta (Douglas, 2000; Liégeois, 1994). Tämä on ollut mahdollista, kun romanit ovat olleet läheisessä sosiaalisessa kanssakäymisessä keskenään ja vanhemmat ihmiset ovat vaalineet läsnäolollaan romanipuhtaussääntöjen noudattamista. Romani, joka rikkoi romanipuhtaussääntöjä, voitiin aiemmin ”merkitä” saastaiseksi tai epäpuhtaaksi, josta saattoi seurata jopa hylkääminen heimon ulkopuolelle sopimattoman elämän tai käytöksen vuoksi. Voitiin myös kieltäytyä syömästä kyseisen ryhmän jäsenen kanssa tai kieltäytyä tarjoamasta hänelle ruokaa tai juomaa puhtaina pidettävistä astioista. Mikäli tästä periaatteesta poikettiin, niin edellytettiin, ettei kyseinen henkilö käytä yleisesti käytössä olevia ruokailuvälineitä. Käytön jälkeen kyseiset ruokailuvälineet heitettiin pois. Näin ryhmä pyrki suojelemaan itseään epäpuhtaudesta ja saastumiselta, mutta myös tarttuvilta taudeilta. Euroopan romanien kohdalla tilanne on paljolti muuttunut, mutta on edelleen heimoja, jotka pitävät puhtaussäännöistä tiukasti kiinni.

Suomen romanit noudattavat erillisiä puhtaussääntöjä naisen synnyttämisen jälkeen. Sukulaistytöt tulevat auttamaan keittiötoissa ja pitämään huolen, että romanipuhtaus säilyy kodissa (Karimus, 1969). Sukulaisnaisten tai -tyttöjen antama tuki äideille on osa romanikulttuuria. Viljasen (1979) ja Markkasen (2003) tutkimusten mukaan romaninaisten puhdistautumisaika kestää kuukaudesta puoleentoista kuukauteen. Tuona aikana äidillä on omat ruokailuasiat, jotka puhdistautumisajan jälkeen heite-

⁴⁴ Romanit käyttävät wc:n sijaan nimitystä pesuhuone.

tään pois. Sukulaistytöjen ja -naisten avustuksella äidillä on samalla mahdollisuus keskittyä täysin vastasyntyneen lapsen hoitamiseen. Äidin ei myöskään tarvitse osallistua keittiöaskareisiin ennen puhdistautumisajan päättymistä. Tämän järjestelyn seurauksena romaninaiset kärsivät pääväestön naisia vähemmän synnytyksen jälkeisestä masennuksesta. Nguyenin ja Heelan-Fancherin (2022) tutkimuksen mukaan tällainen tukitoiminta (*doulats*) olisi tarpeellista myös pääväestön äideille ja maallikkodoululle tulisi olla oma koulutusohjelma.

Romanipuhtaustavat ovat vanhoja rituaalista puhtautta ylläpitäviä reproduktiotabuja. Romanipuhtaustapojen kaltaisia reproduktiotabuja on vanhassa suomalaisessa kansanuskossa ja kristillisessä perinteessä⁴⁵ (Helsti, 2000). 1800-luvulla reproduktioon liittyviä asioita leimasi yleinen häveliäisyys. Niiden mukaan ajateltiin menstruoivan, synnyttävän ja lapsivuoteessa olevan naisen olevan saastainen ja hän saastuttaa myös muita. Helstin mukaan fertiliteetti-ässä olevan naisen elämää leimasi tuolloin häpeä ja salailu raskauden ja synnyttämisen yhteydessä. Välttämiskäyttäytymisen vuoksi nainen ei periaatteessa saanut käsitellä elintarvikkeita, liikkua näkyvästi ulkona tai olla tekemisissä muiden ihmisten kanssa.

Vanhassa suomalaisessa kulttuurissa vielä 1950-luvulla raskautta pyrittiin salaamaan mahdollisimman pitkään, ja sitä peitettiin esiliinalla tai muilla vaatteilla (Helsti, 2000). Raskaudesta ei voinut puhua suoraan, vaan käytettiin kiertoilmaisuja kuten olla siunatussa tilassa tai pieniin päin. Kainostelua ja häpeilyä pidettiin hyvänä käytöksenä, joka opittiin oman äidin sekä muiden naisten esimerkkien kautta.

Pääväestökin piti 1900-luvun alussa tiettyjä ammatteja kuten hevosnylkyriammattia saastaisena ja jopa tarttuvana, koska henkilö joutui nylkemisen yhteydessä tekemisiin eläimen eritteiden kanssa (Häkkinen, 2005). Hevosnylkyri ei saanut asua muiden kanssa, vaan joutui majoittumaan muista erilleen. Hänen käyttämänsä ruokailuvälineet hävitettiin, kuljetuskärryt pestiin huolellisesti ja jopa tuhottiin. Kysymys ei kuitenkaan ollut rituaalisesta puhdistautumisesta tai hävittämisestä, vaan tässä nylkemistä pidettiin epäpuhtaana, bakteereja sisältävänä ja tartuttavana, joten sitä seurasi välttäminen ja erottaminen muusta yhteisöstä.

Romanien puhdistautumistapojen sekä saastaisuustraditioiden ja -käsitteiden alkuperää ei täysin tunneta. Yhtenä selityksenä pidetään intialaista vaikutusta tapoihin.⁴⁶ Puhtaussäännöt ovat olleet osa kaikkia maailman uskontoja, ja niiden on katsottu ankkuroituvan hindulaisuuteen, buddhalaisuuteen, islamilaisuuteen ja kristinuskoon. Kristinuskossakin on pitkään vallinnut usko naisen rituaaliseen epä-

⁴⁵ Kolmas Mooseksen kirja, luku 12:1–8. Säädöksiä lapsensynnyttäjän puhdistamisesta.

⁴⁶ Mozes F. Heinschinkin julkaisematon haastattelu Dragan Jevremovićin kanssa, Wien 2002.

puhtauteen ja on osittain edelleen. *Mahrimessa* on kyse uskosta rituaaliseen epäpuhtauteen ja yhden teorian mukaan se olisi seurausta Intian kastijärjestelmästä. Osittain se voi liittyä hygieenisyyteen ja sairauksien ennaltaehkäisyyn. Tietyissä määrin romanien eristyneisyyttä on pidetty itse valittuna ja se on liitetty romanien tietoisuuteen olla erilainen ja kulttuuriltaan parempi kuin ei-romani.

Romanipuhtaudesta on muodostunut oleellinen romaniuden tunnuspiirre, jota oikean ja puhtaan romanin tulee noudattaa (Hedman, 2020). Tavat ovat perinne, joka seuraa sukupolvelta seuraavalle, eikä siinä tarvita edes järkevää selitystä, miksi kyseisellä tavalla toimitaan. Näin on tehty ja näin edelleen tehdään, on monen perustelu romanitapojen noudattamiseen. Rituaalista puhtautta pidetään yllä myös siten, etteivät romanit yleensä kätele vanhempaa ihmistä ja että heihin pidetään parin metrin etäisyys muun muassa sairauksien välttämiseksi, mutta myös kunnioituksen osoittamiseksi. Naisten välillä ei ole näin tiukkaa sääntöä, vaan naiset voivat koskettaa vanhempaakin naista, mutta eivät miehet. Miehet puolestaan voivat koskettaa toisiaan hartioista, joka on puhdas, mutta ei kätelemällä.

Kun joku suvun jäsenistä on ”rikkonut” toista sukua vastaan esimerkiksi varastamalla tuon suvun jäseneltä, niin asia voidaan selvittää neuvottelemalla ja sopimalla asioista molempien sukujen vanhempien romanien välillä. Etenkin rom-, lovera- ja kalderash-heimoilla⁴⁷ toimii heimon ja suvun vanhemmista koostuva niin sanottu *Kris*-ryhmä, joka muodostaa romanien oikeusistuimen. Ryhmä päättää sanktioista ja sopii riita-asioista. Tätä romanien sisäistä oikeuskäytäntöä käytetään jaettaessa oikeutta romanien välillä (Liégeois, 1994). Suomen romaneilla ei ole varsinaista kris-ryhmää, mutta vanhemmat miehet ja naiset voivat hoitaa sukujen välisiä ongelmia yhdessä. Samoin jotkut arvostetut ja kunnioitetut miehet voivat toimia sukujen välillä sovittelijoina (Hedman, 2018).

Suomessa toimitaan viha-asioissa niin sanotulla väistämisvelvollisuudella eli välteetään sukujen keskinäistä kanssakäymistä. Näitä asioita ei haluta paljastaa ulkopuolisille. Yleensä tätä perustellaan sillä, etteivät *gaajeet* ymmärrä meitä *kaaleita*, mustalaisia. Tällä menettelytavalla on seurauksensa. Salailu aiheuttaa muun muassa sen, että romaneja pidetään salaperäisinä ja pelottavina. Salaperäisyyden verhoa ja pelottavuuden kaikua voisi vähentää jakamalla romanikulttuurista tutkimustietoa, joka kuvastaa romanien rikasta arvomaailmaa ja ihmisyyttä, inhimillisyyttä (Hedman, 2020).

⁴⁷ Romaniassa, Saksassa ja muissa maissa, missä heitä asuu.

2.6 Yhteenmeno

Suomessa romanit eivät aina virallista avioliittoaan, vaan he 'menevät yhteen'.⁴⁸ Uskovaiset romanit ekso- ja endogaamisissa romaniperheissä järjestävät kuitenkin yhteenmenon sijaan yleensä häät. Pääväestöön kuuluvan puolison kanssa romanit solmivat useimmiten avioliiton.

Grönfors (1997) on kuvannut nuoren parin rakastumista ja salaista seurustelua, joka julki tultuaan 'pakottaa' nuoret pakenemaan jopa satojen kilometrien päähän etenkin tytön vanhemmista. Hänen vanhempansa hakevat karanteenin tyttären takaisin ja voivat tehdä sen useita kertoja, mikäli he eivät ole tyytyväisiä tyttären valintaan. Seurusteluun on romanikulttuurissa suhtauduttu aiemmin pidättyväisesti, kuten Grönfors kuvaa. Nykyään vanhempien suhtautuminen ei ole yhtä ehdotonta.

Euroopan romaneilla ovat endogaamiset liitot romanien sosiaalisen rakenteen peruselementtejä. Ne luovat samalla sekä pysyvyyttä että muutosta. Romanien yhteenmenon katsotaan merkitsevän henkilön aikuistumista. Aviopuolisona häneltä odotetaan romanitapojen noudattamista erityisesti käyttäytymisen ja pukeutumisen osalta. Yhteenmeno merkitsee samalla sukujen yhdistymistä siten, että työstä tulee miehen suvun ja perheen jäsen. Eksogaamisia liittoja pidetään tämän vuoksi uhkana romanisukujen yhdistymiselle ja suvun laajenemiselle. Pahimmassa tapauksessa eksogaamisen liiton solminut romani saattaa Euroopassa joutua romaniyhteisön hylkäämäksi, mutta kaikki Euroopan romaniyhteisöt eivät ole näin tiukkoja, esimerkiksi rom-heimon jäsenet. Yhteenmeno tai avioliitto heimon ulkopuolisen kanssa saattaa siis merkitä, ettei henkilöä hyväksytä eurooppalaiseen romaniyhteisöön. Eksogaamisten perheiden lapset voidaan kuitenkin hyväksyä romaniyhteisöön, mutta ehtona on sitoutumien romanitraditioihin (Liégeois, 1986, 1994; Viljanen-Saira, 1979).

Euroopassa eri romaniryhmissä nuorten parisuhde solmitaan yleensä järjestämällä romanihäät. Häät ovat tapahtuma, jossa suvut ja romaniyhteisö tapaavat toisensa. Romaneilla on tapana, että sulhasen vanhemmat joutuvat maksamaan niin sanotun "morsiamen hinnan" ja lisäksi läheiset sukulaiset lahjoittavat rahasumman, jota nuoret voivat käyttää kodin perustamiseen. Yhteisön odotukset lisäävät painetta nuorten puolisovalintaa kohtaan. Romanitapojen mukaista romaniperinnettä halutaan ylläpitää, mikä saattaa vaikeuttaa, mikäli puoliso otetaan pääväestöstä (Bhopal & Myers, 2008).

⁴⁸ Grönfors (1997) käyttää yhteenmenosta englanninkielistä termiä *institutional non-marriage*.

Suomen romanien suhtautuminen eksogaamisiin liittoihin on hyväksyvämpää kuin monissa ulkomaan romaniyhteisöissä (Hedman, 2017; Viljanen-Saira, 1979). Suomessa romanit eivät myöskään maksa 'morsiamen hintaa'. Nuortaparia voidaan avustaa ensikotiin tarvittavien huonekalujen ja muiden kodintarvikkeiden hankkimisessa. Suomessa romaninuoret eivät useimmiten pidä häitä, vaan he karkaavat liittonsa merkiksi. Etenkin tyttärien vanhemmat hakevat karanneen tyttärensä "sulholta" pois, mutta mikäli nuoret siitä huolimatta karkaavat jälleen, vanhemmat yleensä hyväksyvät yhteenmenon.⁴⁹ Suomen romanit eivät pidä vihkimistä välttämättömänä romanitapojen mukaan, mutta nykyään ekso- ja endogaamisten parien häiden vietto on yleistynyt puolisoitten kuuluessa hengelliseen yhteisöön, joka edellyttää jäseniltään vihkimistä avioliittoon. Tällöin avioliitosta tulee merkintä maistraattiin. Romanit ovat pitäneet häiden viettoa merkinä suomalaistumisesta.

2.7 Rajamekanismit

Romaniuden rajoja ylläpitäviä tekijöitä on lähes kaikissa romaniyhteisöissä, mutta niiden painotukset voivat vaihdella maasta toiseen. Romaniuden rajojen säilyttämismekanismia on Suomen osalta kuvannut Raino Vehmas (1961) ja Ruotsin osalta psykologi Inga Gustafsson (1971). Myös Viljanen-Saira (1979) on listannut seitsemän romanien ja valtaväestön välistä rajaa, jotka Matt T. Salo (1977) on koonnut amerikkalaisilta rom-mustalaisilta. Nämä ovat monilta osin samoja kuin Vehmaan ja Gustafssonin esittämät rajat. Rajojen avulla voidaan ylläpitää kriteerejä mustalaisuudesta sekä säilyttää oma kulttuuri ja estää sitä sulautumasta valtaväestöön. Rajamekanismeja ovat käsitelleet myös Rantala ja Huttunen (1993) sekä Hedman (2020).

Edellä mainitut tutkijat⁵⁰ ovat maininneet seuraavat rajamekanismit:

- polveutuminen mustalaisista, 'verenperintö'
- rituaalisen puhtauden noudattaminen

⁴⁹ Eri puolilla maailmaa asuvien romaniryhmien vanhemmat saattavat järjestää nuorten avioliitot ja morsiamen vanhemmille maksetaan 'morsiamen hinta', joka käytetään yleensä nuoren parin yhteiselämän tarpeisiin. Vaihtoehtona on nuorten karkaaminen, mikäli vanhemmat eivät hyväksy heidän liittoaan eli yhteenmenoan (Viljanen-Saira, 1979).

⁵⁰ Gustafsson (1971), Hedman (2020), Rantala ja Huttunen (1993), Salo (1997), Vehmas (1961) ja Viljanen-Saira (1979).

- mustalaiskielen ainakin jonkinasteinen osaaminen ja käyttö sekä säilyttäminen pelkästään romaniheimon keskuudessa
- mustalaisten sosiaaliseen organisaatioon integroituminen/sitoutuminen ja yhteisöllisyys
- endogamianormien noudattaminen
- itsenäinen työskentely (ei palkkatyössä kenenkään alaisena)
- ulkoisten näkyvien tuntomerkkien, kuten romaniperinteiden mukainen vaatetus
- romanien oma oikeuskäsitys
- tapakulttuurin noudattaminen, erityisesti vanhempien ihmisten kunnioittaminen.

Rajamekanismien tarkoitus on estää ja vastustaa valtaväestön assimilaatiopyrkimysten toteutumista (Okely, 1983). Yksi merkittävä rajanvetäjä pääväestöön on biologinen perimä ja toinen *endogaamiset* liitot heimon jäsenen kanssa, joita suositaan. Endogamian on uskottu estävän pääväestöön sulautumista, joten *eksogaamisia* liittoja on pidetty uhkana romanikulttuurin säilymiselle (Viljanen-Saira, 1979).

Romaniuden säilymisen kannalta romanit pitävät rituaalisen puhtauden noudattamista välttämättömänä, mikä erottaa romanit pääväestöstä ja on keskeinen osa romaniutta. Rajana pääväestön ja romanien välillä pidetään myös romanien omaleimaista vaatetusta. Sitoutumista romaniyhteisöön pidetään edellytyksenä romaniyhteisön täydelle hyväksynnälle.

Romanit ovat pyrkineet pitämään kiinni myös itsenäisestä toimeentulon hankkimisesta. Romanien perinteisten ammattien harjoittaminen on mahdollistanut heidän itsenäisen yrittämisensä, jolloin on voitu rajoittaa kanssakäyminen valtaväestön kanssa minimiin. Näin on tarjoutunut tilaisuus täyttää sukuvelvoitteet, kuten osallistuminen hautajaisiin, syntymäpäiville ja muihin yhteisiin tapahtumiin, jotka ovat mustalaisyhteisön ja identiteetin kannalta tärkeitä (Grönfors, 1981).

Romanikäyttäytyminen ilmenee yhteisön sisällä kunnioittavana ja häveliäänä sekä välttämiskäyttäytymisenä, joiden perimmäisenä tarkoituksena on pitää erillään ja järjestyksessä sukupuoli- ja ikäkategorioiden sekä likaiset ja puhtaat kategoriat rituaalisessa mielessä. Viljanen-Sairan (1979) mukaan rajojen jatkuva ylittäminen hämärtäisi rajojen ja siten koko rakenteen merkitystä. Rantala ja Huttunen (1993, s. 9) ovat kiteyttäneet rajojen ylittämisen seuraavasti:

Rajojen jokainen ylitys voidaan nähdä yhteisön rakenteelle uhkana, jota monessa kulttuurissa ilmaistaan rituaalisen epäpuhtauden käsityksillä.

Vehmas (1961), Gustafsson (1971) ja Viljanen-Saira (1979) mainitsevat yhtenä rajoja vahvistavana elementtinä romanikielen, mikä romanien mielestä pitäisi säilyttää pel-

kästään heimon omassa yhteisössä niin, ettei sitä pitäisi opettaa heimon ulkopuolisille jäsenille. Hedmanin (2004) mukaan romanikieli on toiminut heimon sisäisenä viestinnän välineenä salakielen asemassa ja samalla rajana pääväestön ja romanien välillä. Kielellä on pystytty varoittamaan ja ohjaamaan eri tilanteissa. Kun kieltä opetetaan pääväestölle, monet Suomen romanit kokevat sen olevan uhka romaniuden säilymiselle. Romanien kielteinen asenne kielen opettamiseen heimon ulkopuolisille on toisaalta estänyt romanikielen kehittämistä sekä sen opetusta. Niinpä sellaisten romanien toimintaa, jotka ovat opettaneet romanikieltä ulkopuolisille, on paheksuttu.

Romaneilla on yhteinen romanikieli Romanes tai tšimb/tšib, jota romanit käyttävät edelleen eri puolilla maailmaa. Tosin kielellistä yhtenäisyyttä varjostaa lukuisat eri murteet, joihin on kertynyt runsaasti lainasanoja eri maiden pääkielistä (Hedman, 2009, 2017). Romanikieli on sukua intialaisille kielille (Matras, 2002; Granqvist ym., 2009).

Asenteet ulkopuolisten romanikielen opiskelua kohtaan ovat lieventyneet (Hedman, 2017). Helsingin yliopistossa aloitettiin romanikielen ja -kulttuurin sivuaineopinnot (60 op) vuonna 2012. Yli 80 romaniopiskelijaa on kuluneiden vuosien aikana suorittanut osan kursseista ja muutama jopa kaikki 12 kurssia Avoimen yliopiston kautta. Pääväestöön kuuluvia opiskelijoita on näinä vuosina ollut lähes kolmesataa, joista pääosa on opiskellut romanien historiaa ja kulttuuria, mutta ei romanikieltä.

Romanikielen ja -kulttuurin opinnot Helsingin yliopistossa ovat nostaneet romanikielen statusta muiden opiskeltavien opintojen joukossa. On askel kohti yhdenvertaisuutta, että romanikieltä ja -aineita voidaan opiskella Helsingin yliopistossa valinnaisina aineina. Yli 500 vuotta on kulunut, ja nyt vasta voidaan yliopistotasolla opiskella romanien elämään ja kieleen liittyviä asioita. Tämä on osaltaan lisännyt pääväestön opiskelijoiden arvostusta romaneja kohtaan. Romanien historian ja kulttuurin opetus on avartanut käsitystä siitä, mitä romanit ovat vuosisatojen ajan kokeneet ja miten heitä on käsitelty valtion taholta ja millaista romanipolitiikkaa on harjoitettu. Myös Euroopan parlamentti on tehostanut pyrkimyksiä edistää romanilasten perus- ja ammatillista koulutusta ja tehnyt linjauksia romanikielen, kulttuurin ja historian opetuksen lisäämiseksi.⁵¹

Vehmas (1961) ja Gustafsson (1971) ovat pitäneet yhtenä rajaelementtinä sivistyksellistä eristäytymistä. Esimerkiksi lukutaidottomuus on romaneilla ollut melko yleistä,

⁵¹ Euroopan parlamentin päätöslauselma 17. syyskuuta 2020 romanien kansallisten integrointi-strategian täytäntöönpanosta: romanitaustaisiin henkilöihin kohdistuvien kielteisten asenteiden torjunta Euroopassa, 2020/2011, INI.

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0229_FI.html

mutta nykyään Suomen romaninuoret ovat lukutaitoisia. Itä- ja Keski-Euroopan romanien osana on kuitenkin edelleen lukutaidottomuus ja sen kautta syrjäytyminen työmarkkinoilta ja yhteiskunnallisista palveluista (FRA, 2016). Lukutaidottomuus on pitänyt romanit erillään pääväestön arvomaailmasta ja ajattelutavasta, jotka on koettu uhkana romanikulttuurin säilymiselle (Gustafsson, 1971; Mustalaisasian neuvottelukunta, 1981; Vehmas, 1961). Tältä osin romanit poikkeavat esimerkiksi juutalaisista, jotka ovat ymmärtäneet luku- ja kirjoitustaidon merkityksen ja ovat päässeet tärkeille johtaville paikoille pankkiireina ja talouselämän asiantuntijoina. Sen sijaan, että romanit olisivat arvostaneet valtaväestön sivistyksen indikaattoreita, he ovat pitäneet arvokkaina omia kulttuurisia, heimon sisällä varjeltuja perinteitään. Niitä ovat suullisen kulttuuriperinnön välittyminen sekä omat tarinat ja sadut, laulut, musiikki, tanssi, taide ja muu käsityöperinne.

Vehmas (1961) ja Gustafsson (1971) näkevät rajamekanismina myös romanien eristäytymisen pääväestöstä. Samalla tavoin kuin valtaväestöllä on stereotypioita romaneista, romaneilla on myös stereotyyppisiä näkemyksiä valtaväestöä kohtaan. Puhuttautua ja epäpuhtaata koskeva raja romanien ja pääväestön välillä on osaltaan vaikuttanut romanien asennoitumiseen pääväestöön välttelevästi, koska he pitävät pääväestöä epäpuhtaana. Lisäksi romanit paheksuvat, että valtaväestö ei pidä huolta vanhuksistaan romanien tavoin osoittamalla kunnioitusta ja arvostusta heitä kohtaan (Sarmela, 1984).

Romanit eivät pidä pääväestöä fyysisesti epäpuhtaana vaan rituaalisesti (Hancock, 2006a; Hedman, 2020). Romanit edellyttävät tiettyjen sääntöjen noudattamista. Esimerkiksi ruoka tulee valmistaa määrättyjä puhtaustapoja noudattaen ja astiat on pidettävä romanipuhtaana. Ulkopuolinen maailma nähdään uhkaavana ja saastuttavana, jonka takia muihin ihmisiin on pidetty välimatkaa. Näin on saatu aikaan epäluuloa, ei ystäviä. Tämä on ollut yksi syy ennakkoluulojen kasvuun romaneja kohtaan.

Romanit ovat aiemmin halunneet eristää myös lapsensa pääväestön lapsista, jotta heidän lapsensa eivät saisi liikaa vaikutteita *gaajeitten* maailmasta. Tässä mielessä koulua ja koulutusta ei ole aiemmin arvostettu, ja Suomessakin koulutus on keskeytynyt jopa perusasteella (Lillberg & Eronen, 1995). Romanit pelkäsivät aikaisemmin lasten oppivan pääväestön tavoille ja luopuvan isiltä peritystä vaelluksesta ja elämänarvoista. Lapsia pyrittiin ylisuojelemaan ja pitämään oman perheen ja suvun keskuudessa. Romanilapset elävät tiiviisti vanhempien ihmisten seurassa, jotka kertovat elämänkokemuksiaan ja korostavat romanitapojen ja hyvän käyttäytymisen merkitystä. Tällä on vaikutusta lapsen kulttuuri-identiteetin kehitykseen.

Romaninuorista osa aikuistuu liian varhain ottamalla miehen ja naisen roolin jo alaikäisenä alkaen käyttäytyä sen mukaisesti. Tästä on esimerkkinä alaikäisinä solmitut

parisuhteet eli romanittain yhteenmenot (ks. luku 2.6). Tätä vahvistaa myös MIDIS II-tutkimus.⁵²

Eksogaamisten perheiden lapset elävät toisenlaisessa maailmassa. Heidän kanssa käymisensä on rajoitettua, mutta se saattaa sisältää enemmän kontakteja pääväestön sukuun kuin romanivanhemman sukuun. Tällä on myös vaikutusta lapsen kulttuuri-identiteetin kehitykseen ja siihen valintaan, kumpaan ryhmään lapsi tai nuori tuntee kuuluvansa enemmän. Markkasen (2003) mukaan romanisuku tarjoaa nuorelle samalla mahdollisuuden tutustua romanitapoihin. Nuori oppii havainnoimalla luonnostaan, miten käyttäytytään vanhempien romanien läsnä ollessa. Lisäksi romanien sukulaissuhteet ovat erittäin tiiviitä ja solidaarisia, eikä suvun jäseniltä esimerkiksi kielletä vierailua tai yöpymistä eikä muutakaan avuntarvetta. Tämä vaatii pääväestöön kuuluvalta puolisolta erityistä romanitapojen ymmärtämistä ja sopeutumista.

Romanielämää on varjostanut salaperäisyys, jossa periaatteena on, että 'mitä vähemmän enemmistö tietää meidän asioistamme, sen parempi'. Lisäksi ajatellaan olevan hyväksi, kun pääväestö eli *gaajeet* eivät osaa romanikieltä eivätkä tunne romanikulttuuria. Romanit ovat pelänneet, ettei pääväestö ymmärrä kuitenkaan heidän itämaista ajattelu- ja arvomaailmaansa. Nykyään voidaan nähdä asenteiden muuttuneen, mikä näkyy romanikulttuurin tunnetuksi tekemisessä esimerkiksi terveydenhuollon sekä kirkon työntekijöille suunnatuissa oppaissa.⁵³

Gripenberg (2019) arvioi, että nykyään seurakuntaelämä ja yhteydet eri kirkkojen jäseniin ovat luoneet laajan kontaktipohjan ja aidon integroitumisen, jossa romanit ovat kokeneet yhdenvertaisuutta pääväestön ja myös ulkomailta tulleiden romanien kanssa (vrt. Hämäläinen, 2001). Seurakunnat ovat olleet sillanrakentajia romaneille suomalaisen yhteiskuntaan siten, ettei romaniutta tarvitse eikä saa menettää yhdenmukaisuuden hintana. Tämä on saanut aikaan aivan uuden ulottuvuuden romanien ja pääväestön välillä.

Vehmas (1961) nostaa romanien rajamekanismiksi myös perinteiset sitoutumattomat ammatit, joissa romani ei työskentele kenenkään alaisena. Vehmas arvioi, että romanit halusivat aiemmin mieluummin liikkua kuin asettua paikoilleen asumaan (ks. luku 3.1). Näkemykseni mukaan tämä on vanhaa tietoa, eikä nykyään enää ole voimassa.

⁵² https://knowledge4policy.ec.europa.eu/dataset/ds00141_en

⁵³ Kirkkohallitus. (2005). *Romanit ja kirkko. Opas seurakuntien työntekijöille ja luottamushenkilöille*. Opetushallitus. (2012). *Romani ja terveyspalvelut. Opas terveydenhuollon ammattilaisille* (4. uud. p.).

Salon (1977) mukaan yksi rajamekanismi on myös romanien oma oikeuskäsite, jossa yhteisten normien noudattamista valvotaan ja rikkomuksesta sanktioidaan taloudellisen korvauksen tai sosiaalisen leimaamisen kautta (ks. myös Vehmas, 1961).

Grönforsin (1981) mukaan romanien salaperäisyys ja haluttomuus paljastaa kulttuuritapojaan yksityiskohtaisesti liittyy pääväestön syrjivään ja assimiloivaan haluun saada romanit luopumaan omasta kulttuuristaan. Romanien kulttuuri on haluttu valtiovallan taholta hävittää ja väestöä on pyritty assimiloimaan suomalaiseen yhteiskuntaan. Tämän takia romanit uskovat, että on parempi, että *gaajeet* tietävät vain vähän heidän oloistaan ja tavoistaan. Romanit ovat oppineet, että paras tapa suojautua vihamielistä yhteiskuntaa vastaan on pitäytyä sen ulkopuolella (Grönfors, 1981).

Etenkin koulua käyvät, opiskelevat romanilapset ja -nuoret kohtaavat tilanteita, joissa he joutuvat kysymään, kuka minä olen ja mikä on minun asemani ympäröivässä yhteiskunnassa. Tästä on esimerkkinä kaksi tapausta, joista mainittiin Ilta-Sanomissa (ks. luku 1, Karppi, 2017).

Kiusaamisen pelosta osa eksogaamisten perheiden lapsista haluaa peittää vähemmistöidentiteettinsä ja sulautua pääväestön oppilaisiin matkimalla heitä pukeutumisessa, kielenkäytössä ja muilla romaneille vierailta tavoilla. Esimerkiksi Skotlannissa tehty tutkimus lasten koulunkäyntiin liittyvistä ongelmista vahvistaa tätä ilmiötä (Derrington & Kendall, 2004; ks. myös Talib, 1999). Suomen romanikoululaisilla on nähty myös vastakkaista ilmiötä. Romanioppilas alkaakin liioitella romanitapojen mukaista käyttäytymistä ja erottuu muusta joukosta aggressiivisen käyttäytymisen kautta. Tällainen käytös saattaa olla merkki heikosta itsetunnosta.

Romanit ovat pitäneet edellä mainittuja romaniuden rajamekanismeja välttämättöminä ryhmän ja mustalaisuuden säilymiseksi. Ne ovat romanien mielestä suojanneet *gaajeenmoistumista* eli suomalaistumista vastaan. Yhteiskunnalliset muutokset ovat osin muuttaneet edellä mainittuja rajamekanismeja, mutta keskeiset rajamekanismit ovat säilyneet tai jopa vahvistuneet. Vähemmistö tarvitsee omia kulttuurisia rajojaan, jotka estävät sulautumista muuhun väestöön.

3 ROMANIUDEN MÄÄRITTELY

Tässä luvussa tarkastellaan historiallisessa kontekstissa romaniuteen liittyvien tunnusmerkkien pysyvyyttä ja mahdollisia muutoksia, joilla romaneja eli mustalaisia on kuvattu eri vuosikymmeninä Suomessa. Tarkastelun kohteena ovat Suomen romanit. Lähdekirjallisuuden mukaan on 1900-luvulta lähtien ollut runsaasti kiinnostusta romanien elämäntapaa ja kulttuuria kohtaan. Runsaan sadan vuoden ajalta kokoamani lähdekirjallisuuden avulla pyrin hahmottamaan, millaisena perinteinen romanius ilmenee endogaamisissa perheissä eri aikoina.

Luvussa perehdyn 14 tutkijan romanitutkimuksiin (taulukko 1, ks. luku 3.4). Lähdekirjallisuuden avulla etsin romaniuden tunnusmerkkejä. Tavoitteena on löytää mahdollisimman monta yhteistä romaniuden tunnusmerkkiä, joista voidaan koota tutkimuksen muuttujat. Käytän muuttujia tässä tutkimuksessa selvittääkseni, millainen yhteys eksogaamisissa romaniperheissä on ensimmäisen ja toisen sukupolven romaniuden intensiteetissä. Arvioin lähteiden endogaamisten romaniperheiden romaniuden tunnusmerkkejä tutkimusaineistoni eksogaamisissa romaniperheissä.

Kirjallisuuskatsaus on jaoteltu kolmeen tarkastelujaksoon 1900-luvulta 2000-luvulle. Ennen 1900-lukua Suomen romaneja koskevaa lähdekirjallisuutta oli niukasti. 1780-luvulla pappi Kristfrid Ganander kuvasi senaikaisten romanien vaatetusta, tapoja ja kieltä (Joki, 1956). Muistelmissa Gananderin kuvaus romaneista oli hyvin rasistinen ja stereotyyppinen, kuvaten sen ajan asenteita romaneja kohtaan. Aspelin (Halén, 1994) kuvasi 1800-luvun romanielämää Reinholmin aineiston⁵⁴ pohjalta, mihin sisältyy yksittäisiä mainintoja romanien eksogaamisista parisuhteista. Aikakauden romanien tunnusmerkeistä Reinholm mainitsee kielen ja omaleimaisen vaatetuksen sekä elämäntavoista kiertämisen ja kaupustelun - hänenkin kuvauksensa romaneista on varsin stereotyyppistä.

⁵⁴ Reinholm keräsi 1800-luvun puolivälissä tietoja Suomen romaneista ja heidän kulttuuristaan, ks. *Henrik August Reinholmin arkisto, kotelo 87: Suomen mustalaiset*. Museoviraston arkisto, Helsinki. <http://fennougrica.kansalliskirjasto.fi/handle/10024/87056>

Arkeologi Aspelin kirjoitti Reinholmin käsikirjoituksen pohjalta artikkelisarjan, joka julkaistiin Uudessa Suomettaressa vuosina 1894–95.

3.1 Romaniuden määrittelyä 1900–60-luvuilla

Suomi oli 1900-luvun alussa vielä Venäjän suuriruhtinaskunta. Tuolloin valtionhallinnon nimeämä Wallen komitea⁵⁵ selvitti Suomen romanien tilannetta ja asemaa Suomessa. Mustalaisuuteen liitettiin viime vuosituhannen alussa tunnusmerkkeinä *kiertäminen* ja *romaniammattien harjoittaminen*, joita olivat miesten toimiminen kuohareina, eläinten lääkitsijöinä, hevossauppiaina ja ohjasten punojina. Naiset puolestaan povasivat, kaupustelivat käsitöitä ja auttoivat talojen naisväkeä sisä- sekä ulkotöissä, mutta päätoimeentulona pidettiin kerjäämistä (ks. myös Grönfors, 1981; Koivisto, 1984; Sarmela, 1984).

Näiden tunnusmerkkien perusteella pääväestö määritteli henkilön romaniuden. Myös romanit pitivät kiertävää elämäntapaa heille kuuluvana ilmiönä. Samoin yhteisöllisyys ja toinen toisistaan huolehtiminen olivat romaniuden arvojen mukaisia. Kaiken romaniuden pohjana oli *vanhempien ihmisten kunnioittaminen*. Romaneille oli tärkeää myös *oma kieli* ja sen osaaminen. 1900-luvun puoliväliin asti suurin osa romaneista osasi ja tuli toimeen romanikielellä (Komiteamietintö, 3/1900; Sarmela, 1984; Vehmas, 1961).

Wallen komitean jälkeen nimettiin vuonna 1954 romanasioita varten toinen komitea, Mustalan komitea (Komiteamietintö, 7/1955). Vuosien 1900 ja 1955 komiteamietinnöissä päädyttiin samaan lopputulokseen: Romanikysymyksen ainoa toimiva ratkaisumalli olisi sulauttaa romanit pääväestöön (Sarmela, 1984). Kiertäminen elämäntapana ja elannon hankkimisena alkoi vähentyä suurimmalta osalta romaneita, jotka hakeutuivat kaupunkien liepeille ja asutuskeskuksiin. Vuonna 1954 oli 64 prosentilla romaneista jonkinlainen välttävä vakituinen asunto. Myös perinteiset ammatit olivat muuttumassa, kun miehet eivät kyenneet elättämään perheitään vanhojen romaniammattien katoamisen takia. Naisista tuli elättäjiä, jotka hankkivat toimeentulon povaamalla ja käsitöiden kaupustelijoina. Miehet menettivät aseman perheen toimeentulon hankkijoina, jolloin heidän itsetuntonsa joutui koviin (ks. myös Koivisto, 1984; Tervonen, 2005).

1900-luvun puolivälissä ilmestynyttä Raino Vehmaan (1961) väitöskirjaa voidaan pitää yhtenä suomalaisen romanitutkimuksen klassikkona. Vehmaan väitöskirja käsitteli romanikulttuurin ryhmäluonnetta ja *akkulturoitumista*.⁵⁶ Hän arvioi musta-

⁵⁵ Komiteamietintö, 3/1900.

⁵⁶ *Akkulturaatio* on ilmiöiden tai kulttuurivaikutteiden siirtymistä antavalta kulttuurilta vastaanottavalle kulttuurille siten, että vaikutteet aiheuttavat vastaanottavassa kulttuurissa rakenne-muutoksia tai vaikutteisiin sopeutumista. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:akkulturaatio>

laisten pyrkivän voimakkaasti säilyttämään perinteisiä muotoja kulttuurissaan, mikä piti romanit fyysisesti ja kulttuurisesti erillään valtaväestöstä (ks. myös Rantala & Huttunen, 1993).

Vehmas (1961) kuvaa 1950–60-lukujen aikaa, jolloin romaniutta vaalittiin vaeltavan elämäntavan lisäksi *eristäytymällä valtaväestöstä* sivistyksellisesti, uskonnollisesti, kielellisesti sekä ammatillisesti välttämällä pääväestön alaisena työskentelyä. Vehmas kuvaa romaniutta pääväestöstä eristäytymisenä edellä mainittujen kategorioiden kautta. Romanius sisälsi tuolloin romaniuden kestäviä tunnusmerkkejä, *kuten romanivaatetus, romanipuhtaus, romanikieli, tavat ja vanhempien kunnioitus*.

Vielä 1950–1960-luvuilla hevosten käsittelytaitoon ja hoitoon liittyvät ammatit velvoittivat kiertämään elannon hankkimiseksi. Vehmas (1961) piti tätä romanien kiertämistä tärkeimpänä romaniuden instituutiona ja selvimpänä mustalaisuuden tunnusmerkkinä. Kiertäminen ja vaeltelu kuitenkin toimivat rajana, joka piti samalla ryhmän erillään valtaväestöstä fyysisesti ja jopa kulttuurisesti. Koska valtaväestö tarvitsi kiertävien romanien palveluita, molemmat osapuolet hyötyivät. Kun teollistuminen ja urbanisoituminen veivät pohjan tältä palveluammatilta, romanit olivat pakotettuja etsimään uusia toimeentulon vaihtoehtoja. Niinpä raviurheilu ja hevoskasvatus tulivat 1960-luvulla romanimiesten elämään sinne kuuluvana perinteenä (ks. myös Grönfors, 1981; Koivisto, 1984; Lindberg & Blomster, 2012; Rantala & Huttunen, 1993; Vehmas, 1961).

3.2 Romaniuden määrittelyä 1970–80-luvuilla

Martti Grönfors (1981) suoritti vuosina 1976–1977 kenttätutkimusta romaniyhteisössä. Grönfors (1981) ja Vehmas (1961) pitivät romanien perinteisiä ammatteja yhtenä romani-identiteetin ulottuvuutena. Grönfors toteaa kuitenkin niiden vaikeutuneen etenkin miesten osalta siirryttäessä agraariyhteiskunnasta teolliseen, jossa ei enää tarvita romanimiesten tarjoamia perinteisiä palveluja.

Romaniyhteisössä suuren muutoksen toi asumisolosuhteiden parantuminen 1970-luvulla arava-asuntojen myötä (Pirttilahti, 2000). Osa romanisuvuista oli tosin asunut paikallaan jo parin vuosisadan ajan harjoittaen pienimuotoista maanviljelyä Pohjan-

maalla, Keski-Suomessa ja Savossa, ja samalla säilyttäen romani-identiteettinsä (Grönfors, 1981; Tervonen, 2012).⁵⁷

Grönforsin (1981) tutkimuksessa yksilön mustalaisidentiteettiin kuuluvia tärkeimpiä piirteitä olivat *elämäntapa, ammatti, kulkeminen, perinteinen romaniasu, kulttuuri-sidonnaisten käyttäytymismallien ja -tapojen sekä puhtaussääntöjen noudattaminen, naisen kunnioituksen osoittaminen miestä kohtaan, vanhempien kunnioitus, lojaalisuus mustalaisille kaikissa tilanteissa, eläminen heimon yhteydessä sekä 'vaihtoehtoisesta suomalaisesta kulttuurimuodosta pidättäytyminen'*.

Grönforsin (1981, s. 171, 173) mukaan kaikille maailman mustalaisille ovat yhteisiä seuraavat kolme kulttuuriperinnettä:

...puhtaussääntöjen noudattaminen, sovelias käyttäytyminen miesten ja naisten välillä sekä kunnioituksen osoittaminen vanhemmalle polvelle.

...Ellei niitä sisäistetä siten, että ne ovat osa mustalaisten jokapäiväisestä elämämenosta, niiden vaikutus identiteettiin on minimaalinen.

Tämä Grönforsin toteamus viittaa *sisäiseen romaniuteen*, joka säätelee ulkoista romaaniutta. Grönfors mainitsee myös romanikielen, mutta toteaa, ettei sillä ole niin suurta symbolista merkitystä romaniudessa kuin aiempina vuosikymmeninä.

Kopsa-Schön (1996) tutki väitöskirjassaan Suomen romanien kulttuuri-identiteettiä 1980-luvun alussa. Hän tiivistää, että mustalaisuus pohjautuu *romanitapojen ja perinteiden noudattamiseen*. Kopsa-Schön näkee romanien perinteiden ja traditioiden käytäntöjen vaihtelevan alueittain eri suvuissa (ks. myös luku 2.2).

Viljanen-Saira (1979) on käsitellyt tutkimuksessaan romanien tapakulttuuria sekä siinä tapahtuneita muutoksia ja niiden vaikutuksia romaniuteen. Viljanen-Sairan mielestä romanien kulttuuri on muuttunut vuosikymmenien saatossa teollistumisen, elinkeinojen rakennemuutoksen, teknistymisen sekä kaupungistumisen vaikutuksesta. Urbanisoituminen pakotti romanit pois maaseudulta suurkaupunkien taajamiin, joihin muodostui romanighettoja. Reima Nikkinen (1986, s. 15) kuvaa urbanisoitumisen aiheuttamaa muuttunutta elämäntapaa perinteisten ammattien lakattua seuraavasti:

Tämä muutos vei laajalti pohjan mustalaisten vanhalta elämänmuodolta. Se romutti mustalaisten perinteiset ammatit. Pelloille tulivat hevosten tilalle traktorit. Käsityöt

⁵⁷ Maaseudun Tulevaisuus -lehti haastatteli 26.10.2012 romanitaustaista maanviljelijää Henry Åkerlundia, joka on nuoresta saakka harjoittanut karjanhoitoa ja maanviljelyä. Nykyisin keskimääräinen poika jatkaa viljelyä Loimaan maalaiskunnassa Alastarossa.

<https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/uutiset/a2598f5b-9fd4-548a-b0c0-45d311d230ab>

eivät pystyneet kilpailemaan teollisen massatuotannon kanssa ja lehtien horoskoopit korvasivat ennustajan. Teollisen yhteiskunnan puhuri sammutti mustalaisten nuotiot. Se pirstoi mustalaisten suvut ja heitti perheet kuin akanat tuuleen.

Nikkinen (1986) pitää romaniuden säilymistä vuosisatojen saatossa todellisena kulttuurimuistomerkinä, joka hämmästyttää ja kuvaa heidän sitkeyttään sekä kykyään ja taitoaan pitää kiinni omista syvimmistä arvoistaan ja kulttuuristaan. Nikkinen arvioi romanien onnistuneen säilyttämään rikkaan tapakulttuurinsa ja ihmissuhdeverkostonsa yhteiskunnallisista muutoksista huolimatta.

3.3 Romaniuden määrittelyä 1990–2000-luvuilla

1990–2000-lukuja käsittelevässä väitöskirjassaan Markkanen (2003) tarkastelee romaninaisten elämänkulkua ja erityisesti sitä, miten nykyajan nuoret romaninaiset luonnostaan sopeutuvat vanhojen perinteiden puristuksessa. Hän tutki perinteitä ja etenkin rituaalisen *puhtauskäsitteen* merkitystä. Puhtauskäsitteellä on ollut vahva merkitys esimerkiksi sairauksien ehkäisemiseksi. Markkanen mukaan tärkeintä on noudattaa peruspuhtautta esimerkiksi ruoka-astioiden ja keittiön suhteen. Markkanen kartoittaa romaniuden ilmenemistä romaninaisen elämänkaaren aikana tapahtuvana ilmiönä, ja hän tarkastelee elämänmuutoksia suhteessa identiteettiin, etnisyyteen sekä romanitraditioiden noudattamisen tapoihin kuin myös sukupolveen ja ikään suhteutettuna.

Hedmanin (2020) mukaan romanipuhtauden noudattamisen muodot vaihtelevat eri puolilla Suomea. Pohjois-Suomessa on romaneja, jotka eivät laske ruokaostoksia auton takapenkille tai takakonttiin, vaan pitävät niitä auton takaikkunalla. Mikäli nuoret ovat 'lianneet' kotinsa eli he eivät ole noudattaneet romanipuhtautta, he eivät voi kutsua vanhempaa romania luokseen tarjotakseen hänelle syötävää tai juotavaa. Koti on silloin epäpuhdas.

Monet romaniheimot ulkomailla ovat vieläkin tiukempia suhtautumisessaan romanipuhtauden noudattamiseen.⁵⁸ Useissa maissa Amerikassa ja Euroopassa sekä Australiassa, missä romaniyhteisöt ovat suuria, pidetään romaniuden yhtenä tärkeimpänä

⁵⁸ Romanipuhtauden noudattaminen on ollut hyvin vaikeaa vuoden 2019 lopussa alkaneen maailmanlaajuisen Covid-19-pandemian aikana erityisesti rutiköyhissä romaniperheissä, joiden vaatimattomissa kodeissa ghetoissa ei ole juoksevaa vettä eikä sähköä (EAPN, 2020).

tunnusmerkkinä romanipuhtauden lisäksi romanikielen ymmärtämistä ja puhumista. Romanin on osattava puhua omaa kieltään tai muuten hänet jätetään ulkopuolelle joissakin tilanteissa (Hancock, 2006a).

Hancockin (2006a) määrittely romaniudesta tuo vahvasti mukaan kansainvälisen ulottuvuuden kuten romanikielen, jota romanit puhuvat useissa Euroopan maissa. Hancock mainitsee romaniuden tunnusmerkeiksi romanikielen lisäksi *sitoutumisen yhteisöön, kulttuuristen tapakäytänteiden noudattamisen, käyttäytymisen vanhempien edessä sekä puhtaustapojen noudattamisen*.

Useissa romanitutkimuksissa on käytetty Mary Douglasin (2000) symboliteoriaa, vaikka Douglas ei itse tutkinut romanikulttuuria. Douglasin mukaan ihminen näkee maailman selkeiden kategorioiden kautta. Viljanen-Saira (1979) näkee romanikulttuurissa yhteisön sosiaalisten kategorioiden sekä likaisen ja puhtaan symbolisten kategorioiden liittyvän täysin yhteen. Romanitapakulttuurin katsotaan ylläpitävän ja vahvistavan tätä kategorisointia (ks. myös Huttunen, 1994; Markkanen, 2003). Yhteisön rajat määräytyvät epäpuhtaasta ja puhtaasta luokitusten kautta, joilla ihmisruumiin eri osat jäsennetään. Yläruumis heijastaa puhdasta kategorioita ja alaruumista pidetään epäpuhtaana ruumiin aukkojen tähden (Anttonen & Viljanen, 2000; Markkanen, 2003).

Yhdysvaltalaisen Carol Millerin (1975) mukaan puhtauskäsitteet muodostavat romanikulttuurin ytimen. Puhtaus- ja saastumisideologia hallitsee läpikotaisin romanien elämää. Samalla se erottaa romanit selkeästi tapojen ja ideologian perusteella valtaväestöstä. Tämä tuo romaneille määrättyä ylemmyyden tunnetta suhteessa pääväestöön. Millerin mielestä tämä romanien maailmankuva ja kaiken läpäisevä symbolinen järjestelmä ovat olemassa siksi, että romanit tarvitsevat psykologista puolustusmekanismeja suhteessa pääväestöön (ks. myös Huttunen, 1994).

Huttunen (1994) katsoo, että juuri tämä rituaalinen puhtaus- ja tapakäsitysten liittäminen yhteen asettaa ne pääväestön tapoja vastaan. Tiukka puhtaus- ja tapakulttuurin noudattaminen romaniyhteisössä tarkoittaa sitä, että kaikkien romanien pitäisi elää ja toimia samalla lailla. Tällöin identiteetin katsotaan olevan valmis, selkeä ja muuttumaton. Huttunen (1994, s. 36) mukaan *”mustalaisten elämä luetaan valmiin ja selkeän mustalaisidentiteetin esittämiseksi tai vahvistamiseksi.”* Tämänkaltaisen ajatus identiteetistä tukee perinteistä ja essentialistista mustalaisuutta.

Markkasen (2003) ja Kopsa-Schönin (1996) mielestä romanikulttuurin monimuotoisuus näkyy alueittaisissa romanitavoissa ja niiden noudattamisessa. Hedmanin (2020) mukaan romanisukujen muuttoliike Suomen sisällä sekä edestakainen muuttoliike Suomen ja Ruotsin välillä synnyttää muutospaineita eri suvuissa niissä vallitsevien romanitapojen ja niiden noudattamisen suhteen. Muuttoliikkeen syinä

ovat muun muassa romanien keskinäiset riidat ja väistämivelvollisuus, eri sukujen väliset liitot sekä paluumuutto Ruotsista Suomeen vieraille paikkakunnille, jossa omat suvut eivät ole aiemmin asuneet. Pohjoisesta Etelä-Suomeen muuttaneet romanit ovat yhdistäneet omia tapojaan puolisoiden kautta. Seurauksena on alueellisten tapojen sekoittuminen romaniyhteisössä (Hedman, 2020). Stenbergin (2012) mukaan myös kantaväestössä polarisaatio on kasvanut tietoyhteiskuntaan siirryttäessä, kun yhteiskunta on edellyttänyt tietotaitojen ja koulutuksen jatkuvaa päivittämistä.

Romanitaustainen Veijo Rantala ja pääväestöön kuuluva Laura Huttunen (Rantala & Huttunen, 1993) ovat tarkastelleet tutkimuksessaan *Aito mustalainen on lämmin ihminen* mustalaisuuden symboleja sekä sitä, mitä on aito ja oikea mustalaisuus. Rantala ja Huttunen (1993, ss. 44–45, 55, 61, 70) haastattelivat eri puolilla Suomea 15 romania, jotka puhuivat omakohtaisesta mustalaisuudestaan seuraavasti:

Aito mustalainen on lämmin ihminen ja kaikkea kaunista se rakastaa.

Aito mustalainen on molemminpuolin täysverinen mustalainen, ja se on sitä omaa heimoa.

Jos käyttää mustalaisvaatteita, niin täytyy osata tapoja.

On ihan todistettu, että kun kieli kuolee, niin kulttuuri kuolee.

Mustalaisuus minulle merkitsee ennen kaikkea arvoja ja arvomaailmaa, joista tärkein on vanhempien kunnioittaminen.

Rantalan ja Huttusen (1993) haastateltavien määrittelyt mustalaisuudesta nostivat esiin kaksi kategoriaa: mustalaiset ja valkolaiset. Mustalaisuuden kategorian perusedustaja on lämmin ja tunteikas, solidaarinen, toisista huolehtiva, tapakulttuuria noudattava, puhdasverinen mustalainen, vanhempia kunnioittava, joka pukeutuu mustalaispukuun ja puhuu jonkin verran romanikieltä (ks. myös Huttunen, 1994).

Rantalan ja Huttusen (1993) haastateltavien määrittelyt romaniudesta ovat osittain ristiriitaisia, koska haastateltavat edellyttivät, että mustalainen on perimältään 'täysverinen' – ja kuitenkin 15:sta haastateltavasta oli viisi puoliromania. Hekin pitivät silti itseään täysinä mustalaisina, kuten myös heidän yhteisönsä – tosin joidenkin kohdalla tietyllä varauksella. Hedmanin (2020) mukaan puoliromanin hyväksyminen romaniyhteisöön on täysin mahdollista, eikä välttämättä edellytetä molempien vanhempien olevan romani.

Rantalan ja Huttusen (1993) haastattelemat henkilöt nostivat esiin myös *vanhempien ihmisten kunnioittamisen*. Käytännössä se ilmenee pitäytymällä mustalaisperinteissä ja noudattamalla mustalaistapoja. Huttusen ja Rantalan haastatteluissa nousi esiin myös ajatus, että kunnioittaminen saattaisikin olla jotain muuta kuin pakonomaista tapakulttuurin noudattamista. Erään henkilön vastauksissa tulivat esiin arvot, joiden tulisi ohjata käyttäytymistä arkielämässä.

Rantalan ja Huttusen (1993) mielestä romaniuden näkyvin ja vahvin tunnusmerkki liittyy pukeutumiseen. Heidän haastatteluistaan on kulunut 30 vuotta, minä aikana romanien pukeutumistyyli on vaihdellut. Hellevi Hedman⁵⁹ kertoo, että samettihame ei enää ole niin painava ja siinä ei ole niin paljon samettia ja muuta kangasta kuin 1990-luvulla ja aiemmin, jolloin hame saattoi painaa 8–9 kg ja siinä oli jopa 10–12 metriä samettia ja muuta kangasta. Myös romaninaisten röijymallit (puserot) ja materiaalit ovat muuttuneet.

Hellevi Hedmanin havaintojen mukaan romanivaatetus on muuttanut muotoaan niin miesten kuin naistenkin kohdalla. Miesten vaatetus on muuttunut perinteiseen pukeutumiseen verrattuna. Harvat miehet käyttävät nykyään pussihousuja ja jatsareita tai lapikkaita. Nuoremmat miehet pukeutuvat tummaan pukuun kauluspaitoineen ja kravatteineen tai puseroineen. Housujen on oltava tummia, vaaleamat housut rinnastetaan ”alusvaatteisiin” ja niiden käyttäminen on romanien mielestä *gaajeenmoista* ja hävettävää. Edelleen naisten ja miesten pukeutumistyyli saattavat vaihdella alueittain, Hellevi Hedman kertoo. Romaniuteen liitetään läheisesti siis romanivaatetus. Naiset pitävät miehiä tiukemmin ja tarkemmin kiinni yhteisössä romanipukeutumistavoista.

Suomen romaneilla perinteistä pukeutumista voidaan pitää heidän mustalaisuutensa vahvana tunnusmerkinä. Kuitenkin osa romaninaisista ja teini-ikäisistä romanitytöistä ei pukeudu perinteiseen tummaan samettihameeseen, vaan pitkään tai polven alapuolelle ulottuvaan tummaan hameeseen. Romanipukeutuminen edellyttää säädyllistä pukeutumista niin, että käsivarret ja sääret peitetään. Myös aikuisten miesten odotetaan pukeutuvan niin, etteivät he tuota häpeää vanhemmilleen ja itselleen pukeutumalla romanitapojen vastaisesti. Romanitapojen mukaista pukeutumista noudattamatta jättänyttä romania voidaan pitää suomalaistuneena, eikä hän saa välttämättä täyttää hyväksyntää romaniyhteisöltä (Hedman, 2020).

Rantalan ja Huttusen (1993) haastatteluista ilmeni, että henkilöllä tulee olla myös *mustalaissielu*. Huttusen ja Rantalan haastateltavat nostivat esiin myös termin kulttuuri, jota nimitystä romanit itse käyttävät harvoin. Sanan ’kulttuuri’ romanit kokevat hienostuneena, *gaajeenmoisena*, vieraana niin sanottuna määrittelemättömänä nimityksenä. Mieluummin puhutaan tapakulttuurista ja tavoista. Kulttuurilla romanit tarkoittivat tapakulttuuria. Viittaus mustalaisuuden sieluun tarkoittaa sisäistä romaniutta, tunnetta kuulumisesta heimoon, romaniarvojen omaksumista kunnioittamisen kautta sekä identifioitumista romaniuteen.

⁵⁹ Hellevi Hedmanin haastattelu, 8.4.2022. Hellevi Hedman on opettanut romaninaisten pukuompelua ja käyttää itse perinteistä romaninaisen pukua. Hän käy pitämässä kulttuuriluentoja pyydettyään.

Useimmat Rantalan ja Huttusen (1993) haastateltavat totesivat, ettei nuorten kohdalla mustalaisuus ole kuin ennen, mikä heidän mielestään näkyi tapakulttuurin muuttumisena. Nuorille oli tullut tapakulttuuriin uusia tapoja, joita vanhemmat eivät tunnistanee mustalaisuuteen kuuluvaksi. Romanivaatetuksen kohdalla oli ollut pakko mukautua työelämän vaatimuksiin. Nuoret kokivat tapojen hölyntymisen toisaalta vapauttavana tekijänä. Romanivaatteissa oli vaikea saada työtä ja toimia niissä. Romaninaiset osasivat luovia kahden kulttuurin välillä työssä ollessaan. Osa vanhemmista romaneista osasi joustaa ja he ymmärsivät työelämän vaatimukset sekä rajoitteet, jotka kohdistuivat perinteiseen pukeutumiseen.

Romaniuteen kuuluu 2000-luvullakin selkeästi myös *vanhempien ihmisten kunnioittaminen osoittamalla se käytöksellään ja käyttämällä teitittelymuotoa*. Romaniuteen sisältyy vanhempien ihmisten kunnioittaminen myös siten, että vanhemmista ihmisistä huolehditaan. Heitä ei yleensä laiteta vanhainkotiin, mikäli hoitaminen on mahdollista omassa kodissa tai lasten luona. Tätä voidaan pitää yhtenä merkittävimpänä romanien yhteisöllisyyden osoituksena. Romanit pitävät huolta toinen toisistaan. Toisten ihmisten huomioon ottaminen ja heistä huolehtiminen osoittaa hienoa käytöstä (Weiste-Paakkanen ym., 2018).

3.4 Romaniuden tunnusmerkit lähdekirjallisuudessa

Romanien historiassa heidät on usein määritelty pelkästään ulkoisten elämäntapojen mukaan. Hancock on kiteyttänyt, mihin johtaa liian suppea ja yksipuolinen romaniuden määrittely:

Ellei meitä (romaneita) oteta vakavasti todellisina ihmisinä, ei myöskään todellista elämäntilannettamme oteta vakavasti. Niin kauan kuin meidät nähdään kansana, jota määritellään vain käyttäytymisen kautta, niin siitä voidaan johtaa ajatus, että voimme lakata olemasta romaneita yksinkertaisesti muuttamalla käyttäytymistämme (Hancock, 2002, s. 68).⁶⁰

Suomessa on rikas romanitutkimusperinne, kuten viimeisen sadan vuoden ajalta tehty kirjallisuuskatsaus osoittaa. Suomen romaneista on tehty kasvatus-, sosiaali-, kieli-, kulttuuri- ja yhteiskuntatieteellisiä tutkimuksia. Kuitenkaan tutkimusta roma-

⁶⁰ Vapaasti käännetty Hancockin (2002) teoksesta *We are the Romani people: Ame sam e Rromane džene*.

niuden ilmentymisestä ja siirtymisestä seuraaville sukupolville ei Suomessa ole tehty eksogaamisista romaniperheistä ennen tätä tutkimusta.

Historian kuluessa romanit ovat pyrkineet pitämään vahvasti kiinni heille tärkeistä elementeistä, jotka ylläpitävät jatkuvuutta, pysyvyyttä ja samuutta. Tervosen (2005) mukaan näitä elementtejä ovat *oma kieli, kulttuuri, romanitavat, arvot, omaleimainen pukeutuminen, puhtaustavat, pyrkimys endogamiaan sekä vapaus ja oikeus kasvattaa omat lapset romaniarvojen ja -tapojen mukaisesti*. Näistä on muodostunut romaniutta säilyttäviä rajamekanismeja (ks. myös luku 2.7), jotka tukevat etnisen vähemmistöryhmän itsenäistä asemaa.

Tervonen (2005) viittaa kotimaisiin tutkimuksiin, joista ilmenee pitkä tulkintatraditio romanien eristäytymisestä pääväestöstä. Tällä romanit ovat pyrkineet säilyttämään perinteisen elämäntavan. Tervosen mukaan romanikulttuurin aidoksi tunnuspiirteeksi on oletettu muuttumattomuus, jonka ehtona on eristäytyminen muusta väestöstä. Tämä on samalla ylläpitänyt endogaamisuutta. Kiertämistä pidettiin traditionaalisenä elämäntapana, joka alkoi muuttua toisen maailmansodan jälkeisten rakennemuutosten seurauksena. Tervosen näkemys edustaa essentialistista näkökulmaa.

Romaneita koskeva kirjallisuuskatsaus paljasti, että romaniudesta on löydettävissä perinteisen romaniuden kiinteät tunnusmerkit, joista osa on sisäisiä ja osa ulkoisia tunnusmerkkejä. Tämän perusteella tähän tutkimukseen valikoitui essentialistinen näkökulma (ks. luku 2.2). Lähdekirjallisuudessa esiin nousi myös joitakin tunnusmerkkejä, jotka eivät nykyään sovellu romaniuden määrittelyyn, kuten romanien vaeltaminen tai vanhat romaniammatit. Romanit ovat pyrkineet pysyttämään perinteisessä elämäntavassaan rajoittamalla kontaktit pääväestöön pelkästään toimeentulon hankkimiseen. Integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan lasten koulun, työn ja ystävien kautta on muuttanut suhtautumista pääväestöön.

Romanitutkimuksissa ulkoisen romaniuden avainsymboleina on mainittu seuraavia:

- sitoutuminen romanitapojen ja perinteiden noudattamiseen
- perinteiseen romanasuun pukeutuminen
- kulttuurisidonaiset käyttäytymismallit
- romanikieli ja sen käyttö romaniyhteisössä
- kulttuuriset puhtaussäännöt
- sitoutuminen romaniyhteisöön
- vanhemmille ihmisille osoitettu kunnioitus

Tutkijat Rantala ja Huttunen (1993, s. 113) ovat kiteyttäneet mustalaisuuden seuraavalla tavalla:

Myyttinen mustalainen on lämmin, tunteikas, toisista (mustalaisista) huolta pitävä, useimmiten musikaalinen, perimältään 'täysverinen', tapakulttuuria noudattava, vanhempia kunnioittava henkilö, joka pukeutuu mustalaispukuun ja puhuu ainakin jonkin verran mustalaiskieltä.

Traditionaalinen mustalainen noudattaa mustalaistapoja, totesivat useimmat Rantalan ja Huttusen (1993) haastateltavista.

Grönfors (1981) ei pitänyt välttämättömänä romanikielen taitoa, mutta katsoi kuitenkin kielen vahvistavan romani-identiteettiä sekä yhdistävän ja helpottavan keskinäistä kanssakäymistä (ks. myös Hedman, 2009). Markkanen (2003) puolestaan korostaa romanikielisen suullisen kertomusperinteen merkitystä kasvatukseen; laulujen ja kertomusten avulla rakennetaan identiteettiulottuvuutta.

Kirjallisuuskatsauksen mukaan kokosin keskeiset romaniuden muuttujat tätä tutkimusta varten alla olevaan taulukkoon 1. Taulukossa on lähinnä suomalaisten romaniasiantuntijoiden määrittelemiä romaniuden tunnusmerkkejä, 1900-luvun alusta tähän päivään saakka. Taulukossa mainituista 14 romaniasiantuntijasta romaaneja on viisi, joista yksi on kansainvälisesti tunnettu amerikkalainen romanitutkija, professori Ian Hancock, jonka tutkimukset vahvistavat suomalaisten tutkijoiden määrittelyä romaniudesta.

TAULUKKO 1. Romaniuden keskeiset tunnusmerkit eri tutkijoiden mukaan. (X = kyllä; - =ei)

Romaniuden tunnusmerkit	A M	H H	I H	K M	K -S	L G	L H	M G	M S	O J	R V	R N	V R	V -S
1. Sisäinen romanius (romani-identiteetti, tunne mustalaisuudesta)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2. Romanikulttuuriin sidonnaisten ulkoisten tapojen noudattaminen	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2.1 Tapakulttuurin/ puhtausääntöjen noudattaminen	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2.2 Vanhempien kunnioituksen osoittaminen sosiaalisessa ympäristössä	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2.3 Romanikielen jonkinasteinen osaaminen ja käyttö	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2.4 Sitoutuminen romaniyhteisöön	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

Taulukossa esiintyvien tutkijoiden nimet ja lähdeviitteet:

AM	Airi Markkanen	2003, ss. 60–62
HH	Henry Hedman	2004, ss. 42–43, 2009, 2019, s. 10, 14–16
IH	Ian Hancock	2006a, s. 5
KM	Komiteamietinnöt ⁶¹	3/1900, s. 75, 7/1955
K-S	Tuula Kopsa-Schön	1996, ss. 105–128
LG	Lidia Gripenberg	2019, ss. 19–20
LH	Laura Huttunen	1993, s. 113, 1994, ss. 35–53
MG	Martti Grönfors	1981, ss. 165–174
MS	Marko Stenroos	2012, 2020
OJ	Oskari ja Helmi Johnsson	1914, s. 22
RV	Raino Vehmas	1961, ss. 106–107, 165–166
RN	Reima Nikkinen	1986, ss. 15–21
VR	Veijo Rantala	1993, s. 113
V-S	Viljanen-Saira, Anna Maria	1979, ss. 221–223

Tutkimuslähteiden perusteella valitsin tutkimukseen seitsemän muuttujaa (taulukko 2). Niiden avulla mittasin romaniuden intensiteettiä eksogaamisissa perheissä vanhempien ja lasten osalta. Muuttujia ovat sisäiset ja ulkoiset romaniuden tunnusmerkit, jotka ilmentävät kokonaisromaniutta. Sisäinen muuttuja on henkilön oma-kohtainen kokemus sisäisestä romaniuden tunteesta, jota voidaan kutsua myös *mustalaissieluksi*. Sisäinen romanius ilmenee romaniarvoina, tunteena ja asenteena.

Ulkoinen näkyvä romanius ilmenee romanikielen käyttönä ja romanitapakulttuurin noudattamisena, joka ilmenee seuraavassa kolmessa käyttöympäristössä: perhe, lähisuku ja laajempi sosiaalinen ympäristö.

TAULUKKO 2. Tutkimukseen valitut romaniuden latentit faktorit.

Sisäinen romanius	Ulkoinen romanius
• romaniuden arvot • asenne romaniutta kohtaan • itse koettu romanius	• romanikielen käyttö • tapakulttuuri kotona • tapakulttuuri lähisuvun parissa • tapakulttuuri sosiaalisessa ympäristössä

Tässä luvussa käsitellyn lähdekirjallisuuden perusteella määrittelen Boas Shamirin (1986) mallia mukaillen romaniuden (mustalaisuus) seuraavasti:

⁶¹ Wallen komitea 3/1900, jossa Arthur Thesleff oli asiantuntijana romaniasioissa sekä Mustalan komitea 7/1955.

Romanius (mustalaisuus) on sisäistä koettua ja ulkoista näkyvää romaniutta, jotka yhdessä muodostavat ideaaliromaniuden. Sisäiseen romaniuteen sisältyvät sisäinen tunne mustalaisuudesta, romanien arvomaailmasta sekä kunnioittava asenne romaniutta kohtaan. Ulkoinen näkyvä romanius edellyttää sitoutumista tapakulttuurin noudattamiseen kolmessa eri sosiaalisessa ympäristössä sekä jonkinasteista romanikielen säilyttämistä.

Lähdekirjallisuuden perusteella myös uskoontulo vaikuttaa romanien elämäntapoihin myönteisesti. Viljanen-Saira (1979, s. 224) kuitenkin arvioi seuraavasti:

...uskonnolliset tasa-arvoisuuden ideologiat sekä hajottavat mustalaisten perinteisesti hierarkkista sosiaalista organisaatiota että poistavat raja-aitoja mustalaisten ja ei-mustalaisten väliltä.

Uskonto tarjoaa vahvan integroitumisen alustan pääväestöön ja samalla poistaa raja-aitoja molemmin puolin. Uskoontulo (ks. myös luku 2.4) synnyttää romaneille paineita hävittää kielteisiä elämäntapoja (Palmi, 2008; Hedman, 2020).

4 EKSOGAMIA ROMANIYHTEISÖISSÄ

Ihmisten identiteettien luokitteluun etnisyyden, kulttuurin tai kielen perusteella on yhä haastavampaa, sillä globalisaation myötä sosiaalinen vuorovaikutus ja eri väestöryhmien väliset eksogaamiset liitot ovat lisääntyneet nopeassa tahdissa. Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa etnisyyttä tarkasteleva kategoria *mixed* kasvaa tilastollisesti nopeimmin ja luo suuntaa, jonka jalanjäljissä muu maailma todennäköisesti seuraa (Denyer, 2014).

Heikkilän (2014) mukaan haasteita monikulttuurisissa avioliitoissa tuovat arvot, kielikysymys, ruokailu, seksuaalisuus, sukupuoliroolit, sukulaiset (erityisesti appivanhemmat), lasten kasvatus, uskonto ja juhlat. Kun puoliso valikoituu oman etnisen ryhmän ulkopuolelta, on kysymys eksogaamisesta perheestä (Tuomi-Nikula, 1997).

Tässä luvussa analysoidaan ensin syitä, jotka ovat vaikuttaneet eksogaamisten romaniperheiden kasvuun Suomessa. Toiseksi tarkastellaan valtiiovallan toimenpiteitä vähemmistöjen assimiloimiseksi. Luvussa käsitellään myös eksogaamisten romaniperheiden määrällistä kehitystä sadan vuoden ajanjaksolta, ja lopuksi tarkastellaan romanien asenteita eksogaamisia liittoja kohtaan eri tutkimusten valossa.

4.1 Yhteiskunnalliset muutokset eksogaamisten perheiden kasvun taustalla

Viime vuosisadan alussa Oskari ja Helmi Johnsson (1914) arvioivat, että pääväestön asenteet romaneja kohtaan ovat muuttuneet myönteisemmiksi. Oskari Johnsson, joka perusti Mustalaislähetys ry:n vuonna 1906, kulki romanien mukana markkinoilla ja puhui romanikieltä. Hän vietti aikaa kulkemalla romanikärryillä kylästä toiseen ja näin tutustui lähemmin romanielämään. Hän väitti romanien eksogaamisten parisuhteiden solmimisen syynä olevan parempaan asemaan päässeiden romanien halukkuus avioitua pääväestöön kuuluvan puolison kanssa (ks. myös Vehmas, 1961). Johnsson ei tarkenna, keitä nämä paremmassa asemassa olevat romanit olivat.

Viljanen-Saira (1979) arvioi vasta sodan jälkeisen elinkeinorakenteen muutoksen vaikuttaneen siihen, että romanit turvautuivat enemmän pääväestön tarjoamiin töihin maatalousyhteisöissä. Etenkin 1950-luvulla romanien oli pakko hakea työtä pääväestöltä. Työtä hakeneiden romanien sosiaalisten kontaktien lisääntyminen pää-

väestön kanssa lisäsi osaltaan eksogaamisten perheiden todennäköisyyttä. Muutokset siirryttäessä agraariyhteisöstä teolliseen yhteiskuntaan veivät pohjan perinteisiltä käsityö- ja palveluammateilta ja heikensivät romanien taloudellista tilannetta ja lisäsivät köyhyyttä (ks. myös Sarmela, 1984; Tervonen, 2005).

Viljanen-Sairan (1979) mukaan romanien eksogaamisten perheiden kasvuun ovat vaikuttaneet vähintään neljä yhteiskunnallista tekijää, joita ovat kaupungistuminen, koulutustason nousu, uskoontulon vaikutus sekä integroituminen yhteiskuntaan.

Suomessa kaupungistuminen alkoi 1960-luvulla maaseudun väestön alkaessa muuttaa kaupunkeihin. Sama ilmiö toteutui romanien kohdalla muutoksineen. Kaupungistuminen vei pohjaa romanien perinteiseltä kiertävältä elämäntavalta, joka perustui suurelta osin toimeentulon hankkimiseen perinteisten ammattien ja palvelujen kautta. Tuolloin romanien elämää helpotti etenkin talviaikaan, kun talonpojat tarjosivat toimeentulomahdollisuuksia sekä yösjän kiertäville romaneille (Hedman, 2017; Sarmela, 1984; Tervonen, 2005).

Yleinen muuttoliike maaseudulta kaupunkeihin vaikutti merkittävästi romanien perhetilanteeseen, koska romanien suurperheet vaihtuivat pienempiin perhekokoihin. Valtion halpakorkoinen aravalaina mahdollisti romanien asumistilanteen kohentumisen 1970-luvun lopulla. Asunnonhankkimista varten yli 600 romaniruokakuntaa sai halpakorkoista aravalainaa valtiolta. Parantuneet asuntotilanteet antoivat huomattavasti paremmat lähtökohdat lasten koulunkäynnille ja opiskelulle (Hedman, 2017; Suonoja & Lindberg, 2000).

Viljanen-Sairan (1979) mukaan on ilmeistä, että kouluttautuneiden romanien on ollut helpompi integroitua pääväestöön tai jopa mukautua suomalaiseen yhteiskuntaan kuin ilman koulutusta olevien romanien. Tämä on puolestaan vaikuttanut eksogaamisten liittojen solmimiseen enenevässä määrin. Viljanen-Sairan mukaan 1970-luvulla eksogaamiset romaniperheet kasvoivat kymmenkertaiseksi edellisvuosikymmeneihin verrattuna.

Grönfors (1981) arvioi, että 1970- ja 80-lukujen vaihteessa ei koulutustasolla ollut vielä niin suurta vaikutusta eksogaamisten perheiden syntyyn kuin Viljanen-Saira arvioi. Grönforsin mielestä tuohon aikaan ei vielä ole ollut kovinkaan paljon koulutettuja romaneja, ehkä vain muutamia kymmeniä. Grönfors esittää useita syitä, miksi koulunkäynti ei motivoinut romanilapsia. Yhtenä syynä hän mainitsee romanivanhempien asenteet, kun he eivät pitäneet koulunkäyntiä tärkeänä. Syrjinnän kokeminen ei myöskään motivoinut romanilapsia koulunkäyntiin, ja lisäksi liikkuvuus rajoitti lasten mahdollisuutta koulunkäyntiin. Romanilasten oli todella vaikea käydä koulua heikon asuntotilanteen takia. Kärryistä ja heikkorakenteisista hökkeleistä oli vaikea lähteä koulupoluille, Grönfors toteaa.

Romanien koulutustaso on parantunut huomattavasti viimeisten vuosikymmenien aikana. Tämä käy ilmi Opetushallituksen (Rajala & Blomerus, 2016) teettämästä tutkimuksesta romanien koulutustason kehityksestä: Romanioppilaiden oppivelvollisuuden suorittaminen on 60 vuoden aikana lisääntynyt siten, että päättötodistuksen saaneiden osuus on noussut 25 prosentista yli 80 prosenttiin. Samoin romanien ammatillinen koulutus on lisääntynyt merkittävästi. Tutkimuksen mukaan yli puolet Opetushallituksen kyselyyn osallistuneista on suorittanut ammatillisia opintoja.

Valtio tukee romanikielen oppimista esi- ja perusopetuksessa sekä lukiokoulutuksessa: Kouluissa voidaan järjestää kaksi tuntia romanikielen opetusta viikoittain, kun oppilaita on vähintään kahdesta neljään. Lukuvuonna 2010–2011 romanikielen opetusta sai rehtorikyselyn (Rajala ym., 2011) mukaan 147 oppilasta ja valtionavustustietojen mukaan 174 oppilasta. Romanikielen opettajien puute on suuri ongelma, vaikka opettajilla on mahdollista saada täydennyskoulutusta romanikielessä (ks. myös Ikonen, 2007).

Romanien uskonnollisuus, uskonnollinen vakaumus ja uskoontulo ovat Palmin (2008) mukaan lisänneet vuorovaikutusta sekä luottamusta romanien ja pääväestön välillä. Romanit on otettu huomioon yhdenvertaisina seurakunnan jäseninä. Heille on järjestetty omia romanijuhlia, joihin on pyydetty romanitaustaisia laulajia ja puhujia. Suomen evankelisluterilainen kirkko (Hedman ym., 2019) on myös järjestänyt kaksikielisiä jumalanpalveluksia romanikielellä ja suomeksi. Ensimmäinen kaksikielinen jumalanpalvelus pidettiin Turun Maarian kirkossa vuonna 1995: saarnan piti arkkipiispa John Wikström ja romanikielen tulkkina toimi teologi Henry Hedman. Kaksikielisiä jumalanpalveluksia on pidetty sittemmin ajoittain. Kirkkohallitus on myös kustantanut romanikielisiä hengellisiä kirjoja kuten virsikirjan, katekismuksen⁶² ja Luukkaan evankeliumin.⁶³

Romanien yhteiskuntaan integroitumiseen ovat vaikuttaneet aktiivinen osallistuminen seurakuntien toimintaan, kouluttautuminen sekä romanien toimeentulon hankkimisessa tapahtuneet muutokset kaupungistumisen myötä (Hedman, 2020; Viljanen-Saira, 1979). Integroituminen on samalla vaikuttanut molemminpuolisten ennakkoluulojen ja raja-aitojen madaltumiseen, mikä puolestaan on edistänyt ekso-gaamisten liittojen kasvua.

⁶² Katekismos, 2010. Kääntänyt romanikielelle Henry Hedman.

⁶³ Luukasko evankeliumos, 2001. Kääntänyt romanikielelle Henry Hedman.

4.2 Eksogamia valtiovallan assimiloimisen välineenä

Valtiovalta on käyttänyt poliittisena keinona vähemmistöjen assimilaatiota pääväestöön eri maissa, kuten Unkarissa, Ruotsi-Suomessa ja entisessä Neuvostoliitossa.

Assimilaation kautta (Grönfors, 1981) pyrki romanikulttuurin ja -identiteetin hävittämään ensimmäisen kerran Unkarin ja Itävallan hallitsija Maria Teresa 1700-luvulla. Hän kielsi romaneja käyttämästä romaninimitystä. Romanit eivät saaneet pukeutua romanitapojen mukaisesti, eivätkä puhua romanikieltä. Tavoitteena oli antaa lapset talonpoikien kasvatettaviksi, ”mustalaisuuden” kitkemiseksi heistä pois. Lisäksi heiltä kiellettiin endogaamiset liitot. Eksogaamisten liittojen kautta valtiovalta pyrki assimiloimaan romanit ja saamaan heidät luopumaan omasta kulttuuristaan ja identiteetistään (Fraser, 1992; Grönfors, 1981; Pulma, 2006).

Ruotsi-Suomessa käytettiin assimilointikeinoja romaneihin ja saamelaisiin 1500-luvulta 1800-luvun alkuun. Assimilaatio jatkui (Pulma, 2006) valtiovallan vähemmistöpolitiikkana myös Venäjän vallan aikana sekä Suomen itsenäistymisen jälkeen aina 1900-luvun puoliväliin saakka. Valtiovalta ei kieltänyt romanien endogaamisia parisuhteita, mutta se pyrki assimiloimaan lapset siten, että erotti heidät vanhemmistaan. Tarkoituksena oli sulauttaa romanilapset täysin pääväestöön. Lapsia sijoitettiin maalaiskoteihin kasvatettavaksi ja tavoitteena oli antaa heille kristillinen kasvatus. Valtiovalta tuki 1900-luvulla lasten sijoittamista lastenkoteihin, joita piti yllä silloinen Mustalaislähetyksen. Vuodesta 1908 lähtien lastenkoteihin on ollut sijoitettuna lähes 1 000 romanilasta.⁶⁴ Näistä sijoitetuista romanilapsista suurin osa on kasvanut ilman romanikulttuurin tuntemusta ja useimmista heistä tuli väliinputoajia siten, että he eivät tunteneet kuuluvansa kumpaankaan yhteisöön, ei romaneihin eikä pääväestöön (Grönfors, 1981; Sarmela, 1984; Stenroos, 2012).

Assimilaatiota toteutettiin myös entisen Neuvostoliiton vähemmistöpolitiikassa, jossa pyrittiin valtion taholta hävittämään etniset identiteetit ’ohjaamalla’ kansalaisia solmimaan seka-avioliittoja. Etninen identiteetti nähtiin esteenä neuvostoihmisen kasvattamiselle, jossa tavoitteena oli yksi kansa ja yksi kieli. Muina keinoina käytettiin vähemmistöjen väestösiirtoja joko pakolla tai palkitsemalla siirtyjiä syrjäseutulisällä. Tavoitteena oli siirtyä vähemmistökielistä venäjän kieleen ja hävittää vähemmistökulttuureja (Laitila, 1997; Tuomi-Nikula, 1997).

Romanitutkija Viljanen-Sairan (1979) mielestä seka-avioliitot, pääväestön ennakkoluulot sekä uskonnolliset tasa-arvoideologiat ovat uhkana mustalaisten perinteiselle

⁶⁴ Pia Karan tiedonanto, 14.06.2023. Romano Missio ry.

hierarkkiselle sosiaaliselle organisaatiolle. Hän näkee seka-avioliittojen irrottavan kyseiset perheet romaniudesta uudessa sosiaalisessa kontekstissa. Hän perustelee asiaa väitteellä, ettei seka-avioliitoissa olisi tarvetta romanirituaaleja ylläpitävään traditioon. Viljanen-Saira katsoo, että etenkin seka-avioliittojen kohdalla on uhkana mukautuminen ja luopuminen tai valtakulttuuriin liittyvien tapojen omaksuminen, romanitapojen hylkäämisen kustannuksella.

Osa perinteisistä romaneistakin pitää eksogaamisia liittoja todellisena uhkana romaniudelle. Niitä pidettiin syynä romanitapojen rapautumiseen 1970-luvulla. Nähtiin, että liiallinen integroituminen pääväestön valtakulttuuriin lisäsi *gaajeellistumista* eli valkolaistumista (Viljanen-Saira, 1979). Samoin Sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa toimiva Romaniasiain neuvottelukunta, joka koostui romaneista ja valtion virkamiehistä, otti vahvasti kantaa seka-avioliittoja vastaan uhkana romaniuden säilymiselle. Tämä käy ilmi Romaniasiain neuvottelukunnan työryhmän esittämästä kannanotosta:

*...jos mustalaisväestön keskuudessa hyväksyttäisiin seka-avioliitot, niin mustalaiset katoaisivat nopeasti ryhmänä.*⁶⁵

Valtion tukahduttamis- ja sulauttamispyrkimyksistä huolimatta Suomen romanit ovat säilyttäneet omaleimaisen kulttuurinsa. Romanit ovat pitäneet tiukasti kiinni omasta yhteisöstään ja kulttuuristaan vuosisatojen saatossa aina näihin päiviin asti (Weiste-Paakkanen ym., 2018). Lisäksi romanitaitelijat ja viihdemusiikin parissa työskentelevät romaniartistit ovat saaneet myönteistä huomiota, ja samalla he ovat muokanneet pääväestön asenteita myönteisemmäksi romaneja kohtaan, mikä on saattanut lisätä eksogaamisten liittojen määrää (Hedman, 2020).

4.3 Eksogaamisten perheiden määrä sadan vuoden ajanjaksolla

1900-luvun alkupuolella Wallen komiteamietinnössä (Komiteamietintö, 3/1900) arviointiin Suomen eksogaamisten romaniperheiden lukumäärää. Mietinnön mukaan 1900-luvun alun Suomessa oli noin 2 000 avioliittoikäistä romania, joista kolmisenkymmentä tuli eksogaamisista perheistä eli 1.5 prosenttia.

Tillhagenin (1965) selvityksen mukaan 1900-luvun alussa Suomen romanien eksogaamisten perheiden määrä oli suurempi kuin Wallen komiteamietinnössä mainit-

⁶⁵ STM työryhmän esite vuodelta 1984.

tiin. Johnsson (Jalkio) arvioi, että 1900-luvun alussa Suomen romanien eksogaamisten perheiden määrä oli viitisenkymmentä (Johnsson & Johnsson, 1914; Vehmas, 1961). Näiden arvioiden perusteella on pääteltävissä, että eksogaamisia perheitä on tuolloin ollut lähes 80 eli noin 4 prosenttia, mikä on suhteellisen vähäinen määrä.

Vuonna 1954 valtiovalta antoi Mustalan johtamalle mustalaiskomitealle (Komiteamietintö, 7/1955) tehtäväksi selvittää Suomen romanien väkiluvun. Se oli virallisten tilastojen mukaan tuolloin yli 4 000 henkilöä. Kaikista romaneista ei saatu tietoa, joten heitä oli todennäköisesti lähempänä 5 000 henkilöä. Mustalan komitean tekemään tutkimukseen ei sisällytetty lainkaan eksogaamisissa parisuhteissa elävien romanien lukumäärää, joten ei tiedä tarkkaan 1950-luvun tilannetta (ks. myös Vehmas, 1961).

Viljanen-Sairan (1979) mukaan romanien eksogaamiset liitot ja perheet olivat jo 1970-luvulla kolmen sukupolven aikana kymmenkertaistuneet. Näyttää siltä, että 1970-luku kasvatti melkoisesti näitä perheitä. Huttusen ja kollegoiden (Huttunen ym., 1972) raportti Suomen mustalaisista kertoo romaneja olleen 1970-luvulla noin 6 000 ja 1 500 ruokakuntaa, joista 22 prosenttia oli eksogaamisia liittoja. Huttusen tietojen mukaan voidaan päätellä, että 1970-luvulla eksogaamisten liittojen ja perheiden määrä oli kasvanut melkoisesti vuosisadan alusta lähtien.

Romanikieltä koskevassa kenttäselvityksestä (Hedman, 2009) kävi ilmi, että Suomen romanien eksogaamisia perheitä oli 2000-luvun alussa 16,4 prosenttia. Luku on melko korkea, kun tiedetään, että Suomen romaneja on maassamme noin 12 000 ja Ruotsissa noin 3 000. Tarkkaa tilastotietoa ei ole käytettävissä. Suomeen on tullut myös ulkomailta romaneita noin 1 200 (Anca Enachen tiedonanto, Diakonissalaitos, 31.12.2021), eikä heidän eksogaamisista liitoistaan ole tietoja.

Perinteisesti romanit ovat pitäneet tiukasti kiinni *endogamiasta*.⁶⁶ Puoliso on otettu etupäässä omasta heimosta, minkä on nähty estävän sulautumista pääväestöön. Eri lähteiden mukaan Suomen romaniperheistä suurin osa on kuitenkin endogaamisia, yli 80 prosenttia (Hedman, 2009, 2017; Komiteamietintö 3/1900; Viljanen-Saira, 1979).

⁶⁶ Endogamia on järjestelmä, jossa puoliso on otettava omasta heimosta tai sosiaalisesta ryhmästä, sisäryhmäavioliittoisuus.

<https://2018.kielitoimistonasanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>

4.4 Romanien asenteet eksogaamisiin liittoihin

1900-luvun alussa romanien asennoituminen eksogaamisiin parisuhteisiin oli Suomessa erittäin kielteinen. Tiukkaa asennetta lievensi se, mikäli pääväestöön kuuluva – yleensä vaimo – sitoutui romanitapoihin ja pukeutui romanivaatteisiin saaden näin hyväksynnän romaniyhteisön jäseniltä. Romanimiesten eksogaamiset liitot olivat yleisempiä kuin romaninaisten. Mikäli romaninainen otti puolisoskeeseen *gaajon* eli valkolaismiehen, joutui nainen yleensä romaniyhteisön, oman perheen ja suvun pahenuksen kohteeksi (Vehmas, 1961).

Martti Grönfors (1981) käsittelee tutkimuksessaan romanien asennoitumista eksogaamisia parisuhteita kohtaan. 1980-luvulla romanien suhtautuminen *gaaji*-miniöihin ja *gaajo*-vävyihin oli suhteellisen kielteistä ja lasten haluttiin ottavan puolison omasta heimosta.

Endogamiasäännöt kontrolloivat romanivähemmistöön kuuluvia naisia enemmän kuin miehiä (Viljanen-Saira, 1979). Suomen romaneista ei ole tehty tutkimusta, kumpaa sukupuolta on enemmän eksogaamisissa liitoissa, mutta isoissa romanitapahtumissa tehtyjen havaintojeni perusteella pääväestöön kuuluvia naisia on näissä liitoissa enemmän.

Myös Euroopassa romanimiehiä on enemmän eksogaamisissa parisuhteissa verrattuna romaninaisiin (Okely, 1975; Simpson & Yinger, 1985). Joissakin Euroopan traditionaalisissa romaniheimoissa, kuten rom-mustalaisilla, on täysin sopimatonta ja lähes mahdotonta muodostaa parisuhde ei-romanipuolison kanssa, koska valta-
väestöön kuuluvaa puolisoa ei pidetä rituaalisesti puhtaana (ks. myös Sutherland, 1975; Viljanen-Saira, 1979).

Edelleen suurin osa endogaamisista romaniperheistä haluaa, että lapset valitsevat puolison omasta heimosta. Niinpä romanien solmimista liitoista vuoden 2009 tutkimuksessani⁶⁷ oli 83.6 prosenttia endogaamisia eli puoliso oli otettu romaniheimosta (Hedman, 2009, 2017). Romanien omat asenteet ovat olleet kielteisiä puolison valintaan oman yhteisön ulkopuolelta, koska romanit ovat katsoneet tällaisten eksogaamisten avioliittojen ja parisuhteiden olevan vaaraksi romani-kulttuurin ja mustalaisuuden säilymiselle. Niiden, jotka ovat ottaneet puolisoskeeseen pääväestöön kuuluvan henkilön, on katsottu rikkoneen heimon perinteisiä käytäntöjä (Sarmela, 1984). Suomessa tilanne on muuttunut myönteisemmäksi, eivätkä eksogaamiset liitot herätä enää niin paljon paheksuntaa kuin aikaisemmin.

⁶⁷ N=306, joista naisia oli 164 ja miehiä 142 (Hedman, 2009, s. 22).

Iso-Britanniassa eksogaamisten romaniavioliittojen määrä on lisääntynyt 2000-luvulle tultaessa, mutta niitä ei pidetä toivottuina useista eri syistä. Pelkona on sukujen välisten yhteyksien kaventuminen. Perinteisissä endogaamisissa avioliitoissa sukujen yhdistyminen on tärkeä perinne. Endogaamisuus säilyi niin kauan kuin romanit olivat oma homogeeninen yhteisönsä muun yhteiskunnan ulkopuolella (Bhopal & Myers, 2008).

Yhdysvalloissa romanitaustainen Hancock (2006) pitää suurempana ongelmana romaninaisen avioitumista ei-romanimiehen kanssa kuin romanimiehen avioitumista pääväestöön kuuluvan puolison kanssa. Romaninaisen avioituessa romaniyhteisön ulkopuolisen kanssa hän usein kadottaa yhteyden sukuunsa. Tästä on yleensä seurauksena, ettei seuraava sukupolvi enää jatka etnistä perinnettä. Hancockin mukaan romaninainen avioituessaan *gaaajo*-miehen kanssa liittyy samalla miehensä sukuun ja on osa miehen perhettä jääden romaniyhteisön ulkopuolelle, eivätkä toiset romanit pidä romaneina valtaväestöön avioituneen romaninaisen lapsiakaan. Sitä vastoin pääväestöön kuuluvan naisen avioituessa romanimiehen kanssa hänestä tulee romaniperheen tytär ja romanien tavalla *romni* ja hänen lapsillaan on halutessaan oikeus liittyä etniseen romaniyhteisöön (Hancock, 2006a). Hancockin lähetysmistapa edustaa lähinnä amerikkalaista romanikulttuuria.

Suomen romanien asenteet eksogaamisia liittoja kohtaan eivät jakaudu näin vahvasti koskien puolison sukupuolta. Mikäli romaninainen avioituu täällä *gaaajo*-puolison kanssa, niin heidän lapsensa voidaan silti hyväksyä romaniyhteisön täysvaltaisiksi jäseniksi, mikäli he haluavat identifioitua romaneiksi ja elävät romanitapojen mukaisesti. Eksogaamisten perheiden lasten avioituessa romanipuolison kanssa, heidän asemansa romaniväestön keskuudessa voi edelleen vahvistua (Viljanen-Saira, 1979).

5 ROMANI-IDENTITEETTI

Helkama ja kollegat (2020, s. 383) määrittelevät *identiteetin* seuraavasti: "Ne henkilökohtaiset ja sosiaaliset ominaisuudet, jotka sisältyvät minäkuvaan ja juontavat juurensa ihmisen samastumisesta yksilöihin ja ryhmiin." Liebkind⁶⁸ korostaa, että "samastumisella eli identifikaatiolla tarkoitetaan siten yhteenkuuluvuuden ja/tai samankaltaisuuden tunnetta yksilöön tai ryhmään, ja sen vahvuus vaihtelee sekä jonkin verran tilanteen mukaan että hitaammin elämän eri vaiheessa."

Identiteetin voidaan ajatella muodostuvan käsityksistä siitä, kuinka ihminen määrittelee ja ymmärtää itsensä suhteessa ympäröiviin sosiaalisiin yhteisöihin, kulttuureihin, normeihin ja omaan paikkaansa ja rooleihinsa niissä (Benjamin, 2017).

Benjamin (2014) määrittelee identiteetin seuraavasti: "Identiteetillä tarkoitetaan ihmisen omakuvaa, käsitystä omasta itsestään." Hänen mukaansa "kulttuuri-identiteetti liitetään yleensä tunteeseen kuulumisesta ryhmään, joka käyttäytyy samalla tavoin, puhuu samaa kieltä ja jonka maailmankatsomus perustuu yhteiselle arvopohjalle, menneisyydelle ja traditioille. Kulttuuri-identiteetti ei kuitenkaan ole koskaan valmis, vaan se muokkautuu ja kehittyy läpi elämän."⁶⁹ Myös romani-identiteetin (ks. myös luku 2.2) sisäinen ydin on tunne yhteenkuuluvuudesta ryhmään sekä samankaltaisuudesta - olemme mustalaisia, mitä pitää yllä kunnioittamisen periaate (ks. luku 2.1; Hedman, 2009, 2017; Åkerlund, 2012). Romani-identiteetin itsenäisenä taustaelementtinä on usein myös uskonto ja usko (ks. luku 2.4).

Kulttuuritutkija Stuart Hallin (1999) mukaan identiteetit eivät ole itsestään selviä tai muuttumattomia vaan rakennettuja. Identiteetti ei rakennu tyhjiössä, vaan sitä rakennetaan dialogisesti muiden kanssa (Mead, 1972; Ortner, 1973; Phinney, 1990). Hallin mukaan identiteettiä voidaankin pitää mitä suurimmassa määrin sosiaalisena konstruktiona, jonka rakentumisen kautta opimme tuntemaan itseämme ja joka vaikuttaa samalla käyttäytymiseemme. Sosiaalisen ympäristön ja näissä kulkevien suhteiden kautta rakentuu ihmisen omakuva, käsitys ja ymmärrys siitä, kuka hän on ja millainen hän on.

Tätä tutkimusta varten kokosin romaniuden keskeiset tunnusmerkit 14 tutkijalta (ks. taulukko 1, luku 3.4) sadan vuoden ajalta; niissä oli romaniban ydin tai olemus kiinteä. Tästä syystä päädyin valitsemaan tutkimukseeni essentialistisen näkökulman (ks. myös luku 2.2) romani-identiteettiin tietoisena siitä, että essentialismiin on

⁶⁸ Liebkandin tiedonanto, 22.11.2023.

⁶⁹ <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/mika-kulttuuri-identiteetti>

esitetty myös kritiikkiä liian homogenisoivan ja monimuotoisuuden kieltävän määrittelyn vuoksi (Verkuyten, 2004). Toisaalta Verkuyten (2004, s. 83) toteaa seuraavaa:

Siihen [jatkuvuuteen ja yhteenkuuluvuuteen] liittyy usein myös sitoutumisen ja velvollisuuden tunne aiempia ja tulevia sukupolvia kohtaan, esimerkiksi haluna säilyttää ja suojella symbolista kulttuuriperintöä. Tarve välttää reifikaatioon ja essentialismiin liittyviä ongelmia ja yhdistää sosiaalisen identiteetin prosessit kontekstiin ei saisi johtaa kestävämpien identiteettien laiminlyöntiin.⁷⁰

Verkuyten (2004) kritisoi, että tutkijat käyttävät usein termejä 'identiteetti', 'itse' ja 'etnisyys' epäjohdonmukaisesti ja määrittelemättä käsitteitä olettaen, että lukija ymmärtää käsitteen merkityksen ilman määrittelyä. Verkuyten odottaa tutkijoilta selkeitä ja täsmällisiä määritelmiä. Saukkonen (2014) korostaa kulttuurin muuttuvista elementeistä huolimatta, että siinä on aina myös muuttumattomia elementtejä. Kulttuurin siirtäminen seuraavalle sukupolvelle on välttämätöntä sen jatkuvuuden ja tunnistettavuuden säilymiseksi.

Tässä tutkimuksessa käytän rinnakkain käsitteitä romani-identiteetti, romani-kulttuuri-identiteetti, *romaniba*, romanus ja mustalaisuus. Suomessa romanit käyttävät ilmausta mustalaisuus ja mustalainen sekä romanikielistä sanaa *kaalo*, mutta pääväestön kanssa puhutaan romaniudesta ja romaneista. Mustalaisuus on romanikielellä *romaniba*, mutta romanit eivät yleensä käytä tätä ilmausta, eivätkä käsitteitä romani-identiteetti ja romanikulttuuri-identiteetti. Mustalaisuus ilmaisee romaneille vahvaa sisäistä tunnetta (ks. luku 5.1).

5.1 Etnisen identiteetin yleistä määrittelyä

1800-luvun lopulla identiteetti tarkoitti lähinnä henkilöllisyyttä, joka tuli varmistaa henkilöllisyyspaperilla (Saukkonen, 1996). Nykyään todisteeksi kelpaavat fyysiset tunnusmerkit (sormenjäljet, DNA) tai viralliset dokumentit kuten syntymätodistus, sosiaaliturvatunnus tai passinumero (Dundes, 1984; Kopsa-Schön, 1996). Osalla eurooppalaisista romaneista on edelleen ongelmana, että heillä ei ole syntymätodistusta eikä henkilöllisyystodistusta, eikä heillä ole minkään maan kansalaisuutta. Paperittomien romanien ongelman on tuonut esille muun muassa Euroopan neuvos-

⁷⁰ Tutkijan vapaasti suomentama lainaus.

ton ihmisoikeusvaltuutettu Thomas Hammarberg jo vuonna 2010.⁷¹ Identiteetti saat-
taa siis olla mahdotonta todistaa virallisin menetelmin tai rakentaa asiakirjojen
varaan. Tässä luvussa tarkastellaankin sitä, kuinka romani-identiteettiä määritellään
muilla tavoin.

Identiteettitutkimus käsittää laajan kirjon erilaisia tutkimussuuntia. Kulttuuri-
antropologit, etnologit, uskontotieteilijät, sosiologit sekä psykologit ja kasvatustieteilijät ovat kiinnittäneet tutkimuksissaan huomiota paitsi kansallisidentiteettien myös etnisten vähemmistöjen ja kieli- ja kulttuurialueiden erityispiirteisiin (Honko, 1988; Kopsa-Schön, 1996; Leiwo, 2003). Aikaisempina vuosikymmeninä on käytetty ihmisten jaottelussa ryhmiin kriteereinä esimerkiksi *kulttuuria*, *kieltä* sekä *etnisiä tekijöitä* (Aukio 1988; Phillipson & Skutnabb-Kangas, 1986; McCready, 1983). Allardt ja Starck (1981) pitävät etnisyyden keskeisinä muuttujina *yhteistä alkuperää*⁷², *kulttuuria*, *tapoja*, *uskontoa* ja *kieltä*. Allardt ja Starck (1981) tiivistävät etniseen ryhmään kuulumisen seuraavaan neljään ehtoon, joista henkilön on täytettävä vähintään yksi ehto:

- 1) itseidentifioituminen tai samaistuminen ryhmään
- 2) sukujuuret/biologinen polveutuminen
- 3) erityiset kulttuuripiirteet ja tunnusmerkit kuten kieli
- 4) sosiaalinen kanssakäyminen ja vuorovaikutus ryhmän jäsenten ja ulkopuolisten kanssa.

Itseidentifioituminen on halua kuulua ja samaistua etniseen ryhmään oman luokittelun perusteella (Allardt & Starck, 1981). Identiteetin rakentuminen on koko elämänskaaren pituinen prosessi. Mikäli yhteisö tarjoaa hyväksyntää ja tukea, on identifioitumiselle luotu hyvät edellytykset, koska identiteetin rakentumiselle on tärkeää tunne kuulumisesta ryhmään (Benjamin & Kuusisto, 2016). Pääväestön syrjivä asenne voi vaikeuttaa itseidentifioitumista.

Etninen identiteetti perustuu siihen, että uskomme kaikilla etnisten ryhmämme jäsenillä olevan yhteiset sukujuuret, joka perustuu samannäköisyyteen fyysisten ominaisuuksien kautta, kulttuuripiirteisiin, kieleen, uskuntoon tai historiallisiin tapahtumiin. Liebkindin, Renvikin ja Jasinskaja-Lahden mukaan (Helkama ym., 2020) etnistä identiteettiä ei pidä sekoittaa kulttuuri-identiteettiin. Nimittäin ihmiset voivat silti pitää kiinni etnisestä identiteetistään, vaikka he olisivat menettäneet alkuperäisen kulttuurinsa, kuten on käynyt esimerkiksi niillä amerikansuomalaisilla, jotka eivät

⁷¹ https://www.coe.int/en/web/commissioner/blog/-/asset_publisher/xZ32OPEoxOkq/content/stateless-roma-no-documents-no-rights

⁷² (ks. myös Verkuyten, 2004, ss. 81–83)

osaa enää suomea. Etnisessä identiteetissä tunne jatkuvuudesta sukupolvien välillä on tärkeämpi kuin myönteinen erottuvuus muista ryhmistä.

Barthin (1969) mukaan ulkoiset ja näkyvät *tunnusmerkit* kuuluvat etnisen identiteetin muodostumiseen. Barthin mielestä ne eivät kuitenkaan säily muuttumattomina, vaan ovat vuorovaikutusprosessissa ja jatkuvasti neuvoteltavia ja muuttuvia. Barthin mukaan vähemmistöjen integroitua pääväestöön vähemmistökulttuuriin kohdistuu voimakkaita muospaineita.

Kaivola-Bregenhøj, Kleinin ja Palmenfeltin (2006) mukaan määrittelyä identiteetistä tekevät myös ulkopuoliset sen mukaan, millaiseksi he näkevät ryhmän. Kulttuuriympäristön ja *sosiaalisen kanssakäymisen* onkin todettu vaikuttavan ratkaisevasti ihmisen minäkäsitykseen ja identiteettiin (Rautio & Saastamoinen, 2006). Identiteetin rakentuminen edellyttää muilta saatavaa palautetta ja palautteen tulkintaa, joka yhdistää ja vahvistavaa vähemmistön omaa homogeenisyyttä ja identiteettiä tai johtaa vähemmistökulttuurista luopumiseen ja assimiloitumiseen pääväestön arvojen ja kulttuurin mukaisesti (Helkama ym., 2020; Kaivola-Bregenhøj ym., 2006).

Identiteetin kehittymiseen vaikuttavat vahvasti vallitsevat sosiaaliset olosuhteet ja historiallinen aikakausi (Pietikäinen ym., 2002). Mikäli vähemmistöryhmä kokee syrjintää valtaväestön taholta, kokemus saa ryhmän vetäytymään ja eristäytymään valtaväestöstä kauemmaksi. Tämä on yksi suojautumiskeino pääväestön valtaa ja assimiloivaa vaikutusta vastaan. Omaa kulttuuriaan suojatakseen vähemmistöt saattavat korostaa voimakkaasti omia tapojaan, mikä saattaa samalla ärsyttää valtaväestöä. Omien vähemmistötapojen korostamisella on kuitenkin tärkeä merkitys, koska sillä ylläpidetään yksilöllisen identiteetin ydintä. Turvaa haetaan perinteistä, tutuista asioista ja ryhmän kontrollista (Paavola & Talib, 2010). Vähemmistöön kuuluva henkilö voi myös ratkaista kulttuurien välisen ristiriidan ja assimiloitua valtakulttuuriin, jolloin hän vieraantuu tai joutuu muuttamaan omaa suhtautumistaan omaan kulttuuriinsa ja vähemmistöidentiteettiinsä ja lopulta luopuu siitä (Viljanen-Saira, 1979).

Myös valtakulttuurin taholta voi tapahtua vähemmistökulttuurin kulttuurista omimista eli kulttuurista *appropriatiota* (Tirronen, 2021), joka voi olla vähemmistön kannalta haitallista tai hyväksyttävää. Esimerkiksi Andalusian romanien flamenco-tanssi on kaikkialla suosittua ja ihailtua, mikä on voimaannuttanut koko romaniheimoa ja erityisesti Andalusian romaneja. Paheksuttavaa omimista ovat kokeneet esimerkiksi saamelaiset saamenpuvun ja saamelaiskäsitöiden kopioista, jotka eivät kunnioita alkuperäistä saamelaista käsityökulttuuriperinnettä.

Romaniba - sisäinen ja ulkoinen romanius

Romanikulttuurin 100-vuotisen historiantarkasteluni (ks. luku 3) perusteella suomalaiset asiantuntijat määrittivät romaniutta ulkoisten ja sisäisten tunnusmerkkien kautta (ks. taulukko 1). Tutkimuksessa jaan romani-identiteetin kahteen osioon Shamirin (1986) mallin mukaisesti: sisäiseen ja ulkoiseen romaniuteen, jotka yhdessä muodostavat romaniuden kokonaisuuden, romaniban. Suomessa romanikulttuuri samoin kuin romani-identiteetti on muuttunut sadan vuoden aikana varsin vähän. Romanikulttuurin ulkoiset muodot (ulkoinen romanius) ovat jonkin verran vaihdelleet, mutta sisäisen romaniuden arvopohja on säilynyt muuttumattomana.

Suomalaiset romaniasiantuntijat eivät ole aiemmin käyttäneet kokonaisromaniuden (romaniba) käsitettä, jota itse käytän tässä tutkimuksessani. Romanikulttuurin tutkijat käyttivät termejä *romani-identiteetti*, *romanisielu*, *romaniveri*, *tunne mustalaisuudesta*, *romaniarvot ja kunnioittava asenne vanhempia ihmisiä kohtaan*, jotka luen kuuluvaksi sisäiseen koettuun romaniuteen.

Romanitutkijat puhuivat lähteissä (luku 3) romanien tapakulttuurista, mutta itse käytän ilmaisua ulkoinen näkyvä romanius. Aiemmat tutkijat puhuivat *tapakulttuurin noudattamisesta, puhtaussäännöistä, sitoutumisesta romaniyhteisöön, romanikielen jonkinasteisesta osaamisesta ja vanhempien ihmisten kunnioituksen osoittamisesta sosiaalisessa ympäristössä*, joita termejä käytän myös tässä tutkimuksessa. Niiden yhteisnimi on tutkimuksessani näkyvä ulkoinen romanius.

Suomen romanit ovat pitäneet yllä rajamekanismeja (ks. luku 2.7), joilla he ovat pyrkineet suojelemaan ja säilyttämään omaa kulttuuriaan. Romanit ovat pitkään eristäytyneet pääväestöstä ja näin kenneet ylläpitämään omaleimaisen kulttuurinsa, kielensä ja identiteettinsä. Allardtin ja Starckin (1981) mukaan ei voida puhua kieli-identiteetistä tai kielellisistä vähemmistöistä, ellei joku tai jotkut ryhmän jäsenistä osaa kyseistä kieltä. Vähemmistökieli on välttämätön ehto kielellisen vähemmistön olemassaololle (ks. luvut 2.3 ja 7.2.1).

Suomen romanit ovat vasta 1980-luvulta lähtien alkaneet integroitua vahvemmin suomalaiseen yhteiskuntaan, minkä takia romanikulttuuri on säilynyt suhteellisen muuttumattomana ja omaleimaisena. Nygårdin (1998, s. 98) näkemys vahvistaa Suomen romanien alkuperäistä mustalaisuutta elämäntapoineen:

Suomen mustalaiset ovat harvinaisen hyvin säilyttäneet rotunsa sekoittumattomana. He ovat edustaneet alkuperäisimpää ja tyyppillisimpää mustalaisuutta, mikä on merkinnyt hyvin vahvaa konservatiivisuutta eli uusien vaikutteiden torjumista. Mustalaiset ovat eläneet suomalaisten keskuudessa pitäytyen omiin tapoihinsa, omiin lakeihinsa ja omaan kieleensä piittaamatta valtaväestön elämäntavoista.

Suomessa etenkin ulkoiset tunnusmerkit ovat olleet pysyvämpiä verrattuna muiden maiden romaniyhteisöihin. Romaninaisten perinteinen pitkä musta samettihame ja yläosana brokadiröijy ovat säilyneet 1930-luvulta lähtien Suomessa. Samanlaista pukeutumista ei nykyään löydy muilta kuin Suomen romaneilta ja myös Ruotsiin muuttaneilta Suomen romaneilta. Naisten ja miestenkin pukeutumisessa on tapahtunut jonkin verran ulkoisia muutoksia mallien ja kankaiden suhteen, mutta kunnioittava pukeutuminen on säilynyt. Suomen romanimpiesten ei ole sopivaa pukeutua shortseihin, farkkuihin tai valkoisiin housuihin ja lyhythihaisiin paitoihin, ellei niitä peitä pusakka. Romanimiehillä on tummat suorat housut. Romanit osoittavat pukeutumisella kunnioitusta vanhempia ihmisiä kohtaan (Hedman, 2020). Myös korut ovat tärkeä osa romanikulttuuria. Ne ovat toimineet varakkuuden merkinä, ja arvokkaat korut ovat olleet kuin raha pankissa. Korut peritään vanhemmilta tai isovanhemmilta, ja niitä pidetään juhlissa sekä suuremmissa tapahtumissa (Nazarenko, 1986).

5.2 Romaniban kehitykseen vaikuttavia tekijöitä

Romanit itse ovat määritelleet oman etnisyytensä kriteereiksi *perimän, pukeutumisen, kielen, yhteisöllisyyden* sekä *kulttuurin* (Suonoja & Lindberg, 2000). Etenkin vanhemmat romanit ajattelevat romani-identiteetin olevan ensinnäkin perittyä eli biologista ja toiseksi romanitapojen sekä arvojen omaksumista formaalisen tai informaalisen kasvatuksen kautta. Lisäksi siihen liittyy romanikielen osaaminen tai ymmärtäminen, tapakulttuurin noudattaminen ja sitoutuminen romaniyhteisöön.

Kasvatuksella, tunnustuksen saamisella ja sosiaalisella vuorovaikutuksella (Maslow, 1958) on suuri merkitys identiteetin kehitykseen. Grönfors (1981) ja Stenroos (2012) kuvaavat sellaisia romanilapsia, joiden vanhemmat ovat olleet lähes täysin erossa romaniyhteisöstä ja jotka eivät ole saaneet romanikasvatusta. Vanhemmat eivät ole myöskään antaneet lastensa osallistua romanien yhteisiin tapahtumiin, kuten hautajaisiin ja syntymäpäiviin; tällöin lapsilta puuttuu täysin romanikulttuurin tuntemus, eivätkä he kykene sitoutumaan romanitapojen noudattamiseen. Romaniyhteisöön hyväksyminen edellyttää, että henkilö polveutuu biologisesti molemmista tai edes yhdestä romanivanhemmasta ja että hän sitoutuu romanitapojen noudattamiseen.

5.2.1 Romaniban omaksuminen romaniperheen ja lähisuvun kautta

Kasvatuksella on suuri vaikutus nuorten identiteetin kehitykseen. Kasvatuksen ei tarvitse olla vain formaalista, virallisissa kasvatus- ja koulutusinstituutioissa tai perheissä tapahtuvaa, vaan kasvatusta tapahtuu tiedostamattomasti arjen moninaisissa tilanteissa. Niissä perheissä, joissa korostuu vähemmistökulttuurin välittäminen seuraavalle sukupolvelle, myös vähemmistökieltä käytetään enemmän (Paavola & Talib, 2010).

Vähemmistöön kuuluvan nuoren identiteetin kehittyminen edellyttää paitsi kotona opittuja arvoja ja käytänteitä myös kykyä tarkastella niitä kriittisesti ja vertailla niitä myös valtakulttuurin arvoihin ja käytäntöihin (Paavola & Talib, 2010; Laine, 2014). Markkanen (2003) kuvaa tutkimuksessaan kahta romaninuorta, joiden äiti on pääväestöön kuuluva ja isä edellyttää vaimoltaan sekä lapsiltaan romanitapojen noudattamista. Samoin isän siskot opettavat lapsille ja valkolaispuolisolle romanitapojen noudattamista. Lisäksi vierailaan lähistöllä asuvien isovanhempien luona, jotka edellyttävät perheen jokaiselta jäseneltä romanitapojen mukaista käyttäytymistä.

Eräs Markkasen (2003) haastattelemista romaninaisista kertoi oppineensa romanitavat pelkästään seuraamalla informaalista vanhempiansa käyttäytymismallia. Hän kertoi, että hänen vanhempansa eivät opettaneet häntä ja hänen mukaansa käytöstopojen oppiminen tapahtui luonnostaan. Markkanen toteaa, että lähes kaikki hänen haastateltavansa kertoivat, että romanitavat opitaan itsestään ja luonnollisesti, katsomalla mallia vanhemmilta sekä isovanhemmilta. Romanitapojen omaksuminen edellyttää myös eksogaamisissa perheissä roolimallia, jonka kautta lapset voivat oppia molemmista kulttuureista, romani- ja pääväestön.

5.2.2 Tunnustuksen ja hyväksynnän vaikutus romaniban rakentumiseen

Paavola ja Talib (2010) painottavat Suomessa tehdyssä tutkimuksessaan tunnustuksen ja hyväksynnän vaikutusta lapsen ja nuoren identiteetin kehitykseen ja oman taustansa hyväksymiseen.

Jotta vähemmistöoppilaat pystyvät sisäistämään oman ja muiden ihmisarvon ja arvokkuuden, heillä tulee olla hyväksytyksi tulemisen kokemuksia (Paavola & Talib, 2010, s. 65).

Toisilta saatavalla tunnustuksella ja vuorovaikutuksella on erittäin suuri vaikutus siihen, millaiseksi nuoren identiteetti voi kehittyä. Tarvitsemme toisia ihmisiä, jotta voimme ymmärtää itseämme. Kasvatuksella on erityistä merkitystä identiteetin muodostumiseen, Taylor (1995) vakuuttaa.

Vuonna 2000 Derrington ja Kendall (2004) tekivät tutkimuksen englantilais- sekä irlantilaistaustaisten vaeltavien⁷³ romanilasten sopeutumisesta yleiseen koulusysteemiin. Lapset joutuivat kärsimään vaeltajaromanien elämäntyylistä asuessaan karavaaneissa, eivätkä vanhemmat suhtautuneet kannustavasti lasten koulunkäyntiin ja lisäksi koulussa lapsia kiusattiin. He eivät saaneet riittävästi kannustusta, hyväksyntää eivätkä tunnustusta. Myös se, miten heihin suhtauduttiin koulun muiden oppilaiden, opettajien ja henkilökunnan taholta, vaikutti heidän motivaatioonsa, koulunkäyntiin ja myös romani-identiteettiin. Tutkimus osoitti, että vaeltajaperheiden oppilaiden suhtautuminen kouluun riippui paljolti siitä, miten toiset oppilaat ja koulun henkilökunta suhtautuivat heihin. Romanilasten kouluun sopeutuminen riippui paljon siitä, miten opettaja osasi taidollisesti integroida romanioppilaan koululuokkaan osaksi luokka- ja kouluyhteisöä. Opettajalla oli lasten sopeutumisessa merkittävä rooli, samoin koulun muun henkilökunnan asennoitumisella.

Derringtonin ja Kendallin (2004) tutkimuksesta ilmeni, että mikäli vaeltajaoppilaisiin luotiin negatiivinen stigma, niin se levisi koulussa myös muihin oppilaisiin ja vaikeutti vaeltajaoppilaiden koulunkäyntiä. Lasten oli vaikea saada hyväksyntää heihin kohdistuvien ennakkoluulojen takia. Tämä johti usein siihen, että lapsi joutui vaikeuksiin oman identiteettinsä kanssa, koska kulttuurien väliset vaikutukset olivat tehokkaita muokkaaman heidän identiteettiään pääväestön kulttuurin mukaiseksi.

Romanit pelkäävät juuri tätä, että lapset vieraantuvat heidän omasta kulttuuristaan liiallisen kouluttautumisen takia. Tätä on korostanut myös Hancock (2004), jonka mukaan liiallinen muodollinen koulutus saattaa olla uhka perinteiselle romanielämäntavalle. Mitä syvempi koulutus ja pitempi koulutustausta nuorella romanilla on, sitä todennäköisemmin se johtaa oman kulttuurin hylkäämiseen ja yhtymiseen pääväestön kulttuuriin, Hancock (2006b) päättelee. Itse en näe asiaa noin mustavalkoisena.

Jokaisella lapsella on oma näkemys maailmasta, joka perustuu hänen ainutlaatuisiin elämäkokemuksiinsa sekä arvoihinsa ja maailmankatsomukseensa. Siksi koulutuksessa on olennaista tunnustaa jokaisen yksittäisen lapsen moniarvoisuus ja rohkaista lapsia edelleen tutkimaan ja pohtimaan kehittyvää itsetuntoaan, mikä vaatii lisäherkkyyttä opettajan pedagogisessa lähestymistavassa (Benjamin & Kuusisto, 2016).

Romanilapset, kuten muutkin vähemmistöön kuuluvat lapset, kykenevät aistimaan ja tiedostamaan sen, mitä heistä ajatellaan ja sen, miten valtaväestö asennoituu vähemmistöön kuuluviin lapsiin. Romanilasten omanarvontunteeseen ja identiteettiin

⁷³ Viitataan traveller-romaneihin.

kehitykseen vaikuttavat heihin kohdistuvat asenteet, kielteiset tai myönteiset. Suuri vaikutus on sillä, miten ulkopuolinen maailma eli pääväestö suhtautuu romaani-taustaisiin ekso- ja endogaamisten perheiden lapsiin. Mikäli koulu, ystävät ja kaverit asennoituvat kielteisesti vähemmistötaustaiseen nuoreen, voi näillä kielteisillä asenteilla olla joko vähemmistöidentiteettiä vahvistava tai heikentävä vaikutus.

Suomenruotsalaisella vähemmistöllä tilanne on parempi. Vähemmistöasemastaan huolimatta he nauttivat statusarvostusta, jolla taas on vaikutusta heidän ryhmätietoisuuteensa sekä arvokkuuden kokemukseensa. Samoin ”eri uskonnollisten vähemmistöryhmien yhteisöllisyys ja sen luoma turva ovat omiaan pönkittämään ryhmään kuulumista”, toteavat Paavola ja Talib (2010). Suomessa kasvavien suomenruotsalaisten nuorten kohdalla tilanne saattaa olla jo muuttunut. Heillä on ympäristöjä, joissa ruotsin puhuminen on stigmatisoitua, kuten esimerkiksi julkisissa liikennevälineissä.

5.2.3 Laajemman sosiaalisen ympäristön vaikutus romaniban rakentumiseen

Yksilöllinen identiteetin kehitys tarvitsee avukseen laajemman sosiaalisen ympäristön, joka muodostuu perheen, lähisuvun ja ympäristön sosiaalisista suhteista, sekä vähemmistön että pääväestön. Vähemmistökulttuurikodin tulisi opettaa lapselle asenteita, arvoja ja käytänteitä, joita hän voi verrata ja arvioida valtakulttuurin arvoihin ja käytänteisiin (Markkula, 2011; Paavola & Talib, 2010; Phinney & Vedder, 2006). Kyseinen prosessi voi vahvistaa ryhmään kuulumista tai luoda epävarmuutta tai jopa ryhmän vastustamista tai hylkäämistä.

Sosiaalinen vuorovaikutus eksogaamisissa perheissä molempien sukujen sekä ystävien kanssa on tärkeä tarkastelukohde tutkimuksessani. Tuloksissa tulen käsittelemään sosiaalista vuorovaikutusta kasvatuksen kautta identiteetin kehittymiselle. Sosiaalisella ympäristöllä Phinney ja Vedder (2006) tarkoittavat perhettä, omaa yhteisöä ja valtakulttuurin sosiaalisia suhteita, jotka olen ottanut mukaan tähän tutkimukseen.

Sosiaalinen vuorovaikutus perheenjäsenten, lähisuvun ja ystävien välillä on tärkeä tarkastelun aihe eksogaamisia perheitä koskevassa tutkimuksessani. Tutkimuksen tulososiossa käsitellään sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä kasvatuksen, tunnistuksen, hyväksyvän palautteen sekä sosiaalisen ympäristön kautta eksogaamisten perheiden lasten identiteetin kehittymisessä.

Laineen (2019a) ja Keltikangas-Järvisen (1994) mukaan identiteetin kehitykseen liittyvät mielikuvat, jotka kohdistuvat henkilöön itseensä, vaikuttavat siihen, millaiseksi

hänen identiteettinsä kehittyä ja miten hän kokee kuuluvansa kyseiseen ryhmään, heimoon tai kansaan. Yhteisöllisen vuorovaikutuksen on todettu vaikuttavan identiteettiin kasvuympäristön kautta, mikäli se tarjoaa hyväksyntää ja tukea yhteisön kautta, johon henkilö tuntee kuuluvansa (Keltikangas-Järvinen, 1994).

Silloin kun kysymyksessä on eksogaaminen perhe, lapsen identiteetti rakentuu kahden erilaisen yhteisön kulttuurin, normiston, odotusten ja toiveiden välimaastossa. Keskeinen kysymys tämänkin tutkimuksen kannalta on se, miten eksogaamisten perheiden kasvatustavoitteet vahvistavat vähemmistöidentiteettiä tai molempia identiteettejä.

Lopuksi luon katsauksen oman identiteettini rakentumiseen:

Kasvoin endogaamisessa romaniperheessä, jossa vanhemmat ja isoäiti noudattivat perinteisiä romanitapoja ja puhuivat romanikieltä. Perheeni oli kiertäviä romaneita vaeltaen hevosella kärryineen, tehden kauppaa ja kasvattaen meitä neljää lasta siinä sivussa. Opin jo lapsena arvostamaan sitä, jos saimme yöpyä ladossa heinien seassa. Oli paikka niitakin tilanteita, jolloin isä rakensi metsään pajuista telttakehikon, jonka päälle laitettiin paperisäkkejä, havunoksia ja milloin mitään peitteeksi sadetta vastaan. Vanhempamme eivät edellyttäneet meiltä lapsina romanitapojen tiukkaa noudattamista, eikä myöskään isoäitini. Aikuisena miehenäkään en aluksi noudattanut romanitapojen mukaista pukeutumiskaavaa. Tästä sain kuulla toisilta nuorilta ilkeää arvostelua, mutta en antanut sen vaikuttaa itseeni.

Vuonna 1977 vanhempani muuttivat Ruotsiin. Palasin sitten vuoden mittaiselta Amerikan matkalta opiskeltuani Dallasissa teologiaa Christ For the Nations Instituutissa sisareni kanssa vuosina 1977–1978. Muutin asumaan vanhempieni luo Tukholman lähiseudulle. Olin jo aikuinen, 27-vuotias, enkä vielääkään välittänyt hävetä esimerkiksi romanitavoista poikkeavaa pukeutumistani. Alueelle oli keskittynyt useita Suomen romaniperheitä niin, että meitä romaninuoria oli siellä puolisen sataa. Kokoonnuimme iltaisin pelaamaan lentopalloa ja muutoinkin viettämään aikaa yhdessä.

Sitten tapahtui jotain, mikä yllätti itsenikin. Minuun iski 'mustalaisuus' sellaisella voimalla, että teetin itselleni pussihousut ja jatsarit⁷⁴. Jälkeenpäin arvelin, että noissa romaninuorissa vaikuttanut vahva romanihenki ikään kuin siirtyi minuun. Samautuminen toisiin romaninuoriin loi hyväksymisen ja yhteenkuulumisen tunnetta. Olen arvioinut myöhemmin tilannetta uudelleen ja ymmärtänyt, että sosiaalisella ympäristöllä on suuri vaikutus meidän identiteettimme kehittymiseen.

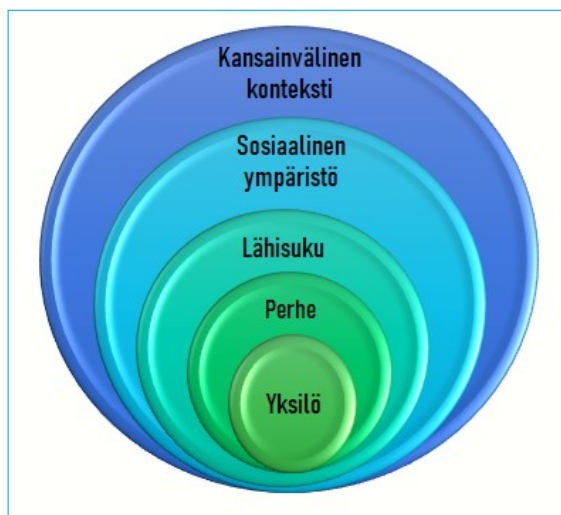
⁷⁴ Jatsarit tarkoittavat perinteisiä poimuvarsisaappaita.

Ruotsissa tapahtui myös toinen asia, joka vahvoisti edelleen sitoutumistani romanitapojen noudattamiseen ja oppimista häpeämiseen. Tämä tapahtui, kun avioiduin romanipuolison kanssa. Romaniyhteisön kollektiivinen vaikutus sai minut noudattamaan romanitapoja häpeämisen kautta. Tavatessani romanivanhempia minun piti välttää katsomista heitä silmiin. Pää piti painaa alas ja välttää suoraa katsekontaktia vanhempiin ihmisiin. Tein sen luonnostaan, sillä tiesin, että näin osoitan romanien tapakulttuurin mukaista kunnioitusta häpeämisellä.

Sosiaalisen ympäristön hyväksynnällä oli suuri vaikutus identiteettini kehittymiseen nuorena aikuisena. Samoin romanipuolison valinta tuntui vahvistavan romani-identiteettiäni endogaamisessa avioliitossani. Samalla se satoi minua romanitapojen noudattamiseen, jolloin itse sain arvostusta, hyväksyntää ja kunnioitusta romaniheimon taholta.

5.3 Romaniuden rakentumisen ulottuvuudet tutkimuksessa

Olen koontanut kuvio 2:een romaniuden rakentumiseen vaikuttavat ulottuvuudet. Niitä ovat yksilö, oma perhe, lähisuku, sosiaalinen ympäristö ja kansainvälinen konteksti. Hyödynnän tässä tutkimuksessani neljää ensiksi mainittua ulottuvuutta (ks. luku 7.2).

KUVIO 2. Romaniuden rakentumiseen vaikuttavat ulottuvuudet.

Luvussa 7.2 selvitän tämän kuvion 2 neljän sisimmän ulottuvuuden näkökulmasta, millaisena ja kuinka intensiivisenä romanius ilmenee yksilön näkökulmasta, perheessä ja lähisuvussa sekä sosiaalisessa ympäristössä.

Kuviossa 2 on ulkokehällä kansainvälinen konteksti, jolla on etenkin ulkomaan romaneille suuri merkitys eri maissa asuvien sukujen yhdistymisen myötä. Suomen romanien kohdalla ei ole niin laajaa kansainvälistä sukujen yhdistymistä kuin ulkomaan romaneilla. Uskon, että Suomessakin on suuntaus sukujen yhdistymiselle Suomen romanien ja ulkomailta tänne tulleiden romanien välillä.

5.3.1 Romani-identiteetin rakentuminen yksilötasolla

Yksilötasolla identiteetti on ymmärrystä omista vahvuuksista ja heikkouksista, omasta persoonallisuudesta, omista arvoista, tavoitteista ja unelmista. Identiteettiä määrittävät ne roolit, joissa ihminen toimii erilaisissa ryhmissä ja yhteisöissä, esimerkiksi perheen ja suvun piirissä, ammatillisesti, vapaa-ajan toiminnoissa sekä laajemmin osana yhteiskuntaa. Jokaiseen rooliin puolestaan liittyy tiettyjä arvoja, normeja, vastuita ja tavoitteita. Yksilön suhde ja tulkinta näistä ovat keskeisiä elementtejä siinä, kuinka merkityksellinen kukin rooleista identiteetin kokonaisuudessa on. Henkilökohtaiseen identiteettiin liittyy myös yhtäältä kokemus siitä, ketkä ovat läheisiäni ja ”omaa joukkoani” ja toisaalta siitä, millainen minä en ole ja keiden joukkoon en kuulu (Benjamin, 2017).

Paavolan ja Talibin (2010) mukaan voidaan olettaa, että yksilön mielikuva ja käsitys itsestä vaikuttavat hänen identifioitumiseensa yhteisöön. Sama pätee myös henkilön kuulumiseen muihinkin sosiaalisiin ryhmiin, joissa hänelle on muodostunut erilaisia rooleja. Oman käsitykseni mukaan tästä voisi olla esimerkkinä romanihenkilön mustalaisrooli romanien parissa ja hänen roolinsa pääväestön parissa. Eksogaamisten romaniperheiden lapsilla on erilaiset lähtökohdat kahden kulttuurin edustajana kuin endogaamisten. Paavolan ja Talibin mukaan eksogaamisten perheiden kasvatustavoitteet voivat vahvistaa vähemmistöidentiteettiä tai vanhempien molempia kulttuuri-identiteettejä ja kykyä sopeutua eri rooleihin.

Keltikangas-Järvinen (1994) painottaa mielikuvaa siitä, kuka on ja mihin kuuluu. Hän toteaa seuraavasti:

Identiteetti on minän kokonaisuus, jonka osia mielikuvat itsestä ja minäkäsitys ovat. Se on pysyvyyden ja varmuuden tunnetta siitä, keneksi on kasvamassa (Keltikangas-Järvinen, 1994, s. 112).

Jokaisella ihmisellä on useita rooleja erilaisissa ryhmissä ja niissä rakentuu ihmisen omakuva, käsitys ja ymmärrys siitä, kuka minä olen ja millainen minä olen. Roolien

ja ryhmien merkitys vaihtelee elämäntilanteiden ja elämänkaaren mukaan, ja joskus toiset niistä nousevat toisia merkityksellisemmiksi ja toiset taas painuvat hetkellisesti taka-alalle (Liebkind, 1997).

Aikio-Puoskari (Nevalainen, 1992) katsoo, että yksilön minäkuva kietoutuu ulkoa tulevan kollektiivisen identiteettisymbolismin alla *kognitioon eli havaitsemistasoon, affektioon eli tunnetasoon ja konaatioon eli toimintatasoon*. Hänen nostattamiaan yksilön minäkuvaan vaikuttavia kollektiivisia tekijöitä voidaan eritellä endogaamisten samoin kuin eksogaamisten perheiden lasten identiteettikehityksessä (ks. myös Lähteenmäki, 2004). Molemmista perheistä tapahtuu samoja ilmiöitä, jossa lapsi havainnoi, kokee ja tuntee asioita ja tilanteita sekä oppii toimintamalleja, joita alkaa itse toteuttaa.

Hedman (2020) on havainnut, että osalla romaninuoria suhtautuminen romaniuteen on voimakkaassa muutosprosessissa. Paineita ilmenee yhteiskunnan sekä romaniyhteisön taholta. Yhteiskunta edellyttää korkeampaa koulutustautumista, jotta romanit voisivat kilpailla paikastaan työmarkkinoilla. Romaniyhteisön taholta pelätään koulutuksen erottavan nuoren romaniyhteisön arvoista ja elämäntavoista. Haasteena on romani-identiteetin sopeuttaminen vallitseviin tilanteisiin niin romaniyhteisössä kuin suhteessa pääväestöön. Tämä koskee myös eksogaamisten perheiden lapsia sekä niitä nuoria, jotka ovat kasvaneet pääväestön parissa, mutta haluavat etsiä juuriaan.

5.3.2 Romani-identiteetin rakentuminen perheessä ja lähisuvussa

Identiteetti on samaistumista toisiin ihmisiin, joiden muodostaman joukon kanssa voi jakaa yhteisiä arvoja tai tavoitteita ja joita yleensä yhdistää jokin yksittäisiä jäseniä suurempi ulottuvuus, esimerkiksi kulttuuri, etnisyys, uskonto tai jokin ideologia tai elämänkatsomus. Luonnollisin ja ensimmäinen tällainen yhteisö on oma perhe. Perheet koostuvat yleensä molempien puolisoitten lähisuvuista sekä laajemmasta sosiaalisesta ympäristöstä – ja enenevässä määrin myös kansainvälisistä yhteyksistä (ks. kuvio 2). Vaikutteita omaksutaan siis useista tasoista ja perinteistä.

Perheen lasten sosiaaliseen ympäristöön kuuluvat myös koulutoverit ja kaverit edellä mainittujen lisäksi. Kaveripiirin arviot vaikuttavat nuoren tunne-elämään ja itsearvostukseen sekä käsitykseen siitä, millainen asema hänellä on sosiaalisissa suhteissa. Nuori rakentaa kuvaa itsestään paljolti muiden suhtautumisen perusteella. Oman minäkuvan kehittyminen on yksi ihmisen perustarpeista samoin kuin tunnekuulumisesta ryhmään (Benjamin, 2014). Ryhmiin *identifioituminen* kasvattaa itsetuntoa ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Itsenäistyessä samankaltaisuuden tarve muuttuu pyrkimykseksi yksilöllisyyteen. Nuori uskaltaa puolustaa omia mieli-

piteitään ja elää niiden mukaisesti (Helkama ym., 2020). Nuorten kohdalla yhteisöllisyys ja ryhmän odotukset kasvattavat vahvemmin yksilöä kollektiivisuuteen kuin yksilöllisyyteen (Trubeta, 2013), mikä pätee myös romaninuoriin.

Romanikielen osaamista on pitkään pidetty romaniutta vahvistavana tunnuksena. Romanikieli on toiminut ryhmän viestinnän välineenä, mutta non-verbaalisen viestinnän osuus voi olla jopa 93 prosenttia viestinnästämme, toteaa Albert Mehrabian (2017). Hedmanin (2009) havaintojen mukaan romanit käyttävät paljon non-verbaalista viestintää etenkin vanhempien romanien läsnä ollessa. Katseilla pyritään viestittämään niin, etteivät vanhemmat ihmiset sitä huomaa tai eivät näytä huomaavansa.

Hedmanin (2009) tekemä aiempi kenttätutkimus osoittaa, että Suomen romanien kieli-identiteettiä ei voida pitää vahvana, koska vain kolmannes käyttää ja osaa romanikieltä. Toinen kolmannes osaa romanikieltä tyydyttävästi, mutta käyttö on vähäistä. Suurin osa ei käytä kieltä arkipäivän keskellä. Hedmanin (2009, 2017) tutkimuksen mukaan romanikielen osaamista tärkeämpää ja merkityksellisempää on sisäisen romaniuden koettu tunne, sitoutuminen romanien kulttuuritapojen noudattamiseen, sosiaaliseen vuorovaikutukseen sekä romaniyhteisöön. Mahdollisesti kielen merkitys identiteetin vahvistajana tulee kasvamaan, mikäli romanikieltä saadaan elvytettyä.⁷⁵

Yksilön itseidentifikaatio on sidoksissa myös kulttuuriyhteisöön, jonka kanssa yksilö on kanssakäymisissä ja vuorovaikutuksessa. Lapset oppivat kotona käytänteitä, romanikulttuuria ja arvoja, kuten vanhempien ihmisten kunnioittamista sekä yleisiä käyttäytymisen malleja. He oppivat, mitä heiltä odotetaan, mitä pidetään sallittuna ja mitä ei. Lapset oppivat tarkkailemalla vanhempiensa ja sukulaisten käyttäytymistä ja miten nämä ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa (romaneihin) ja päiväestöön. Kotona lapset oppivat rajat ja säännöt elämää varten, jotka toki muokkaantuvat koulu-kasvatuksen ja nuoruudessa kiihtyvän identiteetin rakennuksen ja lisääntyvien itse-reflektiotaitojen myötä (Benjamin, 2013).

Teini-iässä identiteetin yksilöllinen rakentuminen voimistuu ja lapsuudessa omakuttuja identiteettejä saatetaan kyseenalaistaa ja tarkastella uusin silmin. Minäkäsitys kehittyy heijastamalla itseä muihin. Samalla yhteys omaan (vähemmistö)ryhmään luo tietyn suojan ja turvallisuuden kuulumisesta kyseiseen ryhmään (Liebkind, 1994).

⁷⁵ Osana Romanipoliittista ohjelmaa Rompo3:a asiantuntijat ovat laatineet Suomen romanikielen elvytysohjelman toimenpide-esityksineen 2023–2030. Toimenpiteiden seurannasta vastaa Opetushallituksen (2022) romanien koulutusta tukeva ohjausryhmä.

5.3.3 Romaniuden rakentuminen laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä

Benjaminin ja Kuusiston (2016) mukaan identiteetti on kokemusta jäsenyydestä ja kuulumisesta johonkin yhteisöön, ryhmään tai heimoon. Se on samaistumista toisiin ihmisiin, joiden muodostaman joukon kanssa voi jakaa yhteisiä arvoja tai tavoitteita ja joita yleensä yhdistää jokin yksittäisiä jäseniä suurempi ulottuvuus, esimerkiksi *etnisyys, uskonto, maailmankatsomus tai tietty ideologia*. Romaniudessa määrävänä tekijänä on romaniyhteisö, jossa yhteisön etu on etusijalla.

Identiteetti siis on käsitystä siitä, kuinka ihminen määrittelee ja ymmärtää itsensä suhteessa ympäröiviin sosiaalisiin yhteisöihin, kulttuureihin, normeihin ja omaan paikkaansa ja rooleihinsa niissä (Benjamin, 2017).

Romaniyhteisössä yksilön itsemäärittelyn sijaan on määrävä tekijä *kollektiivisuus* ja yhteisöllisyys. Kollektiivisissa yhteisöissä yksilön minäkäsitys ja identiteetti on sidottu ryhmään ja sen odotuksiin (Helkama ym., 2020). Kollektiivinen identiteetti ei vastaa kysymykseen, *mikä tai kuka minä olen*, vaan kysymykseen *keitä me olemme*. Kollektiivisessa identiteetissä on kyse ryhmien, yhteisöjen ja sosiaalisten järjestelmien ominaislaadusta. Bernhard Giesenä (1991) seuraten Kaunismaa (1997, s. 220) painottaa:

Kollektiivisen identiteetin ytimen muodostavat symboliset koodit, joiden avulla ryhmiä ja yhteisöjä voidaan tunnistaa. ...Ne myös sisältävät sosiaalisesti jaettuja tapoja kuvaavaa yhteenkuuluvuutta ja yhteisöjen ominaisuuksia.

Kollektiivinen identiteetti on se, joka tarjoaa vähemmistöille ja ryhmille sosiaalisiin sopimuksiin rakennetut kollektiivisen identiteetin symbolijärjestelmät. Näitä ovat muuan muassa yhteinen kieli ja ajattelutapa, joita yhteisö pitää yhteisinä ja tärkeinä ja jotka opetetaan yksilölle, kun hänestä tehdään ryhmän jäsen (Nevalainen, 1992). Romaniyhteisössä samuudella tarkoitetaan kulttuurista samankaltaisuutta tai pysyvyyttä, joka leimaa sekä yksilöä että ryhmää ja erottelee heidät muista. Romaniyhteisön kollektiivinen identiteetti, romani-identiteetti, koostuu tunnusmerkeistä (ks. luku 7) ja pitää sisällään myös sen, että voidaan jättää ryhmän ulkopuolelle omankin heimon jäseniä.

Traditionaalinen romani-identiteetti määrittelee romaniheimon jäsenten yksilöiden käyttäytymistä kaikessa sosiaalisessa kanssakäymisessä. Romanihierarkiassa korkearvoisimmat, vanhimmat romanit ja etenkin suvun isovanhemmat, pitävät yllä romaniuden vitaalisuutta.⁷⁶

⁷⁶ Tuula Åkerlundin luento, 12.9.2022. Valtakunnallisen romaniasian neuvottelukunnan Ronkin seminaari.

Nykypäivän yksilön sosiaalinen identiteetti ei enää määräydy pelkästään asuinpaikan, ammatin tai yhteiskuntaluokan perusteella. Identiteetti kehittyy erilaisten valtasuhteiden kautta (Rantala & Huttunen, 1993). Jonathan Rutherford (1990, s. 19) tiivistää asian seuraavasti:

Identiteetti ilmaisee sitä pistettä, jossa menneisyytemme kohtaa sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset suhteet, joissa me elämme.

Kollektiivinen identiteetti vaikuttaa yksilön itsearvostukseen ja itsetuntoon. Yksilö saattaa hahmottaa myös omaa arvoaan sen mukaan, kuinka hänen ryhmänsä nähdään tai kuinka siihen suhtaudutaan valtaväestön keskuudessa, sillä määrittelyä kollektiivisesta identiteetistä tekevät myös ulkopuoliset sen mukaan, millaisena he näkevät ryhmän ja mihin ryhmään hänet yhteiskunnan valtaväestön rakenteiden perusteella luokitellaan (Benjamin, 2017; Benjamin & Kuusisto, 2016).

Kasvaessaan nuori viettää suurimman osan ajastaan koulukavereiden kanssa, millä on vaikutusta nuoren identiteetin kehitykseen ja myös sillä, miten pääväestö muodostaa ja määrittelee käsityksen vähemmistöidentiteetistä. Prosessi joko yhdistää ja vahvistaa ryhmän omaa homogeenisuutta ja identiteettiä tai johtaa vähemmistö-kulttuurista luopumiseen ja assimiloitumiseen pääväestön arvojen ja kulttuurin mukaisesti (Kaivola-Bregenhøj ym., 2006).

5.3.4 Romaniuden rakentuminen kansainvälisessä kontekstissa

Kansainvälisen romaniyhteisön vaikutus ulottuu jossain määrin myös Suomen romaneihin. Suomen romanit ovat yli kahdenkymmenen vuoden ajan vierailleet kansalaisjärjestöjen kautta Itä- ja Keski-Euroopan romanien parissa viemällä humanitaarista apua sekä tekemällä lähetystyötä (Järvinen, 2017). Diakonissalaitos on tehnyt yhteistyötä ulkomaan romanien kanssa yli 25 vuotta Suomessa ja lisäksi kaikkiaan yhdeksässä⁷⁷ muussa maassa. Diakonissalaitos puolustaa romanien oikeuksia ja vahvistaa paikallisten romanijärjestöjen voimaantumista.⁷⁸ Diakonissalaitoksen Suomessa tekemästä työstä on julkaistu Katiskon, Enachen ja Jylhän (2022) selvitys, jossa on romanimaahanmuuttajien kertomuksia toimijuudesta ja epävarmuudesta Pietarsaareissa.⁷⁹ On arvioitu, että Suomessa asuu yli 1 200 ulkomaan romanian (Anca Enachen tiedonanto, Diakonissalaitos, 31.12.2021; Roman, 2012).

⁷⁷ Bulgaria, Italia, Kosovo, Moldova, Pohjois-Makedonia, Romania, Serbia, Ukraina ja Valko-Venäjä.
<https://www.hdl.fi/meista/kansainvalisyys/>

⁷⁸ <https://www.hdl.fi/kansainvalisyys/vahva-kansalaisyhteiskunta/>

⁷⁹ Tutkimus liittyy Helsingin Diakonissalaitoksen säätiön 2022 Romaniportti-hankkeeseen.

Suomen ja muiden maiden romanikulttuurien välistä vuorovaikutusta on tutkittu vielä vähän. Gripenberg (2019) on väitöskirjassaan tutkinut Suomen romanien sekä ulkomailta Suomeen tulleiden romanien keskinäistä kanssakäymistä, yhteisiä kulttuuriarvoja sekä myös eroja. Kanssakäyminen lisäänee myös avioliittoja ulkomaan romanien ja Suomen romanien välillä, mikäli niitä solmitaan yhtä paljon kuin Euroopassa eri maiden romanisukujen välillä (Hancock, 2002).

Suomeen muuttaneet romanit ovat tuoneet mukanaan eri romanimurteita, jotka voivat rikastuttaa Suomen romanikieltä ja -kulttuuria ja myös ulkomaan romanit saavat vaikutteita Suomen romaneilta. Mahdollisuudet kansainväliseen romanikielen etäopiskeluun ovat lisääntyneet, mutta vaikeutena on, että kaikilla ei ole vaadittavia opiskeluvälineitä. Pandemian aika on lisännyt romanien kansainvälistä yhteydenpitoa kuten nettikonferensseja ja tapahtumia, mitkä ovat kasvattaneet verkostoitumista enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Kulttuuriyhteistyötä on tehty kasvavassa määrin romanijärjestöissä ja romanitutkijoiden toimesta.

Identiteettiä määrittävät siis ne roolit, joissa ihminen toimii erilaisissa ryhmissä ja yhteisöissä, esimerkiksi perheen ja lähisuvun piirissä, koulussa, työelämässä, vapaaajan toiminnoissa sekä laajemmin osana yhteiskuntaa (ks. kuvio 2). Jokaiseen rooliin liittyy tiettyjä arvoja, normeja, vastuita ja tavoitteita. Yksilön suhde ja tulkinta näistä ovat keskeisiä elementtejä siinä, kuinka merkityksellinen kukin rooleista identiteetin kokonaisuudessa on.

5.4 Eksogaaminen tai kaksoisidentiteetti

Etninen identiteetti tarkoittaa yksilön samaistumista tiettyyn etniseen ryhmään. Kulttuurin kautta eri etniset ryhmät erottuvat toisistaan. Samaistuminen johonkin etniseen ryhmään tai kulttuuriin on aina osittaista. Yksilö voi ottaa useista eri kulttuureista jonkin osan (Liebkind, 1994; Toivanen, 2012).

Mustalaisperinne vaikuttaa enemmän tai vähemmän säädelleen romaniyhteisön jäsenten toimintaa ja käyttäytymistä sekä pyrkii manipuloimaan yksilön identiteettiulottuvuuksien ilmaisua. Pysyvien traditioiden noudattaminen voidaan ajoittain ”kadottaa”. Vanhojen perinteisten normien varaan rakennettu identiteetti voidaan uusissa tilanteissa osittain lakkauttaa joksikin aikaa, kuten esimerkiksi muutettaessa uuteen maahan. Uuteen ympäristöön siirtyminen, missä mustalaisuus ei ole niin hallitseva ja oleellinen kuin kotimaassa, voi antaa mahdollisuuden elää romanitavoista poikkeavalla tavalla erityisesti pukeutumisen suhteen (Kopsa-Schön, 1996).

Gripenbergin (2019) tutkimus Suomessa asuvien Bulgarian ja Suomen romanien keskinäisestä vuorovaikutuksesta vahvistaa samalla Liebkindin (1994) tutkimustulosta eri identiteeteistä olosuhteiden mukaan kehittyneenä. Gripenbergin (2019) tutkimuksen mukaan kaikki identiteetit, myös romani-identiteetti, voi olla tilanteesta riippuva eli millaisen identiteetin yksilöt eri tilanteissa valitsevat. Tämä edustaa enemmän tilannekohtaista orientoitumista identiteetin vaihtoon. Gripenberg perustelee tätä sillä, etteivät kaikki Bulgarian romanit ulkomuodoltaan ja pukeutumiseltaan selkeästi identifioitu romaneiksi, minkä tähden he voivat valita esimerkiksi olevansa pelkästään bulgarialaisia ilman romani-identiteetin painotusta (ks. myös Suonoja & Lindberg, 2000). Romanit ovat joutuneet Euroopassa olonsa aikana sopeutumaan ja muuntumaan kulloisenkin yhteiskunnallisen tilanteen vaikutuksesta ja mukaisesti (Pulma, 2006).

Bulgarian romanit ovat tulleet Suomeen löytääkseen paremman elannon itselleen ja perheelleen, kun suurin osa heistä – yli 80 prosenttia – elää köyhyydessä (FRA, 2016). Suomeen tulleet Bulgarian romanit eivät täytä Suomen romanien romaniuden ehtoja esimerkiksi pukeutumisen osalta. Kuitenkin molemminpuolinen sisäinen tunne romaniudesta ja kuulumisesta samaan heimoon ovat yhdistäviä tekijöitä (Gripenberg, 2019).

Kun yksilö pyrkii piilottamaan jossain tilanteessa etnisen identiteettinsä, niin puhutaan *piilotetusta identiteetistä*, vaikka henkilö ei luovu vähemmistöidentiteetistään. Okely (1975) kertoo Englannin romaneista, jotka voivat eri tilanteissa käyttää tätä selviytymisstrategiana. Samankaltaista strategiaa romanit käyttävät myös Yhdysvalloissa heihin kohdistuvan vihamielisyyden ja ennakkoluulojen tähden. Silvermannin (1988) mukaan romanit vaihtavat vaatteitaan, kieltä ja nimiä piiloutuakseen. Tämä ilmiö tunnetaan hyvin myös Unkarissa gábor-mustalaisilla, kun he liikkuvat maasta toiseen ja vaihtavat vaatteensa. Näin he tekevät piilottaakseen ainakin osittain etniset ominaisuutensa. Hancockin (1976) mielestä se on kuitenkin mahdollista vain silloin, kun vähemmistön etnisyyden tunnisteet eivät eroa merkittävästi enemmistön tunnisteista tai kun alkuperäiset vähemmistötunnisteet eivät ole niin näkyviä.

Voidaan puhua yhden romani-identiteetin sijaan useista romani-identiteeteistä. Kaksoisidentiteetti on Szabón (2007) mukaan konstruktio, jossa vähemmistö omaksuu ne enemmistön identiteettielementit, jotka puuttuvat tai ovat osittain löydettävissä vähemmistön omasta identiteetistä. Bindorfferin (2001) mukaan kaksoisidentiteetti tarkoittaa yksilöllisten ja toisiaan täydentävien identiteettielementtien yhdistelmää kahdesta eri lähteestä, jotka ovat *etnisyys ja kansallisuus*. Kuten näemme molemmista määritelmistä, lähteet toisaalta täydentävät toisiaan ja toisaalta vastaavat toisiaan. Romani-identiteetin kaksi lähdeä (romani- ja pääväestö) sisältävät kuitenkin kilpailuvia ja epäjohdonmukaisia elementtejä. Näin ollen romani-identiteettiä voidaan

kuvata vain osittain näillä määritelmillä (Mendes ym., 2013). Myös Bindorfferin (2001) mukaan Unkarin romanien parissa kehittyi väistämättä itse- ja ympäristötietoisuus enemmistöyhteiskunnan ja oman etnisen ryhmän välillä. Tämän kaksoisidentiteetin välillä voi olla sovitamattomia ristiriitaisia ja kilpailevia elementtejä.

Marko Stenroos (2012) käsittelee pro gradu -työssään romanikulttuurin performatiivisuutta kulttuurien välitilassa kohderyhminään kolme eri romaniryhmää, heidän erilainen taustansa ja identifioitumisensa romaniuteen. Yhtenä ryhmänä hän nimeää seka-avioliittojen perheiden lapset, toisena lastenkodeissa ja kasvattikodeissa kasvaneet lapset sekä kolmantena aivan tavallisissa endogaamisissa romaniperheissä kasvaneet lapset. Heille kaikille on yhteistä se, että he kokevat olevansa romaneita ja ovat ylpeitä siitä. Osa heistä ei kuitenkaan ole halunnut sitoutua romanitapojen noudattamiseen eikä koe niitä itselleen soveltuviksi.

Gyetvai ja Désfalvi (2016) keskittyivät tutkimuksessaan romanien kaksoisidentiteettiin kahdella tavalla. Ensinnäkin he pitivät sitä identiteettimuotona, joka perustuu heidän etniseen olemassaoloonsa eli toisin sanoen perusskenaarioon, joka koostuu synnyntäisen kulttuurisen minäkuvan kaksoiskuvasta ja enemmistöyhteiskunnasta otetusta kuvasta. He kutsuvat tätä romanien perusidentiteetiksi, jossa yksilö ymmärtää kuuluvansa useisiin ryhmiin ja etnisen vähemmistöön kuuluva yksilö voi tuntea *toiseutta* suhteessa pääväestöön. Romanit tuntevat, kuinka yhteensopimattomia nämä kaksi ryhmää ovat heidän käytänteidensä, ajattelutapansa ja kulttuurinsa kautta.

Báthory (2011) erottaa kolmenlaista identiteettistrategiaa: assimilaatio, etnosentrinen ja kaksois- tai moninkertainen identiteetti. Assimilaatiostrategiassa yksilö alkaa muokkautua enemmistön kaltaiseksi. Etnosentrisessä identiteettistrategiassa yksilö mieluummin tuntee kuuluvansa omaan ryhmäänsä. Kaksois- ja moninkertaisessa identiteetissä yksilöt kuvittelevat itsensä molempien ryhmien jäseniksi ja yrittävät tasapainoilla näiden kahden puolen välillä (Gyetvai & Désfalvi, 2016). Kaksoisidentiteettiä on Báthory (2011, s. 176) kuvannut seuraavasti:

En ole puoliksi mustalainen ja unkarilainen, vaan 100 prosenttia mustalainen ja 100 prosenttia unkarilainen.

Myös Suonoja ja Lindberg (2000) viittaavat identiteetin kerrostumiin tuloksena pitkään kestäneestä yhteisestä elosta suomalaisuuden ja romaniuden välillä, joka on muokannut romanien identiteettiä. Tilannetta kuvaa hyvin myös tutkimukseni erään vanhemman romanimiehen määrittely oikeasta romanista:

Oikian mustalaisen pittää osata ellää kolmella tavalla, mustalaisittain, gaajeimmoisittain ja herroittain. (Mies, 72 v.)

Suomen romanien kaksoisidentiteetti sisältää romani-identiteetin ja toisaalta suomalaisidentiteetin (kansallinen identiteetti), jotka eivät kuitenkaan aina nivelly täysin yhteen. Kaksoisidentiteetti voi synnyttää ristiriitaa käytäntöjen, ajattelutapojen sekä kulttuurien osalta (Suonoja & Lindberg, 2000).

6 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA MENETELMÄT

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää eksogamian vaikutuksia romani-identiteetin ylisukupolviselle jatkuvuudelle. Selvitetään, mitkä tekijät vaikuttavat heikentävästi tai vahvistavat romaniuden jatkuvuutta seuraavalle sukupolvelle eksogaamisissa romaniperheissä. Onko eksogamia uhka romani-identiteetin säilymiselle vai mahdollisuus turvata sen jatkuvuus. Mitkä tekijät vaikuttavat perheen aikuisten lasten vähemmistökuultuuri-identiteetin kehittymiseen yksilötasolla ja tätä kautta vähemmistöyhteisön kollektiiviseen romani-identiteettiin. Kumman identiteetin lapset omaksuvat eksogaamisissa romaniperheissä vai omaksuvatko he molemmat tai osia molemmista identiteeteistä.

Tätä varten on edellä kartoitettu romanikulttuurin erityispiirteitä (ks. luku 2), romaniuden tunnusmerkkejä sadan vuoden aikana endogaamisia romaniperheitä koskevissa romanitutkimuksissa (ks. luku 3), eksogamiaa romaniyhteisössä (ks. luku 4) sekä määritelty romani-identiteetti (ks. luku 5). Tutkimuslähteiden perusteella romaniuden tunnusmerkit osoittautuivat siinä määrin pysyviksi, että tutkimuksen lähtökohdaksi valikoitui essentialistinen näkökulma (ks. luku 2.2).

6.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimustehtävää on lähestytty kolmella tarkentavalla tutkimuskysymyksellä.

1. Millaisena romanius ilmenee eksogaamisissa romaniperheissä verrattuna kirjallisuudessa esiintyvään romaniuteen?
2. Mitkä tekijät edesauttavat tai estävät romaniuden omaksumista seuraavalla sukupolvella?
3. Miten romaniuteen identifioituminen romaniperheissä eroaa ensimmäisen ja toisen sukupolven välillä?⁸⁰

Tutkimuskysymyksiin vastataan vertaamalla romaniuden tunnusmerkkejä romanitutkimuksissa ja tutkimusten avulla koottua kenttätutkimusaineistoa keskenään.

⁸⁰ Romaniuden intensiteetin eli voimakkuuden mittarit on kuvattu luvussa 7.4.2.

Tutkimusaineistona on käytetty aiempia romanitutkimuksia, kysely- ja haastatteluaineistoa (nauhoitteet) sekä havainnointia. Historiallisessa tarkastelussa on painotettu laadullista sisällönanalyysia ja lisäksi on käytetty määrällistä analyysia⁸¹. Ekso-gaamisten perheiden lasten romaniuden omaksumista on analysoitu pääasiassa määrällisesti⁸² ja osin laadullisen sisällönanalyysin avulla. Tarkentavien tutkimuskysymysten analysoinnin avulla on tehty synteesianalyysi.

Laadulliseen sisällönanalyysiin⁸³ liittyy systemaattisuus, joustavuus ja materiaalin määrän väheneminen (Schreier, 2013). Systemaattisuus tässä tarkoittaa, että aineistoa tarkastellaan kokonaisuutena, joka on koottu valittujen kriteerien perusteella soveltuvista osista (ks. taulukko 1 sekä kuviot 12 ja 13). Joustavuus tarkoittaa tässä, että aineisto rakennetaan tiettyjen kriteerien perusteella joustavasti eri metodeja hyödyntäen.

Taulukkoon 3 on koottu tutkimuskysymykset sekä tutkimusaineistot ja menetelmät, joilla kysymyksiin haettiin vastauksia. Monimenetelmä tutkimus valittiin, koska kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen menetelmä yhdessä antavat moniulotteisemman tarkastelukulman tutkittavaan aiheeseen.

Tutkimuksen laadullinen kyselyaineisto on kvantifioitu eli muutettu määrälliseen muotoon ja yhdistetty määrälliseen aineistoon (ks. taulukko 3).

Selvitin kyselytutkimuksella myös vastaajien kielitaitoa, kielenkäyttöä sekä kieliasenteita. Miten romanikieltä käytetään kotona ja miten lapset oppivat ja käyttävät kieltä? Minkälaisissa tilanteissa romanikieltä käytetään ja miten laajaa sen käyttö on? Minkälaisia ovat romanipuolison ja perheen lasten kieliasenteet ja miten ne vaikuttavat kielen säilymiseen?

⁸¹ Wilcoxonin testi ja järjestyskorrelaatiokerroin.

⁸² Wilcoxonin testi ja järjestyskorrelaatiokerroin.

⁸³ Laadullista sisällönanalyysia on menetelmänä kritisoinut Prasad (2019) subjektiiviseksi ja tulkinanvaraiseksi analyysin johtopäätösten osalta; hän kritisoi myös läpinäkyvyyden puutetta.

TAULUKKO 3. Tutkimusaineistot ja suoritettut analyysit (20 eksogaamista romaniperhettä ja heidän 20 aikuisen lapsensa perhettä).

Tutkimuskysymykset	Aineistot	Analyysit
1. Millaisena romanius ilmenee eksogaamisissa romaniperheissä verrattuna kirjallisuudessa esiintyvään romaniuteen?	• lähdekirjallisuus • haastatteluaineisto (nauhoitteet) • havainnot • kyselyaineisto	<i>Laadullinen:</i> sisällönanalyysi kvantifiointi aiempien romani-tutkimusten valossa (pääasiallinen) <i>Määrällinen:</i> Wilcoxonin testi, järjestyskorrelaatiokerroin (analyysia tukeva)
2. Mitkä tekijät edesauttavat tai estävät romaniuden omaksumista seuraavalla sukupolvella?	• lähdekirjallisuus • kyselyaineisto • haastatteluaineisto (nauhoitteet) • havainnot	<i>Määrällinen:</i> Wilcoxonin testi, järjestyskorrelaatiokerroin (pääasiallinen) <i>Laadullinen:</i> sisällönanalyysi (analyysia tukeva) haastattelu- ja kyselyaineistoa analyysoimalla
3. Miten romaniuteen identifioituminen romaniperheissä eroaa ensimmäisen ja toisen sukupolven välillä?	• haastatteluaineisto (nauhoitteet) • havainnot • kyselyaineisto	<i>Synteesianalyysi</i> tutkimuskysymyksistä saatuja tuloksia

6.2 Metodologinen viitekehys

Työn empiirinen osuus pohjautuu kysely-, haastattelu- ja havaintoaineistoon, jota tarkastellaan teorialähtöisesti. Teoreettiseksi viitekehykseksi valitsin Shamirin (1986) teorian sisäisestä ja ulkoisesta sitoutumisesta, jonka avulla pyritään luomaan uutta mallia romaniudesta sisäisen ja ulkoisen romaniuden yhdistelmänä.⁸⁴ Tämän tutkimuksen luonne on induktiivinen, jossa teoriaa muodostetaan aineistopohjaisesti tietoa kokonaisvaltaisesti hankkimalla ja keräämällä luonnollisissa tilanteissa sekä lähdekirjallisuuden kautta.

⁸⁴ Shamir (1992) on sittemmin luonut minäpystyvyyden käsitteen, mikä sisältää merkittävän määrän samoja komponentteja kuin itsemääräämisteoriat (Ryan & Deci, 2017), jossa tarkastellaan yksilön toimintaa motivoivia sisäisiä ja ulkoisia tekijöitä esim. psykologisten perustarpeiden (autonomia, kompetenssi, yhteenkuuluvuus) täyttymisen näkökulmasta.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). Self-Determination Theory. Basic Psychological Needs in Motivation, Development and Wellness. Guilford Press.

Shamir, B. (1992). Some Correlates of Leisure Identity Saliency: Three Exploratory Studies, *Journal of Leisure Research*, 24(4), 301-323.

Aineistoa lähestytään monimenetelmätutkimuksen⁸⁵ muodossa. Monimenetelmä-tutkimus on suhteellisen uusi tutkimusmenetelmä, joka yhdistää laadulliset eli kvalitatiiviset sekä määrälliset eli kvantitatiiviset tutkimusmenetelmät. Molemmat lähestymistavat tuottavat rajallista ja vahvistavaa dataa. Vahvistavat tekijät voivat parantaa ymmärrystä tutkimusongelmaa tai kysymyksiä kohtaan. Täten yhdistetyn aineiston voidaan väittää tuottavan vahvemman ymmärryksen tutkimusongelman tai kysymyksen käsittelyssä (Creswell, 2004). Monimenetelmätutkimuksella informaatiota on kerätty joko samanaikaisesti tai perättäin ja sitä on yhdistetty yhdessä tai useammassa tutkimusprosessin vaiheessa (Hurmerinta & Nummela, 2015).

Martti Grönforsin (1982, 2011) mielestä joihinkin tutkimusongelmien selvittämiseen eivät tilastolliset, kvantitatiiviset survey-menetelmät sovellu, mikäli tutkimustuloksilta vaaditaan luotettavuutta. Hän viittaa arkaluontoisten ja intiimien asioiden käsittelyyn, kuten romanien verikosto. Kyselyn perusteella ja pelkästään kvantitatiivista tutkimusmenetelmää käyttämällä saadut tulokset eivät hänen mielestään anna tarpeeksi luotettavia tietoja asiasta. Tilastollisten menetelmien kautta tarkasteltuna romaniyhteisön sosiaalisista suhteista piirtyy varsin lattea kuva, etenkin kun halutaan tietoa sosiaalisten suhteiden laadullisista tekijöistä. Pelkästään kvantitatiivisiin menetelmiin turvautumalla ei saada kulttuurin eri muotoja täysin selville eikä esitetyksi parhaalla mahdollisella tavalla. Grönfors (2011) viittaa erilaisten prosessien kuvausten vaikeuteen ja ohuuteen pelkästään tilastollisten menetelmien avulla tarkasteltuina.

6.2.1 Tutkimusmetodologian ja tutkijan position lähempää tarkastelua

Tämän tutkimuksen keskeiset menetelmälliset lähestymiskulmat aineistoon, tapaus-tutkimus ja etnografia, liittyvät keskeisesti laadulliseen tutkimusmetodologiaan. Laadullisen tutkimuksen taustalla voidaan nähdä pitkäaikainen suhde *hermeneutiikkaan, fenomenologiaan* ja *analyyttiseen kielifilosofiaan*. Näistä kaikista tieteenhaaroista on jossain määrin ammennettu lähtökohtia kvalitatiivisen tutkimuksen perusajatuksiin (Grönfors, 2011; Laine ym., 2007; Rautiainen, 2007).

⁸⁵ Vastikään ilmestyi ensimmäinen suomenkielinen alan teos: Vilka, H., & Mankki, V. (2024). Johdatus monimenetelmätutkimukseen. Santalahti. Käytän tutkimuksessani suomenkielisiä monimenetelmätutkimus-käsitettä.

Yleisiä näkökulmia laadullisen tutkimuksen hyödyntämisestä

Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen, jossa todellisuus on moninainen. Mielenkiinnon kohteena on muun muassa säännönmukaisuuksien etsiminen ja tavoitteena on tutkia kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti virheellisen tulkinnan välttämiseksi. Olemassa olevien totuuksien todentamisen sijaan laadullisen tutkimuksen tavoitteena on löytää tai paljastaa tosiasioita (Hirsjärvi ym., 2005).

Laadullinen tutkimusmetodologia sisältää kokonaisvaltaisen tiedonhankinnan prosessin eri tutkimusstrategioiden kautta. Siihen liittyy läheisesti induktiivinen analyysi, jossa päätellään yksittäisistä asioista yleisiä periaatteita. Toisin sanoen yksityisestä yleiseen johtavan päättelyn avulla tutkija ymmärtää yksilöiden tai ryhmien kuvausta tutkittavaan ilmiöön liittyvistä asioista (Creswell, 2004).

Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimusten välinen raja ei aina ole kovin selkeä. Haastattelua voidaan käyttää sekä laadullisesti että määrällisesti, ja sillä kerättyä aineistoa voidaan analysoida kvalitatiivisesti ja kvantitatiivisesti (Eskola & Suoranta, 1998; Rautiainen, 2007).

Keskeistä laadullisen tutkimuksen tulosten tulkinnan kannalta on se, että yksilön kokemuksia ei välttämättä voida yleistää, mutta niitä voidaan käyttää ilmiön ymmärtämisessä. Tämän tutkimuksen kannalta keskeinen kysymys on, kuinka eri tavoin vähemmistöidentiteetti koetaan. Identiteetti perustuu keskeisesti arvoihin, joiden pohjalta sitä voidaan ymmärtää.

Aineiston hankinnassa käytettiin kahta erilaista laadullisen tutkimuksen tiedonhankinnan strategiaa: tapaustutkimusta ja etnografiaa, joita käsitellään seuraavaksi.

Tapaustutkimus

Tapaustutkimusta (*case study*) pidetään kvalitatiivisen metodologian keskeisimpänä tiedonhankinnan strategiana. Voidaan sanoa, että lähes kaikki kvalitatiivinen tutkimus on tapaustutkimusta (Metsämuuronen, 2003, 2009) Tapaustutkimus empiirisenä tutkimuksena mahdollistaa monipuolisesti ja monin tavoin hankittuja tietoja käyttäen tutkia nykyistä tapahtumaa tai ihmisiä tietyssä ympäristössä (Metsämuuronen, 2003, 2009; Yin, 2003). Lisäksi voidaan käyttää hyväksi tilastotietoja tai kyselyaineistoa, kuten tässäkin tutkimuksessa on tehty.

Tässä tutkimuksessa tapauksina ovat eksogaamiset perheet ja heidän aikuiset lapsensa, ja tutkimus tapahtui heidän perheensä ja sukunsa elinympäristössä. Tapaustutkimuksen ominaispiirteet näkyvät tässä tapauksessa siten, että jokaista eksogaamista

perhettä käsitellään yksittäisenä tapauksena ja jokaisesta perheestä voidaan oppia jotakin. Samalla pyritään kuvaamaan ja ymmärtämään romaniutta ilmiönä.

Etnografinen tutkimus

Etnografialla, sananmukaisesti kansojen kuvauksella, tarkoitetaan laadullisen tutkimuksen strategiaa, jossa tutkimuksen tarkoituksena on osallistuvan havainnoinnin keinoin ymmärtää ja analyttisesti kuvata tutkittavaa yhteisöä ja ihmisryhmää ja heidän käyttäytymistään (Metsämuuronen, 2003, 2009). Etnografia on tutkimusmenetelmä, jossa havainnoidaan sosiaalisia tapahtumia niiden luonnollisissa olosuhteissa, mikäli se on mahdollista. Pyrkimyksenä on oppia ymmärtämään kyseisen yhteisön ajattelu- ja toimintatapoja sekä kulttuuria sisältäpäin. Tutkija pyrkii selvittämään tutkittavien näkökulman, miksi he toimivat niin kuin toimivat kyseisessä kulttuurissa (Hirsjärvi ym., 2005). Käyttäytymisen ymmärtäminen perustuu tulkinnoille, jotka syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Oleellista on ottaa huomioon se, kuinka tutkittavana olevat ihmiset tulkitsevat tilanteita, koska tulkinta ohjaa toimintaa (Metsämuuronen, 2003). Anttila (2014) näkee etnografisessa tutkimuksessa aineiston keruun ja analyysin kulkevan yhdessä. Kenttätöön avulla voidaan selvittää, mitä ihmiset tekevät ja analyysin avulla voidaan tulkita, miksi he tekevät niin.

Etnografisessa tutkimuksessa tärkeimpänä tavoitteena onkin eri kulttuuritaustaisten yhteisöjen järjestelmien kuvailu. Massey (1996) ehdottaa, että yhteisön järjestelmien kuvailun tulkitseminen onnistuu parhaiten *osallistuvan havainnoinnin* sekä *haastattelujen* kautta. Oma kokemukseni on se, että havainnoivana osallistujana voi saada yhtä tarkkaa tietoa – ellei tarkempaakin – tutkimuksen kohteena olevasta populaatiosta. Toisin sanoen romaniheimon keskellä elävä romani voi hahmottaa havainnoidessaan omaa kulttuuriaan tarkemmin ja syvällisemmin kuin valtaväestöstä tullut ulkopuolinen tarkkailija.

Tämän tutkimuksen kannalta etnografian erityisenä etuna on se, että koska romaniyhteisö on suljettu eikä siitä voi saada helposti tietoa perinteisin keinoin, etnografinen lähestymistapa mahdollistaa luottamussuhteiden rakentumisen ja ylipäänsä pääsyn yhteisön pariin. Tämä edellyttää varsinkin yhteisön ulkopuoliselle tutkijalle usein kohderyhmän edustajan apua luottamusta luotaessa.

Minulla on tutkijana ollut etu tuntea vuosikymmenien ajan lähes kaikkien romanihaastateltujen suvut ja heidän isovanhempansa. Lisäksi minulla on syvällinen tuntemus ja ymmärrys romanikulttuurista ja myös elettyä elämää romanina heimon parissa yli 70 vuotta.

Tutkimusta toteuttaessani toimin havainnoivana osallistujana tutkijan roolissa, jossa minut otettiin yhteisön jäsenenä sydämellisesti vastaan. Sain olla kaikessa täysin mukana niin sanottuna yliosallistujana, jota asemaa romaniyhteisön ulkopuolisen on vaikea saada. Ikäni ja asemani saattoivat ainakin jonkin verran vaikuttaa käyttäytymiseen. Minua nuoremmat romanit saattoivat poiketa arkipäiväisestä tavasta ja pukeutuivat enemmän romanitapojen mukaisesti kuin muutoin, koska toimin vanhemman romanimiehen asemassa tutkijana.

Pitkään romanielämää eläneenä romaniyhteisön jäsenenä kykenen havainnoimalla arvioimaan ja vertaamaan, miten romanielämään ja -tapoihin sitoutuneet isovanhemmat ja vanhemmat ovat vaikuttaneet eksogaamisissa perheissä kasvaviin lapsiinsa. Tämä osaltaan auttaa määrittelemään ja ymmärtämään sitä, millainen asema eksogaamisissa perheissä romanikulttuuri-identiteetillä on ja kuinka vahvasti sitä eletään.

Määrällisen tutkimusmetodologian tarkastelua

Monimenetelmätutkimuksessa toisena lähestymistapana laadullisen metodologian rinnalla aineiston hankinnassa ja analysoinnissa käytetään kvantitatiivista eli määrällistä metodologiaa. Määrällinen tutkimus voidaan määritellä tutkimukseksi, jossa ilmiötä selitetään kokoamalla määrällistä aineistoa ja analysoimalla sitä matemaattisilla menetelmillä. Aliagan ja Gundersonin (2002) määritelmässä keskeisenä käsitteenä on ilmiön selittäminen, mikä on kaiken tutkimuksen avainelementti, olipa kysymys laadullisesta tai määrällisestä tutkimuksesta.

Metsämuurosen (2009) mukaan kvantitatiivisen tutkimusmetodologian avulla voidaan tarkastella yhteyksiä, syitä ja seurauksia sekä niiden vaikutusta kuhunkin ilmiöön. Tässä tutkimuksessa määrällisen tutkimuksen avulla tarkastellaan kerättyä numeraalista dataa, jonka avulla voidaan esimerkiksi ymmärtää, miten ympäröivän yhteiskunnan ennakoasenteet vaikuttavat romaniperheiden identifioitumiseen. Toinen tärkeä määrällistä tutkimusta kuvaava elementti on numeerisen aineiston kokoaminen. Määrällisen aineiston analyysissa käytetään perinteisesti tilastollisia menetelmiä. Tämä edellyttää aineiston keräämistä numeerisessa muodossa. Koska aineisto on suhteellisen pieni (20 perhettä ja heidän 20 aikuista lastaan), menetelmälliset ratkaisut perustuvat pienille aineistoille soveltuviin ns. epäparametriisiin menetelmiin.

6.2.2 Monimenetelmätutkimus

Monimenetelmätutkimuksessa yhdistyvät laadullinen ja määrällinen metodologia. Pragmaattinen näkökulma tutkimuksen tekemiseen johtaa luonnollisesti laadullisen ja määrällisen tutkimusotteen yhdistämiseen. Kysymys on eri tutkimusvaiheiden integroinnista. Parhaimmillaan molempien tutkimusotteiden yhdistäminen vahvistaa sekä laadullista että määrällistä tutkimusotetta, mikä antaa lisäarvoa ja arvokkaita näkökulmia tutkimukseen. Hyvin toteutettuna lähestymistapa yhdistää määrällisen ja laadullisen tutkimuksen vahvuudet ja johtaa syvällisempään ilmiön ymmärtämiseen (Sormunen ym., 2013). Tarkemmin monimenetelmätutkimusta käsittelevät esimerkiksi Tashakkori eri tutkijakollegoiden kanssa⁸⁶ sekä Creswell ja Plano Clark (2011). Monimenetelmätutkimusta on käsitelty myös Johnsonin eri tutkijoiden kanssa⁸⁷ sekä lisäksi Pitkäniemi (2015) sekä Vilka ja Mankki (2024).

Monimenetelmätutkimus vaatii aina erilaisten aineistojen yhdistämistä. Tämä yhdistäminen voi sijoittua aineiston keruun, analyysin ja tulkinnan vaiheisiin tai useampaan näistä (Seppänen-Järvelä ym., 2019). Tässä tutkimuksessa yhdistäminen auttoi esimerkiksi tekstianalyysin avulla laskemaan eksogaamisten perheiden kulttuuri-käyttäytymisen kategorioita ja samalla myös ymmärtämään niitä paremmin kuin jos olisi käytetty vain yhtä mallia.

Tässä tutkimuksessa päädyttiin yhdistämään strukturoitu *lomakekysely*, *nauhoitukset ja osallistuva havainnointi*. Näin tutkimus sijoittuu luontevasti monimenetelmällisen metodologisen paradigman kehykseen (Bryman, 2008). Näiden menetelmien avulla pyritään saavuttamaan tutkimuksen päämäärä eli vastaamaan kysymykseen, *millainen yhteys eksogaamisissa perheissä on ensimmäisen ja toisen sukupolven romaniuden intensiteeteissä?*

Tässä tutkimuksessa määrällisen tutkimusmetodologian yhtenä tutkimusstrategiana käytetään strukturoitua kyselylomaketta sekä siihen liittyviä analyysejä. *Postpositiivinen* viitekehys ilmenee siten, että vanhempia ja lapsia varten on kehitetty kyselylomake, jonka avulla kerättiin subjektiivista ja objektiivista tietoa vastaajien ulkoisesta ja sisäisestä romaniudesta. Tulosten perusteella määritellään perheen romaniuden intensiteettiä suhteessa romaniyhteisön keskuudessa vallitseviin kriteereihin. Tutkimuksessa pääpainona on ryhmän romani-identiteetin tarkastelu kollektiivisessa ryhmämerkityksessä, miten ryhmä määrittelee oman romani-identiteettinsä ja miten määrittely soveltuu eksogaamisiin perheisiin kulttuuri-identiteetin vahvistajana ja jatkajana.

⁸⁶ Creswell, 2007; Tashakkori & Creswell, 2007; Tashakkori & Newman, 2010; Tashakkori & Teddlie, 2003, 2008; Teddlie & Tashakkori, 2006.

⁸⁷ Johnson & Warren, 1994; Johnson ym., 2007; Onwuegbuzie & Johnson, 2006.

Määrällistä tietoa on koottu kahdeltakymmeneltä eksogaamisen romaniperheen vanhemmalta ja heidän kahdeltakymmeneltä aikuiselta lapseltaan. Tiedonsaantia varten rakennettiin kyselylomakkeet (ks. liitteet 1 ja 2), joiden avulla saadut aineistot käsiteltiin SPSS-ohjelmistolla. Aineiston avulla pyritään kuvaamaan sisäisen ja ulkoisen romaniuden ilmenemistä. Vanhempien ja aikuisten lasten aineistojen avulla pyritään selvittämään, poikkeako lasten romanius vanhempien romaniudesta.

Monimenetelmätutkimukselle ominaista *osallistavaa tutkimusta* (Aspvik, 2006) hyödynnettiin tässä tutkimuksessa siten, että haastateltavat toivat äänen romaniyhteisön puolesta. He kertoivat avoimesti, miten he ymmärsivät mustalaisuuden. He kertoivat myös romaniuden uhkakuvista ja mitä he kaipasivat nykyisen romaniuden tilalle. Nauhoitukset auttoivat kartoittamaan vanhempien näkemyksiä romaniudesta. Vanhemmat arvioivat omaa sekä lastensa romani-identiteettiä. He saivat tilaisuuden osallistua arvioimaan, mitä on mustalaisuus ja sitä, kuinka hyvin se sisäistyy vanhempien ja lasten elämään. Haastattelun yhteydessä kukin sai tilaisuuden kommentoida sanallisesti, mitä mieltä he olivat käsitteistä romanikulttuuri ja mustalaisuus.

6.3 Aineisto, sen keruu ja aineiston analyysin erityiskysymyksiä

Kenttätutkimusaineisto koostuu kyselyistä, haastatteluista ja havainnoista. Tavoitteena oli päästä lähelle tutkittavaa kohderyhmää, mikä tarjosi samalla mahdollisuuden havainnoida elävää elämää.

Autoetnografia-tutkimussuunnan (Ellis ym., 2011) mukaisesti yhdistän omat henkilökohtaiset kokemukseni tämän tutkimuksen analyysiin tuodakseni niihin lisäymmärrystä omien kulttuurikokemukseni avulla. Itse romaniyhteisöön kuuluvana henkilönä olen voinut osallistua haastateltavien elämään ja saanut välittömän kontaktin heihin. Kenttätyössä on tarpeen tarkastella, miten itse tutkijana olen vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa ja miten se vaikuttaa tuloksiin. Siksi tarkastelen kriittisesti tutkijan roolia ja siihen vaikuttaneita tekijöitä, koska olen osa tutkimusprosessia (ks. Ruotsala, 2005).

Haastatteluissa oli selkeitä teemahaastatteluun liittyviä kysymyksiä romanitapojen noudattamisesta. Haastattelut tein teemoittain ja lisäksi oli vapaamuotoista keskustelua, jossa pyydettiin vastaamaan, miten tutkittava ymmärtää mustalaisuuden tai mitä hänen mielestään on romanikulttuuri.

Tutkimukseen valittu aineisto kerättiin suomalaisilta romaniperheiltä vuosina 2017–2019 Suomessa 15 paikkakunnalla sekä Ruotsissa yhdellä paikkakunnalla.⁸⁸ Tähän tutkimukseen valikoituivat ainoastaan ne eksogaamiset romaniperheet, joiden aikuisista lapsista yksi valittiin vastaamaan kyselyyn – poikkeuksena hyväksyttiin tutkimukseen myös yksi 17-vuotias nuori, joka vastasi kyselyyn. Kaikkiaan primaarihaastatteluja oli neljäkymmentä, joista puolet koostui eksogaamisista romaniperheistä ja toinen puoli heidän aikuisten lastensa perheistä.

Haastateltujen eksogaamisten vanhempien romaniperheissä puolisoista suurin osa kuului kantasuomalaiseen pääväestöön, ainoastaan yksi puoliso oli ruotsinsuomalainen ja yksi saamelainen. Vanhempien ryhmästä puolet oli miehiä ja puolet naisia, ja haastateltavien ikä vaihteli 45 vuodesta 90 vuoteen (taulukko 4).

TAULUKKO 4. Eksogaamisten perheiden vanhemmat sukupuolen, ikäryhmän ja puolison etnisen taustan mukaan, lukumäärät.

Ikäryhmä vuodet	Sukupuoli		Puolison etninen ryhmä			Yhteensä
	Miehet	Naiset	Pääväestö	Ruotsin- suomal.	Saamelainen	
45–49		2	2			2
50–54	3	2	5			5
55–59	1		1			1
60–64		2	1		1	2
65–69	1	4	5			5
70–74	3		2	1		3
75–90	2		2			2
Yhteensä	10	10	18	1	1	20

Ikäjakautumassa haastatelluista lapsista nuorin oli 17-vuotias⁸⁹ ja vanhin 48-vuotias. Haastateltujen aikuisten lasten ($n = 20$) puolisoista oli seitsemän romania, yhdeksän kuului pääväestöön ja kaksi maahanmuuttajiin. Kahdella ei ollut puolisoa. Miehiä oli yhdeksän ja naisia 11 (taulukko 5).

⁸⁸ Haastattelin Ruotsissa kaikkiaan yhdeksällä paikkakunnalla yhteensä yhdeksää eksogaamista romaniperhettä, joista tutkimukseen valikoitui vain yksi siitä syystä, että sain tutkimukseen haastattelun ainoastaan yhden perheen aikuiselta lapselta.

⁸⁹ Äiti allekirjoitti luvan, että alaikäinen lapsi saa osallistua tutkimukseen.

TAULUKKO 5. Aineiston aikuiset lapset ikäryhmän, sukupuolen ja puolison etnisen taustan mukaan, lukumäärät.

Ikäryhmä vuodet	Sukupuoli		Puolison etninen ryhmä				Yhteensä
	Miehet	Naiset	Romani	Pääväestö	Maahan- muuttaja	Ei puolisoa	
15–19		1*)				1	1
20–24	1	5*)	1	3	1	1	6
25–29	2		2				2
30–34	1	1		2			2
35–39							-
40–44	3	2	2	3			5
45–49	2	2	2	1	1		4
Yhteensä	9	11	7	9	2	2	20

*) Yhdellä ikäryhmän naisista ei ollut puolisoa.

6.3.1 Tutkimuksen eteneminen

Vuosina 2014–2016 perehdyin romanitutkimuksiin sadan vuoden ajalta, minkä pohjalta kokosin romaniuden tunnusmerkkejä hyödyntäen tutkijataustaani ja elämäni vuosikymmenten ajan romaniyhteisössä. Laadin näistä tunnusmerkeistä seitsemän romaniuden eri puolta kuvaavaa muuttujaa, joita kuvataan tarkemmin luvussa 7 (ks. myös mittarien kuvaus, liite 6). Näistä tunnusmerkeistä kolme, romaniarvot, itseidentifioituminen romaniksi ja kunnioittava asenne romaniutta kohtaan, muodostivat sisäisen koetun romaniuden. Neljä muuttujaa sisälsi romanitapojen noudattamisen kolmessa eri sosiaalisessa yhteisössä (perhe, lähisuku ja sosiaalinen ympäristö) sekä romanikielen, jotka yhdessä muodostavat ulkoisen näkyvän romaniuden. Sisäinen ja ulkoinen romanius muodostavat tutkimuksessa kokonaisromaniuden, Boas Shamirin (1986) mallia hyödyntäen.

Tunnusmerkkien mittaamista varten laadin kyselylomakkeet (ks. liitteet 1 ja 2) ja siihen liittyvät haastatteluteemat. Kyselylomaketta varten kartoitin aluksi eri-ikäisiltä romaneilta, mitä mustalaisuus heidän mielestään oli. Nauhoitin vastauksia. Saatujen alustavien vastausten (Heikkinen, 2015) sekä lähdekirjallisuuden avulla laadin kyselylomakkeet erikseen vanhemmille ja heidän aikuisille lapsilleen siten, että niihin sisältyi seitsemän eri romaniuden ulottuvuutta. Romaniuden sisäisten ja ulkoisten tunnusmerkkien mittaamista varten valitsin monimenetelmätutkimuksen, joka mittaa parhaiten romaniuden kahta ulottuvuutta.

Kyselylomake ja haastatteluteemat liittyivät aiheeltaan itsearvioituun romaniuteen, minkä lisäksi kokosin perheistä havaintoja. Kyselylomakkeen pohjana käytin vuoden 2009 romanikieltä koskevan kenttäselvitykseni kysymyksiä ja lähdekirjallisuutta. Lisäksi sain neuvoja seuraavilta asiantuntijoilta: Jouko Lindstedt, Pekka Räihä, Mar-

tin Stenberg, Tuula Åkerlund ja Väinö Lindberg. Sain paljon hyödyllisiä neuvoja myös pääohjaaja Arto J. Kallioniemeltä ja hänen ohjaamansa seminaarin väitöskirjo-opiskelijoilta.

Kyselylomakkeen kysymykset oli laadittu perhekunnalle esitettäväksi siten, että pääosa kysymyksistä oli suunnattu romanipuolisolle ja täydentävät kysymykset koskivat hänen pääväestöön kuuluvaa puolisoaan. Vanhempien vastattua esitettiin lähes samat kysymykset aikuiselle lapselle, useimmiten samalla käynnillä vanhemman kodissa.

6.3.2 Otoksen kokoaminen kenttätutkimukseen

Vanhempien kysely- ja haastatteluaineisto koottiin 20 eksogaamisen perheen romanivanhemmalta. Vastaava aineisto koottiin heidän 20 aikuiselta lapseltaan, joista kahdella ei ollut puolisoa - toinen heistä oli alaikäinen (ks. taulukot 4 ja 5 edellä). Suurin osa kyselyaineistosta täytettiin tutkijan läsnä ollessa kodeissa, joissa tutkija havainnoi samalla romaniutta pukeutumisen ja romanitapojen noudattamisen osalta. Kyselylomakkeet jaettiin haastattelupäivinä, jotka oli sovittu etukäteen puhelimitse. Kyselylomakkeiden täyttäminen kesti perheissä tunnista kahteen tuntiin. Vierailuun liittyi kulttuurinmukaista seurustelua ja jutustelua, joten perheissä vietetty aika saattoi venyä lähes koko päivän mittaiseksi. Haastattelujen aikana paikalla oli useimmiten muitakin perheenjäseniä, sukulaisia tai ystäviä pääväestöstä ja romaneista.

Vanhempien tutkimusaineistossa romanimiehiä ja romaninaisia oli saman verran, 10 molempia. Suurin osa täytti kyselylomakkeen itse, ja neljän iäkkäämmän romanivanhemman haastateltavan kohdalla täytin lomakkeen heidän vastaustensa mukaan. Aikuisten lasten kohdalla oli poikia yhdeksän ja tyttöjä 11.

Kenttätyö toteutettiin 2017–2019 eri puolilla Suomea ja osin Ruotsissa, mutta paikkakuntia ei voi ilmaista haastateltavien tunnistamisen vuoksi. Matkapäiviä kertyi yhteensä 47. Muu kenttäaineiston keruu kerrytti työtunteja 165. Haastatteluaineistoa nauhoituksina kertyi kaikkiaan 12 tuntia, jonka Helsingin yliopiston romaniopiskelija litteroi. Litteroitua tekstiä tuli 38 sivua.

Tutkimuksen kohderyhmän kokosin laajan verkostoni avulla; soitin eri puolille Suomea ja Ruotsia kartoittaakseni eksogaamisia romaniperheitä. Alun perin haastattelin kaikkiaan 50 romanivanhempaa eksogaamisissa perheissä, joissa kaikki täyttivät myös kyselylomakkeen. Tutkimusotokseen vanhemmista valikoitui lopulta vain 20 perhettä, koska 30 romanivanhemman aikuiselta lapselta ei saatu haastattelua seuraavista syistä: 12 lasta oli alaikäistä, 4 asui ulkomailla, 7 asui toisella paikkakunnalla ja 2 eksogaamisella romaniperheellä ei ollut lapsia, mikä ei käynyt ilmi etukäteen ja

lisäksi 5 aikuista lasta kieltäytyi vastaamasta. Jätin kaikille niille vanhemmille kyselylomakkeet lasten täytettäväksi, joiden lapset eivät olleet paikalla vanhempiensa kodissa haastattelutilanteessa, mutta 30 lapselta en saanut vastauksia edellä mainituista syistä.

Otokseen pyrin valitsemaan vain sellaiset romaniperheet, joissa olisi vähintään yksi haastateltava aikuinen lapsi. Suoritin kenttätutkimusvaiheen pääosin kesälomien aikana työskennellessäni Helsingin yliopistolla romanikielen ja -kulttuurin opettajana sekä tutkijana. Vanhempien ja aikuisten lasten kyselylomakkeet kysymykset ja haastatteluteemat olivat pitkälle samanlaisia.

Aikuisista lapsista 12 vastasi kyselyyn ja haastatteluun vanhempiensa kodeissa, joissa vierailin. Lapsista kuusi vastasi kyselyyn lähettämällä postitse vastaukset ja kaksi sähköpostitse. Kahdelle aikuiselle lapselle jouduin lähettämään kyselyn uudelleen täytettäväksi puutteellisten tietojen takia. Lisäksi jouduin soittamaan neljälle vanhemmalle, jotka olivat jättäneet vastaamatta joihinkin keskeisiin kysymyksiin.

Kyselylomakkeessa oli sekä strukturoituja kysymyksiä valmiin vastausvaihtoehdoin että avokysymyksiä. Nauhoitin haastateltavien ajatuksia mustalaisuudesta, millaisena he ymmärsivät sen. Esitin myös seuraavat teemoitetut haastattelukysymykset, jotka täydensivät kyselylomakkeen kysymyksiä:

- Mitä mielestäsi mustalaisuus on?
- Miten se ilmenee?
- Mitä on romanikulttuuri?
- Noudatetaanko teidän perheessänne romanitapoja ja miten?
- Oletko ohjannut lapsiasi romaniuteen?
- Kumpi kulttuuri on perheessänne vahvempi?
- Käytetäänkö perheessänne romanikieltä? Ovatko lapset saaneet romanikielen opetusta?
- Miten muut paikkakuntasi romanit suhtautuvat teidän perheenne mustalaisuuteen?
- Miten itse arvioisit teidän perheenne romaniuden tason asteikolla 1–10?
- Miten olet kokenut pääväestön suhtautuvan romanivaatetukseen?
- Mitä mustalaisuudessa pitäisi säilyttää ja mistä luopua?
- Mitä muuta haluaisit sanoa?

Avoimet kysymykset antoivat mahdollisuuden haastateltaville ilmaista vapaasti omia mielipiteitä arvoistaan ja romaniudesta, kuten mitä mustalaisuus tai romanius ja romanikulttuuri ovat ja miten haastateltavat itse arvioivat romani-identiteettiään asteikolla 1–10, jossa 1 tarkoittaa vähäisintä mahdollista romani-identiteettiä ja 10 korkeinta mahdollista romani-identiteettiä.

Tutkimusaineiston otoskoko oli 40, joten määrällisten menetelmien ohella myös laadulliset menetelmät soveltuvat tähän tutkimukseen. Laadullisen tutkimuksen näkökulmasta oleellista on pohtia, tuottaako aineisto saturaation jossain muodossa. Olisinko saanut uutta tietoa, jos otanta olisi ollut suurempi siten, että olisin voinut käyttää myös hylättyjen 30 vanhimman perheen aineistot ja saanut kerättyä heidän lapsiltaan tutkimusaineistoa? Arvioin, että riittävä saturaatio saavutettiin monen asian osalta, vaikka muutama jakauma olisi saattanut olla erilainen.

Kysely- ja haastatteluaineiston lisäksi yhtenä keinona aineiston hankinnassa käytettiin suoraa havaintoa eli *observointia*. (Leontjev, 1977; Metsämuuronen, 2003, 2009).

Observoin haastattelutilanteissa perheen dynamiikkaa ja käyttäytymistä. Tallensin havaintoni strukturoituun perhetaulukkoon, jossa oli seuraavat sarakkeet: ikä, genre, asuinalue, romaniuden määrä alueella sekä arviot ulkoisesta näkyvästä romaniudesta. Tein ulkoisista näkyvistä romaniuden tunnusmerkeistä havaintoja jokaisen haastattelutilanteessa olleen perheenjäsenen kohdalla: pukeutumisesta, perintökorujen käytöstä, tapakulttuurin noudattamisesta, romanilauluista, valokuvista seinillä, puhtaustapojen noudattamisesta, teitittelystä, vanhemmille ja isovanhemmille osoitetusta kunnioituksesta sekä häpeämiskulttuurin noudattamisesta. Tarkastelin samalla sukupolvien välistä vuorovaikutusta ja keskinäistä hierarkkista käyttäytymistä. Seurasin etenkin nuoremman sukupolven käyttäytymistä isovanhempien edessä. Nämä havainnot tallensin ruutuvihkoihin sekä kannettavalle tietokoneelle paikan päällä ja tein lisäyksiä myöhemmin kotona tai majapaikassa. Havaintoaineistoa kertyi kahdeksan vihkoa, joista osan tallensin tiedostoiksi. Hyödynsin havaintoaineiston yhdistämällä ja vertaamalla kyselyistä saatujen vastausten sekä litteroidun haastatteluaineiston tuloksia keskenään. Havaintoaineisto täydensi kokonaiskuvaa romaniudesta.

Selvittääkseni kielen asemaa eksogaamisissa perheissä, käytin apuna strukturoituja kysymyksiä. Haastattelutilanteessa ei ollut mahdollisuus tehdä romanikielen osamisen ja käytön testaamista Opetushallituksen kielitaitotasojen pohjalta.⁹⁰ Noudatin haastateltavien anonymiteettiä seuraavan Metsämuurosen (2003, s. 122) ohjeen mukaan:

Aineiston analysoinnissa tutkimusaineisto järjestetään siihen muotoon, että sen perusteella tehdyt johtopäätökset voidaan irrottaa yksittäisistä henkilöistä, tapahtumista ja lausumista ja siirtää yleiselle käsitteelliselle ja teoreettiselle tasolle.

Tutkimuksessa käytin teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä, abstrahointia, vuoroin teoriaa ja aineistoa. Analysoin laadullista ja määrällistä kenttätutkimusaineistoa. Analy-

⁹⁰ <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kehittyvan-kielitaidon-tasojen-kuvausasteikko>

soin myös laadullista tutkimuskirjallisuutta, jonka pohjalta laadin teorian kokonaisromaniuden tunnusmerkeistä. Lopuksi sidoin kenttätutkimusaineiston perusteella tehdyt havainnot teoriaan ja kehitin romaniuden kokonaismallin.

6.3.3 Laadullisen aineiston analyysin erityiskysymyksiä

Laadullisessa tutkimuksessa tavoitteena on tutkittavan ilmiön kuvaus tai ymmärtäminen, eikä kvantitatiivisen tutkimuksen tavoin tehdä yleistyksiä valitusta ilmiöstä (Eskola & Suoranta, 1998). Laadullinen tutkimus on luonteeltaan tulkitsevaa, tilannesidonnaista, reflektiivista, joustavaa, induktiivista ja tapausorientoitunutta sekä korostaa validiteettia (Schreier, 2013).

Tässä tutkimuksessa laadullinen aineisto koottiin havainnoinnin ja haastattelujen avulla. Nauhoittamani keskustelut litteroitiin, ja niiden pohjalta saatiin aineistoa etenkin romanikulttuurin sisimmistä arvoista eli aidosta mustalaisuudesta.

Aineiston analyysissä tarkastelen induktiivisen päättelyn periaatteiden mukaisesti romaniuden perhe- ja lähisukukohtaisia tunnusmerkkejä, symboleja sekä merkityksiä, ja näistä johdin ulkoisen romaniuden intensiteetin eri konteksteissa. Tutkin näiden romaniuden tunnusmerkkien siirtymistä vanhemmilta seuraavalle sukupolvelle.

Haastatteluaineisto litteroitiin keskeisiltä osin ja haastattelujen aikana tehtiin havainnot. Sisällönanalyysin lähtökohdaksi otettiin jako sisäiseen ja ulkoiseen romaniuteen, ja näihin liittyviä tunnusmerkkejä pyrittiin löytämään aineistosta. Koska käytössä oli kirjallisuuden kautta syntynyt viitekehys sisäisestä ja ulkoisesta romaniudesta, laadullista aineistoa voitiin kvantifioida eli muuttaa määrälliseen muotoon. Esimerkiksi äärimmäisen positiivisesti romaniutta heijastava avovastaus sai arvoksi plus kaksi (+2), ja äärimmäisen negatiivisesti romaniutta heijastava avovastaus sai arvoksi miinus kaksi (-2). Toisaalta ennen varsinaista tiedonkeruuta tehdyt pilottihaastattelut toimivat kyselylomakkeiden suunnittelun välineinä sekä teoreettisen ajattelun ja tulkintojen apuvälineinä. Viitekehys, jonka läpi olen katsonut empiiristä aineistoa, on siis ohjannut lukemista, aineiston analyysia ja tulkintaa.

6.3.4 Määrällisen aineiston analyysin erityiskysymyksiä

Määrällisestä aineistosta laskettiin summamuuttujat ja näiden perusteella määriteltiin vastaajan romaniuden intensiteetti sekä sisäisen että ulkoisen romaniuden osalta ja myös kokonaisromaniuden intensiteetti. Näiden avulla romani-identiteettiä tarkastellaan kollektiivisessa ryhmämerkityksessä eli siitä näkökulmasta, miten ryhmä

määrittelee oman romani-identiteettinsä sisäisen ja ulkoisen romaniuden kautta (Hedman, 2009).

Kyselyaineiston perusteella selvitettiin, millainen romaniuden intensiteetti oli ekso-gaamisten perheiden vanhemmilla ja aikuisilla lapsilla. Kussakin kysymyksessä määriteltiin eri vastausvaihtoehtojen romaniuden eli *romaniban* intensiteetti.

Aineistoa käsitellään yhtäältä riippumattomien ja toisaalta riippuvien aineistojen näkökulmasta. Kun esimerkiksi kuvataan yhteyttä romaniuden osatekijöiden ja kokonaisromaniuden välillä vanhempien aineistossa, kyseessä on riippumattomien tapausten muodostamien aineistojen korrelaatiosta. Toisaalta kun verrataan vanhempien ja aikuisten lasten keskiarvoja (ks. liite 5), nämä eivät ole toisistaan riippumattomia, vaan perheen lasten tulos riippuu vanhempien tuloksesta. Tällaisessa tilanteessa käytetään riippuvien otosten testejä. Nämä pyritään tekstissä erottamaan toisistaan mahdollisimman selkeästi.

Koska kokonaisaineisto on verrattain pieni ($n = 20$ vanhempien ja yhtä monta aikuisten lasten perhettä), analyyseissä on perusteltua käyttää epäparametrisiä menetelmiä. Riippumattomien otosten tilanteessa korrelaatiokertoimena käytetään symmetristä Spearmanin järjestyskorrelaatiokerrointa ja tälle vertailutietona suunnattua Somersin delta (D) kerrointa suunnattuna niin, että vanhempien tieto selittää lasten tietoa. Riippuvien otosten keskiarvovertailussa käytetään Wilcoxonin testiä. Efektikoon mittana käytetään riippuvien otosten t-testin kautta saatavaa Cohenin d :tä, vaikka se lähtökohtaisesti soveltuu paremmin hiukan suuremmille aineistoille. Merkittävän efektin rajana pidetään tasoa $d \approx 0,40$. Pienelle aineistolle perustellumpi efektikoon mitta olisi ollut esimerkiksi Vargha-Delaney (2000) A-kerroin. Sen laskenta ei kuitenkaan ole ilmeistä SPSS-ohjelmistossa, jota käytettiin aineiston analysoinnissa. Huomattakoon kuitenkin, että Vargha-Delaney A saadaan laskettua Somersin D:n avulla suoraan kaavalla $A = 0,5 \times D + 0,5$ (Metsämuuronen, 2023).

6.3.5 Aineistoon liittyviä monimenetelmätutkimuksen näkökulmia

Romani-identiteetin määrittelyä tarkasteltiin käyttämällä *eksploratorista* asetelmaa. Asetelmassa edettiin taulukon 6 mukaan: Ensin toteutettua laadullista tutkimusvaihetta ja sen tuloksia hyödynnettiin määrällisen vaiheen mittarin eli kyselylomakkeen laatimisessa. Kvalitatiivisen aineiston avulla saatiin tietoa romaniuden eri ulottuvuuksista ja kvantitatiivinen aineisto tuotti tietoa keskeisimmistä romaniuden tunnusmerkeistä. Näin molemmat tutkimusaineistot tuottivat toisiaan täydentävää tietoa ja monipuolista kuvausta tutkimuskysymyksiin.

TAULUKKO 6. Monimenetelmätutkimuksen näkökulmia aineiston hankkimiseen ja analysointiin (mukaillen Creswell & Plano Clark, 2011; Mankki, 2019).

Menetelmät	Kvalitatiivinen	Kvantitatiivinen
Aineistonkeruu	havainnointi haastattelu	kyselylomake
Aineiston analyysi	aineiston luokittelu	mittarin rakentaminen (romaniuden intensiteetti), epäparametriset menetelmät
Tulokset	romani-identiteetti (mustalaisuus) kokemuksellisena ilmiönä	romani-identiteetti numeerisesta näkökulmasta

Tutkimusprosessissa lähdin liikkeelle empiirisistä havainnoista, joita kokosin kyselylomakkeilla, keskusteluilla, kirjallisilla dokumenteilla ja haastatteluilla, jotka litteroitiin ja toimitettiin havaintoraportteiksi. Saatua havaintomateriaalia tarkastelin lähilukuisesti⁹¹ sekä nostin siitä analyysin ja vertailevien muistiinpanojen avulla merkittäviä teemoja, joista muodostin erilaisia luokittelukategorioita.

Käytin laadullista sisällönanalyysyä, koska sen ominaisuutena ovat systemaattisuus, joustavuus ja materiaalin määrän vähentyminen (Schreier, 2012). Tarkastelin aineistoa systemaattisesti kokonaisuutena, jonka kokosin valitsemieni kriteerien perusteella soveltuvista osista (ks. taulukko 1 sekä kuviot 12 ja 13). Kokosin aineiston joustavasti siten, että se rakennettiin valitsemieni kriteerien perusteella eri metodeja hyödyntäen.⁹²

6.4 Tutkimuksen luotettavuus

Tässä kappaleessa pohdin romanibaa koskevan tutkimukseni reliabiliteettia ja validiteettia. Koko elämäni liittyy läheisesti mustalaisuuteen. Varhaislapsuuteeni sisältyi kärrymustalaiselämää. Olen koko aikuisikäni toiminut puoli vuosisataa romani-vaikuttajana useissa romanien asemaa edistävässä kansallisissa ja kansainvälisissä tehtävissä. Teologina olen vahvasti mukana myös romanien hengellisessä toiminnassa. Olen toiminut 10 vuotta Kotuksen romanikielen tutkijana sekä viimeiset 10

⁹¹ Pöysä, J., Järviluoma, H., & Vakimo, S. (toim.). (2010). *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

⁹² Laadullista sisällönanalyysyä on menetelmänä kritisoitu (Prasad, 2019) subjektiiviseksi ja tulkinnanvaraiseksi analyysin johtopäätöksiä tarkasteltaessa, samoin läpinäkyvyyden puutetta.

vuotta Helsingin yliopiston romaniopinnoista vastaavana opettajana ja tutkijana.⁹³ Olen elänyt yli 30 vuotta eksogaamisessa avioliitossa, joten tutkimusaihe on läheinen myös lasten osalta.

6.4.1 Tutkimuksen reliabiliteetti

Keskeinen reliabiliteettiin liittyvä kysymys on, miten luotettavasti ja toistettavasti käytetty mittari mittaa haluttua ilmiötä. Romaniutta eli romanibaa ei aiemmissa tutkimuksissa ole mitattu, vaan siitä on esitetty vain kuvauksia (ks. luku 3). Tässä tutkimuksessa käytettiin monimenetelmä tutkimuksen lähestymistapaa, minkä takia oli määriteltävä sekä laadullisen että määrällisen osion romaniban mittarit (ks. luku 7).

Romaniuden osatekijöitä koskevien osamittareiden ominaisuuksia on koottu taulukoon 7 ja mittareiden kuvaus on liitteessä 6. Osioiden määrät summamuuttujissa vaihtelevat välillä 4–13. Kaikissa osamittareissa teoreettinen vaihteluväli on -2 ja $+2$ välillä, mutta kaikissa yksittäisissä osioissa ei ollut näitä äärimmäisiä vaihtoehtoja. Summat on laskettu niin sanotulla MEAN-operatiolla (Metsämuuronen, 2003, 2009). Kokonaisromaniuden intensiteettiä kuvaava summamuuttuja on varsin luotettava sekä vanhempien ($\alpha = 0,85$) että lasten aineistossa ($\alpha = 0,93$). Uskottavia tuloksia saadaan myös ulkoisen romaniuden summamuuttujista sekä vanhempien ($\alpha = 0,84$) että lasten aineistossa ($\alpha = 0,91$).

Ero vanhempien ja lasten aineistojen reliabiliteeteissa⁹⁴ seuraa siitä, että lasten aineistossa erot haastateltavien välillä ovat suuremmat kuin vanhempien aineistossa ja näin lapset pystytään erottelemaan toisistaan tarkemmin kuin vanhemmat. Osamittareiden reliabiliteetit vaihtelevat yleisesti välillä $\alpha = 0,59$ – $0,85$ vanhemmilla. Matalimmillaan reliabiliteetti ($\alpha = 0,44$) on kuvattaessa lasten aineistossa perheen ja suvun romaniuteen kasvatuksen intensiteettiä. Kaiken kaikkiaan osamittarit ja niistä muodostuva kokonaisuus antavat meille riittävän tarkan käsityksen eksogaamisista perheistä ja heidän romaniuden intensiteetistään sekä vanhempien että lasten osalta. Käytännön esimerkkejä mittareiden sisällöstä kuvataan seuraavassa.

⁹³ <https://375humanistia.helsinki.fi/humanistit/henry-hedman>
<https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/kieli-kulttuuri/henry-hedman-tahtoo-pitaa-suomen-romanikielen-elossa>

<https://jako.dei.fi/ondemand/lowbit/1445260112-11075.mp3>

⁹⁴ Reliabiliteetit on laskettu käyttäen alfakerrointa (Cronbach, 1951).

TAULUKKO 7. Romaniuden intensiteettien tarkastelua.

Osamittari	Osioiden määrä	Vaihteluväli -2→+2	Reliabiliteetti (α)
SISÄINEN ROMANIUS	V* = 8	-2→+2	0,70
Itse koettu romanius, romani-arvot ja asenne romaniuteen	L* = 8		0,81
ULKOINEN ROMANIUS	V = 24	-2→+2	0,84
	L = 27		0,91
1. Romanikielen käytön intensiteetti	V = 5	-2→+2	0,81
	L = 4		0,68
2. Tapakulttuurin intensiteetti kotona	V = 9	-2→+2	0,70
	L = 8		0,77
3. Tapakulttuurin intensiteetti lähisuvun parissa	V = 7	-2→+2	0,61
	L = 6		0,44
4. Tapakulttuurin intensiteetti sosiaalisessa ympäristössä	V = 8	-2→+2	0,59
	L = 13		0,86
KOKONAISROMANIUS	V = 27	-2→+2	0,85
	L = 33		0,93

V* ~ vanhemmat eksogaamisissa romaniperheissä ja L* ~ heidän lapsensa.

6.4.2 Tutkimuksen validiteettikysymyksiä

Keskeinen validiteettiin liittyvä kysymys on, onko mitattu sitä, mitä oli tarkoituskin mitata. Voidaan kysyä esimerkiksi sisällön validiteetin osalta, mitaako romanikielen intensiteetin mittari juuri romanikielen intensiteettiä ja mitaako sisäisen romaniuden mittari juuri sisäistä romaniutta vai jotain muuta. Rakennevaliditeetin osalta ajatellaan, mitaavatko nämä dimensiot kattavasti romaniutta. Olemmeko pystyneet mittaamaan romani-identiteettiä riittävän kattavasti ja sisällöllisesti kuvaavasti? Tähän liittyviä asioita pohditaan tässä osiossa tarkemmin.

Ulkoisen validiteetti

Yleisesti tutkimuksen validiteetti jakautuu kahteen kategoriaan: ulkoiseen ja sisäiseen validiteettiin. Näistä ulkoinen validiteetti kysyy, voidaanko tutkimus yleistää siltä osin, mitä on saatu tulokseksi? Tämä on ensisijaisesti otantaan liittyvä asia. Ulkoisen validiteetin kannalta haasteeksi voi muodostua haastateltavien vähäinen määrä. Voidaanko 20 eksogaamisen perheen ja heidän 20 aikuisen lapsensa haastattelujen perusteella tehdä uskottavia johtopäätöksiä eksogaamisista perheistä? Keskeinen kysymys on, edustavatko kyseiset 20 eksogaamista vanhempien perhettä lapsineen myös muita eksogaamisia perheitä. Tutkimuksen tekijänä arvioin, että näin on. Nämä perheet edustavat laajasti erilaisia uskonnollisia ja ei-uskonnollisia perheitä

sekä eri-ikäisiä romanipuolisoita molemmista genreistä. Perheet oli valtakunnallisesti valittu eri puolilta Suomea 15 paikkakunnalta ja Ruotsissa 9 paikkakunnalta. Ruotsista tähän tutkimukseen valikoitui vain yksi vanhempien ja yksi heidän aikuisen lapsensa perhe. Vanhemmat olivat aiemmin asuneet Suomessa ja muuttaneet Ruotsiin vuonna 1968. He ovat toimineet läheisessä yhteydessä suomalaisen romaniyhteisön ja pääväestön kanssa, ja romanipuoliso kokee olevansa Suomen romaneja.

Tutkimuksen reliabiliteetin perusteella arvioin, että tulokset voidaan riittävän uskottavasti yleistää muihinkin eksogaamisiin perheisiin. Mielestäni tämä tutkimus voisi olla pohjana laajemmalle jatkotutkimukselle. Haastatteluaineistoa on paljon, samoin osallistuvan havainnoinnin lähdeaineistoa, ja niitä on mahdollista käyttää jatkotutkimusta varten.

Sisällön validiteetti

Yleisesti sisällön validiteetissa pohditaan, onko tutkimuksessa käytetyt käsitteet teorian mukaiset, oikein operationalisoitu sekä kuinka laajasti ja riittävästi käsitteet kattavat kyseisen ilmiön. Sisäisen validiteetin osalta tarkastellaan myös tutkimuksessa käytettyjä käsitteitä, kuten tässä tutkimuksessa romaniutta ilmentäviä arvoja ja romani-identiteettiä. Näitä elementtejä on käsitelty tutkimuksen teoreettisessa osassa ja mallinnettu luvussa 8.2.4.

Tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä ovat sisäinen ja ulkoinen romanius ja näihin liittyvät osatekijät. Nämä käsitteet on muutettu mitattavaan muotoon eli ne on operationalisoitu. Näiden operationalisointien avulla voidaan mitata riittävällä tarkkuudella romaniuden sisäistä ja ulkoista sitoutumisen intensiteettiä.

Tässä tutkimuksessa sisällön validiteettiin liittyvä ongelma voi ilmetä vastausten osatekijöiden ja pisteytyksen osalta, miten vastaajat ovat ne käsittäneet ja tulkinneet. Yhteenvetona voidaan kuitenkin sanoa, että sisällön validiteetin kohdalta tutkimus on riittävän validi. Tutkimuksessa on päästy riittävän uskottavasti tutkimaan sitä, miten romanius ilmenee eksogaamisissa perheissä 2020-luvun taitteen Suomessa.

Rakennevaliditeetti

Yleisesti ottaen mittari on rakenteellisesti validi, jos sillä voidaan mitata niitä keskeisiä faktoreita, joita on tarkoituskin mitata. Luvun 6.4.2 alussa on käsitelty tässä väitöskirjassa käytettyjen mittareiden rakennevaliditeettia siltä osin, miten se rakentuu teoreettisista osarakenteista. Osamittareilla on pystytty kuvaamaan riittävällä

tarkkuudella romaniuden keskeisiä osatekijöitä⁹⁵ – mittari on siis rakenteellisesti validi.

Ekologinen validiteetti

Ekologisella validiteetilla tarkoitetaan sitä, ovatko teoreettisesti syntyneet tulokset sovellettavissa arkielämään. Rakennevaliditeetin mukaisesti on tarkasteltu kaikkia niitä oleellisia romanien kulttuuri-identiteettiin liittyviä asioita, jotka tekevät tutkimuksesta luotettavan sekä sitä, että on käytetty oikeita mittareita.

Näkemykseni mukaan tässä tutkimuksessa käytettyjen mittareiden avulla on voitu saada realistinen sekä käytäntöön soveltuva tutkimustulos romaniuden tasosta ekso-gaamisissa perheissä ja heidän aikuisten lastensa perheissä. Samoin tulokset ja mittarit ovat yleistettävissä Suomen romanien nykyisen romanikulttuuri-identiteetin tunnusmerkeiksi.

⁹⁵ Sisäisen romaniuden osatekijät: romaniuden arvot, asenne romaniutta kohtaan ja itse koettu romanisuus.

Ulkoisen romaniuden osatekijät: romanikielen käyttö, tapakulttuuri kotona, tapakulttuuri lähisuvun parissa ja tapakulttuuri sosiaalisessa ympäristössä.

7 KOKONAISROMANIUDEN MUUTTUJAT

Tätä tutkimusta varten on perehdytty syvällisesti lähdekirjallisuuteen, joka koski romani-identiteetin tunnusmerkkejä. Lisäksi on tehty osallistuvaa havainnointia autoetnografisesta näkökulmasta sekä koottu kysely- ja haastatteluaineisto. Nämä nostivat esiin kaksi romani-identiteetin pääkäsitettä: sisäinen koettu romanius⁹⁶ ja ulkoinen näkyvä romanius, jotka yhdessä muodostavat kokonaisromaniuden eli *romaniban*.

Ulkopuoliset tutkijat saattavat tehdä määrittelyjä vähemmistöistä ilman, että ovat täysin tietoisia vähemmistöjen arvoista ja perinteistä. Kopsa-Schön (1996) pitääkin tärkeänä, että tutkijat tarkastelisivat yksilön sijaan ryhmien omakohtaista määrittelyä, keitä he ovat ja millaisia ovat heidän identiteettisymbolinsa ja perinteensä, mitkä tekijät yhdistävät heitä ja mitkä erottavat heidät muista ryhmistä. Yhteisöjen määrittely onnistuu tarkastelemalla ryhmäidentiteetteihin sisältyviä symboleja ja miten ne ilmaisevat, mitä yhteisöt ovat, mitä ne haluavat olla, miten ne kokevat menneisyytensä ja mitä ehtoja ne asettavat yhteisönsä jäsenille.

Tässä luvussa käsitellään kokonaisromaniuden kahta ulottuvuutta, kolmea koettua sisäisen romaniuden muuttujaa sekä neljää näkyvää ulkoisen romaniuden muuttujaa. Lisäksi käsitellään myös uskonnon, uskoontulon ja uskon vaikutusta romaniuteen.

7.1 Sisäisen romaniuden muuttujat

Kirjallisuuskatsauksen ja osallistuvan havainnoinnin avulla olen valinnut tämän monimenetelmätutkimuksen kyselytutkimusosioon seuraavat muuttujat kuvaamaan sisäistä romaniutta: a) romanius itse koettuna sisäisenä tunteena, b) romaniuden arvot sekä c) asenne romaniutta kohtaan.

⁹⁶ Sanan kanta on roman-ibe, joka -ibe -päätte on Suomen romanikielessä useimmiten -iba esimerkiksi verbi *rakkavaa* (puhua), voidaan -iba -päätteellä muodostaa substantiiviksi eli *rakk-iba* (puhe, kertomus) tai *prastaa* (juosta) *prastiba* (juoksu). Niinpä sanalla *roman-iba* tai myös *romaniben* voidaan täysin korvata sana 'mustalaisuus'.

Hancock (2006⁹⁷) määrittelee *romaniban* eli mustalaisuuden merkitsevän yhtä kuin *mustalaissielu*. Tätä yhteistä kuulumisen tunnetta romaniyhteisöön edellytetään henkilöltä, joka identifioituu romaniksi.

Gripenberg (2019) on väitöskirjassaan tarkastellut Bulgarian romanien näkemysten pohjalta, mitä romanius on; heidän mielestään romaniuden yhteiseksi nimittäjäksi nousee *yhteinen tunne* kuulumisesta samaan heimoon. Gripenbergin haastateltavien mukaan Bulgarian romanien identiteetti perustuu aina niin sanottuun *gypsy blood*, romaniveren perintöön eli biologiset juuret ovat romaniyhteisössä suvun kautta. Romanit siis ylläpitävät yhteistä romaniuden tunnetta kuulumisesta romaniyhteisöön.

Gripenberg (2019) painottaa myös yksilön oikeutta omaksua romani-identiteetti, joka on edelleen laajassa mittakaavassa persoonallisen valinnan kysymys. Henkilökohtaisen romani-identiteetin omaksuminen edellyttää jonkinasteista romaniarvoihin ja -kulttuuriin sitoutumista. Samoin tilanteen näkee Raluca Bianca Roman (2017) etnografisessa tutkimuksessaan Suomen romanien kadonneesta romani-identiteetistä, jonka mukaan henkilö tai ryhmä voi menettää romani-identiteettinsä, ellei kykene ylläpitämään identiteettiään romaniarvojen mukaisesti. Gay y Blascon (1999) mukaan pääväestöön kuuluva henkilö voi eksogaamisessa romaniliitossa saada romaniyhteisön hyväksynnän, ja hän voi käyttäytyä romanimaisesti ja jopa omaksua romani-identiteetin, mutta romaniyhteisö ei pidä häntä todellisena mustalaisena.

Hancockin (2006) mukaan romani-identiteetti edellyttää vähintään kahta näkökulmaa eli sen, mitä henkilö itse vilpittömästi uskoo olevansa ja toiseksi, miten muut etnisen yhteisön jäsenet ottavat kyseisen henkilön vastaan. Hancockin mukaan se, että henkilö väittää itse olevansa *gypsy* eli mustalainen, ei vielä merkitse, että romaniyhteisö hyväksyy hänet romanina joukkoonsa. Lisäksi romaniyhteisö edellyttää kasvatuksellista, kulttuurista ja kielellistä sitoutumista sekä kiinteää kuulumista etniseen yhteisöön. Tarvitaan sisäistä romaniuden tunnetta ja omakohtaista romaniuteen sitoutumista ulkoisten vaatimusten noudattamiseen.

Mikäli henkilö kokee olevansa romani, omaavansa romanisielun ja tuntee kuuluvansa romaniyhteisöön, niin tätä heimoon kuulumisen oikeutta ei kukaan voi viedä pois. Tässä mielessä eksogaamisten perheiden lapsilla on täysi oikeus identifioitua romaniksi, vaikka he kaikilta osin eivät täyttäisikään romaniudelle yhteisön taholta asetettuja vaatimuksia ja odotuksia. Tällainen romanius on todennäköisesti uusi ja kasvava ilmiö, joka on haaste yleisesti romaniuden määrittelylle; se on kuitenkin mahdoli-

⁹⁷ Hancock käyttää englanninkielistä termiä *Romanipen*.

suus identifioitua romaniksi syntyperänsä ja sisäisen tunteen perusteella. Sisäinen romanius sisältää itse koetun romaniuden ja biologisen perimän lisäksi myös romaniuden arvomaailman sekä myönteisen asenteen romaniutta kohtaan (Hedman, 2020).

7.1.1 Romanius itse koettuna sisäisenä tunteena

Romanius on yhtäältä sisäistä itse koettua tunnetta romaniudesta ja toisaalta romaniarvojen mukaista käyttäytymistä sekä kunnioittavaa asennetta romaniutta kohtaan. Sisäinen romanius on sitä, että tuntee kuuluvansa tiettyyn ryhmään, heimoon tai kansaan. Useimmat tämän tutkimuksen haastateltavista ovat kuvanneet romaniutta *tunteena, että on romani*.

Romanien maailmankuvaa ovat historian kuluessa muokanneet heihin kohdistuneet kielteiset asenteet ja syrjivät toimenpiteet. Romanit ovat nähneet ulkopuolisen maailman epäluotettavana, ennakkoluuloisena ja vihamielisenä. He ilmaisevat romani-identiteettiään kaksijakoisen maailmankuvan mukaan, jonka he jakavat puhtaaseen ja epäpuhtaaseen, omaan ja vieraaseen. Romanien maailmankuva perustuu siihen, että muuta maailmaa pidetään vieraana ja ulkopuolisena, johon ei kuuluta (Hedman, 2018; Kopsa-Schön, 1996).

Tästä vieraantuneisuudesta on esimerkkinä Långin (2010) pro gradu -tutkielman kuvaus Pankakosken romanien tilanteesta. Lång kuvaa vuoden 1956 romanien toiseutta, romanien häätöä Pankakoskelta tehdasyhteisön ja alueellisten romanien välisen konfliktin seurauksena. Romanit haluttiin kylästä pois, koska heidän elämäntavastaan ei pidetty. Niinpä eräänä yönä suuri joukko Pankakosken tehdasyhteisöstä hyökkäsi eri asein ja seipäin häätämään romanit yöllä kylästä. Pankakosken romanit elivät tuolloin omaa elämäänsä ulkopuolella muusta yhteiskunnasta, eikä monikaan romani osannut lukea ja kirjoittaa. He hankkivat niukan toimeentulonsa tilapäistöillä. Arvioin, että romanien ulkopuolisuus johti Pankakosken tapahtumiin.

Romani-identiteetti rakentuu subjektiiviseen kokemukseen, joka on aina kollektiivinen, arvioivat Suonoja ja Lindberg (2000). Heikkisen (2015) mukaan tieto maailmasta ja käsitys omasta itsestä rakentuu ja muuttaa muotoaan sitä mukaan, kun saadaan uusia kokemuksia ja näkemyksiä.

7.1.2 Romaniuden arvot

Tässä tutkimuksessa arvot ovat merkittävä osa sisäistä romaniutta. Selvitin romani-arvoja aikuisilta lapsilta kysymällä muun muassa teitittelystä, säädyllisestä pukeutumisesta, kunnioittavasta käytöksestä, häpeämisestä ja romanipuhtauden ylläpitämisestä.

Arvot kuuluvat kulttuurin näkymättömään osaan. Arvot, normit ja käsitteet muodostavat perustan sille, mitä ajattelemme ja miten ilmaisemme itseämme. Näkymättömien kulttuurin osien tunnistaminen ja niiden tulkitseminen on vaikeampaa kuin näkyvien kulttuurin osien ymmärtäminen. Romanien kulttuuriarvoihin liittyvät perinteet, käyttäytymisnormit ja yhteydentunne. Romaniarvot ilmenevät myös perheen, suvun ja koko romaniyhteisön sisäisenä hierarkian ja järjestyksen ylläpitämisinä (Bottas, 2009; Kopsa-Schön, 1996).

Voitaisiin kiteyttää, että *romanius on romanien tavalla elämistä, kunniallisuuden, puhtauden ja oikean arvokkuuden erottamista häpeällisestä ja epäpuhtaasta käyttäytymisestä* (Hedman, 2020; Kopsa-Schön, 1996).

Käytännössä romaniarvot ilmenevät erityisesti perhe- ja sukuyhteytenä, johon kuuluvat erilaiset velvoitteet kuten solidaarisuus sukulaisia ja muitakin romaneja kohtaan ja suvun kunnian säilyttäminen. Romanikulttuurissa moraalisten ja sosiaalisten normien säilyttäminen edellyttää rituaalista puhtautta, kunniallista elämää ja käyttäytymistä. Vanhempia ihmisiä kunnioitetaan. He ovat erikoisasemassa. Vanhuus on sisäistä puhtautta. Käyttäytymisnormit korostavat vanhusten asemaa ja heille osoitettavaa kunnioitusta. Nuoremmat eivät saa käyttäytymisellään loukata vanhempia ihmisiä.

Kulttuuri-identiteetti kuvaa yksilön kuulumista kulttuuriyhteisöön, jonka kanssa hän jakaa yhteiset arvot, kielen, historian ja perinteet. Romanit ylläpitävät yhteisiä romaniarvoja ja edellyttävät niiden omaksumista jäseniltään. Romanius perustuu käyttäytymistä ohjaaviin arvoihin. Miten henkilö käyttäytyy romaniyhteisössä, sen perusteella hänet arvioidaan sekä tunnistetaan hänen romaniarvojensa syvyys (Hedman, 2020; Kopsa-Schön, 1996).

Schwartzin (2006) arvoteorian mukaan säilyttämiseen tähtäävien arvojen pohjalta toimiva henkilö pitää tärkeänä perinteitä, pysyvyyttä ja normeihin mukautumista. Schwartz painottaa arvojen riippuvuutta toisistaan: ne voivat olla keskenään ristiriidassa tai ne voivat olla toisiaan tukevia.

7.1.3 Asenne romaniutta kohtaan

Asenteella romaniutta kohtaan tarkoitetaan tutkimuksessa sitä, miten vanhemmat ja heidän aikuiset lapsensa suhtautuvat romaniuteen. Lasten asenteisiin vaikuttavat keskeisesti kasvatusta ja kasvuympäristöä, ja miten vanhemmat itse ovat sitoutuneet romanitapojen noudattamiseen ja kunnioittavat mustalaisuutta. Samoin romanityhteisön asenne eksogaamisten romaniperheiden lapsiin vaikuttaa heidän arvoihinsa ja asenteisiinsa sekä siihen, kumpi identiteetti muodostuu vahvemmaksi.

7.2 Ulkoisen romaniuden muuttajat

Kirjallisuuskatsaus (ks. luku 3) auttoi selvittämään tätä tutkimusta varten ulkoisen näkyvän romaniuden olemusta. Valitsin tähän tutkimukseen seuraavat neljä ulkoisen romaniuden muuttajaa:

- 1) romanikielen jonkinasteinen ymmärtäminen, käyttö ja arvostaminen
- 2) romanitapojen noudattaminen perheissä
- 3) tapakulttuurin noudattamiseen lähisuvun piirissä
- 4) tapakulttuurin noudattaminen laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä.

7.2.1 Romanikielen merkitys

Tutkimuksessa selvitän romanikielen intensiteettiä eli miten vahva rooli ja merkitys romanikielellä ovat kulttuuri-identiteetin säilymiselle eksogaamisissa perheissä. Ensimmäiseksi ulkoiseksi muuttujaksi identiteetin tunnuksena olen valinnut Suomessa käytetyn romanikielen, joka on uhanalainen. Romanikielen osaaminen on puutteellista useimmilla romaneilla, mutta silti romanikielen merkitystä identiteetin vahvistajana ei voida ohittaa (Allardt & Starck, 1981; Hedman, 2009). Romanikielen merkitys on vahva myös omalle romani-identiteetilleni, koska romanikieli on toinen äidinkieleni suomen lisäksi.

Vuonna 2009 tekemäni kenttäselvityksen mukaan suurin osa Suomen romaneista ei enää osaa eikä käytä puhekielensä romanikieltä. Selvityksen mukaan vain kolmannes romaneista osasi hyvin romania ja käytti sitä eri tilanteissa. Tyydyttävästi romania osasi toinen kolmannes, mutta kielenkäyttö oli passiivista. Kielellä ei ole ollut riittävästi ”kysyntää”. Kieltä voidaan kuitenkin edelleen pitää suomalaisen romanisuuden mittarina, mutta ei täysin, sillä romanikielen rinnalle on kehittynyt vahva tapa-

kulttuuri, joka hallitsee romaniuden määrittelyä (Hedman, 2009, 2017). Nykyään suurelle osalle romaneista pukeutuminen ja romanitraditioiden noudattaminen ovat myös tulleet romaniuden tunnussymboleiksi (Åkerlund, 1997).

Kulttuurin ja siihen liittyvän kielen lisäksi romaneita yhdistää yhteinen historia, alkuperä, vainot sekä vuosisatoja kestänyt vaeltaminen ilman pysyvää paikkaa ja asuntoa. Liebkind (1994) näkee kielen pitävän yllä kansallista identiteetin symbolia, vaikka kaikki henkilöt eivät enää osaisi kieltään. Kaikki vähemmistöryhmät eivät pidä kieltä tärkeimpänä kulttuuriaineena. Kulttuuri-identiteetti kumpuaa myös yhteisestä kielestä, jota pidetään identiteetin keskeisenä vahvistajana. Toiseksi tärkein kulttuuriaines voi olla esimerkiksi uskonto.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen romanikielen asemaa ja käyttöä myös eksogaamisissa perheissä. Tämä tutkimus sijoittuu kielen osalta temaattisesti ja metodisesti kielen ja yhteisön suhteita sekä kielen sosiologista puolta tarkastelevan tutkimuksen välimaastoon. Tutkimus valottaa samalla eksogaamisten perheiden asenteita romanikielen käyttöä ja arvostusta kohtaan.

Kielen merkitys kulttuuriperinteen välittäjänä on suuri haaste Suomen romanien endo- ja eksogaamisissa perheissä, Suomen romanien yhteisössä. Eksogaamisissa perheissä vähemmistökielen käyttö jää romanipuolison vastuulle. Mikäli hän ei puhu romania lapsilleen, ei kieli siirry seuraavalle sukupolvelle. Tilannetta helpottaa, mikäli isovanhemmat käyttävät lastenlasten kanssa tai keskenään romania, niin kieli ja kulttuuri siirtyvät helpommin lastenlapsille. Samoin suvun ja ystävien kautta kieli voi siirtyä lasten elämään.

Tutkimusten mukaan useimmat endogaamisten perheiden romanilapset oppivat puhutun romanikielen osana aikuistumista. Myös kouluopetuksen kautta lapset voivat oppia kieltä (Hedman, 2004; Vuorela & Borin, 1998). Mikäli romanikieltä ei puhuta kotona, jää lapsi paitsi kodin tarjoamasta kielellisestä kulttuuriperinnöstä (Oksi-Walter, 2014).

Romanikieltä on käytetty lähinnä suullisesti romaniyhteisön parissa. Kielen kirjallista ja julkista opetusta on osa romaneista vastustanut, osa puolustanut. Viime vuosikymmeninä asenteet ovat muuttuneet myönteisemmiksi romanikielen katoamisuhan vuoksi (Hedman, 2009, 2017). Tärkeää on myös, miten romaniväestö itse suhtautuu romanikielen säilymiseen ja sen arvostamiseen.

Lasten omat asenteet romanikielen käyttöä, oppimishalua ja kouluopetusta kohtaan ovat ratkaiseva tekijä lapsen kielellisen identiteetin kehitykselle. Arnberg (1989) viittaa Kjolsethin (1982) tutkimukseen, jossa painotetaan vanhempien vastuuta perheessä: Heillä on vastuu vähemmistökielen siirtämisestä ja säilyttämisestä uusille sukupolville.

Hedmanin (2009) tutkimuksen mukaan endogaamisissa perheissä yli 65-vuotiailla romaneilla oli paras kielitaito. Nuoremmissa ikäryhmissä ja etenkin alle 50-vuotiaiden osalta kielitaito on huomattavasti heikompi. Yhtenä tekijänä romanikielen taidon heikentymiseen voidaan pitää myös suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutosta ja urbanisoitumista. Romaniyhteisöissäkin on siirrytty suurperheistä pieniin ydinperheisiin, joihin isovanhemmat eivät enää itsestään selvästi kuulu. Sukupolvien välinen vuorovaikutus on vähentynyt, eikä nuoremmilla romaneilla ole kiertolaisaikoihin verrattuna samanlaisia mahdollisuuksia oppia kieltä (Hedman, 2009, 2017).

Suomen romanikieli on kokenut suuria muutoksia 1950-luvun jälkeen, mikä käy ilmi Vehmaan (1961) tekemästä selvityksestä. Kielen osaaminen ja käyttö on muuttunut paljon verrattaessa Vehmaan selvitystä Hedmanin (2009) kenttäselvitykseen, minkä mukaan hyvin romanikieltä osaavien määrä laski viimeisen 60 vuoden aikana noin 40 prosenttiyksikköä. Hedmanin mukaan endogaamisissa perheissä vähän yli kolmannes osasi romania hyvin ja käytti sitä kotona puolison ja lasten kanssa, mutta silti hyvin kieltä taitavien lasten osuus oli vain 10 prosenttia.⁹⁸

Näyttää siltä, että romanikieli ei siirry seuraaville sukupolville riittävästi edes endogaamisissa perheissä. Tilanne näyttää kielen säilymisen kannalta pahalta, mutta ei toivottomalta, koska kieltä opitaan eri tilanteissa myös aikuistumisprosessissa.

Romanikielen elvyttämisen haasteena on nostaa romanikielen käyttöaste nykyisestä kolmanneksesta romania puhuvien määrästä yli puoleen (Hedman, 2009, 2017). Unescon kieliasiantuntijoiden mukaan kieltä pitäisi käyttää vähintään puolet kieliyhteisöstä, jotta se säilyisi elinvoimaisena (UNESCO, 2003).

7.2.2 Romanitapojen noudattaminen perheessä

Ulkoisen romaniuden toiseksi muuttujaksi päädyin valitsemaan romanitapojen sitoutumisen noudattamisen eksogaamisissa perheissä, ja laadin sen mittaamiseksi tutkimukseen kysymyksiä (ks. liitteet 1 ja 2). Pyrin selvittämään, miten romanius siirtyy vanhemmilta aikuisille lapsille eksogaamisissa perheissä. Selvitän, kuinka eksogaamisen perheen lapset noudattavat tapakulttuuria puhtaussääntöjen, pukeutumisen ja käyttäytymisen kautta ja miten vanhemmat ovat kasvattaneet lapsiaan vähemmistökulttuurin arvoihin ja tapakulttuurin noudattamiseen.

Kulttuurin ehkä huomionarvoisin ominaisuus on sen ylisukupolvinen jatkuvuus. Kulttuurimuotojen omaksuminen alkaa lapsuudessa. Tapakulttuurin ilmentymistä on muun muassa se, ovatko vanhemmat kasvattaneet lapsiaan kaksikulttuuri-

⁹⁸ Lasten iät vaihtelivat 7–16 vuoden välillä.

suuteen. Eksogaamisissa perheissä lapsilla on mahdollisuus tutustua molempiin kulttuureihin, romani- ja pääväestön. Romanivanhempi joutuu arvioimaan omaa romaniuttaan sekä lasten romaniutta. Kotona opitaan tapojen ja romani-identiteetin jatkuvuus riippuvat paljolti siitä, miten vanhemmat edellyttävät lapsiltaan romani-tapojen noudattamista ja kasvattavatko he lapsiaan romaniuteen.

Kasvatuksen kautta tapahtuvaa oppimista välittyy lapsen ja nuoren elämään formaalisti tai informaalisti kaikissa yhteisöissä. Kasvattaja on aina vaikuttaja, joko sanoilla tai esimerkillä. Kasvatus voidaan käsittää yhdeksi kulttuurin osa-alueeksi tai prosessiksi, joka muokkaa yksilöä syntymästä kuolemaan asti. Kasvatusprosessissa molemmat oppivat toinen toistensa kunnioittamista, erilaisuuden hyväksymistä, yhteis-toiminnallisuutta ja vastavuoroisuutta.⁹⁹

Lastenkasvatus on yksi inhimillisen elämän alue, jossa kulttuurisidonnaiset arvot näkyvät parhaiten. Lastenkasvatus heijastaa romaniuden hyviä tapoja ja käytänteitä, jotka näkyvät sosiaalisessa kanssakäymisessä, pukeutumisessa ja käytöksessä. Useimmat näistä sisäistyvät meihin pitkän sopeutumisprosessin seurauksena. Eksogaamisissa perheissä kasvatuskäsitykset joutuvat kyseenalaistetuiksi, mikäli romanitavat ovat nuorelle vaikeita ymmärtää nyky-yhteiskunnan paineen takia (Alitolppa-Niitamo, 2005).

Monikulttuurisissa perheissä voidaan olettaa, että molemmat puoliset ylläpitävät oman kulttuurinsa piirteitä, kuten kieltä, tapoja, arvoja, uskomuksia ja normeja. Näiden kulttuuristen piirteiden nähdään yhdistävän etniseen ryhmään kuuluvuutta. Näitä kulttuurin piirteitä jokainen kuljettaa mukanaan. Lastenkasvatus molempien kulttuurien ylläpitämiseksi on erittäin haasteellinen kasvatustavoite. Kulttuurierojen näkyvyys riippuu paljolti siitä, miten paljon vanhemmat ja lapset ovat toisen kulttuurin vaikutuspiirissä (Anglé, 2014). Tässä tutkimuksessa selvitän, miten paljon vanhemmat ja lapset seurustelevat pääväestöön tai romaniväestöön kuuluvien sukulaisten ja ystävien kanssa ja miten tämän vaikuttaa heidän romaniutensa ilmenemiseen.

Heikkilän (2014) mukaan monikulttuurisissa perheissä voi ilmetä erimielisyyksiä arvojen, lastenkasvatuksen ja sukupuoliroolien kohdalla. Niin ikään romanipuoliso voi olla liian kiinteässä kanssakäymisessä vain oman suvun kanssa, mikä saattaa olla haaste pääväestöön kuuluvalla puolisolle (Hedman, 2020).

Monikulttuurisissa perheissä ilmenee huomattavasti laajempi skaala kulttuurisia piirteitä kuin homogeenisissä perheissä. Monet haasteelliset käytänteet kuten lastenhoito, ruuanlaitto ja elintavat voivat olla laajempia kuin tavallisissa suomalaisissa

⁹⁹ Malla Laitin luentomuistio, 2013. Lastensuojelun Keskusliiton syysseminaari.

perheissä. Kulttuurierot tulevat esiin vahvemmin sen mukaan, kumpi kulttuuri on perheessä keskeinen ja hallitsee (Anglé, 2014).

Useimmissa endogaamisissa romaniperheissä miehen ja naisen roolit ovat selkeästi perinteisemmin määritelty. Tilanne voi olla tasapuolisempi niissä eksogaamisissa perheissä, joissa roolijako ei ole yhtä selkeästi määriteltävissä, vaan huomioidaan molempien vanhempien kulttuuri.

Romanikulttuurissa arvostetaan vanhempia ihmisiä ja heidät asetetaan kaikessa etusijalle. Vanhempien ihmisten sana on romanilaki kaikessa, ja he ovat romanierarkiassa korkeimmassa asemassa. Heiltä edellytetään käytännön viisautta ja vanhemmalle henkilölle kuuluvaa arvokkuutta, jota kenenkään ei sovi kyseenalaistaa eikä loukata. Kollektiivinen kunnia ja häpeä seuraavat myös suvun yksittäisen jäsenen käyttäytymistä. Eksogaamisten perheiden lapsilla on mahdollisuus liikkua molemmissa kulttuureissa, jolloin yhteisiä arvoja voi omaksua molemmista kulttuureista. Romaniyhteisössä ei ihmistä arvoteta varallisuuden tai oppineisuuden perusteella.

Perheen ja kodin kautta lapsi saa kokemusta eri tunnetiloista kuten ilosta, surusta, rakkaudesta tai pettymyksestä. Kokemusten kautta lapselle välittyvät elämänarvot. Perheen kautta mahdollistuu koko elämän kirjo. Vanhempien odotukset sekä tiedostamattomat ja tiedostetut toiveet vaikuttavat lapsiin koko heidän elämänsä ajan (Oksi-Walter, 2014).

Romaniyhteisössä *sukukoheesio* on voimakas. Suomalaisesta ydinperhekulttuurista tulevat ja romanin kanssa avioituneet sekä näissä eksogaamisissa perheissä kasvavat lapset ja nuoret joutuvat saman sukukoheesiohaasteen kohteeksi romaniyhteisön taholta etsiessään identiteettiään. Romaniyhteisöön pääseminen vaatii romanitapoihin ja romaniyhteisöön sitoutumista, ja vastaavasti pääväestöön sopeutuminen edellyttää samanlaista hyväksyntää yhteisön jäsenyyteen.

Tutkin, miten vahvasti eksogaamisen perheen romanipuoliso itse elää romanikulttuurissa ja miten läheiset suhteet hänellä ja aikuisilla lapsilla on isovanhempiin ja lähisukuun. Tämä voi vaikuttaa lasten identiteetin valintaan. Elleivät lapset kykene omaksumaan vähemmistökulttuuria, on uhka, ettei heistä tule kulttuurin jatkajia. Samaistumista vähemmistökulttuuriin saattaa lasten osalta rajoittaa myös ulkopuolisten kielteiset asenteet (Hedman, 2020).

7.2.3 Tapakulttuurin noudattaminen lähisuvun piirissä

Ulkoisen romaniuden kolmas muuttuja kuvaa sitoutumista tapakulttuurin noudattamiseen lähisuvun piirissä eri muodoissa. Perinteisissä romaniperheissä romaneilla on yleensä vahva side omiin vanhempiin sekä isovanhempiin. Lapset kasvatetaan kunnioittamaan omien vanhempien lisäksi erityisesti isovanhempia mutta myös kaikkia vanhempia ihmisiä. Niinpä perheen ja lähisuvun vaikutus kulttuuri-identiteetin kehittymiselle on vahva.

Tutkin, miten vahvasti eksogaamisissa perheissä näkyy aikuisten lasten sitoutuminen romanitapojen noudattamiseen isovanhempia kohtaan, samoin myös suvun endogaamisten perheiden lasten vaikutusta. Voidaan olettaa, että eksogaamisten perheiden lapset asennoituvat omiin vanhempiin joustavammin esimerkiksi pukeutumisen suhteen. Tämä käy ilmi erään nuoren miehen haastattelusta.

Kun menen isovanhempien luo, niin laitan aina tummat housut, mutta omien vanhempieni edessä voin olla vapaampi. (Mies, 21 v.)

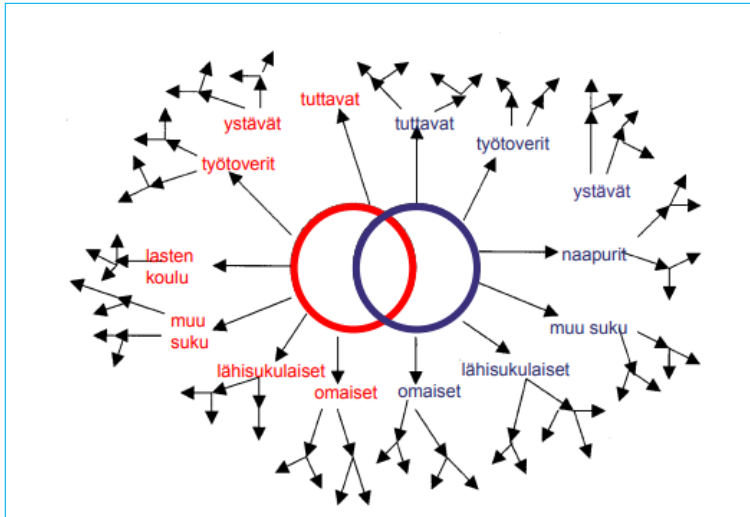
Isovanhemmillä on erittäin tärkeä asema kulttuurin siirtäjinä lapsille. Lapsen kielellinen ja kulttuurillinen tietoisuus kehittyy ihmissuhteiden kautta. Lähisuvulla on suuri vaikutus lapsiin, vaikka he imevät vaikutteita myös muusta ympäristöstään suodattamatta niitä millään tavalla (Oksi-Walter, 2014). Oksi-Walter näkee vähemmistökulttuuri-identiteetin välittyvän lapselle vahvemmin, mikäli hänellä on mahdollisuus elää suvun keskellä.

Romanikulttuurissa nuoren sosiaalinen vuorovaikutus vaikuttaa käyttäytymiseen eri tavalla vanhempien ihmisten läsnä ollessa kuin samanikäisten kanssa (Hedman, 2017). Romanikulttuuriin liittyy runsaasti tabuja, joita nuoren tulee noudattaa kunnioituksesta vanhempaa kohtaan. Ei ole sopivaa sinutella vanhempaa ihmistä eikä käyttäytyä tapojen vastaisesti. Näin kulttuuriympäristö vaikuttaa käyttäytymiseen eri sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa eri ikäryhmien kanssa.

7.2.4 Tapakulttuurin noudattaminen laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä

Kielen lisäksi ulkoisen romaniuden neljäs muuttuja liittyy sitoutumiseen tapakulttuurin noudattamiseen perhettä ja lähisukua laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä. Neljäs muuttuja koostuu muista tärkeistä ihmissuhteista ja verkostoista, jotka vaikuttavat romani-identiteetin muodostumiseen. Sosiaalinen ympäristö kartuttaa niin kutsuttua *sosiaalista pääomaa* ja on hyvin tärkeä ihmisen terveydelle ja hyvinvoinnille, mikä on myös yksi sosiaalipsykologian tutkimuskohteista (Liebkind, 2015).

Alla oleva kuvio 3 ilmentää, miten eksogaamiset avioliitot osaltaan voivat edistää erilaisuuden kohtaamista ja tuoda uusia vaikutteita monikulttuuriseen yhteisöön perheen, lähisuvun ja laajemman sosiaalisen verkoston kautta.

KUVIO 3. Eksogaamisten perheiden sosiaaliset verkostot (Lähde: R. Viertola-Cavallari, 2004, s. 10).

Romanien sosiaalinen kanssakäyminen perustuu sosiaaliseen luokitukseen, jossa jokaisella heimon jäsenellä on tarkoin määrätty asema yhteisön ikä- ja sukupuoli-hierarkiassa. Jokaisen tulee osata myös käyttäytyä heihin kohdistuvien odotusten mukaisesti. Sukupuolikategoriaan kuuluvia käyttäytymiskoodeja tulee noudattaa, ettei itse eikä suku joudu häpeään.

Romaniyhteisön sosiaalisella rakenteella ja sen säilymisellä on Hedmanin (2017) mukaan tärkeä osa romanien erottautumisessa muusta väestöstä. Sosiaalista rakennetta pidetään aidon mustalaisuuden tunnuksena. Mikäli siitä poiketaan, merkitsee se suomalaistumista eli *gaajeenmoista*.

Viljanen-Saira (1979) arvelee perinteisten sosiaalisten suhteiden säätelevän normeja, joiden kautta henkilö turvaa oman asemansa romaniyhteisössä. Sosiaalinen ympäristö sisältää sekä romanit että pääväestön. Vanhemmat ja lapset joutuvat elämään erilaisen kulttuurin sisällä kuin missä perheen romanivanhempi on kasvanut ja minkä lapset kohtaavat kodin ulkopuolella esimerkiksi työpaikalla, koulussa ja kavereiden kanssa.

Eksogaamisten perheiden lapset joutuvat usein koulukiusatuiksi, vaikka he eivät identifioituisikaan romaneiksi. Kun toinen vanhemmista kuuluu vähemmistöön, niin

useimmiten lapsi leimataan vähemmistöön kuuluvaksi. Vaikka lapset eivät ilmentäisi pukeutumisella tai muutoinkaan romaniutta, niin tietoisuus heidän taustastaan leimaa heidät *mustalaiseksi* koulukavereiden, työympäristön, puoluetovereiden ja muiden taholta.

Sosiaalinen ympäristö vaikuttaa vähemmistönuoren identiteettikehitykseen. Mikäli nuori ei saa osakseen hyväksyntää pääväestön, koulun tai kaverien taholta, joutuvat lapset hankalaan tilanteeseen, jossa yhtenä houkutusena saattaa tulla halu piilottaa oman kulttuurin ulkoiset tunnusmerkit (Oksi-Walter ym., 2009). Tämä voi johtaa oman itsetunnon heikentymiseen, eikä nuori enää arvosta omaa kulttuuriaan ja itseään. Toisten kulttuurista voi oppia, mutta ei sovi luopua tai irtautua omastaan.

Toisaalta eksogaamiset perheet haluavat pitää kiinni romaniarvoista ja toisaalta sopeutua ja elää myös yhteiskunnan arvojen mukaan. Vanhempien arvot eroavat toisistaan siinä määrin, että voidaan olettaa, että kulttuurivaihdos molempien arvojen mukaan ei aina täysin onnistu. Esimerkiksi yleinen leimaantuminen varkaaksi romanitaustan takia tai asunnon hankkiminen saattaa pelkän sukunimen perusteella johtaa kielteiseen päätökseen. Laine (2019b) on todennut, mikäli yksilö ei saa riittävästi tukea kulttuuri-identiteettiinsä, niin hän voi jäädä identiteetti-prosessissaan psykologisen vankeuden tai etnosentrismien tasolle:

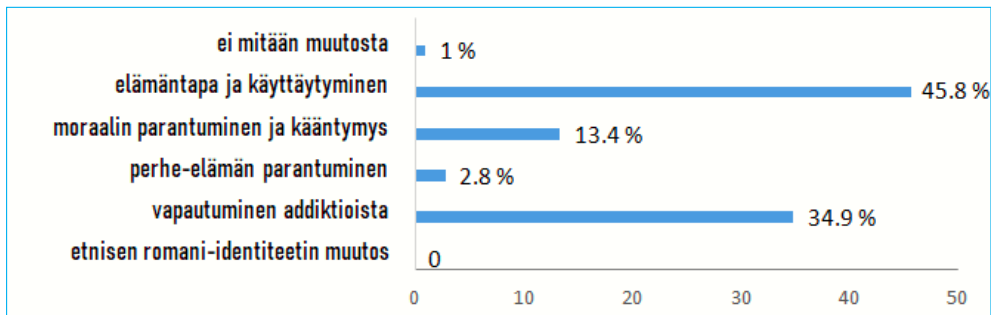
Psykologinen vankeus omassa kulttuurissa tarkoittaa sitä, että yksilö on sisäistänyt omaan ryhmäänsä liitetyt kielteiset näkemykset ja tuntee sen tähden häpeää omasta kulttuurisesta taustastaan. Tällä tasolla olevat ihmiset kuuluvat usein syrjittyihin ja leimattuihin vähemmistöihin.

Etnosentrismien tasolle jääneiden yksilöiden mielikuva omasta kulttuuristaan taas korostaa omaa paremmuutta ja ylivoimaisuutta. Etnosentriset yksilöt haluavat torjua kaiken kanssakäymisen muiden ryhmien edustajien kanssa ja kokevat väkivallan muita ryhmiä kohtaan oikeutetuksi (Laine, 2019a, s. 31; Laine, 2019b, ss. 26–27).

7.3 Uskon, uskoontulon ja uskonnon vaikutus romaniuteen

Uskonto liittyy kiinteänä osana romaniuteen sekä ulkoisen että sisäisen romaniuden ilmentäjänä. Tutkimuksessa halusin selvittää, mikä merkitys uskoontulolla ja tähän liittyvällä kristillisellä uskolla (myöhemmin lyhyemmin usko)¹⁰⁰ on eksogaamisissa perheissä vanhempiin ja miten paljon uskovaisuus vaikuttaa heidän identiteettiinsä ja tapojen noudattamiseen. Tutkin, miten suuri vaikutus uskoontulolla on romanien arvoihin ja elämään. Samalla selvitin myös, jääkö uskoontulon vaikutuksesta pois asioita, kuten perinteinen romanipukeutuminen, elämäntapoja ja romanisukujen keskinäisiä viha-asioita ja vaikuttaako uskoontulo romani-identiteettiin heikentävästi.

Kuvio 4 osoittaa, että uskonnollinen identiteetti on Gyetvain ja Désfalvin (2016) tutkimuksen mukaan muuttanut joltain osin romanien elämää heidän uskoontulonsa jälkeen. Gyetvain ja Désfalvin Unkarissa tehdyssä tutkimuksessa käytettiin seitsemää eri indikaattoria, joista kuviossa tarkastellaan kuutta. Unkarin tutkimuksen mukaan varsinainen etninen romani-identiteetti oli muuttunut uskoontulon jälkeen vain yhdellä prosentilla. Sen sijaan lähes 35 prosenttia oli kokenut selvää vapautumista addiktioista, kuten tupakoinnista ja juopottelusta. Suurin muutos (yli 45 %) oli tapahtunut elämäntavoissa ja käyttäytymisessä.

KUVIO 4. Uskoontulleiden romanien elämänmuutos suhteessa romaniuteen, % ($n = 705$)
(Lähde: Gyetvai & Désfalvi, 2016).

¹⁰⁰ Uskoontulolla tarkoitetaan erityisesti herätyskristillisyydessä esiintyvää ilmiötä, jossa aiemmin ei-uskonnollinen henkilö kokee hengellisen heräämisen ja alkaa etsiä vastauksia elämän suuriin kysymyksiin kristinuskosta. Tämän etsimisen kulminaatiopisteenä on ns. uskoontulo, jossa henkilö tunnustaa ja tunnustaa, että on tehnyt syntiä omassa elämässään ja uskoo Jeesuksen pelastukseen ja syntien anteeksiantamiseen. Aina uskoon tuleminen ei ole yksi ainoa kokemus, vaan se voi tapahtua pikkuhiljaa ilman dramaattikkaan. Uskoontulo, tapahtui se dramaattisesti tai hitaasti, johtaa pyrkimykseen noudattaa Raamatun ohjeita hyvästä elämästä ja saa aikaan elämänmuutosta.

Unkarissa tutkimuksen mukaan uskoontulolla on monien asioiden suhteen erittäin myönteinen vaikutus. Usko voi vaikuttaa myönteisesti suhtautumiseen niin sanottuihin vihamiehiin ja heidän sukunsa jäseniin. Kristilliset arvot edellyttävät anteeksi-antoa ja vihasta luopumista.

Tutkimusten mukaan myös Suomessa uskoontulo on tarjonnut romaneille etenkin vapaitten seurakuntien kautta mahdollisuuden kokea yhteyttä, hyväksyntää, yhdenvertaisuutta ja luottamusta, jonka takia romaneja on hyväksytty seurakuntien eri virkoihin, kuten diakonian, pastorin, vanhimman, evankelistan ja muusikon tehtäviin sekä muihin seurakunnan luottamustehtäviin (Hedman, 2020; Palmi, 2008; Suonoja & Lindberg, 2000). Samalla romanit ovat saaneet uusia vaikutteita, jotka ovat muokanneet romanien moraalista identiteettiä.

Isotalon (2015) tutkimus valaisee somaliyhteisön kulttuuria ja miten vahvasti se liittyy uskonnolliseen identiteettiin. Muslimitaustaisten kansojen keskuudessa uskonnolla on vahva vaikutus, myös Suomessa asuvien somalien kohdalla. Naisten ja somalityttöjen käyttäytymiseen uskonnolla on suuri vaikutus. Somaliyhteisö pitää tärkeänä, että somalitytöt pitävät arvokkaina omaan kulttuuriyhteisöönsä kuuluvaa islamin uskontoa sekä somaliperinteitä ja siihen liittyviä käytösodotuksia, joiden tulisi ohjata myös somalityttöjen käytöstä ja elämänarvoja.

Uskonnollinen identiteetti ei edellä mainittujen tutkimusten valossa ole uhkaamassa vähemmistön kulttuuri-identiteettiä. Uskonnon vaikutus ilmenee enemmän sisäisen ja ulkoisen elämäntavan muutoksena. Uskonnollisessa yhteisössä voidaan luoda sekä hyväksyviä että torjuvia asenteita eksogaamisia avioliittoja kohtaan riippuen perheen sitoutumisesta uskonnolliseen yhteisöön (Hedman, 2020).

Tähän tutkimukseen otin mukaan myös uskoontulon vaikutuksia koskevia tarkentavia kysymyksiä eksogaamisille romaniperheille (ks. liite 1, kysymykset 53 ja 54).

7.4 Romaniban arvioiminen menetelmällisesti

Tässä tutkimuksessa käytettiin kyselylomakkeita (ks. liitteet 1 ja 2), haastatteluteemoja sekä havainnointia, joilla kartoitettiin monipuolisesti sisäisen ja ulkoisen romaniuden ilmenemismuotoja. Mittarien laadinnassa sovellettiin yleisiä mittarien laadintaan liittyviä periaatteita (Metsämuuronen, 2003, 2009). Mittarien rakentaminen aloitettiin teoriasta – siitä, mitä romaniudesta tiedetään ilmiönä.

Aluksi perehdyin endogaamisia romaniperheitä käsittelevään lähdekirjallisuuteen ja keskityin niihin romaniuden tunnusmerkkeihin, jotka nousivat usean eri tutkijan tutkimuksista (ks. taulukko 1, luku 3.4). Nauhoitin haastatteluja, joissa kysyin informanttien käsitystä siitä, miten he ymmärsivät mustalaisuuden ja mustalaiskulttuurin. Tunnusmerkkien avulla laadin kyselylomakkeet ja *pyrin mittaamaan romaniuden jatkuvuutta kahden sukupolven välillä*.

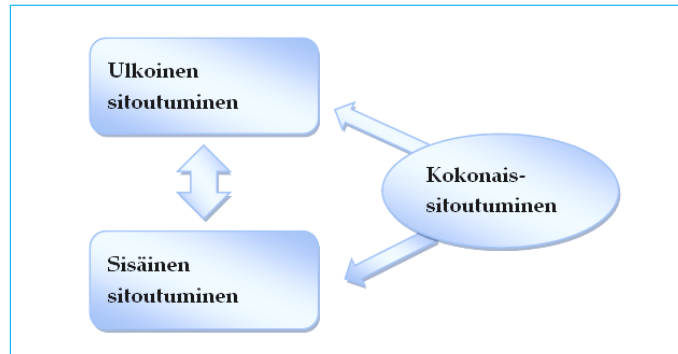
Toinen käsitteellinen viitekehys, jota käytettiin mittarin laadinnan taustalla, on Shamirin (1986)¹⁰¹ sitoutumiseen liittyvä malli (kuvio 5). Tässä mallissa sitoutuminen muodostuu kahdesta komponentista: sisäisestä ja ulkoisesta. Tämän tutkimuksen alkuvaiheessa tuntui mielekkäältä ajatus siitä, että romaniutta voisi tarkastella ulkoisen ja sisäisen romaniuden näkökulmista. Tämä ajatus sai tukea kirjallisuuden, kyselyjen ja sitä täydentävien haastattelujen kautta syntyneestä aineistosta sekä autoetnografisista kokemuksista romaniyhteisössä. Romaniutta voisi hahmottaa sisäisenä koettuna romaniutena ja ulkoisena näkyvänä romaniutena, jotka yhdessä muodostavat romaniuden kokonaisuuden, romaniban.

Alun perin Shamirin (1986) malli koski vapaa-ajalla tapahtuvaa sitoutumista, ja samassa viitekehyksessä Metsämuuronen (1995) käsittelee vapaa-ajan harrastuksiin sitoutumista. Metsämuurosen aineistossa erityisesti matala sisäinen sitoutuminen ennusti harrastuksesta pois jäämisen, kun taas ulkoisen sitoutumisen intensiteetin avulla harrastuksesta poisjäämistä ei pystytty selittämään. Kyle ja Mowen (2003) käyttävät Shamirin teoriaa vapaa-aikaan liittyvien *rajoitteiden* ja *toiminnan* ymmärtämisessä. Pritchard, Havitz ja Howard (1999) käyttivät teoriaa ymmärtämään sitoutumisen ja *lojaliteetin* yhteyttä palvelukontekstissa.

Shamirin (1986) teoria voisi soveltua tilanteeseen, jossa ulkoinen ja sisäinen ilmiö on syytä erottaa toisistaan erityisesti, kun siihen liittyy sitoutumiseen, rajoitteisiin ja lojaalisuuteen linkittyviä elementtejä. Tämän takia tuntui mielekkäältä yhdistää malli romaniuteen liittyvien ilmiöiden tutkimiseen. Kuuluuhan siihenkin oleellisena elementtinä ulkoinen käyttäytyminen ja sisäinen tuntemus. Myöhemmin kuvataan tarkemmin, kuinka nämä elementit operationalisoitiin.

Tutkimuksessa tarkastelin kokonaissitoutumisen sisäisiä ja ulkoisia osatekijöitä. Romaniuden sisäinen sitoutuminen mitattiin laskemalla yhteen sisäisen romaniuden indikaattoreita: romaniuden arvot, asenteet ja itse koettu tunne romaniudesta. Ulkoista romaniutta mitattiin vastaavasti laskemalla yhteen ulkoisen romaniuden indikaattoreita: romanikielen käytön intensiteetti, romanitapojen noudattamisen intensiteetti perheen ja lähisuvun piirissä sekä laajemmin sosiaalisessa ympäristössä.

¹⁰¹ Ks. myös Metsämuuronen, 1995, 2003.

KUVIO 5. Sitoutumisen malli Boas Shamirin mukaan (Lähde: Metsämuuronen, 2003, s. 78).

Ylemmän tason kahden latentin faktorin (sisäinen romanius ja ulkoinen romanius) alle latautuu seitsemän alemman tason latenttia faktoria, joista kukin sisältää vaihtelevan määrän havaittuja indikaattoreita (ks. romaniuden mittarit, liite 6). Nämä pisteytetyt indikaattorit lasketaan yhteen, ja näin saadaan mitattua kunkin kyselyyn vastaajan romaniuden taso. Eri summamuuttujissa on yhteisiä indikaattoreita, koska näillä oli ilmeistä sisällöllistä yhteyttä erityyppisiin romaniuden ulottuvuuksiin. Esimerkiksi romanikielen intensiteetti, joka luettiin ulkoisiin romaniuden ulottuvuuksiin, sisältää osiona romanikielen arvostamisen, joka puolestaan heijastaa samalla myös yleistä sisäistä romaniuden arvostamista. Tämä taas oli mukana sisäisen romaniuden summamuuttujassa, ja siksi se on laskettu mukaan sekä ulkoista romaniutta että sisäistä romaniutta kuvaavaan summaan.

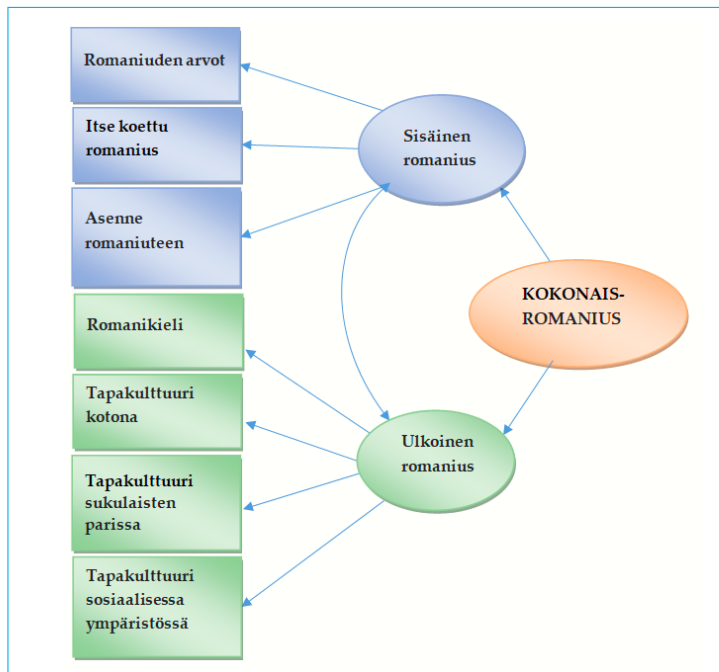
7.4.1 Romaniuden teoreettista mallintamista

Kirjallisuudesta löytyy erilaisia näkökulmia romaniuteen, joiden pohjalta päädyttiin neljään ulkoista romaniutta ilmentävään indikaattoriin: a) romanikielen käytön intensiteetti ja romanitapojen noudattamisen intensiteetti b) perheessä, c) lähisuvun parissa sekä d) sosiaalisessa ympäristössä. Sisäiseen romaniuteen otettiin mukaan itse koettu romanius, romaniuteen liittyvien arvojen sisäistäminen ja asenne romaniutta kohtaan. Henkilö voi sisäisesti kokea olevansa romani ja kantaa sisällään romaniuteen liittyviä arvoja ja kunnioittavia asenteita, vaikka hän ei välttämättä käyttäydy kaikkien ulkoisten romanitapojen mukaisesti. Vastaavasti henkilö saattaa näyttää samanlaiselta kuin perinteisen romanihenkilön odotetaan näyttävän, mutta hän ei välttämättä kannata itse sisällään romaniuteen liittyviä perinteisiä arvoja, kuten esimerkiksi kunnioittamista ja solidaarisuutta.

Romaniuden sisäisiä ja ulkoisia osa-alueita kartoitettiin haastattelujen ja kyselylomakkeen avulla useammalla kysymyksellä (ks. liitteet 1 ja 2). Kunkin kysymyksen

kautta peilattiin haastateltavan perheen ja heidän lastensa romaniuden intensiteettiä. Näiden indikaattoreiden keskinäisiä suhteita havainnollistetaan kuviossa 6. Kuvio on rakennettu perinteisen second order -rakenneyhtälömallin muotoon, vaikka tällaista kuviota ei yleensä käytetä kahden muuttujan korrelaatioanalyysin tulosten esittelyyn. Tässä yhteydessä malli kuitenkin saattaa havainnollistaa paremmin, kuinka muuttujat liittyvät toisiinsa.

Myöhemmin kuvioissa 12 ja 13 nuolien yhteydessä kuvataan myös korrelaatiokertoimia ikään kuin ne olisivat faktorilatauksia. Huomataan kuitenkin, että kuvioissa näkyvät 'lataukset' eivät ole vertailukelpoisia rakenneyhtälömallinnuksen vastaviin lukuihin. Kuvioissa 12 ja 13 ne ovat yksinkertaisesti Spearmanin järjestyskorrelaatiokertoimia muuttujien välillä.

KUVIO 6. Romaniuden sitoutumisen mallintaminen.

7.4.2 Romaniuden osatekijöiden operationalisointi

Romaniuden intensiteettiä selvittäessä mittarit rakennettiin niin, että kussakin kysymyksessä eri vaihtoehdot pisteytettiin sen mukaisesti, kuinka voimakkaasti ne ilmentävät romaniutta ja romaniuden tasoa perheessä, lähisuvussa ja sosiaalisessa

ympäristössä. Kysymyksen vastausvaihtoehdon osoittaessa erittäin negatiivista romaniutta se sai arvoksi -2 (ks. liitteet 1 ja 2). Seuraavassa on esimerkki liitteestä 1:

27. *Miten romanitapoja noudattaa puolisosi, joka ei ole romani?*

- erittäin paljon (2)*
- jonkin verran, tilanteen mukaan (1)*
- en edellytä romanitapoja (-1)*
- puoliso elää täysin pääväestön tavoin (-2)*

Kun kysytään, miten pääväestöön kuuluva puoliso noudattaa romanitapoja, niin vaihtoehto 'täysin pääväestön tavoin' saa arvoksi -2. Vaihtoehto 'erittäin paljon' saa arvoksi +2. Vaihtoehto 'jonkin verran' tai 'tilanteen mukaan' saa arvoksi +1. Mikäli vaihtoehto on 'en edellytä romanitapoja', se saa arvoksi -1. Mikäli haastateltava ei vastaa, niin arvo on 0.

Kussakin yksittäisessä osiossa -2 viittaa siis tilanteeseen, että vastaaja on täysin negatiivisesti asennoitunut romaniuteen ja vastaavasti +2 edustaa täysin positiivista asennoitumista romaniuteen. Kun tämän kaltaisia indikaattoreita lasketaan yhteen summamuuttujassa, niin yhteenlaskettuna eri osioista syntyy jakauma, jossa suurimman mahdollisen pistemäärän saanut vastaaja edustaa äärimmilleen vietyä ns. *horttoromaniutta*, äärimmäistä ideaalista romaniutta, jollaista ei ehkä löydy reaali-maailmasta. Vastaavasti maksimaalisen negatiivisen pistemäärän saanut henkilö edustaisi äärimmilleen vietyä mustalaisuuden halveksumista tai hylkäämistä. Kukaan vastaajista ei saanut summamuuttujissa aivan näitä äärimmäisiä pistemääriä.

Toinen esimerkki käytetystä pisteytyksestä liittyy eksogaamisen romaniperheen romanikielen hallintaan. Kysymyksen "Kuinka hyvin osaatte romanikieltä?" (ks. liite 1) vastausvaihtoehdot olivat seuraavat:

20. *Kuinka hyvin osaatte romanikieltä? (T27)¹⁰²*

- osaan vain muutamia sanoja tai en lainkaan (0)*
- ymmärrän melko hyvin, mutta puhuminen tuottaa vaikeuksia (1)*
- hyvin, ymmärrän ja käytän romanian puhekielenä (2)*

Kaikissa kysymyksissä ei ollut viittä vaihtoehtoa (+2, +1, 0, -1, -2). Osasta kysymyksiä saattoi myös saada samoja pistemääriä eri vastausvaihtoehdoista. Myös haastateltavien ikä edellytti tutkijalta kulttuurisensitiivisyyttä ja kunnioittavaa kysymysten asettelua. Haastateltavista vanhemmista yli puolet oli tutkijaa iäkkäämpiä ja heidän

¹⁰² Kysymyksen perässä mainittu T-kirjain ja numero viittaavat tutkimuksen taulukoihin, jotka ovat liitteessä 3 tai tekstissä.

kohdallaan ei voinut lukea kaikkia kysymyksiä suoraan lomakkeesta (ks. liite 1), koska ne olisivat asettaneet heidät noloon tilanteeseen. Lisäksi vanhempia romaneja tuli teititellä. Tutkijana ei voinut asettaa kyseenalaiseksi vanhempien romaniutta, vaikka jotkut kysymykset koskivatkin romaniuden tasoa. Vanhemmille ei voinut esittää kaikkia kysymyksiä aivan samassa muodossa kuin aikuisille nuorille, koska se olisi voitu tulkita epäkunnioittavaksi. Tästä syystä pisteytystä pelkistettiin joissain kysymyksissä kolmeen vaihtoehtoon (0, +1, +2).

Kyselylomakkeen lisäksi olen käyttänyt nauhoitettuja haastatteluja sekä tehnyt havaintoja romaniuden eli mustalaisuuden ilmenemisestä perheen, puolisoiden ja lasten osalta. Olen myös luonut kuvaa romaniudesta perheiden romanivanhempien ja isovanhempien kautta. Nauhoitusten ja osallistuvan havainnoin pohjalta tehdyt tarkat muistiinpanot ovat olleet mukana romaniuden kokonaisarvioinnissa.

8 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa käsitellään tutkimuksen empiirisen osan tulokset ja tehdään johtopäätökset siitä, miten tutkimuskysymyksiin (ks. luku 6) onnistuttiin vastaamaan. Tutkimuksessa selvitettiin *romaniuden välittymistä vanhemmilta lapsille eksogaamisissa perheissä*. Tämän selvittäminen edellytti ensin romaniuden määrittelyn, jonka tein sadan vuoden kirjallisuuskatsauksen avulla (ks. luku 3). Tämä selvitys muodosti rungon romaniban osatekijöistä, joiden perusteella tein kyselylomakkeen ja haastatteluteemat sisäisestä ja ulkoisesta romaniudesta. Nauhoittamani keskustelut, kyselylomakkeen avokysymykset ja havainnointi kenttätutkimusvaiheessa tuottivat lisäaineistoa romaniuden sisimmistä arvoista, aidosta mustalaisuuden tunteesta.

Kyselylomakkeilla (ks. liitteet 1 ja 2) kartoitettiin haastateltavien sisäistä ja ulkoista romaniutta. Tekstin sujuvuutta on pyritty parantamaan sillä, että vain osa taulukoista on tekstissä ja valtaosa liitteissä. Kaikkien taulukoiden otsikoiden perässä on suluissa V- tai L-kirjain sekä numero; numero viittaa liitteeseen 1 tai 2 siten, että V-kirjain viittaa vanhempien ja L-kirjain lasten kyselylomakkeeseen. Tekstissä taulukot eivät ole numerojärjestyksessä.¹⁰³

Luvussa kuvataan kokonaisromaniuden malli (ks. luku 8.2), joka koostuu seitsemästä muuttujasta (ks. luku 7). Luvun 8 lopussa tehdään johtopäätökset romaniuden ylisukupolvisesta jatkuvuudesta sekä arvioidaan tutkimusta tutkimuskysymysten valossa. Luvussa 9 jatketaan pohdintaa mallin soveltuvuudesta.

8.1 Sisäinen ja ulkoinen romanius

Romaniutta ei ole aiemmin mitattu. Pehdyttyäni sadan vuoden ajalta romani-tutkimuksiin löysin niistä kaksi ulottuvuutta, sisäisen koetun ja ulkoisen näkyvän romaniuden. Nämä ulottuvuudet löytyivät kaikilta 14 tutkijalta. Tutkimukset ja autoetnografinen kokemukseni auttoivat minua laatimaan tutkimussuunnitelman ja kysymykset romaniuden mittaamiseksi. Nämä romaniuden ulottuvuudet ovat olleet

¹⁰³ Pienen otoskoon vuoksi julkaisen tässä tutkimuksessa vain niiden kysymysten vastaustaulukot, joihin sain vastaukset kaikilta 20 romanivanhemmalta tai kaikilta 20 aikuiselta lapselta.

vuosisadan ajan näkyvissä, mutta tässä tutkimuksessa niitä käytetään ensimmäistä kertaa selvittämään, mitä romanius on tai voisi olla.

Tässä tutkimuksessa kehittämäni romaniuden kaksiulotteinen malli voi joistakin romaneista tuntua liian akateemiselta ja vaativalta nostattaen tunteet pintaan. Tämä tutkimuksen tarkoitus ei ole vähätellä tai viedä keneltäkään oikeutta identifioitua romaniksi. Romanit ylläpitävät kollektiivisena yhteisönä romaniuden kriteerejä, jotka yhdistävät ja toisaalta erottavat yhteisön muista. Tämä on ensimmäinen mallinnus romaniuden mittaamiseksi, jota voidaan jatkaa ja kehittää edelleen soveltuvaksi muihinkin vähemmistöyhteisöihin.

8.1.1 Tulokset sisäisestä romaniudesta

Tässä tutkimuksessa sisäinen romanius on määritelty kolmen osatekijän kautta, jotka ovat omakohtainen sisäinen tunne romaniudesta, romaniuden arvot ja asenteet romaniuteen. Näitä kartoitettiin kysymyksillä (ks. liitteet 1 ja 2) vanhempien sekä aikuisten lasten otoksissa. Tässä osuudessa tarkastellaan sisäisen romaniuden ilmentymistä vanhempien aineistossa ja lasten aineistossa. Luvussa 8.1.1.3 vertaillaan sitä, miten vanhempien ja lasten sisäinen romanius on yhteydessä toisiinsa.

Useimmat tutkimukseen osallistuneista kuvasivat sisäistä romaniuden tunnettaan vahvemaksi kuin pelkästään romaniuden ulkoisten tunnusmerkkien esittämistä.

Tähän tutkimukseen osallistui myös eräs 65-vuotias romaninainen, joka piti itseään aitona romanina, vaikka hän ei noudattanut tarkkaan romanitapoja eikä pukeutunut perinteiseen romanasuun. Hän oli puoliromani ja naimisissa pääväestöön kuuluvan puolison kanssa. Nainen koki täyttävänsä romaniuden vaatimukset, jotka häneen kohdistuivat, koska hän käytti pitkää hametta mennessään iäkkäämpien romanien luo tai nähdessään heitä jossain tapahtumissa. Hän kertoi elävänsä molemmissa kulttuureissa ja osaavansa käyttäytyä romanitapojen mukaisesti. Tämä nainen kertoi erään romanipuolison *gaaji*-vaimosta, joka pukeutui romanasuun ja käyttäytyi romanitapojen mukaisesti, vaikka ei ollut syntyperäinen romani:

Vaikka kyseinen gaaji pukeutuisi kuinka romanasuihin ja käyttäytyisi kuin romani, niin hän ei koskaan voi olla romani. Mutta minä, vaikka en pidä romanivoaattetusta, niin olen aina romani, koska olen syntynyt romaniksi ja minulla on mustalaisen sielu.
(Nainen, 65 v.)

Romani-identiteetti edellyttää omakohtaista tunnetta kuulumisesta romaniyhteisöön, sukujuuria ja että vähintään toinen vanhempi on romani sekä romanitapojen noudattamista keskeisiltä osin käytöksen kautta.

Kysyin romanivanhemmilta heidän käsityksiään mustalaisuudesta. Sisäistä romaaniutta kuvasi eräs 55-vuotias nainen seuraavasti:

Ei ole pelkkää pitsiä eikä semmosta pinnallisuutta, vaan se on jotakin semmosta, mikä on sydämessä, semmosta hienostuneisuutta, semmosta sydämen sivistystä; sellaista, että osaa olla ystävällinen ja kohtelias ja osaa arvostaa ihmisiä, vaikka ne tulis mistä, vaikka ne olisi minkälaisia, vaikka minkälaisilla yhteiskuntaluokilla. Eli semmonen tietynlainen sosiaalinen taitavuus on ominaista romaniudessa.

Se on toisen ihmisen arvostamista ja kunnioittamista, mutta se on myös sellaista hengen sivistymistä, eli osaa puhua erilaisten ihmisten kanssa, osaa ennakoida jo niitten elämäntilanteita, sitä elämäkokemusta, mitä niillä on, mutta pystyy myös puhumaan heidän kanssaan niistä heitä koskettavista asioista. Se on sitä sosiaalista taitavuutta. (Nainen, 55 v.)

Osa romaneista ajattelee mustalaisuuden tulevan sydäimestä eikä se ole niinkään opittua. Tähän tutkimukseen osallistuneista romaneista monet pitivät romanitapoja vanhemmilta perittyinä. Ne siirtyvät lähes verenperintönä seuraavalle sukupolvelle. Sain seuraavia vastauksia kysymykseen, mitä mustalaisuus on:

Sitä ei voi ottaa, se tulee veressä. (Nainen, 25 v.)

Siihen ei kasveta, se on ihmisessä itsessään. (Mies, 45 v.)

Mustalaisuus on sydämessä. (Nainen, 51 v.)

Useiden antropologien mielestä kulttuuri on ensisijaisesti opittua eikä perittyä (Lévi-Strauss, 2004; Mead, 1972; Sahlins, 2000; Tikka, 2004). Kulttuuri-identiteetin omaksu-miseen vaikuttavat yksilön valinnat. Yksilöllisillä tekijöillä on tärkeä merkitys, mutta tarvitaan myös kasvatusmenetelmiä ja perheen kokonaistilannekin vaikuttaa kulttuuri-identiteetin kehittymiseen. Näistä syistä saman perheen lasten kulttuuri-identiteetit saattavat poiketa toisistaan huomattavasti (Tikka, 2004).

8.1.1.1 Vanhempien sisäinen romanius

Eksogaamisten perheiden romanipuolisoista 40 prosentilla oli vahva sidos romaniuteen. Heidän perheissään asenne romanikulttuuriin tapoineen oli hallitseva ja romanitapoja pyrittiin noudattamaan tarkasti. Lähes puolet vanhemmista arvosti molempia kulttuureja (taulukko 8). Suurin osa vanhemmista piti tärkeänä elää romanitapojen mukaisesti, ainakin jossain määrin. Vanhempien perheistä vain kolme eli täysin päväästön kulttuuria.

TAULUKKO 8. Kumpi kulttuuri on vahvempi perheessänne? (V3)¹⁰⁴

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
romani	2	8	40	40
sekä pääväestön että romani pääväestön	1	9	45	85
	0	3	15	100
Yhteensä		20	100	

Eksogaamisten perheiden romanivanhemmista vain joka viides halusi lastensa identifioituvan vahvemmin romaniuteen ja elävän romanikulttuuritapojen mukaisesti (ks. liite 3, taulukko 9). Vanhemmista 60 prosenttia halusi lastensa elävän kahden kulttuurin eli romani- ja pääväestön mukaan. Viidennes vanhemmista ei halunnut lastensa elävän lainkaan romanikulttuuritapojen mukaan. Vanhempien odotusten taustalla saattaa olla pelko lasten kyvystä selviytyä tarkkoja tapoja vaativan romaniryhteyden keskellä. Vanhempiensa tavoin eksogaamisen perhemallin olivat valinneet myös useimmat perheiden aikuisista lapsista, mutta toisaalta lapsista 7 oli valinnut romanipuolison eli heidän oma perheensä olikin endogaaminen (ks. luku 6.3, taulukko 5).

Vanhemmista 15 prosenttia ei odota aikuisilta lapsiltaan romanikäyttäytymistä (ks. taulukko 38, luku 8.1.2.2). Vanhemmista 60 prosenttia ei tue lastensa kollektiivista romani-identiteettiä, vaan antaa heille vapauden valita oman tiensä ja tapansa elää. Romanivanhemmista vain joka neljäs odotti lapsiltaan täyttä romanikäyttäytymistä. Kysyin samaa asiaa vanhemmilta hieman toisella tavalla (ks. liite 3, taulukko 13). Näistä vastauksista ilmeni, että 85 prosenttia halusi lasten noudattavan romanitapoja jonkin verran ja 15 prosenttia täysin. Kun tarkensin avokysymyksellä 11 (ks. liite 1), mitä asioita vanhemmat olisivat halunneet kasvatuksen osalta muuttaa, niin useimmat romanipuoliset harmittelivat, että eivät olleet aikoinaan vaatineet lapsiltaan vahvempaa romaniutta. Romanivanhemmista suurimmalla osalla (60 %) oli tavoitteena ollut kasvattaa lapset kaksikulttuurisiksi ja muut vanhemmat antoivat lasten vapaasti valita identiteettinsä (ks. liite 3, taulukko 15).

Valtaosa (80 %) vanhemmista kunnioittaa romanikulttuuria erittäin paljon ja loput vastaajista jonkin verran (ks. liite 3, taulukko 12). Vanhempien asenne romaniutta kohtaan on pelkästään myönteinen. Perinteisiä romanilaulujakin lauletaan yleisesti, puolet vanhemmista laulaa niitä kotona ja lapsista joka neljäs. Laulut ovat luonteeltaan narratiivisia syvästi elämään liittyviä, kuten rekilaulut, juomalaulut, mahtilaulut ja rakkauslaulut. Laulut ovat siirtyneet sukupolvelta toiselle pelkästään laulettuna,

¹⁰⁴ Taulukoiden otsikoiden lopussa on suluisissa myös vastaavan kysymyksen numero kyselylomakkeessa. Tässä V3 viittaa vanhempain kyselylomakkeen (liite 1) kysymyksen 3.

eikä lauluja ole aiemmin esitetty kuin oman heimon keskuudessa.¹⁰⁵ Romanilauluissa ilmenee vahva tunne romaniudesta, samoin kuin jos laulamme Maamme -laulua ja koemme suomalaisuutta (ks. liite 3, taulukko 11). Eräs romanivanhempi kuvasi mustalaisielun luontaista sivistystä ja arvomaailmaa seuraavasti:

Näen henkisyiden vanhemman mustalaisuuden ytimenä. Vanhastaan mustalaisnaiset ennustivat, kaikkea elävää kunnioitettiin, hevonen oli perheenjäsen, oltiin juurtuneita äiti maahan ja yhteydessä isä jumalaan, kosketuksissa elämän suurempiin kysymyksiin, elämän kokemuksesta ja haasteista saatiin jumalan viisautta. Tuota perintöä, minkä näen vielä joidenkin vanhempien heimon edustajien silmissä, minä kunnioitan mitä syvimmiten. Kaikki kauniiseen syvempään arvoaailmaan liitettävät tavat, joilla pyritään terveellä tavalla kunnioittamaan muita ihmisiä ja olemaan hienotunteisia. Taiteen jakaminen kulttuuriperinteenä arkipäiväisesti perhe-elämässä kuuluisi vahvemmin palauttaa ja sitä jatkaa. Taiteen kautta tunnemaailman jakaminen ja ilmaisu on harvinaisen hieno mustalaisille ominainen läheisyyden ja tarinoiden jakamisen perinne. Luontainen sydämen sivistys kuuluisi säilyttää ja henkinen perintö, tietty syvempi elämänfilosofia. (Nainen, 22 v.)

8.1.1.2 Aikuisten lasten sisäinen romanisuus

Puolet aikuisista lapsista tunsivat kuuluvansa romaneihin ja identifioituivat heihin (ks. liite 3, taulukko 16). Tässä kysymyksessä oli vain kaksi vaihtoehtoa, ja toinen puoli lapsista ei kokenut kuuluvansa romaniheimoon. Kulttuuri-identiteettinään aikuisista lapsista kaksi kolmannelta piti kaksoisidentiteettiä (ks. liite 3, taulukko 23). Vahvan romani-identiteetin lapsista omasi vain 15 prosenttia ja suomalaisidentiteetin 20 prosenttia. Haastateltu 39-vuotias romanimies tilitti kokemuksiaan:

Kasvoin lapsuuden kolmen romanisukupolven kanssa. Siinä oli ukki, mummo ja omat vanhemmat ja lähisuku. Uskoisin saaneeni vahvan mustalaisuuden heiltä. (Mies, 39 v.)

Aikuiset lapset arvioivat romani-identiteettinsä asteikolla yhdestä kymmeneen (taulukko 17). Romani-identiteetti oli kolmanneksella keskiarvolukemissa, mutta yli puolet arvioi sen varsin hyväksi – ja kaksi hieman yllättäen jopa korkeaksi.

¹⁰⁵ Palkittu romanilaulujen tulkitsija ja romanikielen opettaja Hilja Grönfors on kerännyt romanilauluperinnettä ja levyttänyt kolme albumia.

TAULUKKO 17. Miten määrittelet romani-identiteettisi asteikolla 1–10? (L19)¹⁰⁶

Romani-identiteetin itsearvio asteikolla 1–10	Pisteytyksen arvo**	Määrä	%	Kumulatiivinen %
1–2*	–2	0	0	0
3–4	–1	3	15	15
5–6	0	6	30	45
7–8	1	9	45	90
9–10	2	2	10	100
Yhteensä		20	100	

*) Haastateltavat määrittivät omakohtaisen romani-identiteettinsä asteikolla 1–10.

***) Tutkija pisteytti asteikon vastaukset –2:sta +2:een.

Aikuisista lapsista lähes kaikki (90 %) olivat ylpeitä romanitaustastaan, näistä puolet melko tai erittäin ylpeitä ja puolet jonkin verran (ks. liite 3, taulukko 18). Vain joka kymmenes lapsista ei kokenut olevansa lainkaan ylpeä romanitaustastaan, eikä identifioitunut romaniksi. Nämä vastaukset vahvistavat sitä, että puolet lapsista asennoitui kunnioittavasti romanitaustaansa, mikä vahvistaa heidän sisäistä romani-identiteettiään.

Suurin osa (90 %) lapsista ilmoitti kunnioittavansa ja arvostavansa romanikulttuuria jonkin verran (ks. liite 3, taulukko 21). He eivät ole täysin samaistuneet romanikulttuuriin, mutta näkevät romanikulttuurin joiltakin osin olevan lähellä heitä. Lapsista 10 prosenttia arvostaa ja kunnioittaa romanikulttuuria erittäin paljon ja elää sitä vahvasti. Lasten asenne romanikulttuuria kohtaan vaikuttaa väljältä, mikä saattaa johtua siitä, etteivät vanhemmat ole pitäneet kotona esillä vahvaa romaniutta, eikä lapsilta ole vaadittu romanitapojen noudattamista eikä heitä ole kasvatettu romaniuteen. Romanikulttuuri saattaa jäädä vieraaksi ja kaukaiseksi etenkin lapsille, jotka eivät ole yhteydessä muihin romaneihin.

Aikuisilta lapsilta kysyttiin, miten he haluaisivat omien lastensa noudattavan romanitapoja (taulukko 22). Enemmistö lapsista halusi omien lastensa noudattavan romanitapoja jonkin verran ja lisäksi 5 prosenttia täysin. Kolmannes lapsista antaisi omille lapsilleen vapauden valita, miten he noudattavat romanitapoja. Vain yksi lapsi ilmoitti, ettei halua omien lastensa noudattavan lainkaan romanitapoja.

¹⁰⁶ Taulukoiden otsikoiden lopussa on suluisissa myös vastaavan kysymyksen numero kyselylomakkeessa. Tässä L19 viittaa aikuisten lasten kyselylomakkeen (liite 2) kysymykseen 19.

TAULUKKO 22. Miten haluaisit omien lastesi noudattavan romanitapoja? (L36)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei lainkaan	-1	1	5	5
saavat itse päättää	0	7	35	40
noudattaisivat jonkin verran	1	11	55	95
noudattavat täysin	2	1	5	100
Yhteensä		20	100	

Tämä kuvaa eksogaamisten romaniperheiden toisen sukupolven lasten kasvatuksellista painotusta omien lastensa romaniuden siirtämiseen. Se ei edusta vahvaa horttoromaniutta. Muiden vastausten perusteella voidaan arvioida kaksikulttuurisuuden jatkuvan edelleen kolmannessa sukupolvessa siten, että romaniudella on ainakin jonkinasteinen asema lastenlasten elämässä. Kolmannen polven lapsien kohdalla sisäinen romanius saattaa edelleen heikentyä tai vahvistua riippuen myös siitä, millaisen romanikasvatuksen he saavat, kenen kanssa lapsi avioituu ja kuinka tiivis sosiaalinen romaniverkosto heillä on.

Eräs eksogaamisen perheen nuori romaninainen kuvasi kunnioitustaan vanhempia ihmisiä kohtaan seuraavasti:

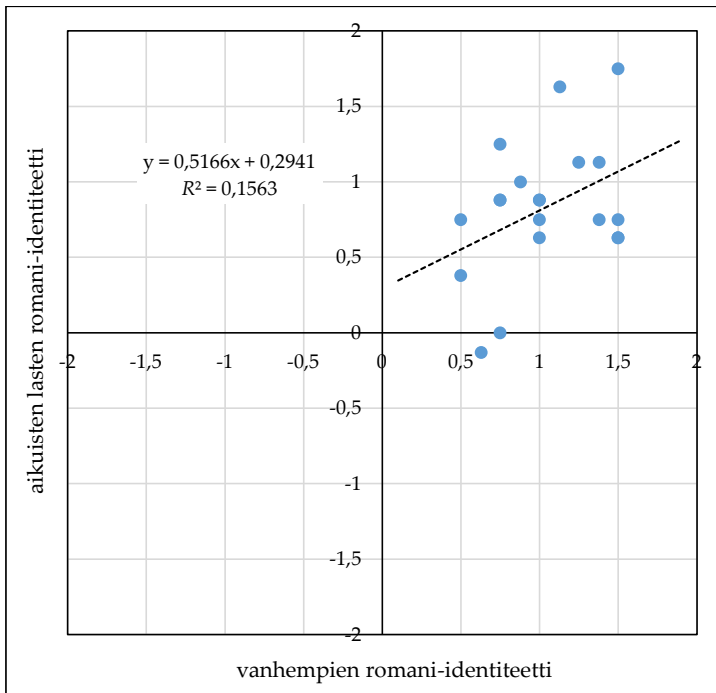
Kunnioitan vanhempiani ja isovanhempiani syvästi, se ei kuitenkaan tarkoita orjana olemista, joka vain nyökyttää. Se tarkoittaa asioista keskustelua rakkaudella ja yhdessä elämää pohtien. Tietenkin kunnioittaen vanhempien ihmisten pidempää käveltyä matkaa ja heidän neuvojaan, mutta silti itse ajatellen ja omaa elämää eläen, myös heille uutta nuoren ihmisen perspektiiviä tuoden, sillä uudempi sukupolvi on myös kosketuksissa uuteen aikaan uudella tavalla. Vuorovaikutus ja keskenäinen kunnioitus joka suuntaan on kaiken ydin. Kaikki on lopulta aika yksinkertaista. Kaikki perustuu hyvään ihmisyyteen ja sydämen siviisyyteen. Ihminen tekee asioista monimutkaista. (Nainen, 23 v.)

Perintökoruilla on romaniyhteisössä monta merkitystä. Kun vanhemmat tai isovanhemmat lahjoittavat niitä lapsilleen tai lastenlapsilleen, on se osoitus luottamuksesta, että nuoret säilyttävät korut ja pitävät ne tallessa. Niitä ei saa koskaan myydä eikä hukata. Aikuisista lapsista kahdella kolmanneksella oli perintökoruja (ks. liite 3, taulukko 24). Perinteiset korut ovat kultaisia ja arvokkaita, ja niihin on säilötty romaniin varallisuutta. Niillä on rahallinen vaihtoarvo ja niitä on lahjoitettu lapsille ja lastenlapsille perinnöksi. Perinnekorut ovat tunnearvoltaan korvaamattomia, joten niitä on vaalittava suvun keskellä. Korut välittävät mustalaisuutta, jota suvun jäsenten kuuluu ylläpitää. Tytöt olivat saaneet useimmiten isot kultaiset korvarenkaat ja pojat arvokkaan hevosenkenkäsormuksen tai kultakellon. Tapa liittyy läheisesti romanitapoihin ja on romanikulttuuria.

8.1.1.3 Vanhempien ja lasten sisäisen romaniuden vertailu

Romaniuden intensiteetin mittaamista varten kysymysten vastausvaihtoehdot pisteytettiin ensin välillä -2 ja $+2$. Tämän jälkeen muuttujat laskettiin yhteen laskemalla yksittäisten muuttujien keskiarvo (ks. luku 7.4.2). Summamuuttujat vaihtelevat siis välillä -2 ja $+2$.

Vanhempien ja lasten sisäisen romaniuden kokonaisintensiteettiä kuvaavat liitteen 5 taulukot 25 ja 26, joissa vanhempien sisäinen romani-identiteetti vaihtelee välillä $0,50$ – $1,50$ ja vastaavasti lasten välillä $-0,12$ – $1,75$. Lasten aineistossa vaihteluväli on huomattavasti suurempi kuin vanhempien aineistossa. Lapsista vain kahdella sisäisen romaniuden kokonaisintensiteetti oli voimakkaampaa kuin heidän vanhemmillaan. Lasten aineistossa keskiarvo oli kuitenkin tilastollisesti merkitsevästi matalampi ($0,83$) kuin vanhempien aineistossa ($1,03$; Wilcoxonin testi, $p = 0,077$). Ero on merkitsevää (Cohenin $d = 0,44$). Toisin sanoen lasten sisäisen romaniuden kokonaisintensiteetti on merkittävästi matalampi kuin heidän vanhemmillaan. Tulos ilmentää lasten romani-identiteetin laskua suhteessa vanhempiinsa (ks. liite 5).

KUVIO 7. Aikuisten lasten ja vanhempien sisäisten romani-identiteettien yhteys.

Vanhempien ja lasten romani-identiteetin intensiteettien välillä on positiivinen korrelaatio ($r_s = 0,39$). Pienen otoskoon takia ero ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevää

($p = 0,165$; Somersin delta = 0,18, $p = 0,343$), joskin se on merkittävä (Cohenin $d > 0,80$); vanhempien romani-identiteetin intensiteetti selittää 16 prosenttia lasten romani-identiteetin intensiteetistä ($R^2 = 0,156$). Suuremmalla otoskoolla yhteys olisi ollut tilastollisesti merkitsevä. Käytännössä siis korkeamman romani-identiteetin omaavan vanhemman lapsilla on taipumusta olla voimakkaampi romani-identiteetti kuin matalamman romani-identiteetin omaavien lapsilla (kuvio 7).

8.1.2 Tulokset ulkoisesta romaniudesta

Ulkoinen näkyvä romanius on määritelty tässä tutkimuksessa neljän osatekijän kautta: romanikielen käyttö ja sen jonkinasteinen osaaminen sekä sitoutuminen tapakulttuurin noudattamiseen perheessä, lähisuvussa ja laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä. Kyselylomakkeissa (ks. liitteet 1 ja 2) oli kysymyksiä romanikielestä sekä romanitapoihin liittyviä kysymyksiä romanipuhtaudesta, kunnioittamisesta, pukeutumisesta ja romanitapojen mukaisesta käyttäytymisestä eksogaamisten perheiden vanhempien ja lasten kohdalla eri ympäristöissä.

Luvun alussa käsitellään romanikielen käytön intensiteettiä vanhempien ja aikuisten lasten perheissä sekä verrataan niiden korrelaatiota. Keskeistä ulkoisessa romaniudessa on tapakulttuurin noudattamiseen sitoutuminen. Luvussa 8.1.2.2 tarkastellaan lähemmin tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiä kotona oman ydinperheen keskuudessa, luvussa 8.1.2.3 noudattamista lähisuvussa ja luvussa 8.1.2.4 laajemmin sosiaalisessa ympäristössä.

8.1.2.1 Romanikielen käytön intensiteetti

Romanikielen käytöstä endogaamisissa perheissä on Suomessa tehty tutkimus vuosina 2004–2009; sen mukaan kolmannes osasi hyvin romanikieltä ja myös käytti sitä (Hedman, 2009, 24). Hedmanin tutkimuksen mukaan parhaita kielentaitajia olivat vanhemmat romanit. Ruotsissa Ellen Bijvoet ja Kari Fraurud (2007) ovat tutkineet eri romanimurteita sekä niiden käyttöä ja osaamista, mihin sisältyi myös Suomen romanien käyttämä kaalo-murre. Tutkimusta ei kuitenkaan kohdennettu eksogaamisiin romaniperheisiin.

On pelätty, että romanikielen taito olisi heikkoa ja että Suomen romanikieli menettäisi merkitystä etenkin nuorilla. Eksogaamisten perheiden romanikielen osaamisesta ei ole tehty tutkimusta Suomessa, ennen tätä tutkimusta. Seuraavassa tarkastellaan aluksi romanikielen käytön intensiteettiä vanhempien ja aikuisten lasten osalta sekä lopuksi niiden välistä korrelaatiota.

Vanhempien romanikielen intensiteetti

Romanikielen osaamista ja käytön intensiteettiä mitattiin vanhempien kyselylomakkeella (ks. liite 1) kysymyksillä 20–26. Vastaustaulukot 19–20 ja 28–31 ovat liitteessä 3 ja taulukko 27 tekstissä.

Puolet vanhemmista ei ollut saanut romanikielen formaalista opetusta lainkaan, kolmannes jonkin verran ja joka viides oli saanut pitemmän aikaa (ks. liite 3, taulukko 19). Suurin osa kielen opetuksesta oli tapahtunut romanikesäleirien yhteydessä, jotka olivat kestäneet parisen viikkoa. Kodeissa oli suurimmalla osalla (70 %) kuitenkin romanikielistä kirjallisuutta (ks. liite 3, taulukko 28).

Vanhemmista yli puolet halusi oppia romania lisää. Keskusteluissa kävi ilmi, että kielelle ei ollut tarjolla kielisyötettä kielenkäyttöä varten. Monen vanhimman kohdalla seurauksena oli, että hän ei enää muistanut sanoja ja rohjennut käyttää kieltä useammin. Vanhemmista 70 prosenttia kuitenkin arvosti romanikieltä ja halusi oppia sitä paremmin, mutta kolmannes ei tuntenut tarvitsevansa sitä tai ei osannut sanoa, miten suhtautua kieleen (ks. liite 3, taulukko 20).

Sujuvasti romania puhui oman arvionsa mukaan kolmannes vanhemmista. Lisäksi 15 prosenttia ymmärsi melko hyvin romanikieltä, mutta puhuminen tuotti vaikeuksia (taulukko 27). Vastaajista yli puolet ei osannut eikä käyttänyt romania. Useimmat tutkimukseen osallistuvat vanhemmat olivat ensimmäisen sukupolven eksogaamisia perheitä. Hedmanin (2009) aiemmassa tutkimuksessa endogaamisten perheiden romanikielen käyttäjiä ja osaajia oli kolmannes, samoin kuin tässä tutkimuksessa.

TAULUKKO 27. Kuinka hyvin osaatte romanikieltä? (V20)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
osaan vain muutamia sanoja tai en lainkaan	0	11	55	55
ymmärrän melko hyvin, mutta puhuminen tuottaa vaikeuksia	1	3	15	70
hyvin, ymmärrän ja käytän romania puhekielenä	2	6	30	100
Yhteensä		20	100	

Kolmannes vanhemmista käytti romanikieltä puhekielenä sukulaisten ja ystävien kanssa. Puolet vanhemmista ei käyttänyt sukulaisten tai ystävien kanssa lainkaan romania, ja viidennes romanipuolisoista käytti romanikieltä joskus tai hyvin vähän (ks. liite 3, taulukko 29). Eksogaamisten perheiden kielen osaamisen ja käytön kohdalla on sama tilanne kuin endogaamisissa perheissä, mikä käytännössä osoittaa kielen uhanalaisuutta. Jossain määrin yllättävää on, että eksogaamisten perheiden

romanipuolisot eivät kielenkäytön ja osaamisen osalta ole huonommassa tilanteessa kuin endogaamiset romaniperheet.

Romanivanhemmista 40–45 prosenttia käytti kotona romanikieltä jonkin verran lasten ja sukulaisten kanssa (ks. liite 3, taulukot 30 ja 31). Käyttöaste sukulaisten kanssa oli 30 prosenttia ja lasten kanssa 15 prosenttia. Vanhempien kielenkäyttöasteen osalta luku on yllättävän korkea. Kielenkäytön kannalta saattaa romanikielen puhumisen kannalta olla helpompaa puhua kieltä osaavien sukulaisten kanssa kuin oman perheen lasten kanssa. Lasten kohdalla tilanne on huolestuttava, koska he eivät saa riittävästi kuulla puhuttua romanikieltä ja näin ollen heidän kielitaitonsa ei kehity eikä kieli siirry tätä kautta seuraavalle sukupolvelle.

Lasten romanikielen intensiteetti

Romanikielen osaamista ja käytön intensiteettiä mitattiin aikuisten lasten kyselylomakkeen kysymyksillä 27–30 (ks. liite 2). Näitä koskevat taulukot 32 ja 34 ovat liitteessä 3 ja lisäksi taulukko 35 on tekstissä.

Eksogaamisten perheiden aikuisista lapsista 90 prosenttia ei osannut romania lainkaan tai osasi vain muutamia sanoja (ks. liite 3, taulukko 32). Lapsista vain yksi osasi mielestään puhua romania hyvin ja toinen välttävästi siten, että ymmärsi puhuttua romanikieltä, vaikka ei kyennyt itse puhumaan sitä. Romanikielen osaaminen ja käyttö näyttävät olevan olematonta niiden eksogaamisten perheiden aikuisilla lapsilla, jotka osallistuivat tähän kyselyyn. Romanikielen osaaminen ja käyttö olisi kuitenkin tärkeää romani-identiteetin vahvistajana.

Puolet aikuisista lapsista ei ollut saanut romanikielen opetusta lainkaan, ei koulussa eikä muillakaan romaneille järjestetyillä kielileireillä eikä kerhoissa. Osa oli saanut jonkin verran lyhytkestoista opetusta, jolla ei ollut saavutettu romanikielen osaamista. Vain muutama oli saanut systemaattista romaniopetusta pitemmän aikaa. Verratessa opetusta saaneiden ja kieltä osaavien tuloksia voidaan havaita, että opetus ei ole ollut riittävää, jotta lapset olisivat oppineet romania.

Aikuisista lapsista 40 prosenttia oli kuullut isovanhempiensa tai oman vanhempansa puhuvan romania eri tilanteissa. Todennäköisesti kielensyöttö on ollut niin vähäistä, että se ei ole kohentanut lasten romanikielen taitoa. Lapsista 60 prosentilla ei ollut tilaisuutta kuulla romanikieltä puhuttavan omaisten parissa (ks. liite 3, taulukko 34).

Lasten asenne romanikieltä kohtaan oli 15 prosentilla hyvin läheinen ja merkityksellinen, ja lisäksi yli puolet halusi oppia romanikieltä (taulukko 35). Tulosten mukaan siis yli kaksi kolmasosaa lapsista on motivoitunut oppimaan romanikieltä, mikä on positiivinen asia kielen kannalta. Aineiston perusteella kolmannes romanilapsista ei

kokenut romanikielen oppimista merkityksellisenä tai tarpeellisenä. Haasteena on kehittää innovatiivisia pelejä ja materiaalia kielen opiskelua varten sekä lisätä romanikielen etäopiskelumahdollisuuksia.

TAULUKKO 35. Miten suhtaudut romanikieleen? (L29)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en välitä koko romanikielestä tai en koe tarpeelliseksi	-1	2	10	10
kieli ei ole minulle merkityksellinen	0	4	20	30
haluaisin oppia sitä	1	11	55	85
se on minulle oma kieli, jota rakastan ja arvostan	2	3	15	100
Yhteensä		20	100	

Lasten romanikielen oppimishalu kuvaa heidän kielen arvostustaan. Kielen arvostus oli ilahduttavan korkea, vaikka lapset eivät ymmärtäneet romanikieltä ja lisäksi vain joka kymmenes ilmaisi, ettei kokenut tarvitsevansa romanikieltä. Vaikka romanikieltä pidetään uhanalaisena, niin näiden nuorten asenne antaa toivoa ja halua elvyttää kieltä.

Yhteenveto romanikielen käyttöintensiteetistä

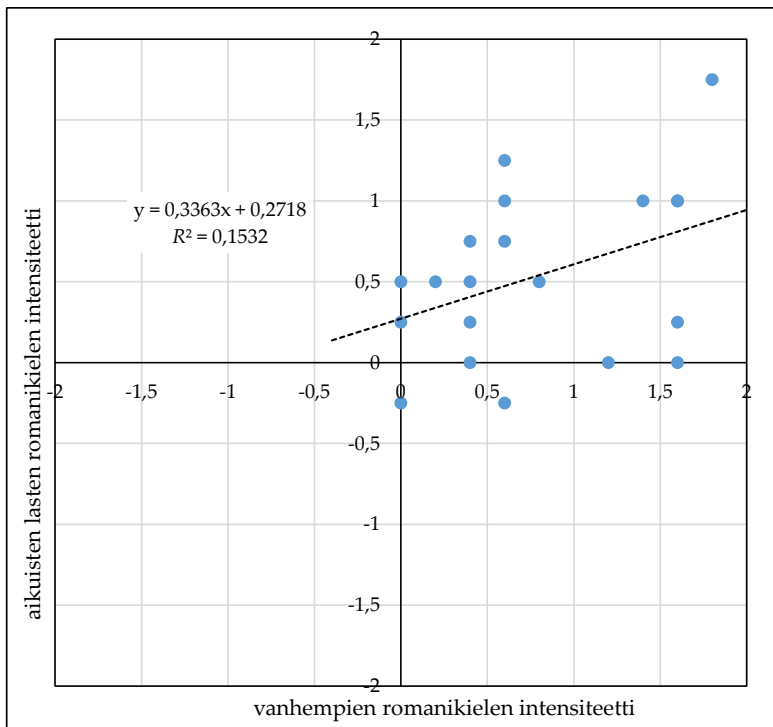
Romanikielen käyttöintensiteettiä arvioitiin viiden muuttujan keskiarvona -1:stä +2:een. Arvo 0 tarkoittaa, että vastaajan perheessä kieltä käytetään romaniuden näkökulmasta äärimmäisen passiivisesti tai ei lainkaan. Vanhempien aineistossa kolmessa perheessä (15 %) jäätin tälle tasolle. Vastaavasti arvo 2 tarkoittaa, että vastaajan perheessä romanikieltä käytetään äärimmäisen aktiivisesti ja usein – mutta yhdessäkään vanhempien perheessä ei saavutettu tätä korkeinta tasoa. Aineistossa vanhempien romanikielen puheintensiteetti on kuitenkin jakautunut melko tasaisesti niin, että suurin osa (65 %) saa intensiteetin arvokseen 1 tai tätä pienemmän arvon (ks. liite 5, taulukko 36).

Vanhempien romanikielen puhumisintensiteetin kokonaisjakautuma on välillä 0,00–1,80 ja vastaavasti lasten välillä 0,25–1,75 (ks. liite 5, taulukot 36 ja 37). Lasten aineistossa vaihteluväli romanikielen puhumisintensiteetin kokonaisjakautuman välillä on suurempi kuin vanhempien aineistossa.

Aikuisten lasten perheessä romanikieltä käytettiin mustalaisuuden näkökulmasta äärimmäisen vähän, jos lainkaan. Neljä lasten perhettä (20 %) jäi tälle tasolle. Vain

yhdessä lasten perheessä (5 %) romanikieltä käytettiin aktiivisesti ja usein (arvo 2). Romanikielen puhumisintensiteetti lasten aineistossa osoittaa, että hyvin harva puhuu ja osaa romania; puhumisintensiteetti on hyvin alhainen (ks. liite 5, taulukko 37).

Romanikielen käytön intensiteetin keskiarvo oli lasten aineistossa selvästi matalampi (0,54) kuin vanhempien aineistossa (0,79; Wilcoxonin testi, $p = 0,161$). Vaikka ero ei olekaan merkitsevä, sitä voidaan kuitenkin pitää merkittävänä (Cohenin $d = 0,40$). Toisin sanoen lasten romanikielen intensiteetti on merkittävästi matalampi kuin heidän vanhemmillaan.

KUVIO 8. Vanhempien ja aikuisten lasten romanikielen käytön intensiteettien yhteys.

Vanhempien ja lasten romanikielen käytön intensiteettien välillä on positiivinen ja merkittävä korrelaatio ($r_s = 0,39$; $p = 0,088$; Cohenin $d > 0,80$; Somersin delta = $0,31$; $p = 0,067$). Vanhempien romanikielen käytön intensiteetti selittää 15 prosenttia lasten intensiteetistä ($R^2 = 0,153$). Käytännössä niissä perheissä, missä vanhemmat käyttivät romania aktiivisemmin, myös lapsilla oli tendenssi käyttää kieltä hieman aktiivisemmin (ks. kuvio 8).

Romanikieli korreloi selkeimmin kolmesta sosiaalisesta kontekstista perheeseen ja kasvatukseen. Kasvatus tuki romani-identiteettiä sisäisen romaniuden tuntemuksen kautta, ja niissä perheissä kieli oli keskeinen elementti. Kieli-intensiteetti ei korreloi juuri lainkaan sosiaalisen ympäristön kanssa. Vaikka romanikieltä käytettäisiin paljon, niin se ei kuitenkaan näy sosiaalisessa ympäristössä. Sisäinen romanius voi olla yhteydessä ulkoiseen romaniuteen, joka on lähes yksi yhteen. Kieli ei siirry vanhemmilta helposti lapsille, mikä voi vaikuttaa negatiivisesti romani-identiteetin vahvistumiseen ja heikentää *romaniuden tunnetta*.

8.1.2.2 Tapakulttuurin intensiteetti kotona

Seuraavassa tarkastellaan aluksi tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiä kotona vanhempien (ks. liite 1) ja aikuisten lasten (ks. liite 2) kyselylomakkeilla ja lopuksi näiden välistä korrelaatiota. Lasten tapakulttuurin noudattamiseen sitoutumista kysyttiin sekä vanhempien arvioimana että lasten omaa näkemystä.

Vanhempien tapakulttuurin intensiteetti kotona

Vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti kotona mitattiin vanhempien kyselylomakkeella (ks. liite 1) kysymyksillä 13, 27, 31, 32, 34, 36 ja 38. Vastaus-
taulukot 44, 45, 49, 50 ja 53–57 ovat liitteessä 3 ja taulukko 38 on tekstissä.

Tapakulttuurin noudattaminen läheisten parissa ilmentää aidosti romaniuden intensiteettiä kyseisessä perheessä. Romaniuden kysyminen vanhemmalta romanilta itseltään on erittäin sensitiivistä. Tämän takia perheen romaniuden määrittelyä oli välttämätöntä tehdä havaintojen perusteella.

Vanhempien kasvatuksellista asennetta kuvasi, että 75 prosenttia vanhemmista ei odottanut aikuisilta lapsiltaan romanikäyttäytymistä kaikkine sääntöineen. Pääosa vanhemmista ei halunnut ohjata lapsiaan romanielämään, vaan he pikemminkin tukevat lastensa kaksoisidentiteettiä kuin vahvaa romaniutta (taulukko 38).

TAULUKKO 38. Odotatko aikuisilta lapsiltasi romanikäyttäytymistä? (V13)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en odota	-1	3	15	15
saavat itse päättää	0	12	60	75
odotan jossain määrin	1	0	0	75
odotan täysin	2	5	25	100
Yhteensä		20	100	

Vanhempien romanikasvatuksen vaikutus näkyy monissa kohdin. Valtaosa (85 %) lapsista kutsuu vanhempiaan etunimellä romanitapojen mukaisesti. Etunimien hyväksyttävän käytön ohella lapsista kaksi kolmasosaa käyttää tapojen vastaisesti toisinaan nimityksiä isä ja äiti. Sanojen isä ja äiti käyttö perheessä on hyväksyttävämpää silloin, kun paikalla ei ole perheen ulkopuolisia tai vanhempia ihmisiä. Aikuisista lapsista puolet noudattaa romanipuhtautta täysin ja toinen puoli osittain. Vanhemmat arvioivat lähes kaikkien (85 %) lasten osaavan hävetä romaniuden kannalta relevantteja asioita (ks. liite 3, taulukot 44, 45, 49 ja 50).

Havaintojeni mukaan neljä romaninaista kymmenestä pukeutui perinteiseen samettihameeseen sekä 'röijyyn' ja puseroon, ja loput yleensä tummaan hameeseen. Haastatelluista romanimiehistä kaikki pukeutuivat romanitapojen mukaisesti. Vanhempien perheissä noudatettiin romanitapojen mukaisia puhtaussääntöjä astioiden ja ruokailun osalta. Muista puhtaustavoista en päässyt tekemään havaintoja haastattelujen yhteydessä. Lähes kaikissa eksogaamisissa perheissä elettiin kahden kulttuurin rinnakkaiseloa. Kyläilyjen yhteydessä noudatettiin ehkä tarkemmin tapakulttuuria kuin muutoin.

Ei-romanipuolisoista valtaosa (65 %) noudatti eksogaamisissa perheissä romanitapoja kunnioittavaa pukeutumista täysin ja kolmannes noudatti jonkin verran (ks. liite 3, taulukko 54). Perintökorujen osalta vanhemmat yleensä teettävät lapsilleen kultakoruja kuten hevosenkenkäsmuksia, isoja korvarenkaita, kaula- ja rannekoruja, camee-rintaneuloja sekä kultakelloja. Havaintojeni mukaan eksogaamisissa perheissä romaninaiset ja pääväestön naiset käyttivät kultakoruja vanhemman vierailijan läsnä ollessa. Miehillä oli haastattelutilanteissa vähän koruja.

Vanhemmista vain yksi oli teettänyt lapsille perintökoruja. Lasten perintökoruista suurin osa (65 %) oli tullut isovanhemmilta (ks. liite 3, taulukko 53). Eksogaamisten perheiden kohdalla isovanhemmat olivat pitäneet poikkeuksellisen vahvasti yllä romanikoruperinnettä teettämällä ja lahjoittamalla koruja lastenlapsille.

Pääväestöön kuuluvan puolison romanitapojen noudattaminen

Romanitapoja kunnioittavaa pukeutumistyyliä on tärkeä noudattaa myös eksogaamisissa perheissä. Pääväestöön kuulualta puolisolta odotetaan, että hänen pukeutumisensa ei nolaa romanipuolisoa. Haastateltavien perheiden pääväestöön kuuluvista puolisoista 65 prosenttia noudattaa täysin romanitapoja kunnioittavaa pukeutumista ja kolmannes jossain määrin (ks. liite 3, taulukko 54).

Ei-romanipuolisoista 55 prosenttia noudattaa täysin romanitapojen mukaista romanipuhtautta ja kolmannes jonkin verran, vain 15 prosenttia ei lainkaan (ks. liite 3, tau-

lukko 55). Pyykinpesussa näistä puolisoista noudattaa romanipuhtautta 40 prosenttia täysin, jonkin verran kolmannes, mutta kolmasosa ei noudata lainkaan (ks. liite 3, taulukko 56). Romanittain pyykinpesu käsittää useita eri vaiheita, missä vanhempien ihmisten, lasten sekä aikuisten vaatteet pestään ja kuivatetaan kukin aina erikseen. Etenkin alusvaatteet peitetään kuivatettaessa lakanalla tai liinalla.

Romanipuhtautta keittiössä noudattaa kaksi kolmasosaa pääväestöön kuuluvista puolisoista ja jossain määrin 15 prosenttia. Viidennes pääväestöön kuuluvista puolisoista ei huomioi lainkaan romanipuhtautta keittiössään (ks. liite 3, taulukko 57).

Romanipukeutumisessa samoin kuin puhtausasioissa oli yllättävää, kuinka suuri osa eksogaamisten perheiden pääväestöön kuuluvista puolisoista niitä noudatti. Tämä näyttäisi ylläpitävän romaniutta kyseisissä perheissä. Mikäli perheissä ei pidettäisi yllä romanipuhtautta, olisi uhkana, että vanhemmille romaneille ei voi tarjota juomia eikä mitään ravintoa, koska asuntoa pidetään silloin romanitapojen mukaan epäpuhtaana.

Vanhempien arvio lasten tapakulttuurin intensiteetistä kotikontekstissa

Vanhemmat arvioivat aikuisten lastensa tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiä kotona kyselylomakkeen kysymyksillä 28–31, 55 ja 56 (ks. liite 1). Vastaustaulukot 13, 41–43, 46–48 ja 50–51 ovat liitteestä 3 ja taulukko 40 on tekstissä.

Vanhemmat arvioivat, että aikuisista lapsista 45 prosenttia noudattaa romanikulttuurin mukaisia tapoja kodissa ja lisäksi kolmannes jonkin verran (taulukko 40). Tulosten perusteella näyttää siltä, että romanitapojen noudattaminen on vahvaa lähes puolella aikuisista romanilapsista. Tapojen noudattaminen 'jonkin verran' (30 %) ei anna tarkempaa tietoa siitä, voisiko se kertoa ohuesta romaniudesta.

TAULUKKO 40. Millä tavalla romanikulttuurin noudattaminen ilmenee kodissanne? (V56)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
aikuiset lapsemme eivät häpeä romanitapojen mukaisesti noudattaminen ei ilmene kodissamme lainkaan	-2	0	0	0
lapset ovat vielä alaikäisiä eikä heidän tarvitse noudattaa	-1	4	20	20
aikuiset lapsemme noudattavat jonkin verran	0	1	5	25
aikuiset lapset noudattavat romanikulttuuritapoja	1	6	30	55
	2	9	45	100
Yhteensä		20	100	

Teitittely merkitsee romaneille vanhempien *ihmisten kunnioitusta ja kohteliaisuutta heitä kohtaan*. Omien vanhempiensa teitittely osoittaa horttoromaniutta enemmän kuin isovanhempien teitittely. Romanikulttuurissa on lähes itsestään selvää, että isovanhempia teititellään samoin kuin pääväestön vanhimpia.

Vanhemmilta kysyttiin, teitittelevätkö aikuiset lapset omia vanhempia, isovanhempia ja muita romanivanhempia. Vanhemmat arvioivat, että vain 15 prosenttia lapsista teitittelee heitä useimmiten, vaikka se olisi romaniuden kannalta suositeltavaa. Vanhemmat arvioivat joka kymmenennen lapsen teitittelevän isovanhempiaan aina ja muutkin useimmiten. Lapsista 95 prosentin arvioitiin teitittelevän muita romanivanhempia useimmiten (ks. liite 3, taulukot 41–43).

Eksogaamisissa perheissä saattaa olla omien vanhempien teitittelyn osalta varovaisuutta, koska teitittely voi vaikuttaa etäännyttävältä. Lasten avioituessa ja vanhempien ikääntyessä lapset saattavat alkaa teititellä omia vanhempiaan. Isovanhempien ja muiden vanhempien kohdalla lapset olivat sisäistäneet teitittelyn merkityksen kunnioituksen osoituksena.

Havaintojeni mukaan lapset kiersivät teitittelyn kutsumalla omia vanhempiaan etunimellä kulttuurin mukaisesti. Romaniperheissä vanhempien kunnioittamista on osoittanut myös se, etteivät lapset kutsu perheen ulkopuolella vanhempiaan etenkin muiden romanien läsnä ollessa isäksi ja äidiksi, vaan pelkästään etunimellä. Suurin osa (85 %) haastatelluista lapsista käytti etunimeä joko aina tai toisinaan (ks. liite 3, taulukko 44).

Nimitysten isä ja äiti käyttämistä pidetään romanikulttuurissa sopimattomana etenkin iältään nuorempien vanhempien kohdalla. Näiden nimitysten käyttäminen viittaa vanhempien seksuaalisuuteen, jota romanikulttuurissa pyritään peittämään (ks. liite 3, taulukko 45). Peittämistä tapahtuu esimerkiksi nuoren parin mennessä saunaan eri aikaan tai että nuoret parit eivät istu vierekkäin vanhempien edessä.

Havaintojeni mukaan useimmat romaninuoret käyttivät vanhemmista puhuttaessa nimitystä ”toiset”. Tätä monikkomuotoa käytetään myös silloin, kun viitataan vain yhteen vanhempaan. Vasta iäkkäämpiä vanhempiaan on sopivaa kutsua nimityksillä isä ja äiti, koska omia iäkkäitä vanhempia pidetään rituaalisesti puhtaina.

Vanhemmat arvioivat kahden kolmasosan aikuisista lapsista pukeutuvan romanitain sukulaisten parissa, mutta viidennes ei muuta pukeutumistaan. Joka kymmenes pukeutuu jossain määrin romanitapojen mukaan (ks. liite 3, taulukko 46). Sosiaalinen yhteisö näyttää vaikuttavan nuoren polven pukeutumiseen, jonka kautta välittyy kunnioitusta tai häpeää itselle tai omille vanhemmille. Oli yllättävää todeta, että eksogaamisten perheiden lapsista 65 prosenttia pukeutui romanitapoja kunnioittaen, vaikka vain puolet ilmoitti identifioituvansa romaniheimoon (ks. liite 3, taulukko 16).

Tähän saattaa vaikuttaa sosiaalinen paine, mitä lapset kokevat esimerkiksi yhteisissä romanitapahtumissa, syntymäpäivillä ja hautajaisissa.

Lähes kaikki eksogaamisten perheiden aikuiset lapset noudattavat lähes täysin tai ainakin jossain määrin romanitapojen mukaista pukeutumista tavatessaan isovanhempiaan. Vanhempien arvion mukaan heidän lapsistaan puolet pukeutuu täysin romanitapojen mukaisesti ja 40 prosenttia ottaa jonkin verran huomioon romanitapojen mukaisen pukeutumisen etenkin isovanhempien edessä (ks. liite 3, taulukko 47). Vanhemmat arvioivat aikuisten lasten osaavan pukeutua romanitapojen mukaisesti (ks. liite 3, taulukko 48). Näyttää siltä, että isovanhempien asema romanikulttuurin ja -kielen välittäjinä on merkittävä. Isovanhemmat ylläpitävät jatkuvuutta romanitapojen noudattamisen suhteen.

Romanipuhtautta arvostetaan ja sitä edellytetään aidossa mustalaisuudessa. Romanipuhtaus sisältää useita eri tapakoodeja kuten esineet, jotka ovat kosketuksessa ruumiin yläosan kanssa, ja joita näin voidaan pitää romanipuhtaana. Romanipuhtaita ovat myös kaikki ruoka-astiat, ruoka, ruokapöytä ja yleensä kaikki, mitä käytetään ruuan valmistukseen. Mikäli astia tai ruokailuväline putoaa maahan, se tulisi romanitapojen mukaisesti heittää pois tai käyttää johonkin muuhun tarkoitukseen. Samoin lattialle pudonnutta ruokaa ei saa romanipuhtaussääntöjen mukaan syödä, koska se on rituaalisesti epäpuhdasta. Viljasen (1979) tutkimuksesta kävi ilmi, etteivät eksogaamisissa perheissä kaikki noudattaneet perinteistä puhtaustapaa, vaan lattialle pudonnut esine pestiin ja otettiin uudelleen käyttöön.

Vanhemmat arvioivat aikuisten lastensa romanipuhtauden noudattamista (ks. liite 3, taulukko 49). Lapsista lähes puolet (45 %) noudatti arvion mukaan täysin romanipuhtaustapoja ja saman verran osittain. Ne aikuiset lapset, jotka tässä tutkimuksessa olivat identifioituneet romaneiksi, noudattivat myös puhtaustapoja täysin. Tämä osoittaa, että eksogamia ei ollut heikentänyt tältä osin romanipuhtaustapojen noudattamista, mikä on yksi oleellisin romaniuden mittari. Vastaukset eivät ilmennä, missä määrin ja miten romanipuhtautta ylläpidetään. Keskusteluista kävi ilmi, että suurin osa yhdisti romanipuhtauden keittiöön ja ruokailuun.

Vanhemmat arvioivat lastensa kykyä osoittaa kunnioitusta vanhemmille ihmisille häpeämällä (ks. liite 3, taulukko 50). Lapsista 85 prosenttia osaa hävetä täysin romanitapojen mukaisesti, ja vain 15 prosenttia ei osaa hävetä. Vanhemmilta kysyttiin, osaavatko lapset välttää puhumista seksuaalisista asioista vanhempien läsnä ollessa (ks. liite 3, taulukko 51). Lapsista suurin osa (80 %) välttää keskustelua seksuaalisista asioista vanhempien kanssa, ja loputkin välttävät sitä jossain määrin.

Romanien häpeämiskulttuuri sisältää useita maneereja hävetä, kuten pään peittäminen, katsominen alas tai poistuminen paikalta nolon tilanteen takia. Häpeäminen

ei ole varsinaista häpeämistä, vaan kunnioituksen osoittamista. Ilman häpeän osoittamista romania pidetään moukkana, joka ei kunnioita vanhempia ihmisiä. Häpeämisen kulttuuri liittyy kiinteästi ulkoiseen näkyvään romaniuteen.

Tässä tutkimuksessa on käynyt ilmi, että läheskään kaikki lapset eivät olleet saaneet vahvaa romaniutta vanhemmiltaan. Vanhemmat eivät odottaneet lastensa noudattavan vahvasti romanitapoja ja lasten romani-identiteetti jäi heikommaksi kuin vanhempiensa. Osa lapsista oli saanut informaalisen kasvatuksen kautta perinnöksi kaksikulttuurisen elämänmallin vanhemmiltaan, mikä tuki enemmän kaksoiskulttuuri-identiteettiä kuin vahvaa romanikulttuuri-identiteettiä. Haastateltu 56-vuotias romanimies ilmaisi asian seuraavalla tavalla:

Pukeudun perinteisesti romanitapojen mukaan. En vaadi lapsilta, että heidän on pakko elää romanitapojen mukaan, mutta toivon, että omaksuisivat ne. Itse sitten päättävät, mitä haluavat olla ja miten elää. Romanitaustani on tuonut minulle ongelmia lähes aina. (Mies, 56 v.)

Lasten oma arvio tapakulttuurin intensiteetistä kotikontekstissa

Aikuiset lapset arvioivat tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiä kotona kyselylomakkeen kysymyksillä 31–36, 41, 43, 63 ja 64 (ks. liite 2). Vastaustaulukot 58, 60, 62, 65, 66 ja 68 löytyvät liitteestä 3 ja lisäksi taulukko 59 on tekstissä.

Aikuisten lasten oman arvion mukaan omia vanhempiaan ei teittele 75 prosenttia ja vain joka neljäs teitittelee (ks. liite 3, taulukko 62). Vanhempien arvion mukaan vielä hieman suurempi osa (85 %) lapsista ei teittele vanhempiaan ja vain 15 prosenttia teitittelee heitä (ks. liite 3, taulukko 41). Arvion lasten halunneen antaa hieman paremman kuvan itsestään vanhemmalle romanitaustaiselle tutkijalle haastattelutilanteessa kulttuurin mukaisesti. Eksogaamisten perheiden romanipuolisot näyttävät osoittavan joustavuutta lapsilleen siten, ettei lapsilta vaadita omien vanhempien teitittelyä. Isovanhempien ja yleensä vanhempien ihmisten kohdalla teitittely on kuitenkin lähes välttämätöntä, mikä toteutuikin aineistossa.

Pukeutumista pidetään yhtenä tärkeimmistä romanikulttuurin näkyvistä symboleista. Viidennes aikuisista lapsista kertoi noudattavansa romanitapojen mukaista pukeutumista (ks. liite 3, taulukko 58). Kaksi kolmasosaa lapsista kertoi pukeutuvansa osittain tilanteen mukaan; tällaisia tilanteita olivat romanitapahtumat, kuten suvun syntymäpäivät, hautajaiset ja musiikkijuhlat. Kolme aikuisista lapsista ei pukeutunut romanitapojen mukaisesti. Havaintojeni mukaan useiden vuosien ajalta olen huomannut, että osa näistä eksogaamisten perheiden lapsista pukeutuu vanhempiensa edessä kotona vapaammin kuin muualla.

Pukeutuminen liittyy läheisesti aikuistumiseen. Koulua käyville lapsilta ei vaadita täysin romanitapojen mukaista vaatetusta, jottei koulussa joudu kiusatuksi. Tilanne-
sidonnaista romanipukeutumista edellytetään pääasiassa aikuistuvilta ja aikuisilta
lapsilta. Pojille se merkitsee romanitapojen mukaista tummien suorien housujen
käyttöä ja pitkähihaista puseroa. Tytöille se merkitsee pitkää tai pitkähköä tummaa
hametta ja myöhemmin perinteistä mustaa samettihametta ja siihen kuuluvia muita
vaatekappaleita kuten röijyä ja puseroa. Haastattelutilanteessa 11 tyttärestä neljä oli
pukeutunut perinteiseen samettihameeseen. Vaatetus on romaniuden ulkoinen ja
näkyvä tunnusmerkki ja se näkyy edelleen myös nuorilla.

Haastatelluista aikuisista lapsista viidennes noudatti suuressa määrin romanitapoja.
Lapsista 70 prosenttia noudatti 'jonkin verran romanitapoja, etenkin isovanhempien
edessä'. Vain 10 prosenttia ei välittänyt noudattaa lainkaan romanitapoja (taulukko
59). Lasten arvio romanitapojen noudattamisesta ei poikkea vanhempien arviosta (ks.
taulukko 40 edellä).

TAULUKKO 59. Noudatko elämässäsi romanitapoja? (L32)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en noudata lainkaan	-2	2	10	10
noudatan jonkin verran, etenkin isovanhempien edessä	1	14	70	80
noudatan suuressa määrin	2	4	20	100
Yhteensä		20	100	

Teitittelystä tehtiin kysymyksiä myös aikuisille lapsille (ks. liite 3, taulukot 60 ja 62).
Omia vanhempiaan lapset harvemmin teitittelivät. Lasten vastaukset poikkesivat jos-
sain määrin vanhempien arvioinneista. Vanhempien arvio oli, että 15 prosenttia lap-
sista teitittelee heitä. Lasten arvio oli korkeampi siten, että neljännes heistä ilmoitti
teitittelevänsä vanhempiaan. Näitä olivat aikuiset lapset, joilla oli jo omia lapsia ja
jotka pitivät tiukasti kiinni romanitavoista.

Kaksi kolmasosaa lapsista ilmoitti aina käyttävänsä nimityksiä isä ja äiti, ja
kolmannes 'joskus'. Enemmistö (55 %) lapsista ilmoitti, että ei kutsu vanhempiaan
etunimellä ja 45 prosenttia ilmoitti kutsuvansa toisinaan (ks. liite 3, taulukot 65 ja 66).
Vanhemmat arvioivat aikuisia lapsia huomattavasti useammin (ks. liite 3, taulukko
44), että lapset käyttävät heistä etunimeä. Vanhempien arvio nimitysten isä ja äiti
käyttämistä (ks. liite 3, taulukko 45) on sama kuin lapsilla. Vaikuttaa siltä, että
eksogaamisissa perheissä nimitykset isä ja äiti ovat vakiintuneet etunimen käytön
sijaan. Molempia kyllä käytetään, mutta enemmän nimityksiä isä ja äiti. Varsin usein
käytetään vanhemmista ja jo yhdestäkin vanhemmasta myös nimitystä 'toiset'.

Vaatetuksessa eksogaamisten romaniperheiden aikuisista lapsista vain viidennes ilmoitti ottavansa täysin huomioon romanitapojen mukaisen pukeutumisen. Tilanteen mukaan romanipukeutumisen jossain määrin ottaa huomioon kaksi kolmasosaa. Vain 15 prosenttia ei ilmoittanut pukeutuvansa lainkaan romanitapojen mukaisesti (ks. liite 3, taulukko 68). Vanhempien arvio on huomattavasti suurempi lasten romanivaatetuksen osalta. Vanhemmat arvioivat lasten noudattavan tarkemmin romanitapojen mukaista pukeutumista kuin lapset itse. Vanhemmat arvostavat erityisesti sitä, että lapset osaavat käyttäytyä ja pukeutua romanitapojen mukaisesti kodin ulkopuolella, ja arvioivat sen vuoksi lasten noudattavan erittäin hyvin pukeutumissääntöjä (ks. liite 3, taulukko 48).

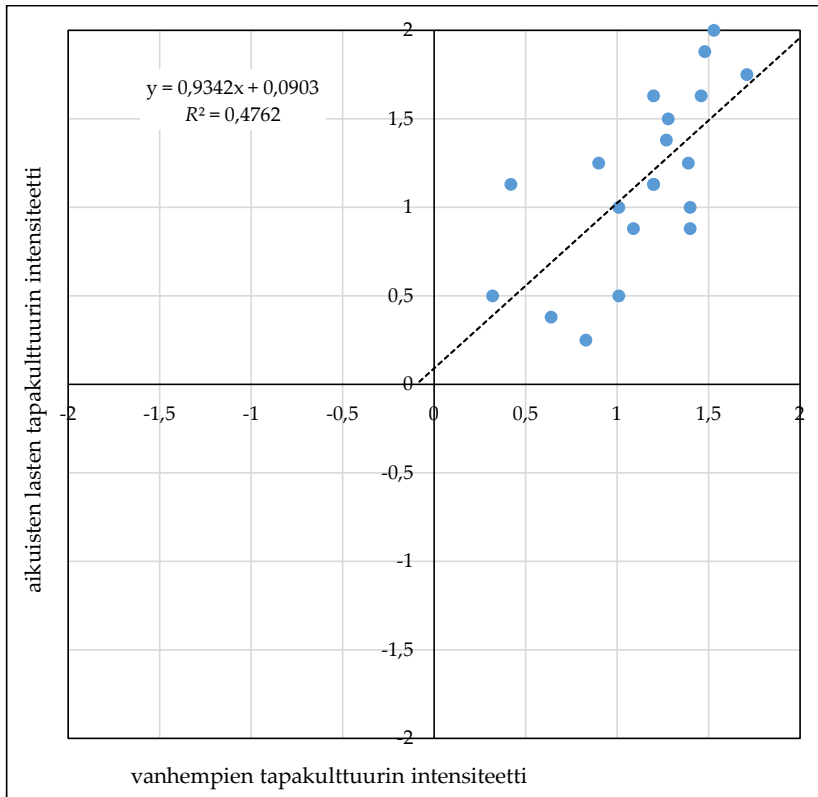
Kunnioitusta mitattiin useilla eri kysymyksillä, jotka ilmaisivat ulkoisten tapojen noudattamisen kautta, miten aikuiset lapset ilmoittivat kunnioittavansa vanhempia ihmisiä. Taulukon 69 mukaan (ks. liite 3) täysin romanitapojen mukaista kunnioitusta kaikkia vanhempia ihmisiä kohtaan ilmaisi lapsista 55 prosenttia ja lisäksi omia vanhempia ja isovanhempia kohtaan kolmannes. Tätä yleiskysymystä 13 (ks. liite 2) tarkennettiin lisäkysymyksillä, koska vastausvaihtoehtoja sallittiin tähän kysymykseen vain yksi.

Aikuisista lapsista puolet ilmoitti noudattavansa täysin romanipuhtautta, kolmannes jossain määrin ja viidennes ei lainkaan. (ks. liite 3, taulukko 70). Vanhempien arvio lasten romanipuhtauden noudattamisesta on samansuuntainen lasten arvion kanssa (ks. liite 3, taulukko 49).

Yhteenveto tapakulttuurin intensiteetistä kotikontekstissa

Kotona noudatetun tapakulttuurin intensiteetti vaihtelee romanivanhempien välillä 0,32–1,71 ja vastaavasti lapsilla 0,25–2,00 (ks. liite 5, taulukot 71 ja 72). Lasten aineistossa vaihteluväli on suurempi kuin vanhempien aineistossa.

Vaikka lapsista kolmella tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti on jopa korkeampi kuin yhdelläkään aineiston vanhemmista (>1,71), lasten aineistossa keskiarvo (1,2) ei poikkea merkitsevästi vanhempien aineiston keskiarvosta (1,10 Wilcoxonin testi, $p = 0,911$). Ero ei myöskään ole merkittävä. Toisin sanoen tapakulttuurin noudattamisen osalta vanhempien ja lasten intensiteetit ovat tilastollisessa mielessä yhtä suuria.

KUVIO 9. Vanhempien ja aikuisten lasten kotona noudatetun tapakulttuurin intensiteettien yhteys.

Vanhempien ja lasten kotona noudatetun tapakulttuurin intensiteettien välillä on voimakas positiivinen korrelaatio ($r_s = 0,69$), joten vanhempien tapakulttuurin intensiteetti selittää 48 prosenttia lasten tapakulttuurin intensiteetistä ($R^2 = 0,476$). Niissä perheissä, joissa vanhemmat ovat tapakulttuurin osalta voimakkaasti romaneja, myös lapset toteuttavat voimakkaasti romaniyhteisöllisiä tapoja (ks. kuvio 9). Ero on merkitsevä ($p < 0,001$; Somersin delta = $0,560$, $p < 0,001$) ja merkittävä (Cohenin $d > 0,80$).

8.1.2.3 Tapakulttuurin intensiteetti lähisuvun piirissä

Tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiä lähisuvun piirissä selvitettiin sekä vanhempien (ks. liite 1) että aikuisten lasten (ks. liite 2) kyselylomakkeella. Lasten tapakulttuurin noudattamiseen sitoutumista kysyttiin sekä vanhempien arvioimana että lasten itsearviona. Luvun lopussa on yhteenveto vanhempien ja lasten tapakulttuurin noudattamisen intensiteettien yhteydestä lähisuvun piirissä.

Eksogaamisissa perheissä aikuisten lasten tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiä voidaan tarkastella perheen lisäksi myös lähisuvun ja etenkin isovanhempien vaikutuksen kautta. Kysymysten kautta pyrittiin selvittämään, miten usein vanhemmat ja aikuiset lapset vierailevat lähisuvun parissa eri tapahtumissa ja millainen vaikutus suvulla on lasten identiteettikehitykseen.

Lähisuvun ja etenkin isovanhempien osuutta korostivat haastattelutilanteessa kolme aikuista sisarta, joista tein havaintoja.¹⁰⁷ Sisaret olivat valinneet täysin romanitapojen mukaisen elämäntavan, vaikka äiti oli pääväestöön kuuluva eikä edesmennyt isä ollut vaatinut romanitapojen noudattamista eikä perinteisen romanivaatetuksen käyttöä. Isä oli halunnut helpottaa työssä käyvien tyttäriensä elämää. Tytöt olivat kuitenkin valinneet puolisoikseen romanimiehet ja käyttivät perinteisiä romaninaisten vaatteita. Kysyessäni heiltä syytä romanivaatetuksen valintaan he ilmoittivat lähisuvun ja etenkin patriarkaalisen isoisän vahvan vaikutuksen, joiden kanssa he olivat kiinteästi tekemisissä. He tekivät tietoisin valinnan elää romanien tavalla. Valintaan vaikutti osaltaan myös romanin valinta puolisoiksi.

Vanhempien tapakulttuurin intensiteetti lähisuvun piirissä

Vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiä lähisuvun piirissä mitattiin vanhempien kyselylomakkeen kysymyksillä 39–44 ja 47 (ks. liite 1). Vastaustaulukot 103 ja 104 löytyvät liitteestä 3 ja taulukot 89 ja 108 tekstistä.

Eksogaamisten perheiden vanhempien romaniuteen vaikuttaa se, miten paljon he ovat tekemisissä romaniyhteisön kanssa. Vuorovaikutuksen intensiteetti suvun ja muiden romanien kanssa vaikuttaa osaltaan romaniuden intensiteettiin. Kontaktit ja romanien väliset tapaamiset pitävät yllä romaniutta, jota vahvistaa etenkin yhteydenpito isovanhempiin. Lähes puolella vanhemmista oli romanisukulaisiin hyvin läheinen suhde ja joka neljännellä läheinen, mutta kolmanneksella kontaktit romani-sukulaisiin olivat jääneet etäiseksi (taulukko 89).

TAULUKKO 89. Kuinka luonnehtisitte kontaktianne romanisukulaisiin? (V39)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
etäinen	0	6	30	30
läheinen	1	5	25	55
hyvin läheinen	2	9	45	100
Yhteensä		20	100	

¹⁰⁷ Haastattelin eksogaamisen romaniperheen kolmea tytärtä, jotka olivat iältään vähän yli 40-vuotiaita. En voinut haastatella heidän isänsä, koska hän oli menehtynyt ja pääväestöön kuuluva äiti ei halunnut osallistua haastatteluun. Näin ollen nämä kolme sisarta jäivät sekundaariaineistoon.

Romanit ovat hyvin sukurakkaita. Perheistä 60 prosenttia kävi kylässä romani-sukulaisten luona lähes päivittäin, kerran viikossa 15 prosenttia ja kerran kuukau-dessa 20 prosenttia (ks. liite 3, taulukko 103). Romanisukulaisista 40 prosenttia vierai-li eksogaamisissa perheissä päivittäin, viikoittain neljäsosa ja kerran kuussa viiden-nes (ks. liite 3, taulukko 104).

Vanhemmilta kysyttiin, kummat sukulaiset ovat läheisimpiä (taulukko 108). Puolet vanhemmista koki molemmat sukulaiset yhtä läheiseksi, mutta 40 prosenttia koki romanit läheisimmiksi.

TAULUKKO 108. Kummat sukulaiset ovat läheisimpiä sinulle? (V47)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
gaaje-sukulaiset	0	2	10	10
molemmat	1	10	50	60
romanisukulaiset	2	8	40	100
Yhteensä		20	100	

Vaikka molemmat suvut koetaan läheisiksi, niin kuitenkin romanisuku on läheisem-pi. Tästä on osoituksena erittäin tiivis yhteydenpito romanisukuun jopa päivittäin.

Vanhempien arvio lasten tapakulttuurin intensiteetistä lähisuvun kontekstissa

Vanhemmat arvioivat lasten tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiä lähisuvussa kyselylomakkeen kysymyksillä 33, 39–44, 47, 48 ja 54 (ks. liite 1). Tässä luvussa analysoidaan taulukoita 46, 47, 74 ja 77, jotka ovat liitteessä 3.

Vanhemmat arvioivat lapsista joka toisen pukeutuvan isovanhempia tavatessaan täysin romanikulttuuria huomioivalla tavalla ja 40 prosentin jonkin verran (ks. liite 3, taulukko 47). Vanhemmat arvioivat myös lasten pukeutumista muita romani-sukulaisia tavattaessa: kaksi kolmasosaa pukeutuu täysin romanitavoin ja joka kym-menes jossain määrin (ks. liite 3, taulukko 46).

Taulukon 15 mukaan (ks. liite 3) eksogaamisten perheiden romanivanhemmista 60 prosentilla kasvatustavoitteena oli, että lapsilla olisi vahva kaksoiskulttuuri-identi-teetti. Vanhemmista 40 prosenttia antoi lasten vapaasti valita kulttuuri-identiteet-tinsä. Vanhempien kasvatustavoitteena ei ollut sen enempää vahva romani-identi-teetti kuin pääväestönkään identiteetti. Aikuisilta lapsilta kysyttiin, ovatko he pu-olestaan opettaneet lapsilleen romanitapoja. Suurin osa (60 %) vanhemmista oli opet-tanut vain jonkin verran romanitapoja ja kolmannes ei lainkaan (ks. liite 3, taulukko 77).

Isovanhempia ja lähisuvun vanhimpia kunnioitettiin havaintojeni mukaan usein romanitapojen mukaisesti pukeutumalla, teitittelemällä sekä romanipuhuttamista noudattaen. Havaintojeni mukaan vanhemmille romaneille ei tarjottu ruokaa ja juomaa silloin, jos keittiössä oli käyty vajaan puoleksi pukeutuneena ja ruokatarvikkeita tai astioita oli pidetty epäpuhtailla tasoilla kuten lattialla tai tuolilla. Vanhemmilla on suuri vastuu ohjata ja opettaa lapsiaan sopeutumaan lähisukuun. Erityisesti isovanhempien kunnioittaminen, heidän kunnioittava puhuttelunsa ja kaunis käytös ovat edellytys nuoren arvostukselle romaniyhteisössä sekä onnistuneille vierailuille isovanhempien ja lähisuvun luona.

Lasten itsearvio tapakulttuurin intensiteetistä lähisuvun kontekstissa

Aikuiset lapset arvioivat tapakulttuurin noudattamisensa intensiteettiä lähisuvussa kyselylomakkeen kysymyksillä 34, 42, 45, 53, 55 ja 57–60 (ks. liite 2). Tässä luvussa analysoidaan taulukot 63, 64, 68, 107 ja 109, jotka ovat liitteessä 3.

Aikuisista lapsista 75 prosenttia kertoi ottavansa jossain määrin huomioon pukeutumisen tilanteen mukaan, ja 25 prosenttia otti täysin huomioon romanipukeutumisen vaatimukset (ks. liite 3, taulukko 68). Haastatteluissa ilmoitti suurin osa aikuisista lapsista noudattavansa pukeutumisen osalta isovanhempien edessä heitä kunnioitettavaa pukeutumista, vaikka pukeutuminen ei ollut kaikkien kohdalla perinteistä. Isovanhemmat näyttivät vaikuttavan monilta osin lasten romanikäyttäytymiseen vahvemmin kuin omat vanhemmat. Haastateltu 40-vuotias romanimies totesi:

Kunnioitan kyllä romanitapoja jonkin verran, mutta jotkut tavot on mielestäni hulluja. Romanitapoja pukeutumisen osalta noudatan jonkin verran etenkin ukin ja mummon edessä. Muutoin elän täysin pääväestön tavoin. En mene äidin edessä uimaan enkä myöskään esiinny puolipukeissa äidin edessä. Teitittelen isovanhempia ja jonkin verran äitiä. Mun mielestä naisten romanivaatetus ei ole järkevää, se pitäisi poistaa, koska se synnyttää paljon epäluuloa ja jopa syrjintää. (Mies, 40 v.)

Teitittelyllä on merkittävä asema kunnioituksen osoittamisena isovanhempia ja muitakin suvun vanhimpia kohtaan. Vanhemman ihmisen sinuttelu on epäkohteliasta. Vanhemmat arvioivat lasten teitittelevän isovanhempia useimmiten. Isovanhempien teitittely oli toisen sukupolven kohdalla yleistä, sillä 70 prosenttia teitittelee isovanhempiaan aina, joskin kolmannes ei teitittele lainkaan. Myös muita romani vanhempia lähes kaikki aikuiset lapset teitittelevät (ks. liite 3, taulukot 63 ja 64). Samoin vanhemmat arvioivat, että aikuisista lapsista lähes kaikki teitittelevät isovanhempiaan ja samoin muita iäkkäämpiä romanivanhempia (ks. liite 3, taulukot 42 ja 43).

Havaintojeni mukaan eksogaamisten perheiden aikuisista lapsista useimmat eivät edustaneet varsinaista horttoromaniutta, joka ilmeni ulkoisten romanitapojen tiukkana noudattamisena, vaan enemmänkin sisäistä kunnioitusta ilmaistiin hienovaraisella käytöksellä. Eräs haastateltavista kuvasi aikuisten lastensa kunnioittavaa asennetta isovanhempiaan kohtaan seuraavasti:

No, se [romanius] ilmenee sisäisenä sieltä, ehkä he [lapset] eivät osaa niin ku semmosia ulkonaisia romanitapoja hirveen paljon, eivät sillä lailla. Mutta semmonen sisäinen kunnioitus heillä kyllä on, että jos vaikka [isoäiti] sanoo jotakin, niin kyllä he uskovat, ne isot pojatkin. (Nainen, 52 v.)

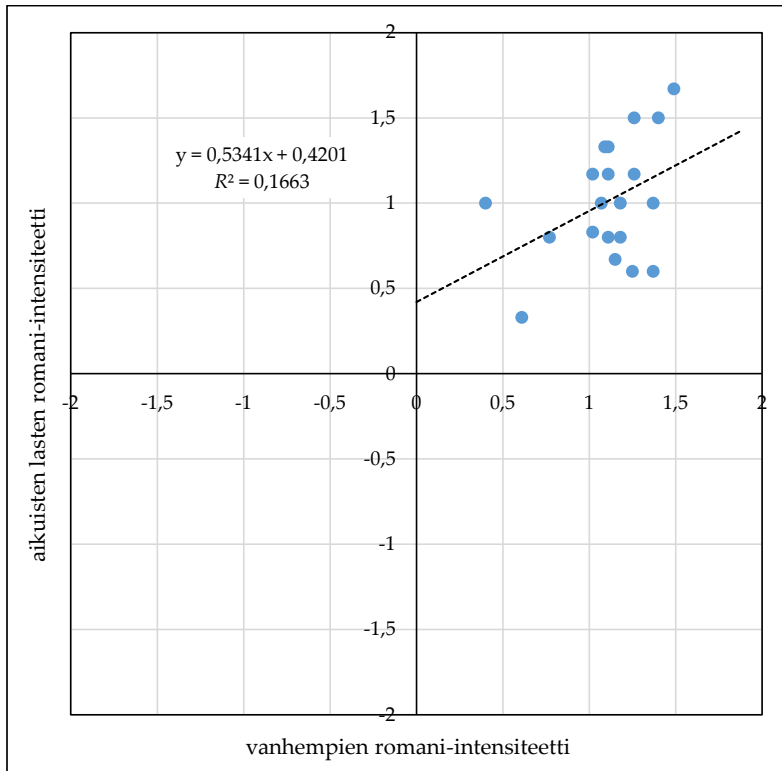
Romaneilla on vahva juhlaperinne. Aikuisista lapsista 85 prosenttia ilmoitti osallistuvansa usein sukujuhliin ja joka kymmenes osallistuvansa harvemmin. Vain yksi ei osallistunut lainkaan sukujuhliin (ks. liite 3, taulukko 107). He juhlivat runsaslukuisina syntymäpäiviä, valmistujaisia, juhlapyyhiä ja tapaavat myös surullisemmissa merkeissä hautajaisissa. Suvun jäsenenä on vastuu osallistua suvun juhliin ja erityisesti hautajaisiin. Nämä tilaisuudet antavat nuorille mahdollisuuden tavata toisiaan, ja samalla on mahdollisuus tutustua romanimusiikkiin sekä vaate- ja korukulttuuriin.

Aikuisilta lapsilta kysyttiin, mitä merkitystä romanisuvulla on heidän elämäänsä. Lapsista 45 prosenttia koki romanisuvun erittäin merkityksellisenä ja loput 55 prosenttia jonkin verran merkityksellisenä (ks. liite 3, taulukko 109). Romaneilla on erittäin vahva sukukoheesio, jossa suku tarjoaa suojaa, apua ja solidaarisuutta.

Yhteenveto tapakulttuurin noudattamisen intensiteetistä lähisuvun kontekstissa

Vanhempien ja aikuisten lasten tapakulttuurin noudattamisen intensiteettejä kuvataan taulukoissa 85 ja 86 (ks. liite 5). Vanhempien intensiteetti vaihteli välillä 0,40–1,49 ja lasten välillä 0,33–1,67. Kuten edellä tapakulttuurin noudattamisen intensiteetin osalta kotikontekstissa (ks. luku 8.1.2.2) myös lähisuvun piirissä lasten aineistossa vaihteluväli on suurempi kuin vanhempien aineistossa.

Vaikka aikuisista lapsista kolmella on tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuvun piirissä jopa korkeampi kuin yhdelläkään aineiston vanhemmista (>1,5), lasten aineistossa keskiarvo (1,0) ei poikkea merkittävästi vanhempien aineiston keskiarvosta (1,10; Wilcoxonin testi, $p = 0,225$). Ero ei myöskään ole merkittävä. Toisin sanoen tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuvun piirissä vanhempien ja lasten aineistossa on tilastollisessa mielessä yhtä suurta.

KUVIO 10. Vanhempien ja aikuisten lasten lähisuvun piirissä noudattaman tapakulttuurin intensiteettien yhteys.

Vanhempien ja lasten välillä on positiivinen korrelaatio sen suhteen, kuinka intensiivisesti he noudattavat tapakulttuuria lähisuvun piirissä ($r_s = 0,40$). Pienen otoskoon takia ero ei kuitenkaan ole merkitsevä ($p = 0,078$; Somersin delta = $0,23$, $p = 0,251$), joskin se on merkittävä (Cohenin $d = 0,34$); vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuvun piirissä selittää 17 prosenttia lasten vastaavasta intensiteetistä ($R^2 = 0,166$). Suuremmalla otoskoolla yhteys olisi ollut merkitsevä. Käytännössä siis niissä perheissä, joissa vanhemmat noudattivat tapakulttuuria voimakkaammin, myös lapsilla oli taipumusta noudattaa voimakkaammin tapakulttuuria verrattuna niihin perheisiin, joissa vanhemmat eivät olleet kovin aktiivisia noudattamaan tapakulttuuria lähisuvun piirissä (kuvio 10 edellä).

8.1.2.4 Tapakulttuurin intensiteetti laajassa sosiaalisessa ympäristössä

Vanhemmille on tärkeää, että lapset oppivat tulemaan toimeen kaikkien kanssa eli olemaan 'kansainvälisiä'¹⁰⁸, kuten romanit tapaavat todeta. Lapselta odotetaan tunne-älyä eli sitä, että hän osaa lukea kasvoilta ja ihmisten käyttäytymisestä, miten pitää toimia kussakin tilanteessa. Kansainvälisyyttä kuvasi eräs äiti seuraavasti:

Mä sanoisin näin, että semmonen sisäinen romanius ehkä on vahvempi, mutta jotenkin meissä näkyy semmone voisko sanoa semmonen kosmopoliitti kansalaisuus eli me kyllä osataan tulla kaikkien ihmisten kanssa toimeen. Et tavallaan, että minua ei häirihe, vaikka mun naapurissa asus afrikkalaisia, mä tulen oikeen hyvin heidän kanssaan toimeen. Mutta minua ei häiritse myöskään se, että siinä asus, vaikka pääväestöön kuuluvia jotain ylempiä virkamiehiä. (Nainen, 56 v.)

Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa eri tapahtumissa nuoret olivat saaneet kuulla kertomuksia suvun juurista sekä vanhoista tapahtumista ja merkkihenkilöistä, mikä lähensi lapsia romanikulttuuriin.

Kaikissa haastatteluissa kysyttiin myös uskontoon ja uskoontuloon liittyviä asioita, ja niillä näytti olevan suhteellisen suuri merkitys haastateltavien vanhempien ja myös aikuisten lasten elämässä. Vanhemmista 45 prosenttia kuului vapaitten suuntien seurakuntaan ja osallistui seurakunnan eri palvelutehtäviin, ja aikuisista lapsista 40 prosenttia. Nämä seurakuntatoimintaan mukaan tulleet ryhmät olivat kokeneet sosiaalisen ystävverkoston laajentuneen. Seurakunnan luottamustehtävät olivat myös vahvistaneet itsetuntoa ja antaneet hyväksynnän tunnetta. Seurakunnassa toimittiin yhdenvertaisesti pääväestön rinnalla, mikä vahvistanee kaksikulttuurisuutta. Suurin osa haastatelluista ei kokenut uskoontulon vaikuttaneen heidän romaniuteensa millään tavalla, mutta sen sijaan se oli vaikuttanut heidän elämäntapoihinsa myönteisesti.

Vanhempien tapakulttuurin intensiteetti laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa

Vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiä laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa mitattiin vanhempien kyselylomakkeella kysymyksillä 45, 46 ja 49–54 (ks. liite 1). Tässä luvussa käsitellään taulukkoja 91 ja 93, jotka löytyvät liitteestä 3 ja tekstissä on taulukot 87 ja 92.

¹⁰⁸ Romanit käyttävät henkilöstä ilmausta, että hän on *kansainvälinen*, kun hän tulee toimeen kaikkien kanssa, on sosiaalisesti lahjakas ja hänellä on laaja ystävverkosto.

Vanhempien sosiaalinen verkosto vaikuttaa perheen elämään suuresti. Haastatetuilla ja kyselylomakkeilla kartoitettiin perheiden ystäväpiiriä ja sen vaikutusta erityisesti lasten identiteettikehitykseen. Suurin osa (80 %) perheistä seurusteli sellaisten romaniystävien kanssa, jotka olivat omaksuneet maltillisen ja romanitavoista vapaamman elämäntavan. Vanhemmista vain viidenneksellä oli ystävinä vahvasti romanitapoihin sitoutuneita perinteisiä romaneja. Haastateltavista kenelläkään ei ollut sellaisia romaniystäviä, jotka olivat luopuneet täysin romaniudesta (taulukko 87).

TAULUKKO 87. Millä kuvaisit ystäväsi kaaleenmoisuutta/romaniutta? (V46)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
tosi romaneja/horttokaaloja, noudattavat tiukasti perinteitä	2	4	20	20
aivan tavallisia kaaleita/romaneja, ei liian traditionaalisia	1	16	80	100
ovat osittain gaajeenmoisia/suomalaisuneita ja romaneja	0	0	0	
Yhteensä		20	100	

Vanhemmista kolmanneksen luona kyläili vieraampia romaneja lähes päivittäin, keran kuukaudessa 10 prosenttia ja puolella harvemmin (ks. liite 3, taulukko 91). Vanhempi romanimes tuumasi haikeana:

Joo, sil on hirveen tärkeä toi sosiaalinen verkosto. Jos sä oot paljon kaaleitten kanssa niin ku lapset. Koska nythän tässä varmaan meidän kaikkien kohdalla, me ollaan sitä ikäluokkaa, on se ongelma, että miten se siirtyy seuraavalle sukupolvelle, kolmannelle, meidän vanhemmilta. Ja tota, mä oon nyt ollut tossa, kiertänyt ympäri Suomea, niin kyllä mun täytyy sanoa, että aika monessa sukupolvessa ja tota suvussa on käymässä niin, että kolmas sukupolvi ei enää millään tavalla identifioitu eikä näy ees se, että on mustalaisia ja neljäs sukupolvi on totaalisesti ulkona, ne on sitten niin ku tavallaan kadonneet kaajeitten keskuuteen. Se on sääli, kun joku tällainen häviää, kun se häviää kaikki siinä, mitä sit on. (Mies, 70 v.)

Vanhemmat haluavat pitää hyviä sosiaalisia suhteita myös paikkakunnan muiden romanien kanssa. Taulukon 92 mukaan yli puolella perheistä oli läheinen suhde paikkakunnan muihin romaneihin, ja hyvinkin läheinen joka viidennellä. Eläminen vaikeutuisikin ilman hyviä välejä, koska paikkakunnan romanit tapaavat toisiaan lähes päivittäin ostoksilla sekä eri tapahtumissa kuten seurakuntien tilaisuuksissa.

TAULUKKO 92. Millainen suhde teillä on muihin paikkakuntanne romaneihin? (V57)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
etäinen	0	5	25	25
läheinen	1	11	55	80
hyvin läheinen	2	4	20	100
Yhteensä		20	100	

Vanhemmat osallistuvat lähes aina kaikkiin suvun perhejuhliin ja erityisesti hautajaiset ovat tapahtumia, joihin vanhemmat ja lapset osallistuvat. Kyselyn mukaan vanhemmista 95 prosenttia osallistui aina suvun juhliin (ks. liite 3, taulukko 93).

Vanhempien arvio lasten tapakulttuurin intensiteetistä laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa

Vanhemmat arvioivat aikuisten lastensa tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiä laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa kyselylomakkeen kysymyksillä 30, 35, 51 ja 52 (ks. liite 1). Tässä luvussa ovat mukana haastattelut sekä taulukot 43, 48, 64 ja 81, jotka löytyvät liitteestä 3.

Haastatelluista aikuisista lapsista lähes puolet osallistui seurakuntien toimintaan ja vastuunkantoon. Yli puolet aikuisista lapsista vieraili harvemmin romaneille suunnatuissa seurakuntien tapahtumissa ja juhlissa. Uskoontulo oli vanhempien mielestä vaikuttanut lasten ystäväpiirin valintaan. Seurakuntiin kuulumisen ja toimintaan osallistuminen oli yhdistänyt romaninuoria pääväestön nuoriin. Osa romaninuorista toimi seurakunnan nuortenkuorossa tai oli perustanut lauluryhmän; he kokivat olevansa yhdenvertaisia.

Vanhemmat arvioivat aivan kaikkien aikuisten lastensa osaavan kunnioittaa vanhempia ihmisiä. Vanhemmille esitettiin myös tarkentava lisäkysymys, kuinka paljon lapset kunnioittavat vanhempia ihmisiä (ks. liite 3, taulukko 81); tähän vanhemmat vastasivat, että yli puolet kunnioittaa erittäin paljon, kolmannes jonkin verran ja yksi lapsista joskus – vain kahden lapsen ilmoitettiin elävän pääväestön tavoin.

Aikuiset lapset osoittivat kunnioitusta vanhempia ihmisiä kohtaan teitittelemällä, kohteliaalla käyttäytymisellä sekä sopivalla vaatetuksella. Haastateltujen vanhempien mukaan puolet aikuisista lapsista huomioi lähes täysin romanitapojen mukaisen pukeutumisen sosiaalisissa tilanteissa ja toinen puoli jossain määrin. Yllättävissä kohtaamisissa epäsovinnaisesti pukeutunut nuori saattaa vältellä ja näin osoittaa häpeävänsä pukeutumistaan vanhempien romanien edessä.

Vanhempien mukaan aikuisista lapsista lähes kaikki (95 %) teitittelevät useimmiten myös muita vanhempia romaneita (ks. liite 3, taulukko 43), isovanhempiensa lisäksi.

Aikuiset lapset perheineen käyvät kylässä vieraampien romanien luona myös vanhempiensa kanssa. Vaikka eksogaamisten perheiden vanhemmat eivät aina vaadi lapsiltaan romanikäyttäytymistä kotona, niin sitä edellytetään kuitenkin kodin ulkopuolella jossain määrin.

Lasten itsearvio tapakulttuurin intensiteetistä laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa

Aikuiset lapset arvioivat tapakulttuurin noudattamisen intensiteettiään laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa kyselylomakkeen kysymyksillä 37–40, 48–50, 52, 61 ja 62 (ks. liite 2). Tässä luvussa analysoidaan taulukkoja 88, 94, 95, 99, 100, 102 ja 105, jotka ovat liitteessä 3 ja lisäksi tekstissä on taulukko 106.

Aikuisten lasten tapakulttuurin intensiteetti liittyy läheisesti sosiaalisiin kontakteihin kodin ulkopuolella esimerkiksi kavereiden kanssa. Kysymysten avulla selvitettiin sosiaalisen ympäristön vaikutusta lasten tapakulttuurin intensiteettiin. Lapsista kolme neljäsosaa koki, että romanit eivät hyväksy heitä, mikäli he eivät noudata romanitapoja – joskin neljännes koki, että heidät hyväksytään sellaisenaan (ks. liite 3, taulukko 94).

Aikuisista lapsista 70 prosenttia koki, että heitä ei arvosteta, eivätkä he tunne kuuluvansa romaniyhteisöön ja vain kolmannes koki saavansa arvostusta romaniyhteisöltä (ks. liite 3, taulukko 95). Arvioin tämän johtuvan siitä, että lapset eivät olleet käyttäytyneet odotetusti esimerkiksi pukeutumisen suhteen, vaikka he olivat osoittaneet kunnioitusta teitittelemällä. Lapsista puolet koki sisäisesti kuuluvansa romaniyhteisöön (ks. liite 3, taulukko 16), vaikka he eivät kokeneet saavansa yhtä suurta arvostusta muilta romaneilta. Yhteisön taholta nousee vahvasti käytösodotuksia ja paineita eksogaamisten perheiden lapsiin, enemmän kuin oman perheen taholta. Suvun taholta löytyy joustavuutta odotuksiin nuorten romanitapojen noudattamisen suhteen kaksikulttuurisen kasvatuspainotuksen takia.

Haastatteluista kävi ilmi, että juhlatilaisuuksissa romaniyhteisö tarkkailee lähemminkin nuorten pukeutumista ja käyttäytymistä. Aikuisten lasten odotettiin tervehtivän kuuluvasti kaikkia läsnä olevia, mikä on tärkeä kunnioituksen osoitus. Jos nuori ei osaa tervehtiä, häntä voidaan pitää huonokäyttöisenä. Tästä tervehtimistavasta nuori saa poiketa vain silloin, kun hän on ottanut puolison, jolloin hänen tulee häveten osoittaa kunnioitusta vanhemmille ihmisille painamalla katseensa alas. Hänen ei myöskään sovi katsoa vanhempaa romania silmiin.

Aikuisten lasten ystäväpiiristä 65 prosenttia koostui sekä romaneista että pääväestön ystäväistä. Lähinnä pääväestön ystäviä oli viidenneksellä, ja lähinnä romaniystäviä 15 prosentilla (ks. liite 3, taulukko 88). Lasten ystäväpiiri näytti tukevan kaksikulttuuri-

suutta. Eksogaamisissa perheissä lapset kasvatetaan enemmän kaksikulttuurisuuteen kuin pelkästään romani- tai pääväestön kulttuuriin. Haastateltu 44-vuotias romanimies avasi tuntojaan seuraavasti:

Jotkut pääväestön edustajat ovat aluksi olleet ennakkoluuloisia, mutta myöhemmin muuttuneet myönteiseksi [jotkut työnantajat antoivat potkut, kun paljastui romanitausta]. Osa suhtautuu epäillen kuten muihin romaneihin. Mustalaisten keskuudessa minua arvostetaan ja tunnen kuuluvani heimoon. Olen ylpeä romanitaustastani. (Mies, 44 v.)

Aikuiset lapset viettivät eniten (55 %) aikaa gaaje-nuorten kanssa, ja neljäsnes seurusteli yhtä paljon gaaje- ja romaninuorten kanssa. Oman heimon nuorten ystävien kanssa vietti viidennes eniten aikaa (ks. liite 3, taulukko 100). Kun nuoria pyydettiin kuvaamaan ystäviensä romaniutta, niin vastaukset vahvistivat näkemystä, että ystävien valinta ja heidän kanssaan vietetty aika olivat yhteneväisiä ystävien romanuiden intensiteetin kanssa (ks. liite 3, taulukko 99). Nuoret arvioivat, että gaajeilla on heidän elämäänsä vahvin vaikutus (95 %) ja romaniystävien vaikutus oli erittäin pieni (ks. liite 3, taulukko 102). Lapsiin vaikuttaa se, että he viettävät suurimman osan kodin ulkopuolisesta ajastaan pääväestön kanssa työpaikoilla, opiskelussa ja harrastuksissa.

Vilkas vierailukulttuuri pitää yllä romaniutta. Aikuisista lapsista kolmanneksella kävi muita romaneja kylässä lähes päivittäin, neljäsosalla viikoittain ja viidenneksellä kerran kuukaudessa (ks. liite 3, taulukko 105). Vain kolmanneksen luona kyläili harvemmin muita romaneja.

Aikuisista lapsista 60 prosenttia koki kodin ulkopuolella kontaktit vieraisiin romaneihin etäisenä. Kolmannes lapsista koki muutkin romanit kuin sukulaiset läheiseksi ja jopa kymmenesosa hyvin läheiseksi (taulukko 106).

TAULUKKO 106. Kuinka luonnehtisitte kontaktianne muihin romaneihin? (L62)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
etäinen	0	12	60	60
läheinen	1	6	30	90
hyvin läheinen	2	2	10	100
Yhteensä		20	100	

Romaniyhteisön vilkas sosiaalinen kanssakäyminen ja kyläilykulttuuri ilmentävät romanien kollektiivista identiteettiä ja myös vahvistavat sitä. Romanit kokevat läheisenä vieraammankin romanin, iästä riippumatta. Romanien keskinäinen solidaarisuus vaikuttaa huolenpitoon esimerkiksi toisen suvun lapsista, kun he ovat avun

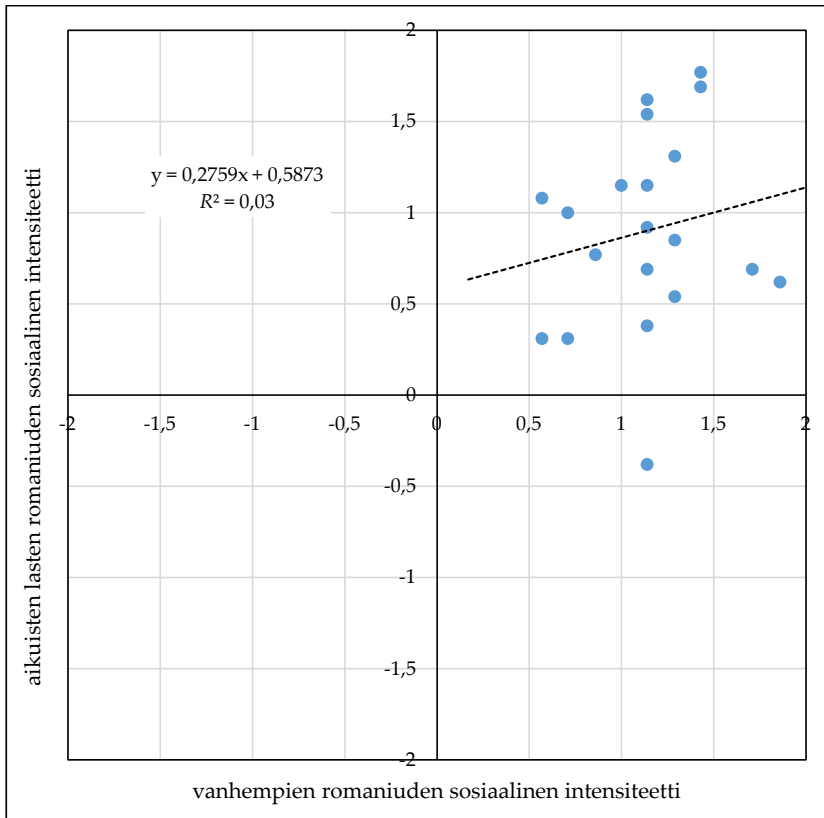
tarpeessa. Myös yösijan antaminen vieraammallekin romanille on luonnollista ja kuuluu romaniuteen. Toista romania ei sovi jättää pulaan. Tämä kuvastaa samalla romanien vieraanvaraisuutta toinen toisiaan kohtaan, mutta aivan vieraitakin ihmisiä kohtaan.

Yhteenveto tapakulttuurin intensiteetistä laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa

Laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa vaihtelee tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti vanhempien välillä 0,57–1,86 ja vastaavasti lasten välillä –0,38–1,77 (taulukot 114 ja 115). Tämän muuttujan osalta lasten aineistossa vaihteluväli on selvästi suurempi kuin vanhempien aineistossa – suurempi kuin edellä verrattaessa romaniuden intensiteettiä kodin piirissä ja lähisuvun keskellä.

Lasten aineistossa keskiarvo oli matalampi, muttei merkitsevästi matalampi (0,90) kuin vanhempien aineistossa (1,14 Wilcoxonin testi, $p = 0,185$). Vaikka ero ei ole merkitsevä, se on kuitenkin merkittävä (Cohenin $d = 0,40$). Lapset siis noudattavat tapakulttuuria sosiaalisissa tilanteissa vähemmän romanimaisesti kuin heidän vanhempansa; lasten sisäinen romani-intensiteetti on merkittävästi matalampi kuin heidän vanhemmillaan. Tämä saattaa johtua siitä, ettei eksogaamisissa perheissä olla tekemisissä yhtä kiinteästi vieraampien romanien kanssa kuin lähisuvun ja ystävien kanssa. Osalle sosiaaliset kontaktit syntyvät esimerkiksi uskonnollisissa tilaisuuksissa (Hedman, 2009, 2017).

Vanhempien ja lasten välisen tapakulttuurin noudattamisen intensiteetillä on sosiaalisissa tilanteissa heikko positiivinen korrelaatio ($r_s = 0,17$), joka ei ole merkitsevä ($p = 0,468$; Somersin delta = 0,18, $p = 0,325$). Yhteys on kuitenkin jossain määrin merkittävä (Cohenin $d = 0,30$). Vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti sosiaalisissa tilanteissa selittää vain 3 prosenttia lasten intensiteetistä ($R^2 = 0,030$). Aineistossa on kaksi lasta, joiden sosiaalinen intensiteetti on selvästi matalampi kuin heidän vanhemmillaan. Vaikka vanhemmilla olisi käytännössä korkea tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti sosiaalisissa yhteyksissä, heidän lapsillaan sitä ei välttämättä ole (kuvio 11).

KUVIO 11. Vanhempien ja aikuisten lasten laajassa sosiaalisessa ympäristössä noudattaman tapakulttuurin intensiteettien yhteys.

8.2 Kokonaisromaniuden malli

Edellä romaniutta käsiteltiin erilaisten romani-identiteetin osatekijöiden eli latenttien piirteiden kautta. Näistä sisäistä (SIS) romani-identiteettiä käsiteltiin luvussa 8.1.1 ja ulkoista (ULK) romani-identiteettiä luvussa 8.1.2.

Teknisesti ilmaistuna kyseessä on kahden latentin faktorin (sisäinen romanius ja ulkoinen romanius) malli, jossa kahden ylemmän tason latentin faktorin alle latautuu 7 alemman tason latenttia faktoria, joista kukin sisältää vaihtelevan määrän havaittuja indikaattoreita tai muuttujia.

Ulkoinen romani-identiteetti luokiteltiin romanikielen käytön intensiteettiin (ULK Romanikieli), romaniuden ilmentymiseen kodissa (ULK Tapakulttuuri kodissa),

romaniuden ilmentymiseen lähisukulaisuussuhteissa (ULK Tapakulttuuri lähi-suvussa) ja romaniuden ilmentymiseen suhteessa laajaan sosiaaliseen ympäristöön (ULK Tapakulttuuri sosiaalisessa ympäristössä). Jälkimmäiset osatekijät muodosta-vat kokonaisuuden, jota voidaan nimittää ulkoiseksi romaniudeksi (ULK), mikä poikkeaa omasta (sisäisestä) käsityksestä itsestä romanina (SIS). Tässä luvussa tarkastellaan, miten nämä kaksi romaniuden osatekijää ovat yhteydessä toisiinsa ja miten ne muodostavat kokonaisromaniuden yhtäältä vanhempien ja toisaalta lasten aineistossa.

Luvussa 8.2.1 tarkastellaan sisäisen romaniuden elementtejä ja niiden välisiä yhteyk-siä. Luvussa 8.2.2 käsitellään ulkoisen romaniuden elementtejä ja niiden välisiä yhteyksiä. Vanhempien ja aikuisten lasten ulkoisen ja sisäisen romaniuden element-tejä vertaillaan luvussa 8.2.3. Lopuksi luvussa 8.2.4 esitellään romani-identiteetin kokonaisuudet vanhempien ja lasten aineistoissa.

8.2.1 Sisäisen romaniuden elementtejä ja niiden välisiä yhteyksiä

Sisäisen sitoutumisen elementit korreloivat selvästi vanhempien aineistossa ja vaihte-levat 0,44–0,90 välillä (taulukko 116A). Huomataan esimerkiksi, että romaniuden arvostaminen ja itse koettu romanius ei vanhempien aineistossa korreloi keskenään yhtä voimakkaasti (0,47) kuin romaniuden arvostaminen ja sisäinen romanius koko-naisuutena (0,90).

TAULUKKO 116A. Sisäisen romaniuden osatekijöiden väliset yhteydet vanhempien aineistossa (Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin, kaksisuuntainen $n = 20$).

	SIS Romaniuden arvostaminen	SIS Itse koettu romanius	SIS Asenne roma- niutta kohtaan	SISÄINEN ROMANIUS KOKONAISSUUTENA
SIS Romaniuden arvostaminen	1	0,474	0,798	0,902
<i>p</i>		0,035	< 0,001	< 0,001
SIS Itse koettu romanius		1	0,445	0,718
<i>p</i>			0,049	< 0,001
SIS Asenne romaniutta kohtaan			1	0,730
<i>p</i>				< 0,001

Lasten aineistoissa vastaavat korrelaatiot ovat selvästi korkeampia kuin vanhempien aineistossa; korrelaatiot vaihtelevat 0,70–0,92 välillä (taulukko 117A). Esimerkiksi romaniuden arvostamisen ja itse koetun romaniuden välinen korrelaatio on selvästi korkeampi lasten aineistossa (0,84) kuin vanhempien aineistossa (0,47).

TAULUKKO 117A. Sisäisen romaniuden osatekijöiden väliset yhteydet lasten aineistossa (Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin, kaksisuuntainen $n = 20$).

	SIS Romaniuden arvostaminen	SIS Itse koettu romanius	SIS Asenne roma- niutta kohtaan	SISÄINEN ROMANIUS KOKONAISUUTENA
SIS Romaniuden arvostaminen	1	0,837	0,806	0,909
<i>p</i>		<0,001	<0,001	<0,001
SIS Itse koettu romanius		1	0,697	0,921
<i>p</i>			<0,001	<0,001
SIS Asenne romaniutta kohtaan			1	0,851
<i>p</i>				<0,001

Suurimmat erot vanhempien ja lasten välillä sisäisen romaniuden ilmenemisessä näkyvät romaniuden arvostamisen ja itse koetun romaniuden välisessä korrelaatiossa (ks. edellä) sekä itse koetun romaniuden ja asenteen romaniutta kohtaan välillä (0,44 vs. 0,70). Molemmissa tapauksissa korrelaatio on lasten aineistossa lähes kaksi kertaa korkeampi kuin vanhempien aineistossa.

Lasten aineistossa kiinnittää huomiota myös se, että itse koettu romanius korreloi erittäin voimakkaasti sisäiseen romaniuteen kokonaisuutena (0,92), kun se vanhempien aineistossa on selvästi matalampi (0,72). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että mikäli halutaan tietää karkeasti lapsen sisäisen romaniuden kokonaistaso, riittää, kun selvitetään lapsen itse koettu romaniuden taso.

8.2.2 Ulkoisen romaniuden elementtejä ja niiden välisiä yhteyksiä

Vanhempien aineistossa sisäinen romani-identiteetti korreloi kaikkien ulkoisten romaniutta kuvaavien osatekijöiden kanssa merkittävästi ja vaihtelee 0,54–0,68 välillä. Lasten aineistossa ulkoiset korrelaatiot vaihtelevat 0,28–0,70 välillä (taulukko 116B ja 117B).

TAULUKKO 116B. Ulkoisen romaniuden osatekijöiden väliset yhteydet vanhempien aineistossa (Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin, kaksisuuntainen $n = 20$).

	ULK Romanikieli ¹	ULK Perhe ²	ULK Lähisuku ³	ULK Sosiaalinen ympäristö ⁴	ULKOINEN ROMANIUS KOKONAISUUTENA
ULK Romanikieli ¹	1	0,411	0,602	0,285	0,850
<i>p</i>		0,072	0,005	0,223	<0,001
ULK Perhe ²		1	0,702	0,448	0,659
<i>p</i>			0,001	0,047	0,002
ULK Lähisuku ³			1	0,641	0,782
<i>p</i>				0,002	<0,001
ULK Sosiaalinen ympäristö ⁴				1	0,644
<i>p</i>					0,002

1) Romanikielen käytön intensiteetti; 2) Perheen tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti; 3) Tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuvun piirissä; 4) Tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti sosiaalisessa ympäristössä.

Esimerkiksi romanikielen intensiteetti korreloi vanhempien aineistossa voimakkaasti tapakulttuurin noudattamiseen suvun piirissä (0,60), mutta selvästi vähäisesti tapakulttuurin noudattamiseen sosiaalisissa yhteyksissä (0,28). Lasten aineistossa romanikielen intensiteetti korreloi tapakulttuurin noudattamiseen sosiaalisissa ympäristöissä 0,50 verran.

Erityisesti romanikielen intensiteetin osalta vanhempien ja lasten aineistossa korrelaatiot poikkeavat toisistaan. Suurimmat erot syntyvät tapakulttuurin noudattamisen suhteen perheen piirissä (0,41 vs. 0,70) ja sosiaalisessa ympäristössä (0,28 vs. 0,50; ks. edellä).

Toinen muuttuja, jonka suhteen aineistossa ilmenee huomattavia eroja, on tapakulttuurin noudattaminen perheen piirissä. Suurimmat erot syntyvät ulkoisen romaniuden ja kokonaisuuden välillä (0,66 vs. 0,95) sekä tapakulttuurin noudattamisessa sosiaalisessa ympäristössä (0,45 vs. 0,83). Useimmissa tapauksissa korrelaatio lasten aineistossa on lähes kaksi kertaa korkeampi kuin vanhempien aineistossa. Lasten aineistossa kiinnittää huomiota myös se, että tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti perheen piirissä korreloi lähes täydellisesti ulkoiseen romaniuteen kokonaisuutena (0,95), kun se vanhempien aineistossa on selvästi matalampi (0,66). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jos halutaan tietää lasten ulkoisen romaniuden intensiteetti, niin ei tarvitsisi tietää kuin se, kuinka lapsi toteuttaa romanitapoja oman perheensä kanssa.

TAULUKKO 117B. Ulkoisen romaniuden osatekijöiden väliset yhteydet lasten aineistossa (Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin, kaksisuuntainen $n = 20$).

	ULK Romanikieli ¹	ULK Perhe ²	ULK Lähisuku ³	ULK Sosiaalinen ympäristö ⁴	ULKOINEN ROMANIUS KOKONAISUUTENA
ULK Romanikieli ¹	1	0,697	0,612	0,499	0,779
<i>p</i>		0,001	0,004	0,025	< 0,001
ULK Perhe ²		1	0,887	0,830	0,954
<i>p</i>			< 0,001	< 0,001	< 0,001
ULK Lähisuku ³			1	0,787	0,900
<i>p</i>				< 0,001	< 0,001
ULK Sosiaalinen ympäristö ⁴				1	0,886
<i>p</i>					< 0,001

1) Romanikielen käytön intensiteetti; 2) Perheen tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti; 3) Tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuon piirissä; 4) Tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti sosiaalisessa ympäristössä.

8.2.3 Sisäisen ja ulkoisen romaniuden yhteys kokonaisromaniuteen

Sekä vanhempien että lasten aineistossa korrelaatiot sisäisen ja ulkoisen romani-intensiteettien osalta ovat korkeita (vanhemmilla >0,81 ja lapsilla >0,76; taulukot 118A ja 118B). Lasten matalampi korrelaatio näyttää viittaavan siihen, että erityisesti sisäisen ja ulkoisen identiteetin osalla ei ole lasten aineistossa niin korkea korrelaatio kuin vanhempien aineistossa. Myös laadullinen aineisto tukee tätä ajatusta, että osa lapsista koki olevansa sisäisesti romani, vaikka ei ulkoisesti noudattanutkaan tiukasti romanitapoja.

TAULUKKO 118A. Vanhempien sisäisen ja ulkoisen ja kokonaisromaniuden väliset korrelaatiot (Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin, kaksisuuntainen testaus, $n = 20$).

	Sisäinen romani- identiteetti (SIS)	Ulkoinen romani- identiteetti (ULK)	ROMANI-IDENTITEETTI KOKONAISUUTENA
Sisäinen romani- identiteetti (SIS)	1	0,806	0,949
<i>p</i>		< 0,001	< 0,001
Ulkoinen romani- identiteetti (ULK)		1	0,938
<i>p</i>			< 0,001
Romanius kokonaisuutena			1

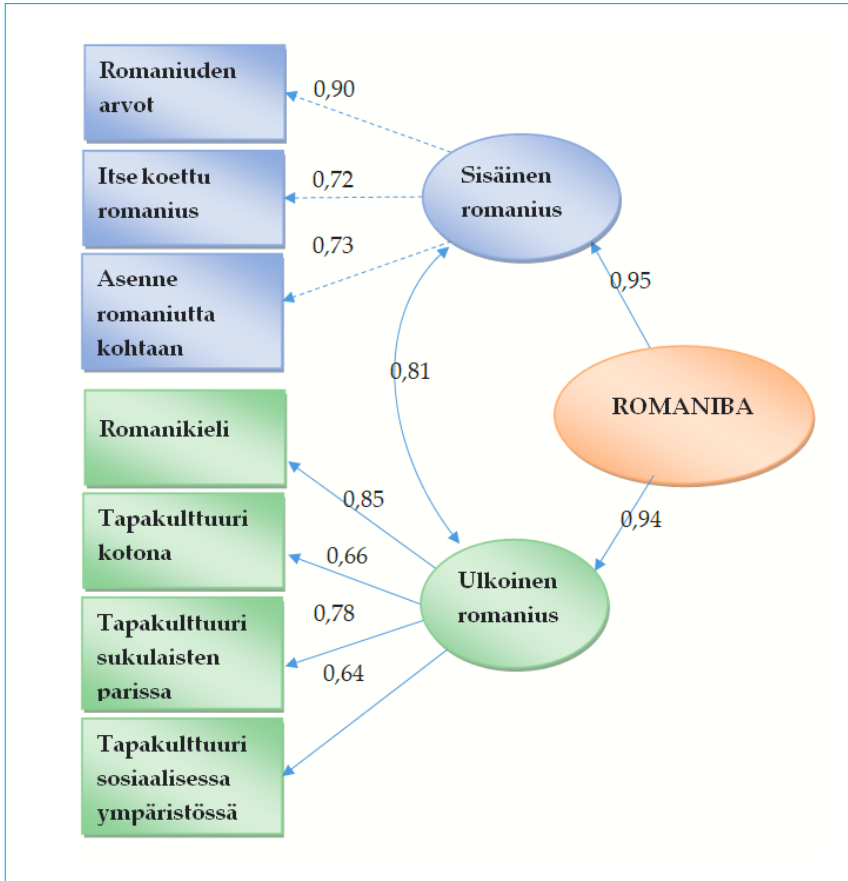
TAULUKKO 118B. Aikuisten lasten sisäisen ja ulkoisen ja kokonaisromaniuden väliset korrelaatiot (Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin, kaksisuuntainen testaus, $n = 20$).

	Sisäinen romani- identiteetti (SIS)	Ulkoinen romani- identiteetti (ULK)	ROMANI-IDENTITEETTI KOKONAISSUUTENA
Sisäinen romani- identiteetti (SIS)	1	0,761	0,922
<i>p</i>		< 0,001	< 0,001
Ulkoinen romani- identiteetti (ULK)		1	0,935
<i>p</i>			< 0,001
Romanius kokonaisuutena			1

Seuraavaksi kootaan edellisissä luvuissa esitetyt korrelaatiot romaniuden pelkistetyn kokonaismallin muotoon.

8.2.4 Romaniuden kokonaismallit vanhempien ja lasten aineistoissa

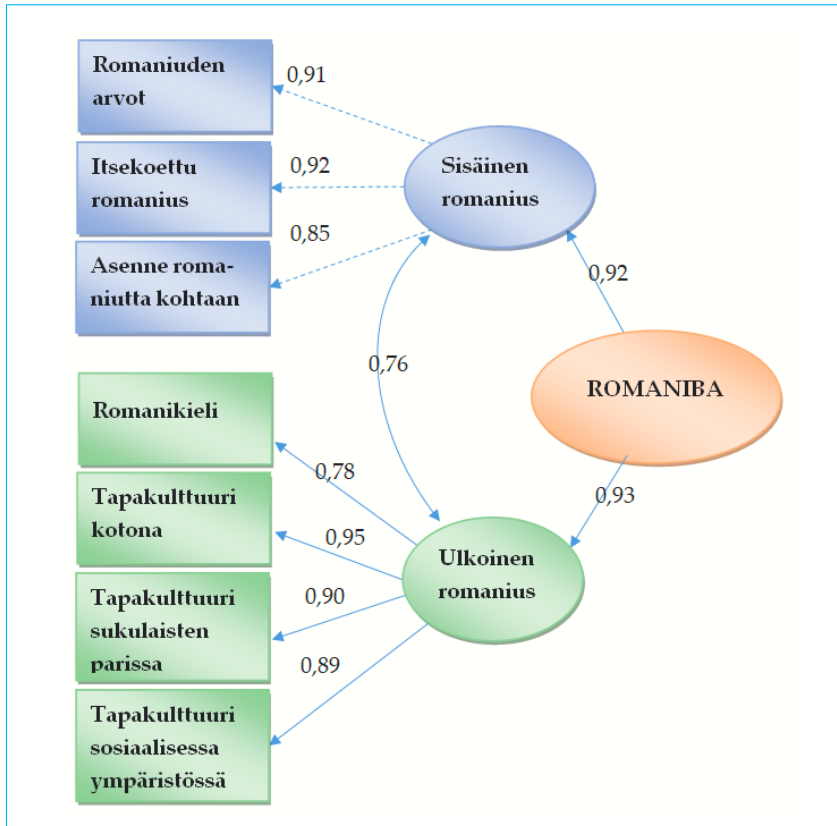
Kuvioissa 12 ja 13 havainnollistetaan eksogaamisten perheiden vanhempien ja lasten romani-identiteetin osatekijöiden yhteyksiä toisiinsa.¹⁰⁹

KUVIO 12. Vanhempien romani-identiteetin kokonaismalli (Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin, kaksisuuntainen $n = 20$).

¹⁰⁹ Kuviot 12 ja 13 on rakennettu perinteisen second order -rakenneyhtälömallin muotoon, vaikka tällaista kuviota ei yleensä käytetä kahden muuttujan korrelaatioanalyysin tulosten esittelyyn. Tässä yhteydessä malli kuitenkin saattaa havainnollistaa paremmin, kuinka muuttujat liittyvät toisiinsa. Kuvioissa 12 ja 13 nuolien yhteydessä kuvataan korrelaatiokertoimia ikään kuin ne olisivat faktorilatauksia. Huomataan kuitenkin, että kuvioissa näkyvät 'lataukset' eivät ole vertailukelpoisia rakenneyhtälömallinnuksen vastaaviin lukuihin. Näissä kuvioissa ne ovat yksinkertaisesti Spearmanin järjestyskorrelaatiokertoimia muuttujien välillä.

Suurimmat erot vanhempien ja lasten välillä sisäisen romaniuden ilmenemisessä näkyvät romaniuden arvostamisen ja itse koetun romaniuden välisessä korrelaatiossa sekä itse koetun romaniuden että romaniutta kohtaan tunnetun asenteen välillä (0,44 vs. 0,70). Molemmissa tapauksissa korrelaatio on lasten aineistossa lähes kaksi kertaa korkeampi kuin vanhempien aineistossa.

KUVIO 13. Lasten romani-identiteetin kokonaismalli (Spearmanin järjestyskorrelaatiokerroin, kaksisuuntainen $n = 20$).

Kun tarkastellaan sisäisen romaniuden elementtejä, huomataan, että vanhempien ja lasten välillä ei juuri ole eroa romaniuden arvojen ja sisäisen romaniuden kokonaisuuden kanssa (vanhemmilla 0,90 ja lapsilla 0,91). Toisaalta huomataan, että lapsilla on sisäisen romaniuden muodostumisessa painottunut vanhempiaan voimakkaammin itse koettu romanius (vanhemmilla 0,72 ja lapsilla 0,92) sekä asenne romaniutta kohtaan (vanhemmilla 0,73 ja lapsilla 0,85).

Kun tarkastellaan kuvioissa 12 ja 13 ulkoisen romaniuden elementtejä suhteessa ulkoisen romaniuden kokonaisuuteen, niin huomataan, että ulkoisen romaniuden

osatekijät painottuvat eri tavalla vanhempien ja lasten aineistoissa. Lasten aineistossa ulkoisen tapakulttuurin noudattaminen on painoarvoltaan selvästi voimakkaampi ulkoisen romaniuden ilmentäjänä kuin vanhempien aineistossa. Näyttää siltä, että lasten aineisto on enemmän polarisoitunut kuin vanhempien aineisto; osa lapsista ei juuri lainkaan noudata romanikulttuuria, kun taas toinen osa lapsista noudattaa sitä aktiivisesti.

Korrelaatioita verrattaessa suurin ero vanhempien ja lasten välillä on tapakulttuurin noudattamisessa kotiloissa (vanhemmilla 0,66 ja lapsilla 0,95). Samoin myös tapakulttuurin noudattaminen sosiaalisessa ympäristössä näyttää jakavan lapsia voimakkaammin kuin vanhempia (vanhemmilla 0,64 ja lapsilla 0,89). Myös tapakulttuurin noudattaminen sukulaisten parissa poikkeaa vanhempien ja lasten aineistoissa selvästi (vanhemmilla 0,78 ja lapsilla 0,90). Toisaalta romanikielen intensiteetti korreloi vanhempien aineistossa hieman voimakkaammin ulkoisen romaniuden kokonaisuuteen kuin lasten aineistossa (vanhemmilla 0,85 ja lapsilla 0,78).

Näyttää siis siltä, että tutkituissa eksogaamisissa perheissä varsinainen ero lasten ja vanhempien välillä on siinä, että lasten aineisto on enemmän polarisoitunut kuin vanhempien aineisto. Toisin sanoen vaihtelu on selvästi suurempaa lasten aineistossa kuin on vanhempien aineistossa.

Kokonaisromaniuden muodostumisessa ei ole juuri eroja lasten ja vanhempien aineistojen välillä. Molemmista tapauksissa kokonaisromanius korreloi voimakkaasti sekä sisäisen (vanhemmilla 0,95 ja lapsilla 0,92) että ulkoisen romaniuden kanssa (vanhemmilla 0,94 ja lapsilla 0,93). Ulkoinen ja sisäinen romanius korreloivat hieman enemmän vanhempien kuin lasten aineistossa (vanhemmilla 0,81 ja lapsilla 0,76).

8.3 Johtopäätökset romaniuden ylisukupolvisesta jatkuvuudesta

Romanitutkimukset sadan vuoden ajalta nostivat esiin yleiset yhteiskunnalliset muutokset, jotka johtivat kärrymustalaisuuden ja perinteisten romaniammattien häviämiseen. Romanien eristäytyminen päättyi, ja he integroituvat paremmin yhteiskuntaan muuttuneen asuntopolitiikan, kouluttautumisen ja monipuolisemman ammatinvalinnan kautta, joskin ilmenee edelleen työsyrijintää sekä syrjintää asuntojen ja palvelujen saannissa.

Tutkimuksen tulokset vahvistavat, että romanius muodostuu myös nykyään kahdesta komponentista: sisäisestä koetusta romaniudesta sekä ulkoisesta näytetystä roma-

niudesta, ulkoisten romanikulttuuritapojen noudattamisesta. Molemmat ulottuvuudet kuuluvat romaniuteen ja yhdessä ne muodostavat mustalaisuuden, *romaniban*.

Yhteiskunnallisista muutoksista huolimatta romanikulttuurissa on säilynyt sisäisen romaniuden arvomaailma yhteisöllisyytenä ja solidaarisuutena sekä ulkoisen romaniuden tunnusmerkkinä naisten perinteinen vaatetus, romanipuhkaus ja vanhempien ihmisten kunnioitus kauniina käytöksenä. Romanikieli oli säilynyt vain kolmanneksella romaneista hyvin; romanikieli onkin nykyään uhanalainen kieli, jota pyritään elvyttämään.

Tutkimukseen osallistuneiden eksogaamisten perheiden romanivanhemmista oli suurimmalla osalla melko vahva romani-identiteetti ja tunne kuulumisesta romaniheimoon. Täysin negatiivista tai positiivista romani-identiteettiä ei ollut vanhemmista kellään. Suurimmalla osalla romanivanhemmista oli korkeimpana romaniuden arvona eri osatekijöiden kohdalla plus 1, joka osoitti, että perheessä oli edelleen romaniutta, vaikka sieltä puuttui tiukan tapakulttuurin mukainen horttoromanius.

Tutkimukseen osallistuneiden aikuisten lasten romaniuden intensiteetti oli matalampaa kuin heidän vanhempinsa, mutta kaikki romaniuden seitsemän tunnusmerkkiä löytyivät heiltäkin.

8.3.1 Sisäisen romaniuden ylisukupolvinen jatkuvuus

Sisäinen romanius määriteltiin empiirisen aineiston avulla kolmen ulottuvuuden kautta, jotka ovat romaniuden arvot, itse koettu romanius ja asenne romaniutta kohtaan. Vanhemmat arvostavat romaniutta enemmän kuin heidän lapsensa kaikkien sisäisen sitoutumisen elementtien osalta (ks. liite 5, taulukot 25 ja 26). Tulos ilmentää lasten romani-identiteetin laskua suhteessa vanhempiin. Lapset arvostavat etnistä taustaansa ja ovat ylpeitä siitä, mutta eivät kokeneet omakseen romanitapojen noudattamista.

Aineiston perusteella romaniuden arvostamisen intensiteetti on lasten kohdalla vanhempia matalampi merkitsevästi ($p = 0,008$) ja merkittävästi ($d = 0,44$), asennoituminen romaniutta kohtaan on tapojen noudattamisen osalta merkitsevästi ($p = 0,020$) ja merkittävästi ($d = 0,51$) matalampi, mutta sen sijaan itse koetun romaniuden taso ei ole merkitsevästi ($p = 0,337$) eikä merkittävästi ($d = 0,35$) matalampi kuin vanhemmilla. Tätä tutkimustulosta kuvaa eräs eksogaamisen perheen 24-vuotias romani-tyttö, joka ei noudata romanien tapakulttuuria, mutta kokee olevansa romani:

Koen aidosti sydämen mustalaisuuden arvona 9/10. Mustalaisuuden oikea ydin on unohtunut hyvin laajalti mustalaistenkin keskuudessa ja siksi näkökulma on keskittynyt hyvin ulkonaisiin tapakulttuurin seikkoihin. (Nainen, 24 v.)

Romanivanhemmista suurimmalla osalla oli vahva romani-identiteetti ja he tunsivat kuuluvansa romaniheimoon. Heidän aikuisista lapsistaan vain 15 prosentilla oli vahva romani-identiteetti, mutta lähes puolet oli kuitenkin ylpeä romanitaustastaan. Lapsista vain puolet tunsi kuuluvansa romaniheimoon. Kaksi kolmasosaa lapsista koki molemmat identiteetit vahvasti omakseen ja arvosti kaksoisidentiteettiä (ks. liite 3; taulukot 16, 18, 21 ja 23). Sisäisen romaniuden osalta lapsetkin arvostivat romaniutta, vaikka he ulkoisesti eivät olisi noudattaneetkaan tarkasti romanitapoja. Lasten asennoituminen romaniuteen ja koettu romani-identiteetti oli kuitenkin selvästi matalampaa kuin heidän vanhemmillaan. Tulos ilmentää lasten romani-identiteetin laskua suhteessa vanhempiin.

Aineiston kaikki eksogaamisten perheiden romanivanhemmat kunnioittavat romanikulttuuria, 80 prosenttia jopa erittäin paljon. Lapsista romanikulttuuria kunnioitti erittäin paljon vain 10 prosenttia ja loput 90 prosenttia jonkin verran. Huomataan siis, että suurimmalla osalla lapsista ei ollut vanhempiensa tavoin vahvaa kunnioitusta romanikulttuuria kohtaan.

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan päätellä, että vaikka eksogaamisten romani-perheiden aikuisten lasten sisäinen romani-identiteetti on heikompi kuin heidän vanhempiansa, niin silti sisäisen romaniuden kaikki kolme tunnusmerkkiä näkyy ainakin jossain määrin myös heidän lapsillaan. Vanhempien romani-identiteetin voimakkuus selittää vain 16 prosenttia lasten romani-identiteetin intensiteetistä. Vaikka siis korkeamman romani-identiteetin omaavan vanhemman lapsella on taipumus omata voimakkaampi romani-identiteetti kuin matalamman romani-identiteetin omaavien lapsella, tämä ei kuitenkaan koske kaikkia perheitä. Vahva romani-identiteetti oli vain kahdella lapsella. Sen sijaan puolet lapsista koki molemmat identiteetit vahvasti omakseen ja arvosti kaksoisidentiteettiä. Toinen puoli lapsista oli vieraantunut romaniudesta, mutta heilläkin oli jossain määrin jäljellä romaniuteen identifioitumista.

Lähes kaikki aineiston aikuiset lapset arvostivat romanikulttuuria ainakin jonkin verran. Useimmilla lapsista asenne romanitaustaa kohtaan oli myönteinen. Suurin osa lapsista (75 %) koki romanitavat myönteisinä, hienoina, läheisinä ja kunnioitettavina. He tunsivat henkilökohtaista ylpeyttä siitä, että olivat syntyneet romaniksi, vaikka noudattivat ulkoista romaniuden tapakulttuuria vain jossain määrin. Silti noin puolet lapsista identifioitui selkeästi romaniyhteisöön ja oli ylpeä romanitaustastaan. Toisaalta noin puolet lapsista ei kokenut kuuluvansa romaneihin, vaikka osa kokikin olevansa jonkin verran ylpeä romaniudestaan.

Tämä tutkimus antaa viitteitä siitä, että eksogaamisten perheiden uhka romaniudelle ei välttämättä toteudu niiden lasten kohdalla, jotka saavat vanhemmiltaan vahvaa tukea romani-identiteetin kehittymiseen. Tähän liittyy läheisesti myös romanilähi-

suvun ja -yhteisön kasvatuksellinen ja yhteisöllinen vaikutus. Vastaavasti mikäli lapset eivät saa kotoaan romaniuteen liittyvää mallia ja kannustusta, on mahdollista, etteivät lapset arvosta romaniuteen liittyvää tapakulttuuria eivätkä halua sitoutua siihen. Tällöin romanikulttuuri-identiteetti ei saa tarpeeksi kehittymistilaa jatkuakseen lasten elämässä ja siirtyäkseen puolestaan seuraavalle sukupolvelle.

Aineistoissa lasten sisäinen romaniuden intensiteetti on tilastollisessa mielessä suuntaa antavasti merkitsevästi matalampi kuin heidän vanhemmillaan ($p = 0,077$). Ero on myös merkittävä ($d = 0,46$). Tämä on heijastumaa siitä, että lasten itse koettu romani-identiteetti ja asenne romanikulttuuria ja sen käytännön ilmentymiä kohtaan olivat matalampia kuin heidän vanhemmillaan.

8.3.2 Ulkoisen romaniuden ylisukupolvinen jatkuvuus

Tämän tutkimuksen ulkoisen romaniuden osatekijät ovat seuraavat: romanikielen käytön intensiteetti sekä romanikulttuurin ja -tapojen noudattamisen ja niihin kasvattamisen intensiteetti kodissa, lähisuvun piirissä ja laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä.

Aikuisten lasten perheissä romanikielen käyttö on vähäistä

Aikuisten lasten aineistossa romanikielen käytön intensiteetti oli merkittävästi matalampi kuin heidän vanhemmillaan. Lasten romanikielen käytön intensiteetti on vanhempia matalampi merkitsevästi ($p = 0,045$) ja merkittävästi ($d = 0,63$). Lapsista hyvin harva puhui tai osasi romania. Kyselyyn osallistuneiden lasten henkilökohtainen arvio romanikielen taidoistaan osoitti, että 90 prosenttia lapsista ei osannut romania lainkaan tai osasi vain muutamia sanoja. Puhumisintensiteetti on siis hyvin alhainen ja kapea; vain 10 prosentilla lapsista oli hyvä romanikielen taito, ja he pystyivät käyttämään kieltä arkielämän puitteissa. Romanikieltä käytetään romaniuden näkökulmasta vähän, jos lainkaan.

Niissä perheissä, missä vanhemmat käyttivät romania aktiivisemmin, myös lapsilla oli tendenssi käyttää kieltä hieman aktiivisemmin. Toisaalta on kuitenkin perheitä, joissa romanikieli on ollut aktiivisessa käytössä, mutta silti lapset eivät ole omaksuneet kieltä. Kielen siirtyminen vanhemmilta seuraavalle sukupolvelle ei toteutunut riittävästi, mikä voi heikentää romani-identiteettiä.

Aineiston perusteella suurin osa lapsista ei koe romanikieltä omakseen, eikä kielellä ole syvempää merkitystä heille identiteetin vahvistajana. Yli puolella olisi kuitenkin halu oppia romania, mikäli siihen saisi mahdollisuuden. Kielellisen kulttuuri-

perinnön sekä perimätiedon siirtäminen seuraaville sukupolville lepää vanhempien ja isovanhempien harteilla sekä kielen opetuksen varassa.

Näyttää siltä, että Suomen romanien romanikielellä ei ole nykyään niin merkittävää asemaa romani-identiteetin vahvistajana kuin aiemmin. Kielen sijaan Suomen romanien keskuudessa samastuminen ja sitoutuminen romanitapojen noudattamiseen ovat muodostuneet tärkeimmiksi romanikulttuuri-identiteetin vahvistajiksi. Aineistossa ne lapset, jotka eivät puhuneet romanikieltä, eivät myöskään pitäneet romanitapojen noudattamista perheen piirissä merkittävänä. Vastaavasti muutama lapsi puhui romania ja näytti ylläpitäneen vahvemmin tapakulttuuria perheen piirissä.

Ulkoisen romaniuden indikaattoreista romanikielen käyttö ei näytä olevan yhtä voimakkaasti yhteydessä sisäiseen romaniuteen kuin muut ulkoisen romaniuden osatekijät. Kieli on vaarassa kadota etenkin nuorilla, sillä suurin osa aikuisista lapsista ei kokenut romanikieltä omakseen, eikä kielellä ollut syvempää merkitystä heille. Kuitenkin yli puolet halusi oppia romania, mikäli siihen saisi mahdollisuuden. Vastauksen perusteella voidaan siis olettaa, että eksogaamisissa perheissä vähäinen romani-kielen käyttö ei vahvista kielellistä romani-identiteettiä (vrt. Hedman, 2009, 2017).

Eksogaamiset perheet tukevat lastensa kaksikulttuurista identiteettiä

Aineistossa tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti omassa perheessä on lasten kohdalla merkitsevästi ($p = 0,003$) ja merkittävästi ($d = 0,41$) matalampi kuin heidän vanhemmillaan. Aineistossa lähes puolet vanhemmista noudatti täysin romanipuhtaustapoja, ja saman verran lapsia noudatti vain osittain. Romanipuhtauden harjoittaminen sääntöineen on heikentynyt johtuen muun muassa perheiden pirstaloitumisesta. Aiemmin vanhempien läsnä ollessa nuoremmat olivat ”pakotettuja” noudattamaan romanitapoja, mutta kun he muodostavat omia perheitään, heidän ei ole pakko noudattaa tarkasti romanitapoja. Kuitenkin lapsista neljäsosa noudatti pääsääntöisesti romanitapoja. Vastaavasti neljäsosa lapsista noudatti romanitapoja harvoin tai vain tietyissä tilanteissa. Vanhemmista vain viidesosa edellytti lapsiltaan täysin romanitapojen noudattamista ja yli puolet ei odottanut lapsiltaan lainkaan romanitapojen noudattamista ja neljäsosa odotti vain jonkin verran.

Eksogaamisten perheiden pääväestöön kuuluvista puolisoista yli puolet (65 %) noudatti täysin sekä romanipuhtautta että romanitavat huomioivaa pukeutumista. Tämä oli selkeä malli lapsille valita kahden kulttuurin välillä, kun molemmat vanhemmat osoittivat arvostusta vähemmistökulttuurille. Eksogaamisten romaniperheiden romanivanhemmista yli puolet halusi lastensa elävän *molemmissa* kulttuureissa. Vanhemmista vain viidesosa halusi lastensa elävän vahvasti romanitapojen mukaan ja viidesosa pääväestön tapojen mukaan. Yli puolella vanhemmista kasvatus-

tavoitteena oli kaksikulttuurinen identiteetti ja muut antaisivat lasten valita oman identiteettinsä. Myös lapsista suurin osa antaisi omille lapsilleen vapauden valita, missä määrin nämä haluavat romanitapoja noudattaa. Lapset eivät vaadi tai vaatisi, mikäli omia lapsia ei vielä ollut, omilta lapsiltaan romanitapojen ehdotonta noudattamista, vaan antavat heidän tehdä itse valintansa kahden kulttuurin välillä vanhempiensa tavoin. Lapsista kuitenkin noin puolet olisi halunnut opettaa lapsilleen romanitapoja edes jonkin verran.

Kolmannen sukupolven romanius on riippuvainen toisen polven vanhempien asenteesta ja kasvatuksesta, mitä he haluavat lapsilleen jakaa omasta vähemmistö-kulttuuristaan. Lapset näyttivät siis seuranneen omien vanhempiensa esimerkkiä puuttumatta kasvatuksellisesti lastensa kulttuuri-identiteetin valintaan.

Tähän tutkimukseen osallistuneet vanhemmat eivät kasvattaneet lapsiaan vahvaan romanitapojen noudattamiseen, vaan tukivat enemmän kaksikulttuurisuutta. Tällä voi olla romani-identiteetin intensiteetin kannalta heikentävä vaikutus.

Lähisuvulla ja isovanhemmillä on positiivinen vaikutus romani-identiteetin siirtymiseen

Aineistossa tapakulttuurin noudattaminen lähisuvun piirissä ei ole laskenut merkittävästi ($p = 0,225$) eikä merkittävästi. Tämän suhteen lasten ja vanhempien aineisto poikkeaa muista ulkoisen romaniuden osatekijöistä (ks. myös liite 5, taulukot 85 ja 86). Romanien elämässä kunnialla ja häpeällä on suuri merkitys. Romanien sosiaalisella yhteisöllä on vaikutusta lasten tapakulttuurin mukaiseen käyttäytymiseen lähisuvun piirissä. Suvun yksittäinen jäsen voi käytöksellään saada romaniyhteisön paheksunnan, hyväksynnän, häpeän tai kunnioituksen.

Romanisuku käsittää isovanhemmat, tädit ja sedät lapsineen sekä kaukaisemmat sukulaiset. Eksogaamisten perheiden lapsista vähän alle puolet koki romanilähisuvulla olevan erittäin suuri merkitys. Vähän yli puolella lapsista ei romanisuvulla ollut suurtakaan merkitystä tai merkitystä oli vain jonkin verran. Tämä näkyy tuloksissa siten, että vain puolet lapsista koki kuuluvansa romaniyhteisöön, ja vastaavasti puolet lapsista ei halunnut sitoutua vahvasti romanitapojen noudattamiseen.

Yli puolet lapsista osoitti tapakulttuurin noudattamisen ja käytöksen kautta selvää kunnioitusta vanhempiin ja muitakin vanhempia kohtaan. Esimerkiksi romani- ja romanipuhtautteen liittyvien tapojen noudattamisen osalta noin puolet noudatti tarkoin romanipuhtautta. Toisaalta toinen puoli ei noudattanut lainkaan tai noudatti puhtautteen liittyviä tapoja vain jossain määrin.

Tulosten mukaan tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuvun piirissä vanhempien ja lasten aineistossa on tilastollisessa mielessä yhtä suurta. Toisin sanoen,

vaikka lapset eivät vanhempiensa edessä käyttäytyisikään romanimaisesti, niin lähisuvun ja erityisesti isovanhempien edessä he noudattavat näitä tapoja lähes samassa määrin kuin heidän vanhempansa.

Puolet eksogaamisten perheiden lapsista koki molemmat suvut yhtä läheisinä. Vähän yli kolmanneksella oli hyvin läheinen suhde romanisukulaisiin. Sosiaalinen kanssakäyminen lähisukulaisten kanssa oli lähes päivittäistä yli puolella lapsista. Sen sijaan vieraampien sukulaisten ja muiden romanien kanssa lasten suhde oli kaukainen suurimmalla osalla.

Vanhempien ja lasten välillä on positiivinen korrelaatio sen suhteen, kuinka intensiivisesti he noudattavat tapakulttuuria lähisuvun piirissä. Käytännössä siis niissä perheissä, joissa vanhemmat noudattivat tapakulttuuria intensiivisemmin, myös lapsilla oli hieman suurempi taipumus noudattaa intensiivisemmin tapakulttuuria verrattuna niihin perheisiin, joissa vanhemmat itsekään eivät olleet kovin aktiivisia noudattamaan tapakulttuuria lähisuvun keskuudessa. Aineisto antaa tukea sille, että suvun vanhemmilla ja erityisesti isovanhemmilla on merkittävä positiivinen vaikutus lasten romani-identiteetin vahvistumiseen.

Perinteinen romanitapakulttuuri edellyttää, että vanhempia ihmisiä tulee teitillä. Tässä tutkimuksessa lapsista lähes kaikki teitittelivät isovanhempiaan, samoin kuin kaikkia romanivanhuksia, mutta eivät juuri omia vanhempiaan. Yhtenä syynä tähän voi olla se, että vanhemmat eivät vaatineet lapsiltaan teitittelyä omalla kohdallaan.

Näyttää siltä, että lasten kulttuuritietoisuutta vahvistivat vierailut vähemmistö-kulttuuria edustavien sukulaisten luona. On ilmeistä, että kumman suvun luona lapset vierailevat enemmän ja kummat sukulaiset ovat läheisempiä, siitä kulttuurista tulee lapsille vahvempi. Tämä kävi ilmi myös kolmen romaniasuun pukeutuneen siskon kohdalla, joiden äiti kuului pääväestöön, eikä romani-isä ollut vaatinut pukeutumista romanittain; kaikilla siskoilla oli romanipuoliso ja valintoihin oli vaikuttanut etenkin patriarkaalinen isänisä.¹¹⁰

Suurin osa lapsista huomioi romanitapojen mukaisen pukeutumisen erityisesti silloin, kun he vierailevat isovanhempien luona. Tämä osoittaa lapsilla positiivista tapakulttuurin noudattamista ja sitä, että lapset eivät olleet täysin hyljänneet romanitapojen huomioimista. Tosin sangen kapeaksi tapakulttuurin noudattaminen jäi tältä osin.

Yhteenvedon voidaan todeta, että eksogaamisten perheiden lasten romanikulttuuri-identiteetti intensiteetti vaihtelee siten, että puolet lapsista noudattaa vahvasti roma-

¹¹⁰ Kolmen sisaruksen nauhoitus, 2018.

nitapoja ja puolet vain jossain määrin. Tämän perusteella ei voida väittää eksogaamisten perheiden olevan täysin uhka mustalaisuudelle. Isovanhemmat ja lähisuku edustavat vahvemmin sitä tahoja, jonka kautta vanhemmat ja lapset osoittavat noudattavansa romanitapoja, mutta hieman eri tavoin.

Sosiaalisella ympäristöllä on vaikutusta lasten romani-identiteettiin

Aineistossa tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti muissa kuin lähipiirin ja -suvun sosiaalisissa yhteyksissä ei eksogaamisten perheiden lapsilla ole merkitsevästi ($p = 0,185$) matalampi kuin heidän vanhemmillaan. Ero on kuitenkin merkittävä ($d = 0,40$) (ks. liite 5, taulukot 114 ja 115).

Suurin osa eksogaamisten perheiden vanhemmista seurustelee sellaisten romaniystävien kanssa, jotka elävät samankaltaisten arvojen mukaisesti ja jotka ovat omak-suneet maltillisen ja vapaan elämäntavan, vain viidenneksellä oli ystävinä vahvasti romanitapoihin sitoutuneita perinteisiä romaneja. Eksogaamisten vanhempien perheiden ystäväpiiri koostuu suurimmalla osalla sekä romaneista että pääväestöön kuuluvista henkilöistä. Eksogaamisten perheiden lasten sosiaalinen ympäristö koostuu ensisijaisesti kaksikulttuurisista perheistä, jotka elävät sekä romani- että pääväestön kulttuurin mukaisesti kuten heidän vanhempansakin.

Aikuisten lasten sosiaalinen ympäristö koostuu ensisijaisesti kaksikulttuurisista perheistä, jotka elävät sekä romani- että pääväestön kulttuurin mukaisesti. Lapsista yli puolella oli pääväestöön kuuluvia ystäviä, viidenneksellä romaniystäviä ja neljänneksellä sekä pääväestöön että romanikulttuuriin kuuluvia ystäviä. Lapset viettivät yli puolet ajastaan seurustelemalla pääväestön nuorten kanssa. Suurin osa lapsista koki gaajeitten kulttuurilla olevan huomattavasti suurempi vaikutus heihin kuin romanikulttuurilla.

Suurin osa lapsista kiinnitti vain vähän huomiota romanitapojen mukaiseen pukeutumiseen vieraampien romanien parissa. Sosiaalisissa kohtaamisissa lapset saivat kuitenkin runsaasti vaikutteita havainnoidessaan, miten vanhemmat romanit osoittivat hyväksyntää tai paheksuntaa, mikäli ei toimita romanitapojen mukaisesti. Tällä on vaikutusta lasten informaaliseseen kasvatukseen suhtautumisessa romanikulttuuriin.

Tapakulttuurin noudattaminen sosiaalisessa ympäristössä näyttää jakavan lapsia voimakkaammin kuin vanhempia. Lasten ystäväpiiri koostui vanhempiin nähden useammin pääväestöön kuuluvista henkilöistä kuin romaniväestöön kuuluvista. Näyttää siis siltä, että eksogaamisten perheiden lapsilla tapakulttuurin noudatta-

minen sosiaalisissa ympäristöissä on selvästi heidän vanhempiaan vähemmän romanimaista. Tällä osa-alueella romani-identiteetti näyttää heikentyneen.

Osa nuorista oli vieraantunut romaniyhteisöstä ja ajautunut erilleen. Tätä kuvaa seuraavan haastateltavan kommentti:

Meillä alkaa näkymään semmoset lieveilmiöt, jotka ennen oli outoja ja vieraita meidän keskuudessa, esimerkiksi semmoset itsemurhat ja semmonen masentuneisuus ja tämmönen ja tämmöset mielenterveysongelmathan alkavat näkymään. Et mitä se romani-kulttuuri on, niin se on ennen kaikkea sitä, että pidetään ihmisiin yhteyttä.

(Mies, 67 v.)

Vieraantumiseen on saattanut vaikuttaa heihin kohdistunut paheksunta ja odotukset romaniyhteisön taholta. Paheksuva suhtautuminen johtui useimmiten romanitavoista poikkeavasta käyttäytymisestä.

Tutkimuksen perusteella osallistuminen romanijuhliin vaikuttaa nuorten romani-käyttäytymiseen. Esimerkiksi hautajaisissa ja syntymäpäivillä eksogaamisten perheiden lapsiin kohdistui odotuksia muun muassa pukeutumisen osalta. Erityisesti toisten romaninuorten samoin kuin vanhempien romanien asennoitumisella ja odotuksilla oli vaikutusta eksogaamisten perheiden lapsiin. Tähän tutkimukseen osallistuneista eksogaamisten perheiden lapsista lähes puolet koki romaniyhteisöllä olleen erittäin paljon merkitystä ja vaikutusta heidän käyttäytymiseensä. Vastaavasti toinen puoli ei kokenut kovinkaan vahvana romaniyhteisön vaikutusta.

8.3.3 Kokonaisromaniuden siirtyminen lapsille

Edellä havaittiin, että lasten sisäisen romaniuden intensiteetti oli suuntaa antavasti matalampi kuin heidän vanhemmillaan. Tämä johtui siitä, että lasten sisäisen romaniuden arvostamisen intensiteetti sekä asennoitumisen intensiteetti romaniutta kohtaan olivat matalampia kuin heidän vanhemmillaan, mutta sen sijaan itse koetun romaniuden taso ei ollut vanhempia matalampi.

Toisaalta havaittiin, että lasten ulkoisen romaniuden intensiteetti ei ollut kokonaisuutena merkittävästi laskenut vanhempiin verrattuna, vaikka suuntaa antavia erojakini oli useita. Vähiten lasten ulkoinen romanius poikkesi vanhemmista tapakulttuurin noudattamisessa lähisuvun parissa. Sen sijaan lasten ulkoisen romaniuden intensiteetti oli vanhempia matalampaa romanikielen sekä kotona ja sosiaalisessa laajemmassa ympäristössä tapahtuvan tapakulttuurin noudattamisen osalta. Eräs haastateltava ilmaisi huolta romanien yhteisöllisyyden rapautumisesta:

Jos mä aattelen romanikulttuuria, niin meiltä on niinku murenemassa semmonen yhteisöllisyys, missä me piettäis toisiimme yhteyttä ja tapaisimme toisiamme ja keskustelimme toistemme kanssa erilaisista asioista, se on ohentunut. (Mies, 63 v.)

Kun yhdistetään sisäinen ja ulkoinen romanius, niin voidaan todeta, että lasten romani-intensiteetti kokonaisuutena ei ole merkitsevästi ($p = 0,191$), mutta on kuitenkin merkittävästi matalampi ($d = 0,44$) kuin vanhemmilla. Kokonaisromanius ja siinä tapahtuva muutos näyttää heijastavan ulkoisessa romaniudessa tapahtuvia muutoksia.

Lasten aineistossa sisäisen ja ulkoisen romaniuden välillä oli melko korkea korrelaatio, joskaan ei yhtä korkea kuin vanhempien aineistossa.

Kun huomioidaan yhdessä sisäinen ja ulkoinen romanius, eksogaamisten perheiden lasten romaniuden intensiteetti on merkittävästi matalampi kuin heidän vanhemmillaan. Kokonaisromaniuden osalta lapset eivät edusta vahvaa romaniutta; tässä havaittu muutos näyttää heijastavan ulkoisessa romaniudessa tapahtuvia muutoksia. Ulkoisen romaniuden osatekijät painottuvat eri tavalla vanhempien ja lasten aineistossa. Näyttää siltä, että lasten aineisto on myös enemmän polarisoitunut kuin vanhempien aineisto; osa lapsista ei juuri lainkaan noudata romanikulttuuria, kun taas osa lapsista noudattaa sitä aktiivisesti. Toisin sanoen vaihtelu on selvästi suurempaa lasten aineistossa kuin vanhempien aineistossa.

Tutkittavista perheistä suurin osa piti kiinni romaniudesta ainakin jossain määrin. Romaniuden näkökulmasta heikoin tilanne oli niissä perheissä, joiden romani-vanhemmat olivat irtautuneet täysin romaniudesta (15 % vanhemmista). Vähemmistökulttuurin hävitessä romanipuolison elämästä kulttuurilla ei todennäköisesti ole riittävästi siirtymävoimaa eksogaamisten perheiden lapsiin. Mikäli romanivanhempi ei näe tarpeelliseksi kasvattaa lapsiaan romaniuteen, niin romanius ei saa riittävästi kasvualustaa jatkuakseen lasten elämässä. Eksogaamisen perheen vanhemmat eivät olleet vaatineet lapsiltaan sitoutumista romanitapojen noudattamiseen kuin osittain. Nämä kaikki voivat olla tekijöitä, joiden kautta romani-identiteetti rapautuu. Eräs romaninainen kuvaili romanikulttuurin muuttumista seuraavasti:

No ensinnäkin kulttuuri on sellanen sana, joka ei ole paikallaan pysyvä, vaan se on aina liikenteessä, liikkeessä. Se menee joko eteenpäin tai taaksepäin. Ja se voi mennä taaksepäin sillä lailla, että kulttuuri voi kuolla. Mutta se voi mennä myös eteenpäin, että kulttuuri kehittyy johonkin suuntaan. Ja mitä se romanikulttuuri on, niin romanikulttuurissakin sen ratkaisee lapset, mihinkä suuntaan se kääntyy. (Nainen, 58 v.)

Aineiston perusteella erityisen haavoittuva on romanikieli, samoin romaniarvoihin perustuva tapojen noudattaminen sekä yhteisöllisyys romanien kesken. Harva aikuisista lapsista enää osasi romanikieltä. Osa lapsista sitoutuu ulkoisiin näkyviin roma-

niuden tunnusmerkkeihin vahvasti ja osa löyhemmin. Eksogaamisten perheiden lapsista osa ei koe tarpeelliseksi sitoutua noudattamaan vahvasti perinteisiä romanitapoja, elämään romanittain.

Arvioitaessa romaniutta voidaan todeta, että mikäli henkilö ei ole sisäistänyt romaniuden arvomaailmaa, niin se näkyy kielteisesti hänen ulkoisessa käyttäytymisessään. Todellinen mustalaisuus on enemmän arvokysymys kuin pinnallista tapakulttuuria ilman arvoja. Aiemmin romanien arvomaailma näkyi siinä, että kuka tahansa vanhempi saattoi ohjata, neuvoa ja ohjata romaninuorta. Nykyään harvempi romanivanhus rohkenee näin tehdä pelätessään sitä, miten vieraampi romaninuori saattaisi siihen reagoida. Romanikulttuuri edellyttää vanhempien kunnioittamisen osalta käytöstapoja, missä kuunnellaan ja noudatetaan vanhempien ihmisten neuvoja ja heidän sanomisensa on suvun keskellä niin sanotusti laki, jota totellaan. On vaarana, että tämä romanikulttuurin ja vanhempien ihmisten kunnioitusta ylläpitävä peruspilari on kaatumassa romaniyhteisössä, yhteisen arvomaailman puuttumisen takia.

Tutkimusaineistossa näkyy yhteys eksogaamisen perheen ensimmäisen ja toisen sukupolven romaniuden intensiteettien välillä, vaikka romanius ei ole siirtynyt aikuisille lapsille yhtä vahvana kuin heidän vanhemmillaan on. Romaniuden siirtymistä lapsille ovat edesauttaneet yhteydenpito isovanhempiin, romanisukuun ja laajemminkin romaniyhteisön tapahtumiin osallistuminen sekä kotikasvatus romaniuteen ja myös koulussa tapahtuva romanikielen opetus.

Tässä tutkimuksessa eksogaamiset liitot eivät näyttäneet välttämättä uhkaavan romaniuden jatkuvuutta. Aikuisista lapsista joka kolmas oli solminut endogaamisen liiton, mikä vahvistaa romaniuden jatkuvuutta. Sisäisen ja ulkoisen romaniuden tunnusmerkit ovat säilyneet nykypäivään saakka myös eksogaamisissa romaniperheissä, vaikka ne eivät useimmiten ilmene perinteisenä horttoromanina. Pukeutumisen osalta on tapahtunut tapakulttuurin väljentymistä siltä osin, että romanimiehillä ei näe enää jatsareita, pussihousuja ja koppalakkia. Kuitenkin Suomen romanit ovat parhaiten vaalineet kunnioitusta osoittavaa pukeutumista muihin romaneihin verrattuna ja ovat ylpeitä romaniudestaan.

8.4 Tutkimuksen arviointi tutkimuskysymysten valossa

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää vähemmistöidentiteetin jatkuvuutta ja siihen vaikuttavia tekijöitä suomalaisissa eksogaamisissa romaniperheissä. Tutkimuksen avulla pystyttiin vastaamaan kaikkiin kolmeen tutkimuskysymykseen (ks. luku 6.1).

Sadan vuoden ajalta löytyi runsaasti suomalaisia tutkimuksia romaneista ja heidän kulttuuristaan, mikä auttoi määrittelemään romaniuden eli mustalaisuuden. Nämä aiemmat tutkimukset eivät kuitenkaan kohdentuneet eksogaamisiin romaniperheisiin ja romaniuden ylisukupolviseen jatkuvuuteen.

Lähdekirjallisuuden keskiössä oli 14 romanitutkijaa, jotka kaikki mainitsivat yhtenäisiä romaniuden tunnusmerkkejä, vaikka he eivät käyttäneet aivan samoja termejä. Sadan vuoden aikana romaniuden tunnusmerkeistä oli hävinnyt ainoastaan vaeltaminen, eristäytyminen sekä perinteiset romaniammatit yhteiskunnallisten muutosten seurauksena.

Lähdekirjallisuuden, romanasiantuntemukseni ja alustavien keskustelujen perusteella pystyin hahmottamaan uudella ja innovatiivisella tavalla romaniuden kokonaisuuden ja eriyttämään siihen liittyvät osiot. Kokonaisromanius koostuu seitsemästä romaniuden muuttujasta, jotka jakautuvat sisäiseen ja ulkoiseen romaniuteen. Tämän romaniuden kokonaiskuvan avulla pystyin määrittelemään romaniuden.

Monimenetelmätutkimustapa auttoi lähestymään tutkimustehtävää eri näkökulmista. Haastateltavien oma ääni pääsi kuuluville heidän esittäessään teemahaastatteluissa ja kyselylomakkeiden avokysymyksissä näkemyksiään mustalaisuudesta.

Eksogaamisten romaniperheiden vanhempien ja heidän aikuisten lastensa kenttä-tutkimusaineistosta oli löydettävissä samat romaniuden tunnusmerkit kuin lähdekirjallisuudesta. Autoetnografia-tutkimussuunnan mukaisesti yhdistin omat henkilökohtaiset kokemukseni romanina tutkimuksen analyyseihin.

Tutkimuksen johtopäätös on, että sisäinen romanius on mustalaisuuden perusta, jolle ulkoinen romanius rakentuu. Yhdessä ne muodostavat kokonaisromaniuden, romaniban. Määrällinen aineisto olisi voinut olla laajempi tutkimuksen reliabiliteetin kannalta, mutta tuloksia voidaan kuitenkin pitää riittävän uskottavina ja yleistettävänä. Mielestäni tutkimuksella pystyttiin luotettavasti mittaamaan romaniuden intensiteettiä.

Kokonaisromaniuden intensiteetti ei ollut kummassakaan ryhmässä vahvinta hortto-romaniutta eikä heikointa romaniutta. Sisäisen romaniuden ytimenä oleva vanhempien ihmisten kunnioittaminen oli säilynyt molemmissa tutkimusryhmissä. Ulkoisen

romaniuden osalta romaniuden säilymistä tuki sisäinen romanius, jonka varassa romanius jatkuu tai rapautuu, sillä romanius ei ole vain ulkoista ja näkyvää. Tässä tutkimuksessa eksogaamisten vanhempien perheissä useimmiten molemmat puoliset pitivät yllä romaniutta kaksikulttuurisessa viitekehyksessä. Romaniuden jatkuvuus lapsille oli vaarassa silloin, kun lapset eivät olleet sisäistäneet romaniutta, eivätkä olleet sitoutuneet romanitapojen noudattamiseen.

Tutkimuksen perusteella romaniuden omaksumista edisti perheen informaalinen kasvatus romaniuteen, aikuisten lasten endogaamiset liitot, vahva identifioituminen romaniksi, integroituminen romaniryhteisöön, romanikielen kielisyytteen lisääminen ja kielitaito sekä romani-isovanhempien ja pääväestöön kuuluvan puolison romaniutta tukeva vaikutus. Tutkimuksen mukaan romaniutta rapautti vahvimmin vanhempien halu kasvattaa lapsiaan valtakulttuurin mukaisesti esimerkiksi syrjinnän pelon vuoksi. Vanhempien vahvempi romanitapojen noudattaminen näkyi myös lasten vahvempana romaniutena. Koulutusta ei nähty vahvasti romaniutta uhkaavana tekijänä; tämä oli kannustanut nuoria kouluttautumaan.

Eksogaamisen romaniperheen vanhempien ja lasten romaniuden intensiteettien välillä oli yhteys siten, että vahvemman romani-identiteetin omaavan vanhemman lapsilla oli myös vahva romani-identiteetti ja vastaavasti heikomman romani-identiteetin vanhemman lapsilla oli heikompi romani-identiteetti. Sukupolvien välillä oli yhteys, joka näkyi lapsilla romaniuden intensiteetin heikentymisenä. Taustalla vaikutti perheen kaksikulttuurisuus.

Tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että myös lapset kokivat ylpeyttä romanitaustastaan, vaikka kaikki eivät halunneet elää täysin romanitapojen mukaisesti. Yhteistä lähes kaikille lapsille oli, että he osoittivat kunnioitusta teitittelemällä sekä pukeutumisellaan vieraillessaan isovanhempiensa luona. Romanien solidaarisuus sekä yhteisöllisyys elivät vahvana juhlien, hautajaisten ja romanitapahtumien kautta ja myös päivittäisenä kyläilykulttuurina.

Useimmat haastatellut romanivanhemmat harmittelivat, että eivät olleet vaatineet lapsiltaan vahvempaa romanikäyttäytymistä. Eksogaamisista romanivanhemmista ei kukaan edellyttänyt lapsiltaan vahvinta horttoromaniutta. Romaniuden kyllä haluttiin jatkuvan lasten kohdalla, mutta ei liian vaativana. Osa eksogaamisten perheiden lapsista oli valinnut romanipuolison, mikä tukee romaniuden ylisukupolvista jatkuvuutta.

9 POHDINTA

Pohdin tässä luvussa, miten onnistuin ratkaisemaan tutkimuksessa esittämäni keskeiset tutkimuskysymykset Boas Shamirin (1986) sitoutumisen malliin perustuvalla ja tässä tutkimuksessa kehittämälläni sisäisen ja ulkoisen romaniuden mallilla. Pohdin tulosten perusteella nousevia kysymyksiä, kokonaisromaniutta eli romanibaa vahvistavia tekijöitä, tutkimuksen luotettavuutta, jatkotutkimusmahdollisuuksia ja romaniuden mallin yleistettävyyttä sekä tulevaisuuden romaniutta.

9.1 Tulosten perusteella nousevia kysymyksiä

Havaintojeni mukaan näyttää ilmeiseltä, että Suomen romanien kulttuurin ydinarvo, vanhempien kunnioitus, on vahva perusta romaniudelle. Huolimatta tapakulttuurissa tapahtuvista muutoksista on kunnioituksen periaate säilynyt vuosisadan kestäneen tarkastelujakson ajan tässä tutkimuksessa. Romanien kohdalla voidaan puhua pikemminkin elämänmuutoksesta kuin muutoksista kulttuurin osalta. Suomessa romanien vanha traditionaalinen elämäntapa on edesauttanut heidän säilymistään homogeenisenä ryhmänä. Tosin integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan sekä sosiaalisen ympäristön laajentuminen on saanut aikaan akkulturoitumista yhteiskunnan asettamiin ehtoihin. Tätä tapahtuu työpaikoilla, vapaa-ajan harrastuksissa ja oppilaitoksissa.

Romaneista viidennes oli vahvasti integroitunut pääväestöön kulttuurin, koulutuksen sekä kristillisen toiminnan kautta. Romanit ovat kokeneet seurakunnissa osallisuutta ja yhdenvertaisuutta ja ovat tehneet julkisuuden kautta romaniutta tunnetuksi. Tämä ei ole heikentänyt heidän romani-identiteettiään painostuksesta huolimatta.

Esimerkiksi 1970-luvun alussa eräässä helluntaiseurakunnassa vaadittiin aikuisilta romaneilta pukeutumista valkoiseen albaan, jota käytettiin seurakunnan kastetilaisuuksissa. Romaneille valkoinen asu merkitsi samaa kuin he olisivat pukeutuneet alusvaatteisiin. Onneksi vanhempi pastori tajusi, että Raamatun aikana ihmiset kastettiin sellaisissa vaatteissa, mihin he olivat pukeutuneet. Toinen esimerkki on, kun eräs seurakunnan työntekijä ehdotti uskoville romaniniaisille, jotka olivat pukeutuneet pitkään perinteiseen samettihameeseen, että heidän pitäisi pukeutua valtaväestön tavoin. Onneksi vaatimuksesta luovuttiin sen jälkeen, kun oli keskusteltu vanhempien romanien kanssa (Hedman, 2020).

Pohdin romanien uskoontuloa ja sen vaikutusta romani-identiteettiin. Nähdäkseni romanit ovat oppineet elämään pääväestön ja romanien rajamailla sekä kyenneet säilyttämään keskinäisen sosiaalisen hierarkian vanhempien ihmisten kunnioittamisen kautta. Useimpien kohdalla romanitavat ja -arvot ovat vain vahvistuneet uskoontulon seurauksena. Tämän tutkimuksen mukaan suurin osa on sitä mieltä, että uskoontulo ei ole vaikuttanut heidän romani-identiteettiinsä lainkaan. Uskoontulo on kuitenkin vaikuttanut sisäiseen romaniuteen siltä osin, että negatiiviset romaniuteen kuulumattomat arvot ja asenteet ovat muuttuneet, mikä näkyy myös käyttäytymisessä (ks. luku 7.3).

Tämän tutkimuksen mukaan romani-identiteetti säilyy parhaiten niissä eksogaamisissa perheissä, joissa vanhemmat pitävät kodissaan romaniutta yllä. Elleivät vanhemmat arvosta romaniutta, niin eivät lapsetkaan. Mikäli vanhempien perheissä ei ole vahvaa romaniutta, niin on todennäköistä, ettei sitä ilmene lastenkaan perheissä. Lasten olikin vaikeampi identifioitua romaniksi, mikäli heidän lapsuudenkodissaan romaniuden arvot ja malli eivät näkyneet. Puolestaan niissä perheissä, missä romani-vanhemmat pitivät vahvoista romaniperinteistä kiinni, heidän ja kulttuuria uudistamaan pyrkivien nuorten romanien välille syntyy ajoittain jännitteitä. Tämä voi johtaa yhtäältä romanitavoista luopumiseen ja toisaalta siihen, että nuoret haluavat olla enemmän *horttoromaneja* kuin heidän vanhempansa.

Romani-identiteetin säilymisen riskitekijöitä voivat olla romanikielen rapautuminen, yhteisten romanitapoihin sitoutumisen väheneminen sekä perheen ja suvun yhteisöllisyyden ja kasvatuksen merkityksen väheneminen. Toisaalta eksogaamisten lasten kohdalla voi tapahtua päinvastaista kulttuuritapojen vahvistumista. Etelä-Pohjanmaalla vanhemmat käyttävät harvemmin perinteistä naisten samettihametta, kun sitä vastoin nuoret ovat alkaneet pukeutua perinteisesti.¹¹¹

Romaniuden jatkuvuuteen vaikutti, miten perheen lapsille välitettiin romaniutta. Romaniuden siirtymistä lapsille vahvasti erityisesti pääväestöön kuuluvan puolison myönteinen asenne romaniutta kohtaan: valtaosa puolisoista noudatti romani-puhtautta sekä romanien tapakulttuuria soveltuvine pukeutumissääntöineen. Pääväestöön kuuluvalla puolisoilla on tärkeä merkitys välittää romaniuden arvoja eteenpäin omille sukulaisilleen ja muulle pääväestölle. Eksogaamisten perheiden puoliset antavat tilaa toistensa kulttuureille.

Tämän tutkimuksen tulokset osoittavat eksogaamisten perheiden olevan uhkana romani-identiteetille silloin, mikäli perheiden vähemmistötaustainen henkilö luopuu omasta kulttuuristaan ja sulautuu täysin pääväestön kulttuuriin. Vähemmistö-

¹¹¹ Elina Lähdesmäen tiedonanto, 31.5.2023.

kulttuurin hävitessä romanipuolison elämästä, kulttuurilla ei ole riittävästi siirtymävoimaa eksogaamisten perheiden lapsiin. Tutkimus osoittaa, että mikäli lapset elävät kiinteässä kanssakäymisessä vähemmistöön kuuluvien isovanhempien tai lähisukuilaisten kanssa, voi tilanne heidän kohdallaan olla parempi. Toisaalta, mikäli lapset viettävät enemmän aikaa pääväestön kavereiden kanssa, niin sillä on vaikutusta siihen, kumpi kulttuuri on vahvempi lasten elämässä. Tutkimuksessa käy ilmi, että jotkut lapset omaksuvat vahvemmin vähemmistökulttuurin kuin toiset. Tähän näyttää vaikuttavan muun muassa oman perheen romaniuden intensiteetti, mutta myös se, miten läheinen ja kiinteä suhde lapsella on lähisukuun, romaniyhteisöön tai pääväestön lähisukuun ja pääväestöön.

Romanikulttuuri-identiteetti voidaan nähdä yhteisenä tarkoin määriteltynä romaniutena ja sitä ilmentää edellisiltä sukupolvilta perintönä saadut arvot, kieli ja tapakulttuuri sääntöineen. Vanhemmat romanit saattavat todeta heitä nuoremmista: "On kyllä ne vaatteet, mutta ei niitä aatteita." Tällä he viittaavat siihen, kuinka nuoremmat romanit voivat pitää yllä yhtä romaniuden tunnusta perinteisen vaatetuksen kautta, mutta he ovat kadottaneet romanien arvot ja käytöstavat, tärkeimpänä vanhempien ihmisten kunnioittamisen. Romanikulttuurille on vierasta ja häpeällistä julkinen päihteiden käyttö ja esiintyminen päihtyneenä vanhempien edessä, minkä ilmiön yleistyminen surettua vanhempia romaneita. Romaniyhteisön sisällä onkin käynnistetty monia hankkeita, jotta nuoret pääsisivät eroon päihderiippuvuudesta.

Romanikielen taitoa on pidetty ja edelleen pidetään yhtenä romaniuden tärkeänä tunnusmerkkinä. On esitetty arvioita, että 20–30 vuoden kuluttua sitä ei nykykehityksen valossa voi enää pitää romaniuden tunnusmerkkinä Suomessa. Tähän en kuitenkaan halua tyytyä, vaan uskon, että saamme romanikielen elvytettyä. Luotan, että vuonna 2023 alkanut Opetushallituksen laaja romanikielen elvytyshanke tulee vahvistamaan kielen asemaa ja lisäämään sen käyttöä.

Mikäli tässä tutkimuksessa esiin nostetut romaniuden tunnusmerkit katoavat, niin vaarassa on myös kokonaisromaniuden eli romaniban katoaminen. Tämän välttämiseksi romanien on syytä pitää kiinni romaniuden tärkeimmästä periaatteesta, vanhempien kunnioittamisesta. Samoin on välttämätöntä, että romanilapset ja -nuoret sisäistävät romaniuden ja ilmentävät romaniutta jollain tavoin myös ulkoisesti. Monilla muillakin kansoilla ja vähemmistöillä on kulttuuriset ominaispiirteensä, joita ylläpitämällä heidän kulttuurinsa säilyy.

Romanien tulisi itse määritellä mustalaisuuden sisältö arvoineen siten, että mahdollisimman usein käytettäisiin romanitutkijoiden näkökulmaa omasta kulttuuristaan. Arvostan suuresti niitä pääväestön tutkijoita, jotka eivät pidä romaneja vain tutkimuskohteina, vaan viettävät aikaa meidän romanien keskuudessa. Näin he ymmär-

tävät syvemmin ja todenmukaisemmin romanien elämää käyttäessään kulttuuri-sensitiivistä lähestymistapaa.

Romanius on kollektiivista itämaista kulttuuria, eikä individualistisilla asenteilla ja mielipiteillä ole keskeistä asemaa. Romanius on heimokulttuuria, jossa ajatellaan heimon ja suvun yhteistä parasta. Lisäksi romaniutta hallitsee kaiken kattava ajatus vanhempien ihmisten kunnioittamisesta, joka on mustalaisuuden peruspilari, jonka varassa kaikki lepää. Romanit ajattelevat, että mikäli tämä perusta horjuu tai häviää, niin samalla häviää aito mustalaisuus.

9.2 Romaniutta vahvistavia tekijöitä

Romanilasten romaniutta voidaan vahvistaa siten, että vanhemmat itse osoittavat arvostavansa omaa kulttuuriaan, kannustavat lapsiaan olemaan ylpeitä romani-juuristaan sekä kunnioittamaan vanhempia ihmisiä. Tutkimuksessa useimmat vanhemmat halusivat joustaa siinä, ettei lapsilta vaadittu vahvaa sitoutumista romanitapojen noudattamiseen perheen sisällä. Vanhemmat näkivät tärkeänä kasvattaa lapsiaan kahteen kulttuuriin. Lapsilta odotetaan kuitenkin kykyä oivaltaa, miten toimia romanimaisesti tilanteissa, joissa isovanhemmat ja sosiaalinen ympäristö sitä edellyttävät.

Lasten romaniutta voidaan vahvistaa siten, että vanhemmat edellyttävät heiltä vahvempaa romanikäyttäytymistä ja tapojen noudattamista. Perheessä vähän alle puolet vanhemmista piti yllä joustavaa romaniutta, jossa elettiin kahdessa kulttuurissa ja toimittiin tilanteiden mukaan. Kahdessa kulttuurissa elävät lapset valitsevat useammin sen, mikä tuntuu sopivimmalta heille. Vanhempien esimerkki kannustaa lapsia elämään molemmissa kulttuureissa ja auttaa arvostamaan niitä tasaveroisesti. Vanhemmat opettavat ja kasvattavat lapsiaan sosiaalisesti taitaviksi elämään molemmissa kulttuureissa ja toimimaan sosiaalisten tilanteiden edellyttämällä tavoilla.

Tuula Åkerlund pitää tärkeänä, että eksogaamisten perheiden vanhemmat välittävät lapsilleen sellaisia sosiaalisia taitoja, joiden avulla he selviävät molemmissa kulttuureissa, ja lapsen pitää saada kokea oman kulttuurinsa ihannoitua.¹¹² Vanhempien asenteiden romaniuteen kasvattamiseen tulisi olla positiivisia. Lasten kulttuuri-identiteetin kehittymiseen ja vahvistumiseen vaikuttavat vanhempien käsitykset

¹¹² Tuula Åkerlundin luento, 12.9.2022. Valtakunnallisen romanasian neuvottelukunnan seminaari.

siitä, mitä he odottavat lapsiltaan. Tässä tutkimuksessa täysin vahvaa romani-identiteettiä lapsilleen ei toivonut kukaan. Kun vanhemmat eivät olleet vaatineet lapsiltaan vahvaa romanitapojen noudattamista, niin osa vanhemmista katui myöhemmin sitä todeten, että lapset olivat omaksuneet pelkästään vahvan pääväestön elämäntavan. Eräs romanivanhempi kuvasi näin:

Tota, siis mä tarkoitan sillä sitä, että ehkä jos mä jotakin voisin tehdä toisin, niin mä tekisin sen, että mä voisin niitä kaaleitten pariin paljon paljon enemmän, mitä olen pienenä heitä vienyt. Et se on se, mitä mä muuttaisin omassa kasvatuksessani, en oikeastaan mitään muuta. Mutta kumminkin he ovat aika paljon niin ku, tavallaan niinku sitten tässä sisäpiirissä, mutta sitten että voisin heitä jonnekin hautajaisiin tai päiville tai tämmösiin. (Nainen, 52 v.)

Kieli on merkittävä identiteetin vahvistaja. Romanikielen asema on tällä hetkellä uhanalainen ja kaikki toimenpiteet sen elvyttämiseksi ovat välttämättömiä. Mikäli kieli katoaa, niin sen avulla ei enää kyetä vahvistamaan romani-identiteettiä. Romanikielen tulevaisuutta vahvistaa vuonna 2023 hyväksytty valtakunnallinen romanikielen elvytysohjelma, jolla pyritään vahvistamaan romanikielen käytön vitalisuutta. Muitakin romanikielen käyttöä lisääviä toimia tarvittaisiin, kuten romanikielen opetusta, elvytystä ja käyttöä muun muassa mediassa, samoin romanikielen opettajankoulutusta. On tarpeen kiinnittää huomiota romanikielen opetuksen tasoon ja pyrkiä vahvistamaan sen avulla romanilasten kieli-identiteettiä. Huomiota tulee kiinnittää myös romanikielen opettajien pedagogisiin taitoihin, opetussuunnitelmiin, oppimateriaaliin sekä innovatiivisiin opetusmenetelmiin. On tärkeää, että myös romanivanhemmat arvostavat romanikieltä ja puhuvat sitä lastensa kanssa sekä pyrkivät lisäämään tilanteita, joissa puhutaan lasten aikana romanikieltä.

Eksogaamisten perheiden vanhemmista suurin osa ei halunnut lapsistaan täys-romaneja. Vastauksista ei ilmene, mistä tämä johtuu. Mahdollista on, että vanhempien asennetta leimaa lasten avioituminen pääväestöön kuuluvan puolison kanssa, jolloin lasten on otettava huomioon molemmat kulttuurit ja taiteiltava niiden välissä. Lapsille annetaan mahdollisuus tehdä omia valintojaan sen mukaan, miten he näkevät romanitapojen noudattamisen esimerkiksi romanipuhtauden sekä vaatetuksen kautta soveltuvan heidän perheeseensä.

Mielenkiintoista on, että viidesosa tutkimukseen osallistuneista aikuisista romanilapsista oli sitoutunut vahvasti romanikulttuuriin ja suurin osa ainakin jonkin verran. Tähän näyttää vaikuttavan muun muassa oman perheen romaniuden lisäksi se, miten läheinen ja kiinteä suhde lapsella on molempien vanhempien lähisukuun tai romani- ja pääväestön ystäviin.

Eksogaamisten perheiden vanhemmat haluavat lastensa elävän osittaista romani-elämää, mutta ei liian vaativaa. Vanhempien mielestä kaikista romanitavoista ei tarvitse pitää kiinni, mutta joistakin on tarpeen pitää. Joillekin vanhemmille on joko kunnia-asia tai häpeäksi se, miten lapset käyttäytyvät etenkin vieraampien romanien parissa. Hienoa käytöstä arvostetaan, johon kuuluu kunnioituksen osoittaminen muun muassa vaatetuksen kautta siten, että nuori tai nuori aikuinen ei pukeudu "säädettömästi" eli suomalaisittain, ja vaikkapa esiinny shortseissa, verkkareissa tai naiset pitkissä housuissa.

Tämä tutkimus osoittaa, että romanikulttuuriin identifioituneet ja oman perheen ja lähisuvun kanssa ulkoisia näkyviä romanitapoja noudattavat eksogaamisten perheiden romanipuolisot säilyttävät romani-identiteetin ja se näyttää siirtyvän myös perheen lapsille. Eksogaamisissa romaniperheissä romaniudella on mahdollisuudet jatkaa perheen ja lähisuvun tuella sekä sosiaalisen ympäristön avustamana. Voidaan todeta, että romaniuteen kasvattaa koko romanisuku ja sen lisäksi 'koko kylä kasvat-
taa'.

9.3 Tutkimuksen luotettavuus

Tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä ovat sisäinen ja ulkoinen romanius ja näihin liittyvät muuttujat. Nämä käsitteet on muutettu mitattavaan muotoon eli ne on *operationalisoitu*. Näiden operationalisointien avulla voidaan mitata riittävällä tarkkuudella romaniuden sisäistä ja ulkoista sitoutumisen tasoa.

Tutkimus on riittävän validi kuvaamaan eksogaamisten perheiden romani-identiteettiä, niin aineisto antaa luotettavan kuvan siitä, miten romanius yleisesti romanien parissa ymmärretään ja miten se siirtyy sukupolvelta toiselle eksogaamisissa perheissä. Näin ollen se antaa riittävän luotettavan kuvan eksogaamisten romaniperheiden sisäisestä ja ulkoisesta romaniudesta.

Toisaalta on perusteltua kysyä, voidaanko 20 eksogaamisen romaniperheen ja heidän 20 aikuisen lapsensa haastattelujen perusteella tehdä luotettavia johtopäätöksiä ensimmäisen ja toisen sukupolven romaniuden intensiteeteistä? Keskeinen kysymys on, edustavatko kyseiset 20 eksogaamista perhettä myös muita eksogaamisia romaniperheitä ja onko otoskoko riittävän suuri. Vahva näkemykseni on, että edustavat.

Tutkimuskohteena olleet perheet edustivat laajasti eri ikäryhmiä sekä erilaisia uskonnollisia ja ei-uskonnollisia perheitä; puolella eksogaamisista perheistä isä oli romani

ja puolella äiti. He edustivat monipuolisesti eksogaamisia perheitä myös alueellisesti. Aikuisista lapsista seitsemällä oli endogaaminen romaniperhe ja yhdeksällä eksogaaminen perhe. Tässä mielessä tulokset voidaan riittävän uskottavasti yleistää muihinkin eksogaamisiin perheisiin kuin eksogaamisiin romaniperheisiin ja toisaalta aineisto sisältää lasten osalta myös endogaamisia romaniperheitä. Tämän tutkimuksen perheet voivat olla vertailuaineistona laajemmille jatkotutkimuksille. Eksogaamiset perheet valikoitiin satunnaisesti, mikä lisää yleistettävyyttä.

Laadullisen ja etenkin määrällisen tutkimuksen kohdalla on syytä pohtia, tuottaako tämä aineisto saturaation jossain muodossa.

Vaikka sain 50 eksogaamiselta romanivanhemmalta haastattelut, niin jouduin jättämään 30 tarkastelun ulkopuolelle, koska lapset eivät vastanneet kyselyyn alaikäisyyden, eri maassa tai kauempana asumisen tai kieltäytymisen vuoksi. Lisäksi kahdella perheellä ei ollut lapsia. Jouduin jättämään näiden 30 vanhemman perheen vastaukset primääritutkimusaineiston ulkopuolelle, mutta tulosten tulkinnoissa oli mahdollisuus käyttää niitäkin suuntaa vahvistavana. Uskon, että valitsemani 20 perheen ja heidän 20 aikuisen lapsensa kautta voidaan saada riittävästi tietoa eksogamian vaikutuksesta romani-identiteettiin.

Yhtenä ongelmana tutkimuksen luotettavuudesta voidaan pitää tutkimuksen toteuttajan autoetnografista asemaa tutkittavassa yhteisössä. Oman heimon keskuudessa toimiva tutkija voi vaikuttaa siihen, mitä haastateltavien odotetaan vastaavan. Kysymykset koskivat nimenomaan romani-identiteettiä ja romanitapojen noudattamista, mikä voi synnyttää mielikuvan oikeasta ja ainoasta mustalaisuudesta, jota vastaaja haluaa esittää edes jossain mitassa. Uskon kuitenkin, että haastattelu, havainnointi ja nauhoitukset auttoivat saamaan pelkkää kyselyä laajemman ja tarkemman kuvan vastaajien omakohtaisesta mustalaisuudesta, joista sain tehdä havainnot ulkoisten romanitunnusmerkkien perusteella.

Tämä tutkimus täyttää puuttuvaa tutkimuskentän aukkoa Suomen romanien eksogaamisista perheistä ja eksogamian vaikutuksesta lasten romani-identiteettiin. Tutkimus toi uutta tietoa eksogaamisten romaniperheiden vähemmistöidentiteetin intensiteetistä ja miten se siirtyy eksogaamisilta romaniperheiltä seuraavalle sukupolvelle. Romaniyhteisössä tapahtui jonkinasteista muutosta yhteiskuntaan integroitumisen kautta; muutokseen vaikuttivat etenkin uskoontulo sekä kouluttautuminen ja työelämään kiinnittyminen. Näistä muutoksista huolimatta säilyi vanhempien ihmisten kunnioittamisen johdosta keskeisimmät romaniarvot.

Tutkimus auttaa samalla romaniyhteisöä ymmärtämään, miten tärkeää heidän kulttuurinsa säilyminen on. Tutkimus valaisee kokonaisromaniuden merkitystä romaniutta ylläpitävänä voimana. Tarvitaan sisäistä sekä ulkoista romaniutta, jotta roma-

nus pysyy elinvoimaisena ja tunnistettavana myös eksogaamisten perheiden lasten ja lastenlasten kautta.

Tutkimukselle antaa luotettavuutta myös se, että olen romanitutkijana päässyt romaniheimoon tutkimaan sisäisesti eksogaamisia romaniperheitä monimenetelmä-tutkimustavalla. Pitkästä kokemuksestani ja romanisukujen tuntemuksesta oli hyötyä.

Tässä tutkimuksessa on mallinnettu kokonaisromaniuden osatekijät ja mittausmenetelmät, jotka ovat toistettavissa muissakin tutkimuksissa. Nämä romaniuden sisäiset ja ulkoiset tunnusmerkit ovat mustalaisuuden elementtejä, jotka soveltuvat romaniuden määrittelyyn kaikkina aikoina.

Tämän tutkimuksen luotettavuutta ja yleistettävyyttä vähentävät seuraavat kolme tekijää: 1) pieni aineisto, jonka takia tulokset eivät välttämättä ole tilastollisessa mielessä yleistettäviä, 2) pienen otoskoon takia on käytetty epäparametrisiä testejä ja 3) kolmas rajoittava tekijä voi olla joidenkin kyselylomakkeen kysymysten epätarkkuus. Miten tutkimuksessa on pyritty reagoimaan näihin rajoittaviin tekijöihin? Pieniin aineistoihin soveltuvat parhaiten epäparametriset menetelmät ja monimenetelmätutkimus, joita olen käyttänyt tässä tutkimuksessa. Kolmanteen rajoitukseen on pyritty reagoimaan antamalla vastaajille mahdollisuus täydentää vastauksia vapaamuotoisesti, nauhoittamalla vastauksia ja tekemällä havaintoja haastattelutilanteessa.

9.4 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Koska tutkimusaineisto oli pieni, on syytä tehdä vastaavanlaisia tutkimuksia laajemmalla otoksella. Tällöin saadaan tarkempaa tietoa sisäisestä romaniudesta itseidentifioitumisen, asenteiden sekä arvojen näkökulmasta. Saadaan myös laajempaa tietoa siitä, miten käy romaniuden ulkoisille tavoille eksogaamisissa perheissä, lähisuvussa ja laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa sekä kuinka suuri osa lapsista identifioituu romaniksi ja miten kaksoiskulttuuri-identiteetti ilmenee. Lisäksi isompi otos olisi hyvä endogaamisten ja eksogaamisten perheiden vertailemiseksi. Tästä viitekehyksestä löytyy edellytyksiä myös muiden vähemmistöjen todellisuuden kartoittamiseen ja vähemmistöaseman vahvistamiseen.

Kerätty tutkimusaineisto sisältää seitsemän aikuisen lapsen endogaamista romaniperhettä, joita olisi mahdollisuus verrata yhteentoista eksogaamiseen romani-

perheeseen. Jatkotutkimuksena olisi mahdollista vertailla näiden perheiden vaikutusta romaniuden intensiteettiin.

Tutkimuksessa ei ole selvitetty, ovatko vanhempien eksogaamiset liitot heidän ensimmäisiä liittojaan. Onko eroa, jos ensimmäinen puoliso on ollut romani ja toinen pääväestöä? Tämä voitaisiin jatkotutkimuksena helposti selvittää ja vertailla myös vanhempien kohdalla, millainen vaikutus eksogamiolla ja endogamiolla on ollut romanitapojen noudattamiseen.

Tutkimus osoittaa, että lapsilla romanikielen merkitys ilmenee toisenlaisena kuin vanhemmilla. Onko ero merkittävä, olisi tutkimisen arvoinen haaste, mutta tämä edellyttäisi suurempaa otoskokoa. Jatkotutkimusta olisi syytä tehdä sen osalta, miksi eksogaamisten perheiden romanipuolisot eivät tue, vahvista ja kannusta lapsiaan oman kielen oppimiseen ja sen käyttöön.

Tässä tutkimuksessa eksogaamisten perheiden lapsista 45 prosenttia oli naimisissa pääväestöön kuuluvan puolison kanssa, 35 prosenttia romanipuolison kanssa, 10 prosenttia maahanmuuttajataustaisen puolison kanssa ja lisäksi 10 prosenttia ei ollut naimisissa. Tutkimushaasteena olisi tarpeen vertailla, miten eksogaamisten lasten puolison valinta vaikuttaa romani-identiteettiin joko vahvistavana tai heikentävänä tekijänä.

Mielestäni Boas Shamirin (1986) sitoutumisen mallin pohjalta kehittämäni kokonaisromaniuden mallia voitaisiin hyödyntää myös muiden vähemmistöjen sisäisen ja ulkoisen kulttuuri-identiteetin tutkimisessa.

9.5 Pohdintaa romaniuden mallin yleistettävyydestä

Tässä tutkimuksessa esiin tullut ajatus, että romanikulttuuri-identiteetti on sekä sisäistä koettua että ulkoista näkyvää romaniutta, tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman jatkaa tutkimuksia kulttuuri-identiteetin jatkuvuudesta myös muiden etnisten ryhmien eksogaamisten liittojen osalta. Tutkimuksen tarve on ilmeisen ajan-kohtainen suomenruotsalaisissa perheissä sekä saamelais- ja eri maahanmuuttajayhteisöissä, joissa avioidutaan kantasuomalaisen kanssa.

Haasteena olisi tutkia eksogamian seurauksia ja vaikutuksia perheiden arvoihin ja identiteettiin. Kumman identiteettiin lapset vahvemmin omaksuvat vai molemmat? Mitkä seikat vaikuttavat siihen, että vähemmistöidentiteetillä olisi riittävästi voimaa tulla näkyväksi, vahvistua ja jatkua sukupolvesta toiseen? Ovatko eksogamian vaikutukset

tukset erilaisia eri kulttuureissa? Kuinka kaukana yksilö voi olla kulttuuristaan, että hän vielä on siinä mukana? Kuinka kauaksi voidaan mennä, että yhteys säilyy vielä omaan etniseen yhteisöön?

Suomenruotsalaisissa eksogaamisissa perheissä sukunimi saattaa olla ruotsinkielinen, mutta perheen pääväestöön kuuluva puoliso ei välttämättä ymmärrä ruotsia ja silti lapset oppivat kaksikielisiksi (Palviainen & Boyd, 2013). Kaksikielisillä alueilla näyttää puhtaasti ruotsinkielisten perheiden määrä vähentyvän. Olisi kiinnostavaa tutkia, miten suomenruotsalaisissa perheissä ilmenee sisäinen tunne ruotsalaisuudesta ja ulkoinen näkyvä ruotsalaisuus.

Saamelaisuudesta on tehty useita tutkimuksia, joissa on käsitelty myös suomalaisten ja saamelaisten avioliittoja (Korpilähde, 2015). Mielenkiintoista olisi selvittää, kumpi identiteetti tällaisissa kaksikulttuurisissa perheissä säilyy ja mitkä tekijät tukevat vähemmistöidentiteetin kehittymistä ja millaisia saamelaisia lapsista tulee.

Voidaan kysyä, säilyykö suomalaisidentiteetti suomalaisissakaan perheissä muuttumattomana, jos lasten kasvuympäristö koulussa ja harrastuksissa koostuu merkittävästi osin vähemmistötaustaisista kavereista tai jos perhe muuttaa ulkomaille vanhempien työkomennuksen tai siirtolaisuuden vuoksi. Kuinka suomalaisuus ilmenee perheiden lapsilla? Jos perhe on kaksikulttuurinen, mikä sen vaikutus on lapsiin ja kummasta kulttuurista tulee lapsille vahvempi ja miksi. Näkökulma voisi olla suomalaisuuden säilyminen ja jatkuminen lasten elämässä. Säilyykö suomalaisuus puhtaana perheessä vai rapautuuko se?

Romaniuden säilymiselle eksogamia voi olla uhka, mikäli romanius ei saa riittävästi tukea ja hyväksyntää oman perheen, lähisuvun sekä romaniyhteisön ja muun sosiaalisen ympäristön kautta. Arnbergin (1989) mukaan vanhemmat muodostavat käyttäytymismallin ja suhtautumistavat, joita lapset jäljittelevät. Mikäli vanhemmat eivät osoita lapsilleen arvostavansa ja pitävänsä hyödyllisenä ja myönteisenä omaa vähemmistökieltään ja kulttuuritapojaan, niin lastenkin on vaikea omaksua niitä (Arnberg, 1989).

Mitä asioita pitäisi vahvistaa oman kulttuuri-identiteetin kannalta ja miten perheitä voitaisiin tukea? Mitä tapoja olisi syytä säilyttää ja mistä voitaisiin luopua, ettei menetettäisi oleellista romaniuden ilmenemisestä? Monessa Euroopan maassa kuten Unkarissa, Romaniassa ja Slovakiassa romanien pukeutuminen poikkeaa Suomen romaneista. Ulkomailla romanien pukeutumisen perusteella ei voi päätellä mustalaisuutta, mutta heillä on muita tunnusmerkkejä mustalaisuudesta, kuten vahva yhteisöllisyys, romanikielen osaamista ja käyttöä sekä keskinäistä solidaarisuutta, myös uskonnolla on tärkeä rooli. Samoja tunnusmerkkejä löytyy myös Suomen romaneilta.

Olen kehittänyt eksogaamisten romaniperheiden tutkimuksessani sisäisen ja ulkoisen romaniuden kokonaismallin, joka on hyödynnettävissä muidenkin vähemmistö-kulttuurien sisäisen ja ulkoisen identiteetin mittaamiseen. Mallia varten kehittämäni vanhempien kyselylomake ja erillinen lasten kyselylomake, kokoamani haastatteluteemat sekä mittausmenetelmä ovat muunneltavissa sisäisen ja ulkoisen kulttuuri-identiteetin intensiteettien erojen ja niiden syiden mittaamiseen sukupolvien välillä muissakin etnisissä vähemmistöissä. Tällaisia tutkimushankkeita aloitettaessa on välttämätöntä aluksi pysähtyä jokaisen kulttuurin kohdalla selvittämään, mitkä ovat kyseisen kulttuurin sisäiset ja ulkoiset erityispiirteet.

9.6 Tulevaisuuden romanius vuonna 2050?

Tulevaisuudessa eksogaamisten romaniperheiden suhteellinen osuus näyttää kasvavan edelleen. Suuntana näyttää olevan, että eksogaamisten perheiden lapsista enenevä osa valitsee tulevaisuudessa kaksikulttuurisuuden. Arvioin, että eksogaamisten romaniperheiden osuus tulee kasvamaan tulevaisuudessa myös siitä syystä, että ulkomailta Suomeen muuttaneiden romanien ja suomalaisten romanien väliset liitot lisääntyvät, mikä lisää kansainvälistä ulottuvuutta romaniuteen.

Mikä olisi yhteisön taholta hyväksyttävä malli tai tapa toteuttaa omaksi koettua vähemmistöidentiteettiä tapakulttuureineen? Tähän vaikuttavat yhteiskunnalliset rakennemuutokset tietoyhteiskunnan kehittymisen myötä. Osa romaninuorista käyttää sosiaalista mediaa ja heillä on hyvät digitaidot, joita kaikilla vanhemmillä roma-neilla ei ole.

Mediaa ja digiosaamista voidaan käyttää myös viestittämään romaniuden positiivisia arvoja kuten solidaarisuutta, yhteisöllisyyttä ja kunnioituksen kulttuuria valta-väestölle. Media voisi tarjota hyvän alustan romanikielen verkko-opetuksen lisäämiseksi. Tämä edellyttää yhteiskunnalta taloudellista resursointia esimerkiksi tv-ohjelmien ja videoiden tekemiseen sekä tiedottamiseen, jotta romanijärjestöt voisivat tuoda näkyvämmiin romanit esiin myönteisessä valossa. Digitaalisten oppiminen mahdollistaa myös etäopiskelua ja parantaa nuorten työllistymismahdollisuuksia.

Perinteinen vierailu- ja tapaamiskulttuuri saattaa vähentyä romanienkin parissa. Korvaava yhteydenpito saattaa siirtyä netti- ja virtuaalimaailmaan. Se voi lisätä romaniudelle vierasta, häiritsevää ja epäkunnioittavaa digikiusaamista, mikä rapauttaa romaniarvoja. Romanien keskuuteen vaikutus voi olla ristiriitoja kasvattava ja

lisätä vihamielisyyttä sukujen välillä. Seurauksena voi olla myös pääväestön syrjinnän lisääntyminen romaneja kohtaan.

Mihin suuntaan romanius on muuttumassa tai mihin sen tulisi muuttua? Mikäli kehitys jatkuisi nykyisenkaltaisena, niin miltä romanius voisi näyttää esimerkiksi vuonna 2050?

Eksogaaminen avioliitto ei ilmiönä edusta perinteisintä romaniutta. 'Horttoromani' ei välttämättä menisi naimisiin pääväestöön kuuluvan henkilön kanssa, koska siinä puoliset joutuvat antamaan tilaa toistensa kulttuurille ja soveltamaan sitä tilanteen mukaan. Eräs vanhempi romanimies eksogaamisista liitoista:

Se on vain siinä, että valkolainen ja mustalainen ei sovi keskenään, jos on täysin mustalainen. Täytyy luopua niin paljosta. (Mies, 72 v.)

Kenelle eksogaaminen perhe voisi olla uhka? Onko *horttoromaniudelle* uhka, jos eksogaamiset liitot kasvavat rajusti? Pienessä mittakaavassa siinä voisi olla uhkan siemeniä, mutta sellaisena kuin se on tullut tässä tutkimuksessa esille, niin eksogamia ei ilmene yksiselitteisesti uhkana.

Kokonaisromanius eli romaniba voi ilmetä ulkoisen romaniuden tunnusmerkkien vahvistumisena, mutta sisäisten arvojen heikkenemisenä tai päinvastoin. Nykyään on jo havaittavissa merkkejä ilmiöstä, jossa osa nuoremmasta polvesta ei osoita käytöksellään kunnioitusta vanhempia romaneja kohtaan. Tällä tulisi olemaan rapauttava vaikutus romaniuteen. Toisaalta tutkimuksessa muutama romaninuori palasi käyttämään perinteisiä romanivaatteita, vaikka heidän vanhempansa eivät pukeutuneet romanittain.

Mikä olisi optimaalista romaniutta tulevaisuudessa? Onko horttoromanius optimaalista, vai olisiko sittenkin keskitaso parempi ratkaisu? Elämäntapana romanius voisi olla sellaista, että kokemus romaniudesta on vahva ja arvostetaan tapojen noudattamista. Osa tuntee olevansa romani, mutta ei halua pukeutua perinteisesti suomalaisten romanien tavalla. Todennäköistä on, että ainakin jossain määrin muutosta tulee tapahtumaan etenkin romaninaisten pukeutumisen osalta. Vaatetuksen kohdalla on tapahtunut vähäisiä muutoksia viimeisen vuosisadan aikana, kun 1900-luvun alussa Suomen romaninaisten sekä suomalaisten maaseutuemäntien asut olivat lähes samanlaiset ja nyt romaninaiset erottautuvat pukeutumisellaan.

Romaninaisten pukeutumisessa on tapahtunut muutoksia esimerkiksi röijyjen malleissa. Eteläpohjanmaalaiset nuoret tytöt ovat alkaneet käyttää samettihameita, vaikka vanhemmat eivät ole niitä käyttäneet. Samoin miesten pussihousuihin ja jatsareihin pukeutuminen on väistynyt. Tosin uutta nousua etenkin alle 20-vuotiaiden kohdalla on tapahtumassa jatsarien ja jopa pussihousujen osalta.

Tutkimukseni mukaan eksogaamisten romaniperheiden vanhemmat eivät edellytä lapsiltaan täyttä romaniutta (horttoromanius), vaan enemmänkin molempien kulttuurien huomioon ottamista ja kunnioitusta molempia puolisoita kohtaan. On syytä pitää kiinni romaniuden perusarvoista, jotka lisäävät yhteisöllisyyttä, ystävällisyyttä ja toinen toistemme kunnioittamista.

Piileekö nykyromaniudessa ulkokultaisuuden vaara, jolloin emme hyväksy roma-neiksi niitä, jotka eivät täysin noudata romanitapoja. Mikäli emme itse kykene yllä-pitämään horttoromania, niin voimmeko vaatia sitä muiltakaan? Mustalaisuuden tulee olla muutakin kuin perinteistä vaatetusta. Nykyaika edellyttää nuoriltamme joustavuutta koulussa, työelämässä ja etenkin eri palveluammateissa. Perinteisen vaatetuksen on todettu hankaloittavan työnsaantia ja julkisten palvelujen saamista etenkin naisilla. Tämän vuoksi on pyritty peittämään romanitausta, mikäli se on ollut mahdollista.

Mitä uuden sukupolven romanius voisi olla? Sallisiko romaniyhteisö monimuotoi-suutta? Horttoromanius ei sitä sallisi, sillä kaikki muunlainen romanius arvotetaan heikoksi. Kuitenkin kulttuurin jatkuvuuden osalta muutosta tulee tapahtumaan etenkin nuorten kohdalla. Kuinka pitkälle siinä voidaan edetä menettämättä roma-niutta, riippuu siitä, miten vahva romaniyhteisön ja sukujen rajoittava tai salliva asenne on muutosten suhteen.

Osa haastatelluista nuorista opiskelee ja on esimerkkinä muille. He ovat ymmärtä-neet opiskelun ja koulutuksen tärkeyden. He korostavat mustalaisuuden ja musta-laiskulttuurin hengen noudattamista, ei vain kirjainten tai lain noudattamista. On tärkeää, että romaninuoret osoittavat edelleen aitoa kunnioitusta vanhempia ja kaik-kia muitakin ihmisiä kohtaan. Aidon kunnioittamisen osoittamisen varassa romanius säilyy, mutta ehkä osittain erilaisena kuin perinteisesti on nähty (Huttunen, 1994).

Osa romaninuorista on alkanut käyttää huumeita, joka on vienyt nuoria jopa ennen-aikaiseen kuolemaan. Tämän kaltainen elämäntapa on vieraantumista ja vieraantu-mista nimenomaan aidosta mustalaisuudesta. Miksi joidenkin nuorten kohdalla arvomaailma uhkaa rapautua? Yhtenä syynä voidaan pitää romaniyhteisön pirsta-loitumista, jossa vanhemmilla ei ole samaa autoritaarista asemaa kuin aiemmin, jolloin perhe¹¹³ käsitti suuremman kokonaisuuden. Isovanhempien ja sukulaisten, setien ja tätien ollessa läsnä kontrolli romanitapojen noudattamiseen oli vahva nuo-rempien kohdalla. Kaikilta lapsilta, aivan pieniä lukuun ottamatta, odotettiin roma-nitapojen mukaista käytöstä, jopa pääväestöön kuuluvilta puolisoilta.

¹¹³ Sakki muodostuu useista lähisukuun kuuluvista ydinperheistä. *Sakki* -nimityksen lisäksi romanit käyttävät *joukon* tai *porukan* nimityksiä.

Toiseksi on tapahtunut yhteiskunnallisia muutoksia, kuten siirtyminen agraariyhteiskunnasta teolliseen, postmoderniin ja nykyään lähes teknologiseen tietoyhteiskuntaan. Tästä kehityksestä etenkin vanhemmat romanit saattavat olla ulkona ja nuoremmilla on usein paremmat tietotekniset taidot, jolloin heidän asemansa vahvistuu. Tämän yhteiskunnallisen kehityksen vaikutuksesta vanhempien ihmisten hierarkkinen ja autoritaarinen asema tulee jossain määrin heikentymään.

Tulevaisuuden suuri kysymys on: Mihin suuntaan mustalaisuus on menossa? Liittyykö romaniuteen yhteiskunnan taholta *stigma*, josta ei päästä eroon? Tämä hankaloittaa romanien kohtaamista yhdenvertaisina suomalaisina. Tavoitteena on, että jokainen romani voi tuntea ylpeyttä omasta kulttuuristaan ja vähemmistöidentiteetistään. Tuula Åkerlund on korostanut:

Meillä romaneilla on oma kulttuuriperintömme, joka on arvokas asia; ja oman kulttuurin arvostaminen tulee näkyä hienona käytöksenä, johon liittyy osaltaan sävyisiä pukeutumisen ja vanhempien ihmisten kunnioittaminen¹¹⁴

Vanhempien ihmisten kunnioittaminen on vahvin edellytys romaniuden jatkuvuudelle. Tämän tutkimuksen mukaan eksogaamiset perheet ovat osaltaan romanikulttuurin siirtäjiä. Eksogaamisten perheiden vanhemmat sekä lapset ovat ylpeitä romanistaustaan samalla tavalla kuin suomenruotsalaiset omasta kulttuuristaan.

Uusimmassa romanipoliittisessa ohjelmassa vuosille 2023–2030 (STM, 2023) on 71 toimenpidettä, joita toteuttamalla asenneilmasto paranee ja syrjintä vähenee. Haasteena on, miten saadaan aikaiseksi yleinen kunnioituksen ja arvostuksen ilmapiiri myös romaneja kohtaan. On tarpeen lisätä opetusta ja tiedotusta rikkaasta romanikulttuurista sekä lisätä yhteistä toimijuutta ja kohtaamisia romanien ja pääväestön välillä.

¹¹⁴ Tuula Åkerlundin luento, 1.-2.10.2019. Valtakunnalliset lastensuojelupäivät, Tampere-talo.

10 LÄHTEET

- Acton, T. (1975). Gypsy politics and social change: The development of ethnic ideology and pressure politics among British gypsies from Victorian reformism to Romani nationalism. *The British Journal of Sociology* 26(3), 386–387.
<https://doi.org/10.2307/589882>
- Acton, T., & Mundy, G. (toim.). (1997). *Romani culture and Gypsy identity*. University of Hertfordshire.
- Aliaga, M., & Gunderson, B. (2002). *Interactive Statistics*. Thousand Oaks: Sage.
- Alitolppa-Niitamo, A. (2005). Lastenkasvatusko kompastuskivi monikulttuurisissa liitoissa? Teoksessa E. Heikkilä (toim.), *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina* (ss. 20–26). Seminaariraportti. Web Reports No. 11. Siirtolaisuusinstituutti & Ulkosuomalaisparlamentti. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020102988730>
- Allardt, E., & Starck, C. (1981). *Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta: Suomenruotsalaiset vertailevasta näkökulmasta*. WSOY.
- Anglé, J. (2014). Maahanmuuttajan puolisona Suomessa: Kestävien monikulttuuristen avioliittojen tutkimisen karikot ja anti. Teoksessa E. Heikkilä, P. Oksi-Walter & M. Säävälä (toim.), *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina* (ss. 111–121). Siirtolaisuusinstituutin tutkimuksia A 46.
https://www.researchgate.net/publication/312218290_Monikulttuuriset_avioliitot_sillanrakentajina
- Anttila, P. (2014). *Tutkimisen taito ja tiedon hankinta*. Metodix.
<https://metodix.fi/2014/05/17/anttila-pirkko-tutkimisen-taito-ja-tiedon-hankinta/>
- Anttonen, V., & Viljanen A. M. (2000). Mary Douglas ja ajattelun yhteisöllisyys [esipuhe]. Teoksessa M. Douglas, *Puhtaus ja vaara: Rituaalisen rajanvedon analyysi* (3. p., ss. 7–25; suom. V. Blom & K. Hazard). Vastapaino.
- Aspvik, U. (2006). Osallistava toimintatutkimus. Luento.
https://www.epshp.fi/files/5545/Osallistava_toimintatutkimus.pdf [Viitattu 3.10.2022]
- Arnberg, L. (1989). *Tavoitteena kaksikielisyys*. Gummerus.
- Bakker, P., & Kyuchukov, H. (toim.). (2000). *What is the Romani language?* Centre de recherches tsiganes. University of Hertfordshire Press.

- Barth, F. (toim.). (1969). *Ethnic groups and boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Waveland Press.
- Báthory, J. (2011). Cigány identitásformák változóban. *Vigilia*, 76, 171–177.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_2011_03_facsimile.pdf#page=13
- Benjamin, S. (2013). Kasvatus ja identiteetti. Teoksessa M. Laine (toim.), *Kestävä kasvatus: Kulttuuria etsimässä* (ss. 118–131). Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisuja 6.
https://www.kulttuuriperintokasvatus.fi/wp-content/uploads/2015/04/Kestava_kasvatus.pdf
- Benjamin, S. (2014). Kulttuuri-identiteetti: Merkitys kehitykselle ja kotoutumiselle. Teoksessa M. Laine (toim.), *Kulttuuri-identiteetti & kasvatus: Kulttuuriperintökasvatus kotoutumisen tukena* (ss. 56–105). Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisuja 8.
https://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/monikulttuurisuus_kansio/Kulttuuri-identiteetti_ja_kasvatus.pdf
- Benjamin, S., & Kuusisto, A. (2016). Analytical and methodological considerations for the use of social categories in identity research. *International Journal of Bias, Identity and Diversities in Education*, 1(1), 13–27. doi:10.4018/IJBIDE.2016010102
- Benjamin, S. (2017). *People who don't live what we live, don't understand: Youths' experiences of hypermobility* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Siirtolaisuusinstituutin julkaisu 16.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/195063/peoplewho.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Bhopal, K., & Myers, M. (2008). *Insiders, Outsiders and Others: Gypsies and Identity*. University of Hertfordshire Press.
- Bielenberg, T.-J. (2023). *Romá: Kunstnere i kamp for et folk i fare*. Ort om Annet AS.
- Bijvoet, E., & Fraurud, K. (2007). *Det Romska språket och Romsk språkvård i Sverige*.
<http://uu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A676649&dsid=1648>
- Bindorffer, G. (2001). *Kettős identitás: Etnikai és nemzeti azonosságutad Dunabogdányban*. Új Mandátum Könyvkiadó.
<https://mek.oszk.hu/03600/03649/03649.pdf>
- Bottas, O. (2009). *Kulttuurit tutuksi*. Opetushallitus.
- Bryman, A. (2008). *Social research methods* (3. p.). Oxford University Press.

- Byetvai, G., & Désfalvi, J. (2016). Changing Roma Identity: A new kind of double identity and how to model it. *European Journal of Mental Health*, 11(01-02), 36–59. doi:10.5708/EJMH.11.2016.1-2.3
- Cahrom. (2015). Ad hoc committee of experts on Roma issues. *9th Cahrom meeting*. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016803061e5> [Viitattu 8.6.2023]
- Creswell, J. W. (2004). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches* (4. p.). University of Nebraska-Lincoln: Sage. DOI:10.7748/nr.12.1.82.s2
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2. p.). University of Nebraska-Lincoln: Sage. <https://revistapsicologia.org/public/formato/cuali2.pdf>
- Creswell J. W., & Plano Clark V. L. (2011). *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (2. p.). Thousand Oaks: Sage.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the international structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297–334. http://cda.psych.uiuc.edu/psychometrika_highly_cited_articles/cronbach_1951.pdf
- Denyer, S. (2014). China's campaign for mixed marriages spreads to troubled Xinjiang. *Washington Post September*, 1(2014). <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/09/01/chinas-campaign-for-mixed-marriages-spreads-to-troubled-xinjiang/> [Viitattu 23.9.2022]
- Derrington, C., & Kendall, S. (2004). *Gypsy traveller students in secondary schools, culture, identity and achievement*. Trentham Books. <https://research.usq.edu.au/item/9xz96/gypsy-traveller-students-in-secondary-schools-culture-identity-and-achievement-by-c-derrington-and-s-kendall>
- Douglas, M. (2000). *Puhtaus ja vaara: Ritualistisen rajanvedon analyysi* (alkuteos Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo; suom. V. Blom & K. Hazard). Vastapaino.
- Dundes, A. (1984). Defining Identity through Folklore. *Journal of Folklore Research*, 21 (2/3), 149–152. <http://www.jstor.org/stable/3814550>
- Ellis, C., Adams, T. E., & Bochner, A. P. (2011). Autoethnography: An overview. *Forum Qualitative Social Research Sozialforschung*, 12 (1). doi:10.17169/fqs-12.1.1589

- Eskola, J., & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino.
<https://www.ellibslibrary.com/reader/9789517685047/preview>
- EAPN. (2020). *Poverty watch report. Supercharging poverty? Keyfindings and recommendations from 2020 poverty watches*. European Anti-Poverty Network.
<https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2021/01/EAPN-EU-Poverty-Watch-2020-final-version-4931.pdf> [Viitattu 20.9.2022]
- European Commission. (2020). *EU framework for national Roma strategies up to 2020: European Implementation Assessment*.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642827/EPRS_STU\(2020\)642827_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642827/EPRS_STU(2020)642827_EN.pdf) [Viitattu 8.6.2023]
- European Commission. (2012). *National Roma integration strategies: A first step in the implementation of the EU framework*.
http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/com2012_226_en.pdf [Viitattu 9.6.2023]
- Fanon, F. (1963). *The wretched of the earth*. Grove Press.
<https://abahlali.org/wp-content/uploads/2011/04/Frantz-Fanon-The-Wretched-of-the-Earth-1965.pdf>
- Fasold, R. W. (1984). *The sociolinguistics of society*. Indiana University.
<https://archive.org/details/sociolinguistics00faso/page/n9/mode/2up>
- Feagin, J., & Bennefield, Z. (2014). Systemic racism and U.S. health care. *Social Science & Medicine*, 103(C), 7–14. doi:10.1016/j.socscimed.2013.09.006
- Fishman, J. A. (1991). *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Multilingual Matters.
<https://doi.org/10.1525/jlin.1994.4.1.97>
- Folkeryd, F., & Svanberg, I. (1995). *Gypsies (Roma) in the post-totalitarian states*. Olof Palme International Center.
- FRA. (2010). *The fundamental rights position of Roma and Travellers in the European Union*.
<https://fra.europa.eu/en/publication/2010/fundamental-rights-position-roma-and-travellers-european-union>
- FRA. (2016). *Toinen Euroopan unionin vähemmistöjä ja syrjintää koskeva tutkimus. Romanit: Poimintoja tuloksista*. Euroopan unionin perusoikeusvirasto.
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_fi.pdf

- FRA. (2018). *Roma*. European Union Agency for Fundamental Rights.
[https://fra.europa.eu\(en/theme/roma](https://fra.europa.eu/en/theme/roma)
- Fraser, A. (1992). *The Gypsies: The people of Europe*. John Willey and Sons Ltd.
- Friman, S. (2021). *Komission tiedonanto. Tasa-arvon unioni: EU:n strateginen puiteohjelma romanien tasa-arvosta, osallisuudesta ja osallistumisesta*. [Perusmuistio 6.3.2021, STM 2021-00083 KVVY].
<https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Liiteasiakirja/Documents/EDK-2021-AK-357666.pdf>
- Friman-Korpela, S., & Mäki, A. M. (toim.). (2006). *Ronk 1956–2006: Romanit toimijoina yhteiskunnassa. Romaniasiain neuvottelukunta 50 vuotta, juhla-julkaisu*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisu 2006:5.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/71924/Julk200605.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Friman-Korpela, S. (2012). Suomen romanipolitiikan kansainväliset yhteydet. Teoksessa P. Pulma (toim.), *Suomen romanien historia* (ss. 211–235). SKS.
- Friman-Korpela, S. (2014). *Romanipolitiikasta romanien politiikkaan: Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa* [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 513.
https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/44810/978-951-39-6012-4_vaitos_15122014.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Gay y Blasco, P. (1999). *Gypsies in Madrid: Sex, gender, and the performance of identity*. Berg. <https://doi.org/10.4324/9781003085539>
- Gheorghe, N. (1997). The social construction of Romani identity. Teoksessa T. Acton (toim.), *Gypsy Politics and Traveller Identity* (ss. 153–163). University of Hertfordshire Press.
- Gheorghe, N., & Mirga, A. (2001). *The Roma in the Twenty-First Century*. A Policy Paper. Project on Ethnic Relations. <https://www.eurozine.com/the-roma-in-the-twenty-first-century-a-policy-paper/?pdf>
- Giesen, B. (1991). *Die Entdinglichung des Sozialen*. Suhrkamp: Frankfurt am Main.
- Granqvist, K. (2006). *Selvitys Suomen romanikielen nykytilasta sekä kielentutkimuksen ja -huollon tarpeista*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
<http://www.kotus.fi/files/729/romaniselvitys-1.pdf> [Viitattu 20.9.2022]

- Granqvist, K. (2007). *Suomen romanin äänne- ja muotorakenne*. Suomen Itämaisen Seuran suomenkielisiä julkaisuja 36 ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 145.
https://www.academia.edu/1523924/Suomen_romanin_%C3%A4%C3%A4nne_ja_muotorakenne_Finnish_Romani_phonology_and_morphology_
- Granqvist, K., Lindstedt, J., Hedman, H., Huttu, H., Lindgren, A., Lindgren, M., Åkerlund, T., Vuolasranta, M., & Hänninen, A. (2009). *Romanikielen kielipoliittinen ohjelma*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 156.
<https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk10/>
- Greenfeld, H. (1977). *Gypsies*. Crown Publisher.
- Gripenberg, L. (2019). *They look me in the eyes and I smile and then we know: The interaction of Finnish Roma and East European Roma in Finland* [väitöskirja, Helsinki yliopisto]. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 120.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/304563/THEYLOOK.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Grossberg, L. (1996). Identity and cultural studies: Is that all there is? Teoksessa S. Hall & P. Du Gay (toim.), *Questions of Cultural Identity* (ss. 87–107). Sage.
https://pages.mtu.edu/~jdslack/readings/CSReadings/Grossberg_Identity_Cultural_Studies_Is_All_There_Is.pdf
- Grönfors, M. (1979). *Ethnic minorities and deviance: The relationship between Finnish Gypsies and the police* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Oikeussosiologian julkaisuja 1.
- Grönfors, M. (1981). *Suomen mustalaiskanssa*. WSOY.
- Grönfors, M. (1982). *Kvalitatiiviset kenttätutkimukset*. WSOY
- Grönfors, M. (1997). Institutional non-marriage in the Finnish Roma community and its relationship to Rom traditional law. *The American Journal of Comparative Law* 45(2), 305–327. <https://doi.org/10.2307/840852>
- Grönfors, M. (2011). *Laadullisen tutkimuksen kenttätutkimukset*. SoFia-Sosiologi-Filosofiapu Vilkka. http://vilkka.fi/books/Laadullisen_tutkimuksen.pdf [Viitattu 4.10.2022]
- Gyetzvai, G., & Désfalvi, J. (2016). Changing Roma identity and how to model it. *European Journal of Mental Health* II, 36–59.
https://semmelweis.hu/ejmh/files/2018/09/ejmh_2016_1_gyetzvai_desfalvi_36_59.pdf

- Halén, H. (toim.). (1994). *J. R. Aspelin. Suomen Mustalaiset: Kirjoitussarja Uudessa Suomettaressa 1894–1895 H. A. Reinholmin aineiston pohjalta*. Unholan Aitta 2.
- Halonen, T. (2006). Romaniasiain neuvottelukunta 50 vuotta. Teoksessa S. Friman-Korpela & A.-M. Mäki (toim.), *Ronk 1956–2006: Romanit toimijoina yhteiskunnassa. Romaniasiain neuvottelukunta 50 vuotta, juhla-julkaisu* (ss. 44–45). STM:n julkaisuja 2006:5.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/71924/Julk200605.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Hall, S. (1999). *Identiteetti* (suom. ja toim. M. Lehtonen & J. Herkman). Vastapaino.
- Hancock, I. F. (1976). Romance vs. reality: Popular notions of the Gypsy. *Roma*, 2(1): 7–23.
- Hancock, I. F. (1998). *The Indian Origin and Westward Migration of the Romani People*. International Romani Union IRU.
- Hancock, I. F. (2002). *We are the Romani people: Ame sam e Rromane džene*. Centre de recherches Tsiganes. University of Hertfordshire Press.
- Hancock, I. F. (2006a). *Gypsy Language and Culture: Romani Studies*. University lectures in Houston.
- Hancock, I. F. (2006b). On Romani origins and identity. Teoksessa A. Marsh & E. Strand (toim.), *Gypsies and the Problem of Identities: Contextual, Constructed and Contested*. Transactions of the Swedish Research Institute in Istanbul 13.
https://radoc.net/radoc.php?doc=art_b_history_origins&lang=en&articles=true
- Hancock, I. F. (2013). 1938 and the Porrajmos: A pivotal year in Romani history. *Scholarly Journal*, 15(1), 107–117.
- Hedman, H. (1996). *Sar me Sikjavaa Romanes: Romanikielen kielioppiopas*. Opetushallitus.
- Hedman, H. (2001). *Luukasko Evankeliumos* (romanikielinen käännös Luukkaan Evankeliumista). Suomen Piipiasseura.
- Hedman, H. (2004). Suomen romanikielen salakielifunktio. Teoksessa M. Nenonen (toim.), *Papers from the 30th Finnish Conference of Linguistics Studies in Languages* 39 (ss. 42–48). Joensuun yliopisto.
- Hedman, H. (2009). *Suomen romanikieli: Sen asema yhteisössään, käyttö ja romanien kieliaseenteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisu 8.
<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk8/>

- Hedman, H. (2010). *Katekismos* (romanikielinen käännös Katekismuksesta) Finitiko Evankeliako Luterisko Khangarjako Kristiano Sikjiba. Kirkkohallitus.
- Hedman, H. (2017). *Suomen romanikieli: Kenttäselvitys romanikielen asemasta, kielitaidosta ja kieliaseenteista Suomessa*. Helsingin yliopisto.
- Hedman, H. (2018). Romanien ihmisoikeudet. Teoksessa K. Latvus, L. Arikka & E. Hellqvist (toim.), *Näkökulmia ihmisoikeuksiin*. Kirkon ihmisoikeusfoorumin julkaisu. Kirkkohallitus. <https://kirkonpilvi.sakasti.fi/files/35ad6ea7-3e3e-446e-a601-fadb81ce5b3d/nakokulmiaihmisoikeuksiin.pdf>
- Hedman, H. (2020). Johdatus romanikulttuureihin -luentosarja (ROM-106). Helsingin yliopisto.
- Hedman, H., Åkerlund, T., Siirto, U., & Puumala, S. (2019). *Romanit kirkossa: Opas seurakuntien työntekijöille ja luottamushenkilöille*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 80. Kirkkohallitus.
<https://evl.fi/documents/1327140/43666201/Romanit+kirkossa/16e5fADF-5e8e-2df7-0b9b-f17965e829ff>
- Heikkilä, E. (2014). Monikulttuurisiin avioliittoihin liittyviä kansainvälisiä ja kotimaisia ulottuvuuksia. Teoksessa E. Heikkilä, P. Oksi-Walter & M. Säävälä (toim.), *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina* (ss. 9–19). Siirtolaisuusinstituutin tutkimuksia A46.
https://www.researchgate.net/publication/312218290_Monikulttuuriset_avioliitot_sillanrakentajina
- Heikkinen, H. (2015). Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa R. Valli & J. Aaltola (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2* (ss. 149–167). PS-kustannus.
- Helkama, K., Myllyniemi, R., & Liebkind, K. (2015). *Johdatus sosiaalipsykologiaan* (10. uud. p.). Edita.
- Helkama, K., Myllyniemi, R., Liebkind, K., Ruusuvuori, J., Lönnqvist, J-E., Hankonen, N., Renvik (Mähönen), T. A., Jasinskaja-Lahti, I., & Lipponen, J. (2020). *Johdatus sosiaalipsykologiaan* (11. uud. p.). Edita.
- Helsti, H. (2000). *Kotisyntytysten aikaan: Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista* [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. SKS, toimituksia 785.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. (2005). *Tutki ja kirjoita* (11. p.). Kirjayhtymä.
- Honkala, S. (1999). Monikulttuurisen koulun perustuksia. Teoksessa S. Honkala (toim.), *Solmut auki: Näkemyksiä ja kokemuksia monikulttuurisesta koulutyöstä* (ss. 41–45). Opetushallitus.

- Honko, L. (1988). Perinne, kulttuuri ja identiteetti. *Kotiseutu* 4/1988, 137–143.
- Hurmerinta, L., & Nummela, N. (2015). *Tutkimusmenetelmien yhdistäminen suomalaisessa liikeloustieteessä: Terminologisesta kaaoksesta yhdenmukaiseen käytäntöön*. Turun yliopiston kauppa- ja kauppatieteiden korkeakoulu, diat 2015. Mixed methods -tutkimushanke.
- Huss, L. (2008). Revitalization through indigenous education: A forlorn hope? Teoksessa N. Hornberger (toim.), *Can schools save indigenous languages? Policy and practice on four continents* (ss. 125–135). Palgrave Macmillan.
- Huttunen, K., Hölttö, I., & Savolainen, M. (1972). *Raportti Suomen mustalaisista*. Gummerus.
- Huttunen, L. (1993). *Aito mustalainen on lämmin ihminen: Suomen mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen puheessa* [pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto].
- Huttunen, L. (1994). Enää ei käy se mustalaisen vanha elämä: Mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen nyky-Suomessa. Teoksessa M. Kylmänen (toim.), *Me ja muut: Kulttuuri, identiteetti ja toiseus* (ss. 35–53). Vastapaino.
- Häkkinen, A. (2005). Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisöissä. Teoksessa A. Häkkinen, P. Pulma & M. Tervonen (toim.), *Vieraat kulkiijat. Tutut talot: Näkökulmia entisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa* (ss. 225–262). Historiallinen arkisto 120. SKS.
- Hämäläinen, K. (2001). *Rakkautta yli rajojen: Suomalais-venäläisten avo- ja avioparien arkea ja juhlaa* [pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto].
<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/8047>
- Ikonen, K. (2007). Oman äidinkielen opetuksen kehityksestä Suomessa. Teoksessa S. Latomaa (toim.), *Oma kieli kullaa kallis: Opas oman äidinkielen opetukseen* (ss. 49–51). Opetushallitus.
- Iranta, M. (2011). *Kaksikulttuurisen lapsen identiteetti: Tukea kasvatukseen vanhempien välisessä ristiriitatilanteessa* [opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu].
<https://www.theseus.fi/handle/10024/35483>
- Isotalo, A. (2015). *Mistä on hyvät tytöt tehty? Somalitytöt ja maineen merkitykset* [väitöskirja, Turun yliopisto]. Turun yliopiston julkaisuja C:407.
<https://www.utupub.fi/handle/10024/113010>
- Johnsson, H., & Johnsson, O. (toim.). (1914). *Wakawaa ja leikkiä mustalaiselämästä: Kertomuksia ja lauluja eri tekijöiltä*, 2. vihko. Mustalaislähetys.

- Johnson, W. R., & Warren, D. M. (toim.). (1994). *Inside the mixed marriage: Accounts of changing attitudes, patterns, and perceptions of cross-cultural and interracial marriage*. University Press of America.
- Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J., & Turner L. A. (2007). Toward a definition of Mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research* 1, 112–133.
doi:10.1177/1558689806298224
- Joki, A. (1956). Kristfrid Gananderin mustalaistutkielma. *Virittäjä* 60(1), 1–27.
<https://journal.fi/virittaja/article/view/33280>
- Järvinen, M. (2017). Heimolaisia ei jätetä: Suomen romanit ruokkivat ja vaatettavat Latvian köyhiä – EU:n itärajalla nähdään nälkää. *Seura-lehti* 6/2017, 32–37.
- Kaivola-Bregenhøj, A., Klein, B., & Palmenfelt, U. (toim.). (2006). *Narrating, doing, experiencing: Nordic folkloristic perspectives*. Part of the Studia Fennica Folkloristica series. SKS. doi:10.21435/sff.16
- Kallio, H., & Mustonen-Gyasi, J. (2010). *Romanityön mahdollisuudet ja haasteet diakoniatyössä* [opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu].
<https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2010112515705>
- Karimus, M. (1969). Romanien tavoista. Teoksessa K. Huttunen & G. Nordström-Holm (toim.), *Mustalaiselämää* (ss. 134–145). Tammi.
- Karppi, P. (2017). Tanja valitsi romanasun: Niin täyttä bussia ei ole, että joku tulisi viereen istumaan. *Iltä-Sanomat*, 4.2.2017, 25. <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000005079663.html>. [viitattu 23.9.2022]
- Katisko, M., Enache, A., & Jylhä, M. (2022). *Roma Gate project – If you want to work, you need to speak the language of the employer*. Roma migrants' narratives of agency and insecurities in Pietarsaari. Deaconess Foundation.
https://evermade-hdl.s3.eu-central-1.amazonaws.com/wp-content/uploads/2022/03/10101249/Deaconess_Foundation_Roma_Gate_project_Roma_migrants_narratives_on_agency.pdf
- Kaunismaa, P. (1997). Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista. *Sosiologia* 3/1997, 220–230.
- Keltikangas-Järvinen, L. (1994). *Hyvä itsetunto*. WSOY.
- Kenrick, D., & Puxon, G. (1972). *The destiny of Europe's Gypsies*. The Columbus Centre Series: Sussex University Press.

- Kenrick, D. (2007). *Historical dictionary of the Gypsies (Romanies)* (2. p.). Historical dictionaries of peoples and cultures, 7. Scarecrow Press
https://www.gitanos.org/documentos/1.1-KEN-his_HistoricalDictionaryoftheGypsies.pdf
- Kjolseth, R. (1982). Bilingual education programs in the United States: For assimilation or pluralism? Teoksessa P. R. Turner (toim.), *Bilingualism in the Southwest*. University of Arizona.
- Koivisto, V. (1984). *Mustalaiset: Viljo Koivisto kertoo heimonsa menneisyydestä ja nykypäivistä*. RV-kirjat.
- Komiteamietintö. (3/1900). *Komiteamietintö Keisarilliselle Majesteetille, maamme mustalaiskysymyksen tutkimista varten asetettu komitea alamaisimmasti*.
- Komiteamietintö. (7/1955). *Mustalaiskomitean mietintö*.
- Kopsa-Schön, T. (1996). *Kulttuuri-identiteetin jäljillä: Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa* [väitöskirja, Turun yliopisto]. SKS, toimituksia 641.
- Korpilähde, O. (2015). *Kun pohjoisen matkasta tuli elämän mittainen: Suomalaisvaimot saamelaisyhteisössä* [väitöskirja, Lapin yliopisto]. Acta Universitatis Lapponiensis 305. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-833-6>
- Kyle, G., & Mowen, A. (2003). An examination of the relationship between leisure constraints, involvement and commitment. Teoksessa J. Murdy (toim.), *Proceedings of the 2003 Northeastern recreation research symposium, GTR-NE-317*, April 6–8.2003 (ss. 328–337). The SagaMore.
https://www.fs.usda.gov/ne/newtown_square/publications/technical_reports/pdfs/2004/ne_gtr317.pdf
- Laine, M., Bamberg J., & Jokinen, P. (2007). *Tapaustutkimuksen taito*. Gaudeamus.
- Laine, M. (2014). Kulttuuriperintökasvatus – vanhanaikaista ja nationalistista? Teoksessa M. Laine (toim.), *Kulttuuri-identiteetti & kasvatus: Kulttuuriperintökasvatus kotoutumisen tukena* (ss. 140–152). Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisuja 8.
https://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/monikulttuurisuus_kansio/Kulttuuri-identiteetti_ja_kasvatus.pdf
- Laine, M. (2019a). *Kohti kulttuurisesti kestäväää kasvatusta: Kulttuurisesti kestävään kasvatuksen määrittäminen ja siihen liittyvät tulevaisuuden tarpeet* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 65. Yliopistopaino Unigrafia.
<http://hdl.handle.net/10138/307005>

- Laine, M. (2019b). Koulu kulttuuri-identiteetin tukijana: Opetussuunnitelman yleiset ja oppiainekohtaiset tavoitteet kulttuurisesti kestävän kasvatuksen näkökulmasta. *Ainedidaktiikka* 3(1), 21–42. Helsingin yliopisto.
<http://journal.fi/ainedidaktiikka>
- Laitila, T. (1997). Kenen joukoissa seisot – piirteitä neuvostoetnografiasta. Teoksessa A-M. Viljanen & M. Lahti (toim.), *Kaukaa haettua: Kirjoituksia antropologisesta kenttätöystä* (ss. 237–246). Suomen Antropologinen Seura.
- Leiwo, M. (1999). Suomen romanikielen asemasta ja huollosta. Teoksessa S. Pekkola (toim.), *Sadanmiehet*. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhla-kirja (ss. 127–139). Jyväskylän yliopisto.
- Leiwo, M. (2003). Romanikieli äidinkielenä ja romanikielen opettamisesta äidinkielenä. *Virittäjä* 107(1), 107–111. Kotikielen Seura.
- Lévi-Strauss, C. (2004). *Rotu, historia ja kulttuuri* (suom. J. Träskilä). Gaudeamus.
- Leontjev, A. N. (1977). *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Kansankulttuuri.
- Liebkind, K. (1994). Maahanmuuttajat: Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Teoksessa K. Liebkind (toim.), *Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen* (ss. 21–50). Hakapaino.
- Liebkind, K. (1997). Kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa A. Tammi (toim.), *Vieraita ja muukalaisia: Kirkko monikulttuurisessa yhteiskunnassa* (ss. 97–111). Helsingin hiippakunnan tuomiokapituli.
- Liebkind, K., Mähönen, T. A., & Jasinskaja-Lahti, I. (2015). Ihmisen minuus ja identiteetti. Teoksessa K. Helkama, R. Myllyniemi, K. Liebkind, J. Ruusu-vuori, J.-E. Lönnqvist, N. Hankonen, T. A. Mähönen, I. Jasinskaja-Lahti & J. Lipponen (toim.), *Johdatus sosiaalipsykologiaan* (ss. 97–111), (10. uud. p.). Edita.
- Liebkind, K., Renvik, T., & Jasinskaja-Lahti, I. (2020). Ihmisen minuus ja identiteetti. Teoksessa K. Helkama, R. Myllyniemi, K. Liebkind, J. Ruusu-vuori, J.-E. Lönnqvist, N. Hankonen, T. Renvik, I. Jasinskaja-Lahti & J. Lipponen (toim.), *Johdatus sosiaalipsykologiaan* (ss. 166–189), (11. uud. p.). Edita.
- Liégeois, J-P. (1986). *Gypsies: An illustrated history*. Saqi Books.
- Liégeois, J-P. (1987). *Gypsies and Travellers*. Council for Cultural Cooperation.
- Liégeois, J-P. (1994). *Roma, Gypsies, Travellers*. Council of Europe.
- Liégeois, J-P. (2007). *Roma in Europe*. Council of Europe.
- Lillberg, E., & Eronen M. (1995). *Romaniväestön koulutustarvekartoitus*. Opetushallitus.

- Lindberg, V., & Blomster, R. (2012). Romanien hevoset ja kärryt. Teoksessa P. Pulma (toim.), *Suomen romanien historia* (ss. 78–79). SKS.
- Lindberg, V., & Putkonen, T. (2012). *Kärrypölyiltä punaisille matoille*. SKS.
- Lähteenmäki, M. (2004). Monikulttuuristen lasten identiteetti. Teoksessa E. Heikkilä, R. Viertola-Cavallari, P. Oksi-Walter & J. Roos (toim.), *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina* (ss. 67–70). Web Reports 2. Siirtolaisuusinstituutti.
<https://docplayer.fi/1935532-Monikulttuuriset-avioliitot-sillanrakentajina.html>
- Länsimäki, M. (1993). Romani eli mustalainen. *Kielikello* 1/1993. Kotimaisten kielten tutkimuslaitos. <https://www.kielikello.fi/-/romani-eli-mustalainen#wrapper>
- Lång, O. (2010). *Romanien häätö Pankakoskelta vuonna 1956: Konflikti Pielisjärven romanien ja Pankakosken tehdasyhteisön välillä* [pro gradu -tutkielma, Itä-Suomen yliopisto]. https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/9904/urnnbn_fi_uef-20100100.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Majaniemi, P., & Lillberg, E. (2000). *Romanikielinen opettajankoulutustarve Suomessa*. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen ennakointihankkeen (OPEPRO) selvitys 6. Opetushallitus.
<http://docplayer.fi/18673991-Romanikielinen-opettajankoulutustarve-suomessa.html>
- Markuksen evankeliumi. (2018). *Sana elämään -kommentaariraamattu: Raamattu Kansalle*. Aikamedia.
- Markkanen, A. (2003). *Luonnollisesti: Etnografinen tutkimus romaninaisten elämäkulusta* [väitöskirja, Joensuun yliopisto]. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 33.
- Markkula, R. (2011). *Ryhmätoiminta edistämässä maahanmuuttajaäitien ja -lasten osallisuutta suomalaiseen yhteiskuntaan* [opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu]. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2011112515540>
- Massey, D. S. (1996). The age of extremes: Concentrated affluence and poverty in the 21st century. *Demography* 33(4), 395–412. doi:10.2307/2061773
- Maslow, A. H. (1958). A dynamic theory of human motivation. Teoksessa C. L. Stacey & M. DeMartino (toim.), *Understanding human motivation* (ss. 26–47). Howard Allen Publishers. doi:10.1037/11305-004
- Matras, Y. (1995). *Romani in contact: The History, Structure and Sociology of a Language*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Matras, Y. (2002). *Romani: A Linguistic introduction*. University of Cambridge

- McCready, W. C. (toim.). (1983). *Culture, ethnicity, and identity: Current issues in research*. New York: Academic Press.
- Mead, G. H. (1972). *Mind, self, and society: From the standpoint of a social behaviorist*. The University of Chicago Press. <http://tankona.free.fr/mead1934.pdf>
- Mehrabian, A. (2017). *Nonverbal communication* (3. p.). Piscataway, NJ: Aldine Transaction.
- Mendes, M. M., Magano, O., & Toma, S. (toim.). (2013). *Social and economic vulnerability of Roma people: Key factors for the success and continuity of schooling levels*. University of Lisbon. doi:10.1007/978-3-030-52588-0
- Metsämuuronen, J. (1995). *Harrastukset ja omaehtoinen oppiminen: sitoutuminen, motivaatio ja coping: teoreettinen tausta, rakenneanalyysi ja sitoutuminen* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen tutkimuksia 146.
- Metsämuuronen, J. (2003). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä* (2. uud. laitos). International Methelp.
- Metsämuuronen, J. (2009). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä* (4. laitos). International Methelp.
- Metsämuuronen, J. (2023). *Somers' delta as a basis for nonparametric effect sizes: Grissom-Kim PS, Cliff's d, and Vargha-Delaney A as specific cases of Somers delta*. Preprint. doi:10.13140/RG.2.2.36002.09925
- Miller, C. (1975). American Rom and the ideology of defilement. Teoksessa F. Rehfisch (toim.), *Gypsies, Tinkers and other Travellers* (ss. 41–54). Academic Press.
- Mustalaisasiain neuvottelukunta. (1981). *Mustalaiset vähemmistönä suomalaisessa yhteiskunnassa*. Valtion painatuskeskus.
- Morrow, W. (1998). *Education and the Gypsy People of Australia: The Untold Story*. Master of Educational Administration. University of New England.
- Mustalaiskielen normatiivisanasto. (1971). *Mustalaiskielen ortografiakomitean mietintö A 27* (eripainos). Valtion painatuskeskus.
- Nazarenko, K. (1986). Suomen mustalaisten korut ja käsityöt. Teoksessa T. Aaltonen, K. Laurinolli, L. Lyytikäinen, R. Nikkinen & K. Nazarenko (toim.), *Kultaiset korvarenkaat: Mustalaisten kulttuuri ja käsityöt* (ss. 40–57). Kustannusosakeyhtiö Otava.

- Nevalainen, H. (1992). Monikulttuurisuus ja vähemmistöjen oikeudet. Kulttuuritalo 10.–11.03.1992. Seminaariraportti. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja 62.
- Nguyen, H. H., & Heelan-Fancher, L. (2022). Female relatives as lay doula and birth outcomes: a systematic review. *The Journal of Perinatal Education*. 2022, April 1, 31(2), 111–123. doi:10.1891/JPE-2021-0010
- Niiranen, P. (2022). *Työleirien saaristo: Työleirijärjestelmä Suomessa vuosina 1942–1944* [väitöskirja, Turun yliopisto].
- Nikkinen, R. (1986). Mustalaisten historia. Teoksessa T. Aaltonen, K. Laurinolli, L. Lyytikäinen, R. Nikkinen & K. Nazarenko (toim.), *Kultaiset korvarengat: Mustalaisten kulttuuri ja käsityöt* (s. 15). Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Nygård, T. (1998). *Erilaisten historiaa: Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena.
- Okely, J. (1975). Gypsy women: Models in conflict. Teoksessa S. Ardener (toim.), *Perceiving women* (ss. 55–86). Berg Publications.
- Okely, J. (1983). *The Traveller-Gypsies*. Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511621789
- Oksi-Walter, P., Roos, J., & Viertola-Cavallari, R. (2009). *Monikulttuurinen perhe*. Otavan Kirjapaino.
- Oksi-Walter, P. (2014). Ulkosuomalaisten kulttuurinen identiteetti ja elämänkaari. Teoksessa E. Heikkilä, P. Oksi-Walter & M. Säävälä (toim.), *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina* (ss. 122–125). Siirtolaisuus-instituutin tutkimuksia A 46. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5889-66-6>
- Ollikainen, M. (1995). *Vankkurikansan perilliset: Romanit Euroopan unohdettu vähemmistö*. Ihmisoikeusliiton julkaisusarja n:o 3.
- Onwuegbuzie, A. J., & Johnson R. B. (2006). The validity issues in mixed research. *Research in Schools* 2006:13/1, 48–63. https://www.researchgate.net/publication/228340166_The_Validity_Issues_in_Mixed_Research
- Opetushallitus. (2022). *Suomen romanikielen elvytysohjelma toimenpide-esityksineen: Mo dživvel romani tšimb! Eläköön romanikieli!* Raportit ja selvitykset 2022:6. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Suomen_romanikielen_elvytysohjelma_toimenpide-esityksineen.pdf
- Ortner, S. (1973). On Key symbols. *American Anthropologist* 75:5, 1338–1346. <https://www.jstor.org/stable/674036>

- Paavola, H., & Talib, M-T. (2010). *Kulttuurinen moninaisuus päiväkodissa ja koulussa*. Opetus 2000. PS-kustannus.
- Palmi, J. (2008). *Romanioäestön integroituminen Helsingin Saalem -seurakuntaan* [pro gradu -tutkielma, Iso Kirjan opisto: University of Wales].
- Palviainen, Å., & Boyd, S. (2013). *Unity in discourse, diversity in practice: The one person one language policy in bilingual families*.
https://www.academia.edu/6564760/Unity_in_discourse_diversity_in_practice
- Phillipson, R., & Skutnabb-Kangas, T. (1986). *Linguicism rules in education, parts 1-3*. Roskilde University Centre, Institute VI.
- Phinney, J. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: A review of research. *Psychological Bulletin* 108 (3), 499-514. doi:10.1037/0033-2909.108.3.499
- Phinney, J. S., & Vedder, P. (2006). Family relationship values of adolescents and parents: Intergenerational discrepancies and adaptation. Teoksessa J. W. Berry, J. S. Phinney, D. L. Sam & P. Vedder (toim.), *Immigrant youth in cultural transition: Acculturation, identity, and adaptation across national contexts* (ss. 167-184). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
<https://doi.org/10.4324/9780415963619-7>
- Pietikäinen, S., Dufva, H., & Laihiala-Kankainen, S. (2002). Kieli, kulttuuri ja identiteetti – ääniä Suomenniemeltä. Teoksessa S. Laihiala-Kankainen, S. Pietikäinen & H. Dufva (toim.), *Moniääninen Suomi: Kieli, kulttuuri ja identiteetti* (ss. 9-18). Jyväskylän yliopisto.
- Pitkäniemi, H. (2015). Mixed methods -lähestymistapa kasvatustieteessä: argumentaatiosta kehittämiseen. *Kasvatus: Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja* 46(3), 262-268. Jyväskylän koulutuksen tutkimuslaitos.
- Pirttilahti, M. (2000). *Romanikulttuurin erityispiirteet asumisessa*. Ympäristöministeriö. Ympäristöopas 77. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/41091>
- Poliisihallitus. (14.5.2021). *Helsingin poliisilaitoksen selvitys KURI1-projektista*. ID - 21310415.
<https://poliisi.fi/documents/25235045/49245886/Helsingin+poliisilaitoksen+selvitys+KURI1-projektista.pdf/ab3e8980-1bd1-9184-5cc7-7acbfeab2617/Helsingin+poliisilaitoksen+selvitys+KURI1-projektista.pdf?t=1621946760353>
- Prasad, B. D. (2019). Qualitative Content Analysis: Why is it Still a Path Less Taken? *Forum: Qualitative social research* 20: 3. doi.org/10.17169/fqs-20.3.3392

- Pritchard, M. P., Havitz, M. E., & Howard, D. R. (1999). Analyzing the commitment-loyalty link in service contents. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 27(3), 333-348. doi:10.1177/0092070399273004
- Pulma, P. (2006). *Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*. Historiallisia Tutkimuksia 230. SKS.
- Pulma, P. (toim.) (2014). *Suomen romanien historia* (2. p.). SKS, toimituksia 1372/Tiede.
- Rajala, S., Malonen, S., Blomerus, S., & Nissilä, L. (2011). *Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011 ja toimenpide-ehdotukset*. Raportit ja selvitykset 26. Opetushallitus.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/140023_romanioppilaiden_perusopetuksen_tilannekatsaus_2010-2011_ja_toimenpide-ehdotukset.pdf
- Rajala, S., & Blomerus, S. (2016). *Katsaus aikuisten romanien koulutustaustoihin*. Raportit ja selvitykset 2015:8. Opetushallitus.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/175254_katsaus_aikuisten_romanien_koulutustaustoihin_0.pdf
- Rantala, V., & Huttunen, L. (toim.). (1993). *Aito mustalainen on lämmin ihminen: Suomen mustalaisten etnisen identiteetin rakentuminen puheessa*. Tampereen yliopiston tutkimuksia B:14. Yliopiston jäljennepalvelu.
- Rautiainen, P. (2007). *Kenttätöön lähteillä – katsaus kvalitatiivisen tutkimuksen perusteisiin*. Jyväskylän yliopisto. J@rgonia-elektroninen julkaisusarja 13/2007.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/20073/jargonia13.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Rautio, P., & Saastamoinen, M. (toim.). (2006). *Minuus ja identiteetti: Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. Tampereen Yliopisto.
<https://urn.fi/URN:ISBN:951-44-6840-6>
- Rekola, T. (2014). Romanien varhaisvaiheet Suomessa 1500-luvulta 1800-luvun puoli-väliin (2. p.). Teoksessa P. Pulma (toim.), *Suomen romanien historia*. SKS, toimituksia 1372/Tiede.
- Roman, R. B. (2012). *Roma 'culture clash'? Finnish Roma representatives on Roma migrants, Roma identity and transnational mobilization* [pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto]. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/37452?show=full>
- Roman, R. B. (2017). *Kaale belongings and evangelical becomings: Faith, commitment and social outreach among The Finnish Kaale (Finnish Roma)* [väitöskirja. University of St. Andrews]. <http://hdl.handle.net/10023/10314>

- Ruotsala, H. (2005). Matkoja, muistoja, mielikuvia – kansatieteilijä kentällä. Teoksessa P. Korkiakangas, P. Olsson ja H. Ruotsala (toim.), *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos Ry. Ethnos-toimite 11.
- Rutherford, J. (toim). (1990). *Identity: community, culture, difference*. Lawrence and Wishart.
- Sahlins, M. (2000). *Culture in practice: Selected essays*. Zone Books.
- Salo, M. (2021). *Romanikieliset elementit romanien suomenkielisellä verkkokeskustelupalstalla* [väitöskirja, Helsingin yliopisto].
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7560-1>
- Salo, M. T. (1977). The Expression of Ethnicity in Róm Oral Tradition. *Western Folklore* XXXVI(1), 33–56.
- Sarmela, M. (toim.). (1984). *Neljä pohjoista yhteisöä: Kuvaraportti kolmesta kylästä ja Suomen mustalaisista*. Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Sarivaara, E., Määttä, K., & Uusiautti, S. (toim.). (2013). *Kuka on saamelainen ja mitä on saamelaisuus – identiteetin juurilla*. Lapin yliopistokustannus.
- Saukkonen, P. (1996). Identiteetti ja kansallinen identiteetti. *Kosmopolis*, 26(4), 5–19.
- Saukkonen, P. (2014). Suomalainen kulttuuri-identiteetti kotoutumisen estäjänä ja edistäjänä. Teoksessa M. Laine, *Kulttuuri-identiteetti & kasvatus: Kulttuuriperintökasvatus kotoutumisen tukena* (ss. 13–55). Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisuja 8.
https://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/monikulttuurisuus_kansio/Kulttuuri-identiteetti_ja_kasvatus.pdf
- Schreier, M. (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*. Thousand Oaks: SAGE Publications Inc.
https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781446258750_A24309306/preview-9781446258750_A24309306.pdf
- Schwartz, S. H. (2006). Basic human values: Theory, methods, and applications. Hebrew University of Jerusalem. *Revue française de sociologie* 42, 249–288.
https://uranos.ch/research/references/Schwartz_2006/Schwartzpaper.pdf
- Seppänen-Järvelä, R., Åkerblad, L., & Haapakoski, K. (2019). *Monimenetelmällisen tutkimuksen integroivat strategiat*. *Yhteiskuntapolitiikka* 84(3), 332–339.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019061220179>
- Shamir, B. (1986). Commitment and leisure. *Sociological perspectives*, 31(2), 238–258.
 doi:10.2307/1389084

- Shweder, R. A. (1990). Cultural psychology – what is it? Teoksessa J. W., Stigler, R. A., Shweder & G. Herdt (toim.), *Cultural Psychology: Essays on comparative human human development* (ss. 1–44). Cambridge University.
doi:10.1017/CBO9781139173728
- Silvermann, C. (1988). Negotiating ‘Gypsiness’: Strategy in Context. *Journal of American Folklore* 101, 261–274. <https://www.jstor.org/stable/540467>
- Simpson, G. E., & Yinger, J. M. (1985). *Racial and Cultural Minorities: An analysis of Prejudice and Discrimination* (5. p.). Springer Science & Business Media.
- Skutnabb-Kangas, T. (1988). *Vähemmistö, kieli ja rasismi*. Linguistica & philologica -kirjasarja. Gaudeamus.
- Sormunen, M., Saaranen, T., Tossavainen, K., & Turunen, H. (2013). Monimenetelmä-tutkimus terveystieteissä. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 2013:50, 312–321. <https://journal.fi/sla/issue/view/2511>
- Stenberg, M. (2012). *Tiedon jakaminen organisaatiossa: Kuinka aineetonta pääomaa kasvatetaan* [väitöskirja, Tampereen yliopisto]. Acta Electronica universitatis Tampereensis 1211. doi:978-951-44-8831-3
- Stenroos, M. (2012). ”Sitä ei voi olla tuntosarvet teipissä”: Romanikulttuurin performatiivisuus kulttuurien välitilassa [pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto]. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/33724/sitaeivo.pdf?sequence=1>
- Stenroos, M. (2020). *Social orders, tensions and saviourism. An ethnography of Finnish Roma policy implementation* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Antropologian tutkimussarja 34. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6677-7>
- STM. (2004). Suomen romanit: Finitiko romaseele. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä* 2004:2 (4. uud. p.). https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74503/suomen_romanit.pdf?sequence=1
- STM. (2009). Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo1). *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä* 2009:48. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-2912-8>
- STM. (2014). Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon ohjaus ja seuranta: Työryhmän raportti. *Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita* 2013:48. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/70277?show=full>
- STM. (2018). Huttu, H. (toim.), Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo2) 2018–2022. *Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja* 3/2018. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3916-5>

- STM. (2023). Stenroos, M. (toim.), Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo3) 2023–2030. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus* 2023:3.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5656-8>
- Suonoja, K., & Lindberg V. (2000). *Romanipoliittikan strategiat* (2. p.). Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus julkaisu 1999:9.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70957/Selv199909.pdf>
- Sutherland, A. (1975). *Gypsies: The hidden Americans*. Tavistock Publications.
- Szabó, O. (2007). Kettős identitás? Budapest és Piliscsév szlovák közösségei. Teoksessa Gy. Bindorffer (toim.), *Változatok a kettős identitásra: Kisebbségi léthelyzetek és identitásalakzatok a magyarországi horvátok, németek, szerbek, szlovákok, szlovének körében* (ss. 63–109). Gondolat & MTA Minority Research Institute.
- Tajfel, H. (1978). The achievement of inter-group differentiation. Teoksessa H. Tajfel (toim.), *Differentiation between social groups* (ss. 77–100). Academic Press.
https://www.researchgate.net/publication/281208338_Social_Identity_Theory
- Tanner, A. (2000). *Keski- ja Itä-Euroopan romanit: Historia, yhteisöt ja nykyolot*. Ulko- ja maahanmuuttoviraston julkaisu 2.
- Talib, M-T. (1999). Monikulttuurinen identiteetti. Teoksessa S. Honkala (toim.), *Solmut auki: Näkemyksiä ja kokemuksia monikulttuurisesta koulutyöstä* (ss. 3–12). Opetushallitus.
- Talib, M-T. (2002). *Monikulttuurinen koulu: Haaste ja mahdollisuus*. Kirjapaja.
- Tashakkori, A., & Teddlie, C. (toim.). (2003). *Handbook of Mixed methods in social & behavioral research*. Thousand Oaks: Sage Publications.
<https://dx.doi.org/10.4135/9781506335193>
- Tashakkori, A., & Creswell J. W. (2007). Editorial: The new era of Mixed methods. *Journal of mixed method research* 1:3. Thousand Oaks: Sage Publications.
<https://doi.org/10.1177/2345678906293042>
- Tashakkori A., & Teddlie C. (2008). Quality inferences in Mixed methods research: Calling for an integrative framework. Teoksessa M. M. Bergman (toim.), *Advances in Mixed methods research: Theories and applications* (ss. 101–119). Sage.
 DOI:10.4135/9780857024329
- Tashakkori, A., & Newman, I. (2010). Quantitative and qualitative approaches to research – integration. Teoksessa P. Peterson, E. Baker & B. McGaw (toim.), *International Encyclopedia of Education* (ss. 514–520), (3. p.). Elsevier.
<https://doi.org/10.1016/B978-0-08-044894-7.00287-6>

- Taylor, E. (1995). *Autenttisuuden etiikka* (suom. T. Soukola, alkuperäisteos *The malaise of modernity*). Gaudeamus.
- Teddle C., & Tashakkori A. (2006). A general typology of research designs featuring Mixed methods. *Research in the Schools* 13(1), 12-28.
https://www.researchgate.net/publication/283997319_A_General_Typology_of_Research_Designs_Featuring_Mixed_Methods1
- Tervonen, M. (2005). Elämää veitsen terällä: Kiertävien romanien ja maanviljelijöiden väliset suhteet muistelukerronnassa 1920–1960. Teoksessa A. Häkkinen, P. Pulma & M. Tervonen (toim.), *Vieraat kulkijat – tutut talot: Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa* (ss. 263–295). Historiallinen arkisto 120. SKS.
- Tervonen, M. (2012). Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa P. Pulma (toim.), *Suomen Romanien historia* (ss. 107–109). SKS.
- Tikka, I. (2004). *Suomalainen lapsi maailmalla: Kolmannen kulttuurin kasvatit*. Kansanvalistusseura.
- Tillhagen, C.-H. (1965). *Zigenarna i Sverige*. Natur och kultur.
- Tirronen, S. (2021). *Inspiraatiota vai varastamista? Kulttuurinen omiminen taidekasvatuksessa* [taiteen maisterin opinnäyte, Aalto-yliopisto].
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:aalto-202108028030>
- Toivanen, R. (2012). *Romanit ja kulttuuri: Selvitys romanien osallisuudesta ja osallistumisesta kulttuuritoimintaan Suomessa*. Ihmisoikeusliiton selvitys 1/2012.
https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2014/05/Romanit_ja_kulttuuri_Selvitys_romanien_osallisuudesta_ja_osallistumisesta_kulttuuritoimintaan_Suomessa_IOL_2012.pdf
- Trubeta, S. (2013). Roma as homines educandi: A collective subject between educational provision, social control and humanism. Teoksessa M. Miskovic (toim.), *Roma education in Europe: Practices, policies and politics* (ss. 15–28). Routledge.
https://www.academia.edu/26610422/_Roma_as_homines_educandi_A_collective_subject_between_educational_provision_social_control_and_humanism_
- Tuomi-Nikula, O. (1997). Kaksikulttuurinen perhe eurooppalaisen etnologian tutkimuskohteena. Teoksessa T. Korhonen & P. Leimu (toim.), *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen* (ss. 269–297). Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

- UNESCO. (2003). *Language vitality and endangerment*. UNESCO ad hoc expert group on endangered languages. Document submitted to the international expert meeting on UNESCO Programme safeguarding of endangered languages Paris, 10–12 March 2003. <https://ich.unesco.org/doc/src/00120-EN.pdf>
- Valtonen, P. (1968). *Suomen mustalaiskielen kehitys eri aikoina tehtyjen muistiinpanojen valossa* [lisensiaatintyö, Helsingin yliopisto].
- Vargha, A., & Delaney, H. D. (2000). A critique and improvement of the CL common language effect size statistics of McGraw and Wong. *Journal of Educational and Behavioral Statistics* 25(2), 101–132. doi:10.3102/10769986025002101
- Vehmas, R. (1961). *Suomen romaaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen*. Turun yliopiston julkaisuja B:81.
- Viertola-Cavallari, R. (2004). Seka-avioliitot yhteiskunnallisena katalysaattorina. Teoksessa E. Heikkilä, R. Viertola-Cavallari, P. Oksi-Walter & J. Roos (toim.), *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. *Web Reports* 2 (ss. 8–21). Siirtolaisuusinstituutti. Ulkосуomalaisparlamentti. https://www.researchgate.net/publication/328655748_Monikulttuuriset_avioliitot_sillanrakentajina
- Viita, A. (1967). *Mustalaisväestön hyväksi: Mustalaislähetystyö Suomessa v. 1904–1966*. Mustalaislähetys ry: Kirjapaino Aa Oy.
- Viitala, M. (2015). *Kieli-identiteetin rakentuminen elämänkaaren aikana: Tapaustutkimus erään suomalaisen miehen tähänastisesta kielellisestä kehityksestä* [kandidaatintutkielma, Jyväskylän yliopisto]. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201505201926>
- Viljanen-Saira, A. M. (1979). *Mustalaiskulttuuri ja kulttuurin muutos* [lisensiaatintyö, Helsingin yliopisto].
- Viljanen-Saira, A. M. (1986). Mustalaistutkimus – tietoa vai tunteita. Teoksessa T. Aaltonen, K. Laurinolli, L. Lyytikäinen, R. Nikkinen & K. Nazarenko (toim.), *Kultaiset korvarengat: Mustalaisten kulttuuri ja käsityöt* (ss. 22–39). Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Viljanen, A. M. (1994). *Psykiatria ja kulttuuri: Tutkimus oikeuspsykiatrisesta argumentaatiosta* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Stakes tutkimuksia 37. Suomen Antropologinen Seura.
- Viljanen, A. M., & Lahti, M. (toim.). (1997). *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Juhlakirja professori Matti Sarmelalle 6.4.1997. Suomen Antropologinen Seura.

- Viljanen, A. M. (2014). Romanikulttuurin muuttuvat muodot ja pysyvät rakenteet. Teoksessa P. Pulma (toim.), *Suomen romanien historia* (ss. 375–425), (2. p.). SKS, toimituksia 1372/Tiede.
- Vilka, H., & Mankki, V. (2024). *Johdatus monimenetelmätutkimukseen* (1. p.). Santa-lahti.
- Vuorela, K., & Borin, L. (1998). Finnish Romani. Teoksessa A. Ó. Corraín & S. M. Mathuna (toim.), *Minority languages in Scandinavia, Britain and Ireland* (ss. 51–76). Uppsala University. *Studia Celtica Upsaliensia* 3.
<http://k2xx.spraakdata.gu.se/personal/lars/pblctns/FinnishRomani.pdf>
- Weiste-Paakkanen, A., Lämsä, R., & Kuusio, H. M. (toim.). (2018). *Suomen romani-väestön osallisuus ja hyvinvointi: Romanien hyvinvointitutkimus Roosan perustulokset 2017–2018*. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 15/2018.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-246-8>
- Yhdenvertaisuusvaltuutettu. (2022). *Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022*. Eduskuntatunnus K 7/2022 vp.
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/K_7+2022.pdf
- Yin, R. K. (2003). *Case research: Design and methods*. Applied social research methods series 5. Sage. https://iwansuharyanto.files.wordpress.com/2013/04/robert_k_yin_case_study_research_design_and_mebookfi-org.pdf
- YK. (1948). *Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus*. Ihmisoikeusliitto.
https://www.ykliitto.fi/sites/www.ykliitto.fi/files/ihmisoikeuksien_yleismaailmallinen_julistus_1.pdf
- YK. (2015). *Report of the Special Rapporteur on minority issues, Rita Izsák*. United Nations. General Assembly. Human Rights Council. Twenty-ninth session.
http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session28/Documents/A_HRC_28_64_Add_2_SPA.doc
- Zurlo, G. A., Johnson, T. M., & Crossing, P. F. (2022). World christianity and religions 2022: A complicated relationship. *International Bulletin of Mission Research* 46(1), 1–80. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/23969393211046993>
- Åkerlund, T. (1997). Romanikulttuuri ja identiteetti. Teoksessa J. Pentikäinen & M. Hiltunen (toim.), *Suomen kulttuurivähemmistöt* (ss. 171–175). Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja 72.
- Åkerlund, T. (2002). Oman kielen merkitys romanien kulttuuri-identiteetille. Teoksessa S. Laihiala-Kankainen, S. Pietikäinen & H. Dufva (toim.), *Moniääni-nen*

Suomi: Kieli, kulttuuri ja identiteetti (ss. 126–129). Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

Åkerlund, T. (2012). Romanit yhteiskunnassa – meitä on moneksi. Teoksessa O. Daher, L. Hannikainen & K. Heikinheimo (toim.), *Suomen kansalliset vähemmistöt: Kulttuurien ja kielten rikkautta* (ss. 51–68), (2. p.). Vähemmistöoikeuksien ryhmän Suomen jaosto. Otavan kirjapaino.

11 LIITTEET

LIITE 1. Kyselylomake vanhemmille

Teen Helsingin yliopistolle väitöskirjaa romanien ja pääväestön välisistä (eksogaamisista) perheistä. Tätä varten olen laatinut kyselylomakkeen ja haastattelun vanhempia sekä heidän aikuisia lapsiaan. Olen valinnut sinut/teidät¹¹⁵ tähän tutkimukseen. Teen kysymyksiä sisäisestä ja ulkoisesta romaniudesta eli mustalaisuudesta. Sisäiseen romaniuteen kuuluvat romaniarvot, tunne kuulumisesta romaniheimoon sekä asenne mustalaisuutta kohtaan. Ulkoiseen romaniuteen kuuluvat romanikieli sekä romanitapojen noudattaminen perheessä, lähisuvussa ja laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä. Lisäksi teen kysymyksiä uskosta ja uskonnosta selvittääkseni millainen merkitys niillä on romaneille.

Kysymysten yhteyteen on sulkuihin lisätty numeroitu vastaustaulukko (T8), joka löytyy liitteestä 3 tai tekstistä. Taulukoissa ovat mukana vain ne, joihin saatiin kaikkialta vastaus sekä vanhempien ($n = 20$) että aikuisten lasten ($n = 20$) ryhmässä.

Kysymysten vastausvaihtoehtojen rivien lopussa on tutkijan antama pisteluku -2:sta +2:een. Miinus kaksi kuvaa heikointa romaniutta ja plus kaksi vahvinta hortto-romaniutta.

Kun tähän vanhempien kyselylomakkeen kysymyksiin viitataan taulukoiden yhteydessä, suluissa on V-kirjain (V13).

Taustatiedot

ikä, sukupuoli, perheen koko, asuinpaikka, koulutus ja työmarkkina-asema, arvio romanien määrästä paikkakunnalla, arvio eksogaamisten perheiden määrästä paikkakunnalla

Sisäinen romanius

Avokysymykset

1. Miten määrittelisit mustalaisuuden? Mitä se sinulle merkitsee? Tunnetko kuuluvasi romaniheimoon?

¹¹⁵ Mikäli haastateltava oli iältään tutkijaa vanhempi romani, niin kysymykset esitettiin romani-kulttuurin mukaisesti teitittelymuodossa.

2. Mitä mielestäsi on romanikulttuuri? Mitä ajattelet romanien kulttuurista ja tavoista, kuten pukeutumisesta ja romanipuhutaudesta?
3. Kumpi kulttuuri on vahvempi teidän perheessänne? (T8)
4. Onko eroja oman kulttuurisi ja romanikulttuurin välillä? Jos on, niin missä suhteessa?
5. Miten arvioisit lastesi perheitä, kumpi kulttuuri on vahvempi?
6. Mistä johtuu kyseinen tilanne lasten kohdalla?
7. Kumpaa kulttuuria haluat lastesi elävän ja miksi? (T9)
8. Onko tähän tutkimukseen valitun lapsesi puoliso romani vai gaajeita?
9. Laulatteko koskaan perinteisiä kaaleenlauluja? Laulavatko lapset niitä? (T11)
10. Jos saisit muuttaa joitakin asioita omassa perheessäsi suhteessa romani- tai pääväestön kulttuuriin, niin mitä ne olisivat?
11. Mistä romanitavoista pitäisi luopua ja mitkä pitää?
12. Osallistutteko romanisukulaisten juhliin? Kuinka usein? (T93)

13. Odotatko aikuisilta lapsiltasi romanikäyttäytymistä vai annatko heille vapauden valita oman tiensä ja tapansa elää? (T38)

- saavat itse päättää (0)
- en odota (-1)
- odotan jossain määrin (1)
- odotan täysin romanitapoja (2)

14. Miten suhtaudut romanikulttuuriin? (T12)

Kunnioitan sitä ...

- en kunnioita lainkaan (0)
- kunnioitan jonkin verran (1)
- kunnioitan erittäin paljon (2)

15. Oletteko opettaneet lapsillenne romanitapoja? (T74)

- ei tietoisesti (-1)
- ovat itse oppineet (0)
- on opetettu jonkin verran (1)
- on opetettu jonkin verran (2)

16. Millainen kasvatustavoite teillä on lasten kohdalla? (T15)

- lapsilla olisi vahva gaaje-/suomalainen identiteetti (-2)
- lapset saavat itse valita identiteettinsä (0)
- lapsilla olisi vahva suomalais- ja romani-identiteetti (1)
- lapsilla olisi vahva romani-identiteetti (2)

17. Pitäisikö mustalaisuuden jatkua lasten kautta?

Arvioi asteikolla 1–10.

☐ 1–2	(–2)
☐ 3–4	(–1)
☐ 5–6	(0)
☐ 7–8	(1)
☐ 9–10	(2)

18. Miten haluaisit lastesi noudattavan romanitapoja? (T13)

☐ en lainkaan	(0)
☐ jonkin verran	(1)
☐ täysin	(2)

19. Miten suhtaudut romanien tapoihin?

☐ kunnioitan niitä	(2)
☐ kunnioitan jonkin verran	(1)
☐ en pidä niitä välttämättöminä	(–2)
☐ ovat liian vanhanaikaisia	(0)

Ulkoinen romanisuus

Romanikieli

20. Kuinka hyvin osaatte romanikieltä? (T27)

☐ osaan vain muutamia sanoja tai en lainkaan	(0)
☐ ymmärrän melko hyvin, mutta puhuminen tuottaa vaikeuksia	(1)
☐ hyvin, ymmärrän ja käytän romania puhekielenä	(2)

21. Onko kodissanne romanikirjallisuutta, sanakirjoja, kielioppikirjoja tai romanikielistä kristillistä kirjallisuutta? (T28)

☐ ei ole	(0)
☐ on	(2)

22. Käytetäänkö teidän kodissanne romanikieltä? (T30)

☐ ei käytetä lainkaan	(0)
☐ käytetään vain vähän	(1)
☐ käytetään jonkin verran	(2)

23. Käyttääkö romanipuoliso romanikieltä sukulaisten tai ystävien kanssa? (T29)

☐ ei käytä	(0)
☐ käyttää omaisten kanssa	(1)
☐ käyttää yleensä	(2)

24. Keiden kanssa romanipuoliso käyttää romanikieltä? (T31)

- ei käytä lastensa kanssa (0)
- käyttää omaisten kanssa (1)
- käyttää lastensa kanssa (2)

25. Oletko saanut romanikielen opetusta, missä, milloin ja miten pitkään? (T19)

- en ole (0)
- jonkin verran, en systemaattista (1)
- pidemmän aikaa, systemaattista (2)

26. Miten arvostat romanikielen osaamista ja säilymistä? (T20)

- en välitä, en tunne tarvitsevani (-1)
- en osaa sanoa (0)
- haluaisin oppia (1)
- se on minulle oma kieli, jota rakastan ja arvostan (2)

Sitoutuminen romanitapojen noudattamiseen kotona, lähisuvun keskuudessa ja sosiaalisessa ympäristössä

27. Miten romanitapoja noudattaa puoliso, joka ei ole romani?

- erittäin paljon (2)
- jonkin verran, tilanteen mukaan (1)
- en edellytä romanitapoja (-1)
- puoliso elää täysin pääväestön tavoin (-2)

28. Miten haluat lapsesi noudattavan romanitapoja?

- en lainkaan (0)
- jonkin verran (1)
- täysin (2)

29. Miten lasten pukeutuminen ilmenee eri tilanteissa ja erityisesti isovanhempien luo mennessään? (T48 ja T47)

a) Lasten pukeutuminen eri tilanteissa?

- pukeutuvat pääväestön tavoin (-2)
- eivät välitä pukeutua romanimaisesti (0)
- osaavat pukeutua osittain romanitapoja huomioiden (1)
- osaavat pukeutua romanitapojen mukaisesti (2)

b) Pukeutuminen lasten mennessä isovanhempien luo?

- eivät välitä pukeutua romanitapoja huomioiden (–2)
- eivät pukeudu romanitapojen mukaisesti/nuoret (–1)
- eivät täysin pukeudu täysin romanitapojen mukaisesti (0)
- huomioiden jonkin verran romanitapojen mukaista pukeutumista (1)
- romanitapojen mukaisesti (2)

30. Teitittelevätkö lapsenne vanhempiaan, isovanhempiaan tai muita vanhempia romaneja? (T41, T42 ja T43)

a) Teitittelevätkö lapsenne teitä eli omia vanhempiaan?

- eivät teitittle (0)
- useimmiten teitittelevät (1)
- aina teitittelevät (2)

b) Teitittelevätkö lapsenne isovanhempia?

- eivät teitittle (0)
- useimmiten teitittelevät (1)
- aina teitittelevät (2)

c) Teitittelevätkö lapsenne muita vanhempia romaneita?

- eivät teitittle (0)
- useimmiten teitittelevät (1)
- aina teitittelevät (2)

31. Osaavatko lapsenne hävetä tiettyjä asioita romanittain? Välttävätkö lapsenne puhumista seksuaalisista asioista vanhempien läsnä ollessa? (T50 ja T51)

a) Osaavatko lapsenne hävetä tiettyjä asioita romanittain?

- eivät osaa (0)
- osaavat jonkin verran (1)
- osaavat täysin (2)

b) Välttävätkö lapsenne puhumista seksuaalisista asioista vanhempien läsnä ollessa?

- eivät välttä (0)
- välttävät jonkin verran (1)
- kyllä välttävät (2)

32. Millä sanoilla lapset kutsuvat vanhempiaan? (T44, T45)

...a) Kutsuvatko lapsenne teitä etunimellä?

- eivät kutsu (0)
- toisinaan kutsuvat (1)
- kyllä kutsuvat (2)

...b) Kutsuvatko lapsenne vanhempiaan nimillä äiti tai isä?

- kutsuvat (0)
- joskus kutsuvat (1)
- eivät kutsu (2)

33. Miten lapset pukeutuvat mennessään muiden romanisukulaisten luo kuin isovanhempien? (T46)

- pääväestön tavoin (-1)
- eivät romanitapojen mukaan (0)
- eivät täysin romanitapojen mukaan (1)
- pukeutuvat romanitavoin (2)

34. Noudattavatko lapsenne romanipuhtautta? (T49)

- heiltä ei vaadita romanipuhtaustapojen noudattamista (0)
- noudattavat osittain (1)
- noudattavat täysin (2)

35. Osoittavatko lapsenne kunnioitusta vanhempia ihmisiä kohtaan? Kuinka paljon lapset kunnioittavat heitä? (T52 ja T81)

a) Osoittavatko lapset kunnioitusta vanhempia ihmisiä kohtaan:

- eivät osoita (0)
- osoittavat jonkin verran (1)
- kyllä osoittavat (2)

b) Kuinka paljon lapset kunnioittavat vanhempia ihmisiä:

- he elävät täysin pääväestön tavoin (-1)
- kunnioittavat joskus (0)
- kunnioittavat jonkin verran (1)
- kunnioittavat erittäin paljon (2)

36. Onko lapsille teetetty perintökoruja tai ovatko saaneet? (T53)

- ei ole teetetty (0)
- kyllä, saaneet isovanhemmilta (1)
- kyllä, saaneet vanhemmilta (2)

37. Miten romanikulttuuri ilmenee puolison (ei-romani) käyttäytymisessä? (T54, T55, T56 ja T57)

a) Miten ei-romanipuoliso on sitoutunut romanikulttuuria kunnioittavaan pukeutumiseen?

- ei noudata lainkaan (0)
- noudattaa jonkin verran (1)
- noudattaa täysin (2)

b) Miten ei-romanipuoliso noudattaa romanipuhtautta?

- ei noudata lainkaan (0)
- noudattaa jonkin verran (1)
- noudattaa täysin (2)

c) Miten ei-romanipuoliso noudattaa puhtautta pyykinpesussa?

- ei huomioi erityisesti romanitapojen mukaista pyykinpesua (-2)
- pesee suomalaisten tapojen mukaisesti (0)
- ottaa jonkin verran huomioon romanipuhtauden pyykinpesussa (1)
- huomioi täysin romanipuhtauden pyykinpesussa (2)

d) Miten ei-romanipuoliso noudattaa romanitapoja keittiössä?

- ei huomioi lainkaan (0)
- huomioi jossain määrin (1)
- noudattaa täysin romanipuhtaustapojen mukaista ruokakulttuuria (2)

38. Koostuuko ystäväpiirinne enimmäkseen gaajeista (valkolaisista) vai kaaleista (romaneista)?

- enimmäkseen gaajeista (0)
- molemmista (1)
- kaaleista enemmän (2)

39. Kuinka luonnehtisitte kontaktianne romanisukulaisiin? (T89)

- etäinen (0)
- läheinen (1)
- hyvin läheinen (2)

40. Kuinka luonnehtisitte kontaktianne gaaje-sukulaisiin?

- etäinen (2)
- välttelevä (1)
- tulemme toimeen (0)
- melko läheinen (-1)
- hyvin läheinen (-2)

41. Kuinka usein käytte kylässä romanisukulaisten luona?

- lähes päivittäin (2)
- kerran viikossa (1)
- käymme vain juhlista tai hautajaisissa (1)
- kerran kuukaudessa (0)
- harvemmin (-1)
- emme käy sukulaisten luona kylässä (-2)

42. Kuinka usein käynte kylässä gaaje-sukulaisten luona?

- lähes päivittäin (-2)
- kerran viikossa (-1)
- käymme vain juhlassa tai hautajaisissa (-1)
- kerran kuukaudessa (0)
- harvemmin (1)
- emme käy gaaje-sukulaisten luona kylässä (2)

43. Käykö teillä romanisukulaisia kylässä?

- lähes päivittäin (2)
- kerran viikossa (1)
- kerran kuukaudessa (0)
- harvemmin (-1)
- ei käy (-2)

44. Käykö teillä puolison gaaje-sukulaisia kylässä?

- lähes päivittäin (-2)
- kerran viikossa (-1)
- kerran kuukaudessa (0)
- harvemmin (1)
- ei käy (2)

45. Käykö teillä kylässä muita romaneja? (T91)

- lähes päivittäin (2)
- kerran kuukaudessa (1)
- harvoin (0)

46. Millä kuvaisit ystäväsi kaaleenmoisuutta/romaniutta? (T87)

- tosi romaneja/horttokaaloja, noudattavat tiukasti perinteitä (2)
- aivan tavallisia kaaleita/romaneja, ei liian traditionaalisia (1)
- ovat osittain gaajeenmoisia/suomalaistuneita ja romaneja (0)

47. Kummat sukulaiset ovat läheisempiä sinulle? (T108)

- gaaje-sukulaiset (0)
- molemmat (1)
- romanisukulaiset (2)

48. Millainen merkitys romanisuvulla on lasten elämään?

- erittäin suuri merkitys (2)
- jonkin verran merkitystä (1)
- ei lainkaan merkitystä (-2)

Uskonto ja romanisuus

49. Mihin seurakuntaan kuulutte?

- vapaakirkko
- helluntaiseurakunta/-kirkko
- evl. seurakunta
- joku muu seurakunta
- en kuulu mihinkään seurakuntaan

50. Oletteko seurakuntanne toiminnassa mukana?

- kyllä; kerro, millä tavalla
- ei

51. Ovatko lapset mukana seurakunnan toiminnassa?

- kyllä; kerro, millä tavalla
- ei

52. Onko uskoontulo vaikuttanut teidän tai lastenne ystäväpiirin valintaan?

- kyllä; miten
- on jossain määrin
- ei ole vaikuttanut
- en osaa sanoa

53. Onko uskoontulo vaikuttanut elämäntapoihinne myönteisesti?

- kyllä; miten (2)
- on jossain määrin (1)
- ei ole vaikuttanut (0)
- en osaa sanoa (0)

54. Onko uskoontulo vaikuttanut romaniuteenne/mustalaisuuteenne?

- kyllä; miten (-2)
- on jossain määrin (-1)
- en osaa sanoa (0)
- ei ole vaikuttanut (2)

55. Miten arvioisitte lastenne romaniutta/mustalaisuutta asteikolla yhdestä kymmeneen? Miten arvioitte lastenne noudattavan romanitapoja asteikolla yhdestä kymmeneen?

56. Millä tavalla romanikulttuurin noudattaminen ilmenee kodissanne? (T40)

- aikuiset lapsemme eivät häpeä romanitapojen mukaisesti (-2)
- ei ilmene kodissamme lainkaan (-1)
- lapset ovat vielä alaikäisiä, eikä heidän tarvitse noudattaa (0)
- aikuiset lapsemme noudattavat jonkin verran (1)
- aikuiset lapset noudattavat romanikulttuuritapoja (2)

57. Millainen suhde teillä on muihin paikkakuntanne romaneihin? (T92)

- etäinen (0)
- läheinen (1)
- hyvin läheinen (2)

LIITE 2. Kyselylomake aikuisille lapsille

Teen Helsingin yliopistolle väitöskirjaa romanien ja pääväestön välisistä (eksogaamisista) perheistä. Tätä varten olen laatinut kyselylomakkeen ja haastattelun vanhempia sekä heidän aikuisia lapsiaan. Olen valinnut sinut tähän tutkimukseen. Teen kysymyksiä sisäisestä ja ulkoisesta romaniudesta eli mustalaisuudesta. Sisäiseen romaniuteen kuuluvat romaniarvot, tunne kuulumisesta romaniheimoon sekä asenne mustalaisuutta kohtaan. Ulkoiseen romaniuteen kuuluvat romanikieli sekä romanitapojen noudattaminen perheessä, lähisuvussa ja laajemmassa sosiaalisessa ympäristössä. Lisäksi teen kysymyksiä uskosta ja uskonnosta selvittääkseni millainen merkitys niillä on romaneille.

Kysymysten yhteyteen on sulkuihin lisätty numeroitu vastaustaulukko (T8), joka löytyy liitteestä 3 tai tekstistä. Taulukoissa ovat mukana vain ne, joihin saatiin kaikkialta vastaus sekä vanhempien ($n = 20$) että aikuisten lasten ($n = 20$) ryhmässä.

Kysymysten vastausvaihtoehtojen rivien lopussa on tutkijan antama pisteluku -2:sta +2:een. Miinus kaksi kuvaa heikointa romaniutta ja plus kaksi vahvinta hortto-romaniutta.

Kun tähän lasten kyselylomakkeen kysymyksiin viitataan taulukoiden yhteydessä, suluissa on L-kirjain (L22).

Taustatiedot

ikä, sukupuoli, perheen koko, puolison etninen tausta, asuinpaikka, koulutus ja työmarkkina-
asema

Sisäinen romanius

Avokysymykset

1. Miten määrittelisit mustalaisuuden? Mitä mustalaisuus merkitsee sinulle?
2. Mitä romanitapoja noudatat ja missä yhteydessä?
3. Mistä romanitavoista pitäisi luopua ja mitkä pitää?
4. Miten romanius näkyy pukeutumisessasi?
5. Miten romanipuhtauden noudattaminen näkyy arjessa?
6. Miten ei-romanipuoliso noudattaa romanipuhtautta kodissanne?
7. Ovatko vanhemmat vaatineet sinulta romanipuhtauden noudattamista?
8. Koetko ristiriitoja kahden kulttuurin välillä elämisestä? Millaisia?
9. Oletko joutunut kokemaan häpeää romanitaustastasi? Millaisissa tilanteissa?
10. Oletko saanut romanikielen opetusta? Missä, milloin ja miten pitkään? Haluaisitko oppia kieltä?
11. Siirrätkö perintökoruja lapsillesi?

Romaniarvot

12. Oletteko opettaneet lapsillenne romanitapoja?

- on puhuttu meidän hienoista romanitavoistamme (2)
- olen opettanut jonkin verran (1)
- en ole opettanut, ovat itse oppineet (-1)
- ei tietoisesti (-2)

13. Miten osoitat kunnioitusta vanhemmille ihmisille?

- kunnioitan kaikkia vanhempia ihmisiä (2)
- kunnioitan vanhempiani kaikella tavalla (2)
- en sano isovanhemmilleni vastaan (1)
- en sano vanhemmilleni vastaan (1)
- joissain asioissa olen eri mieltä (0)
- en osaa sanoa (-2)

14. Mitä ajattelet romanien kulttuurista ja tavoista?

- hienoja, varteen otettavia tapoja (2)
- pyrin noudattamaan niitä (2)
- pyrin elämään romanitapojen mukaan jonkin verran (1)
- en osaa sanoa (0)
- en pyri elämään romanitapojen mukaan (-2)

15. Mitä ajattelet romanivaatteisiin pukeutumisesta?

- pukeudun niiden mukaan (2)
- hankala pitää (0)
- liian vanhanaikaista (-1)
- vaikeuttaa työnsaantia (-1)
- en itse halua pukeutua samoin (-2)

16. Mitä ajattelet romanipuhtaustavoista?

- noudatan niitä tarkoin (2)
- noudatan jonkin verran (1)
- en osaa sanoa (0)
- vaikeita ylläpitää, en halua noudattaa (-2)

17. Onko sinulla perintökoruja vanhemmilta tai isovanhemmilta? (L17)

- ei ole (0)
- on (1)

Tunne kuulumisesta romaneihin

18. Tunnetko kuuluvasi romaniheimoon? (T16)

- tunnen kuuluvani (2)
- en tunne kuuluvani (-2)

19. Miten määrittelisit romani-identiteettiäsi asteikolla yhdestä kymmeneen?

- 1-2 (-2)
- 3-4 (-1)
- 5-6 (0)
- 7-8 (1)
- 9-10 (2)

20. Miten paikkakuntasi romanit määrittelevät vanhempiesi romaniuden asteikolla yhdestä kymmeneen?

- 1-2 (-2)
- 3-4 (-1)
- 5-6 (0)
- 7-8 (1)
- 9-10 (2)

21. Miten arvioit omaa mustalaisuuttasi asteikolla yhdestä kymmeneen?

- 1-2 (-2)
- 3-4 (-1)
- 5-6 (0)
- 7-8 (1)
- 9-10 (2)

Asenne romaniutta kohtaan

22. Voitko olla ylpeä romanitaustastasi? (T18)

- en lainkaan (0)
- vain vähän (1)
- melko paljon, erittäin paljon (2)

23. Koetko ristiriitaa romanikulttuurin ja pääväestön kulttuurin välillä?

- erittäin paljon (2)
- melko paljon (1)
- jonkin verran (0)
- vain vähän (-1)
- en lainkaan (-2)

24. Miten koet romanitapojen vaikutuksen omassa elämässäsi? (T61)

- vieraina, ei vaikutusta (-2)
- ahdistavina (-1)
- manipuloivina (0)
- hienoina tapoina, joita arvostan, myönteisinä (1)
- läheisinä, kunnioitettavina (2)

25. Miten koet oman romani-identiteettisi? (T23)

- minulla on vahva suomalaisidentiteetti (-1)
- en osaa sanoa (0)
- minulla on vahva suomalais- ja romani-identiteetti (1)
- minulla on vahva romani-identiteetti (2)

26. Miten itse suhtaudut romanikulttuuriin? Kunnioitatko ja arvostatko sitä? (T21)

- romanikulttuuri on liian vanhanaikaista (-1)
- en arvosta lainkaan (0)
- kunnioitan ja arvostan jonkin verran (1)
- kunnioitan ja arvostan erittäin paljon (2)

Ulkoinen romanius

Romanikieli

27. Miten hyvin osaat romanikieltä? (T32)

- en lainkaan, osaan vain muutaman sanan tai lauseen (0)
- vähän, välttävästi, ymmärrän puhuttua kieltä, en osaa puhua (1)
- hyvin, ymmärrän kuultua ja luen romania, osaan puhua (2)

28. Oletko kuullut romani-isovanhempien tai -vanhempasi puhuvan romanikieltä? (T34)

- isovanhemmat ja vanhemmat eivät ole puhuneet keskenään romania (0)
- isovanhemmat ovat puhuneet keskenään romania (1)
- olen kuullut romanikieltä vanhemmilta (2)

29. Miten suhtaudut romanikieleen? (T35)

- en välitä koko romanikielestä tai en koe tarpeelliseksi (-1)
- kieli ei ole minulle merkityksellinen (0)
- haluaisin oppia sitä (1)
- sen on minulle oma kieli, jota rakastan ja arvostan (2)

30. Haluaisitko tulla opiskelemaan romanikulttuuria ja -kieltä Helsingin yliopistoon?

- mielelläni (2)
- miten minun pitäisi edetä? (1)
- en usko, että pärjään siellä (0)
- en ole kiinnostunut (-1)

Sitoutuminen romanitapojen noudattamiseen kotona, lähisuvun keskuudessa ja sosiaalisessa ympäristössä

31. Miten romanitapoja noudattaa puoliso, joka ei ole romani?

- erittäin paljon (2)
- jonkin verran, tilanteen mukaan (1)
- en edellytä romanitapoja (-1)
- puoliso elää täysin pääväestön tavoin (-2)

32. Noudatko elämässäsi romanitapoja? (T59)

- en noudata lainkaan (-2)
- noudatan jonkin verran, etenkin isovanhempien edessä (1)
- noudatan suuressa määrin (2)

33. Miten noudatat romanitapoja vaatetuksessa? (T68)

- en ota huomioon (0)
- otan jossain määrin huomioon tilanteen mukaan (1)
- otan täysin huomioon (2)

34. Noudatko elämässäsi romanitapoja?

- noudatan erittäin tarkasti (2)
- noudatan jonkin verran (1)
- noudatan isovanhempien edessä (1)
- en noudata lainkaan (-2)

35. Teititteletkö omia vanhempia, isovanhempia tai muita vanhempia romaneita? (T60, T62, T63 ja T64)

...a) Keitä teitittelet?

- en teitittelen ketään (0)
- kyllä isovanhempia (1)
- kyllä omia vanhempia (2)

b) Teititteletkö omia vanhempia?

- en teitittelen (0)
- teitittelen joskus (1)
- teitittelen aina (2)

- c) Teititteletkö isovanhempia?
- en teitittle (0)
 - teitittelen useimmiten (1)
 - teitittelen aina (2)
- d) Teititteletkö muita vanhempia romaneita?
- en teitittle (0)
 - teitittelen useimmiten (1)
 - teitittelen aina (2)
36. Miten haluaisit omien lastesi noudattavan romanitapoja? (T22)
- en lainkaan (-1)
 - saavat itse päättää (0)
 - jonkin verran (1)
 - täysin (2)
37. Miten kuvaisit ystäväsi kaaleenmoisuutta? (T99)
- enemmän gaajeita (-1)
 - elävät kahdessa kulttuurissa (0)
 - pitävät kiinni romanitavoista (1)
38. Koostuuko ystäväpiirinne enimmäkseen gaajeista (valkolaisista) vai kaaleista (romaneista)? (T88)
- enimmäkseen gaajeista (0)
 - molemmista (1)
 - kaaleista enemmän (2)
39. Kumpien kavereiden kanssa vietät enemmän aikaa? (T100)
- enemmän gaajeitten (0)
 - molempien yhtä paljon (1)
 - enemmän kaaleitten (2)
40. Millainen vaikutus kantaväestön- ja romaniystävillä on sinuun? (T102)
- gaajeitten vaikutus vahva (0)
 - kaaleitten vaikutus vahva (1)
41. Millä sanoilla kutsut vanhempiasi? (T65 ja T66)
Kutsutteko vanhempianne etunimellä?
- en kutsu (0)
 - toisinaan (1)
 - lähes aina (2)

Kutsutteko lapset vanhempianne nimillä isä ja äiti?

- kutsun (0)
- joskus kutsun (1)
- en kutsu (2)

42. Miten pukeudut mennessäsi sukulaisten luo?

- otan huomioon romanien pukeutumistavat (2)
- en huomioi romanitapoja pukeutumisessa (-2)

43. Miten noudatat romanipuhtautta? (T70)

- en noudata (0)
- noudatan jossain määrin (1)
- noudatan täysin (2)

44. Miten noudatat romanitapoja osoittamalla kunnioitusta? (T69)

- sanon vastaan, jos en ole samaa mieltä (-1)
- minulta ei ole vaadittu erityistä kunnioitusta (0)
- kunnioitan isovanhempia ja omia vanhempia (1)
- kunnioitan täysin kaikkia vanhempia ihmisiä (2)

45. Paljonko romanisuvulla on merkitystä elämässäsi? (T109)

- jonkin verran (1)
- erittäin paljon (2)

46. Miten koet olosi sukulaisten ja toisten romanien parissa?

- lähisukulaiset hyväksyvät minut täysin, eivätkä vaadi romanitapojen noudattamista (0)
- tunnen kuuluvani joukkoon (1)

47. Pitävätkö vieraamat romanit sinua romanina, mikäli et noudata romanitapoja? (T82)

- eivät pidä minua romanina (0)
- hyväksyvät, koska noudatan jossain määrin (1)

48. Halveksivatko romanit sinua, mikäli et noudata romanitapoja? (T94)

- kyllä halveksivat (0)
- arvostavat ja tunnen kuuluvani joukkoon (1)

49. Viihdytkö hyvin sukulaisten ja toisten romanien kanssa? (T97)

- en viihdy (0)
- kyllä viihdyn (1)

50. Romanit arvostavat minua ja tunnen kuuluvani joukkoon? (T95)
- eivät arvosta, enkä tunne kuuluvani joukkoon (0)
 - tunnen kuuluvani joukkoon (1)
51. Koetko, että sinut täysin hyväksytään joukkoon? (T96)
- en koe (0)
 - kyllä koen (1)
52. Koetko, että romanit pitävät sinua heimoon kuuluvana jäsenenä?
- en koe (0)
 - kyllä koen (1)
53. Kuinka luonnehtisit kontaktianne romanisukulaisiin?
- etäinen (0)
 - läheinen (1)
 - hyvin läheinen (2)
54. Kuinka luonnehtisit kontaktianne pääväestön sukulaisiin?
- etäinen (2)
 - välttelevä (1)
 - tulemme toimeen (0)
 - melko läheinen (-1)
 - läheinen (-2)
55. Kuinka usein teillä käy romanisukulaisia kylässä? (T104)
- harvemmin (-1)
 - kerran kuukaudessa (0)
 - kerran viikossa (1)
 - lähes päivittäin (2)
56. Kuinka usein käytte kylässä gaaje-sukulaisten luona?
- lähes päivittäin (-2)
 - kerran viikossa (-1)
 - käymme vain juhlissa tai hautajaisissa (-1)
 - kerran kuukaudessa (0)
 - harvemmin (1)
 - emme käy gaaje-sukulaisten luona kylässä (2)
57. Käyttökö romanisukulaisilla kylässä?
- harvemmin (-1)
 - kerran kuukaudessa (0)
 - kerran viikossa (1)
 - lähes päivittäin (2)

58. Osallistutteko romanisukulaisten juhliin? (T93)

- en (0)
- harvemmin (1)
- usein (2)

59. Kummat sukulaiset ovat läheisimpiä sinulle? (T108)

- gaajesukulaiset (0)
- molemmat (1)
- romanisukulaiset (2)

60. Mitä lähisuvut sinulle merkitsevät molempien isovanhempien osalta?

- romani-isovanhemmat ovat läheisempiä (2)
- gaaje-isovanhemmat ovat läheisempiä (0)
- molemmat merkitsevät saman verran (1)

61. Käykö teillä kylässä muita romaneja? (T105)

- harvemmin (-1)
- kerran kuukaudessa (0)
- kerran viikossa (1)
- lähes päivittäin (2)

62. Kuinka luonnehtisitte kontaktianne muihin romaneihin? (T106)

- etäinen (0)
- läheinen (1)
- hyvin läheinen (2)

63. Ovatko vanhempasi opettaneet/neuvoneet sinulle romanitapoja?

- kyllä (2)
- ei (-1)

64. Miten tarkkaan noudatat romanitapoja asteikolla yhdestä kymmeneen?

- 1-2 (-2)
- 3-4 (-1)
- 5-6 (0)
- 7-8 (1)
- 9-10 (2)

65. Miten arvioit paikkakuntasi muiden romanien arvioivan sinun mustalaisuuttasi asteikolla yhdestä kymmeneen?

- 1-2 (-2)
- 3-4 (-1)
- 5-6 (0)
- 7-8 (1)
- 9-10 (2)

LIITE 3. Liitetaulukot

Romanus eksogaamisissa perheissä ja aikuisten lasten perheissä

Liitteessä 3 ovat ne vanhempien (liite 1) ja aikuisten lasten (liite 2) kyselyjen vastausten taulukot, jotka on valittu tutkimukseen ja joita ei ole esitetty tekstissä tutkimustuloksia koskevassa luvussa 8. Taulukoissa on mukana vain ne vastaukset, joihin saatiin kaikilta vastaus sekä vanhempien ($n = 20$) että aikuisten lasten ($n = 20$) ryhmässä.

Taulukossa näkyy suoraan kysymys siinä muodossa kuin se tehtiin tutkimusryhmille, ja taulukon otsikon jälkeen on sulkuihin merkitty vanhempien kyselylomakkeen (V7) tai lasten kyselyn kysymysnumero (L46).

Taulukoissa näkyy tutkijan antama pisteluku miinus kahdesta plus kahteen vastausvaihtoehtojen kohdalla. Miinus kaksi kuvaa heikointa romaniutta ja plus kaksi vahvinta horttoromaniutta.

TAULUKKO 9. Kumpaa kulttuuria haluat lastesi elävän ja miksi? (V7)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
pääväestön	0	4	20.0	20.0
sekä pääväestön että romani	1	12	60.0	80.0
romani	2	4	20.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 10. Miten koet olosi sukulaisten ja toisten romanien parissa? (L46)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
minut hyväksytään, mutta ei vaadita romanitapojen noudattamista	0	15	75.0	75.0
tunnen kuuluvani joukkoon	1	5	25.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 11. Laulatteko perinteisiä kaaleen (romani)lauluja? (V9)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
emme laula	0	5	25.0	25.0
laulan	1	10	50.0	75.0
lapset laulavat	2	5	25.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 12. Miten suhtaudut romanikulttuuriin? Kunnioitan sitä...(V14)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en kunnioita lainkaan	0	0	0.0	0.0
kunnioitan jonkin verran	1	4	20.0	20.0
kunnioitan erittäin paljon	2	16	80.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 13. Miten haluaisit lastesi noudattavan romanitapoja? (V18)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en lainkaan	0	0	0.0	0.0
jonkin verran	1	17	85.0	85.0
täysin	2	3	15.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 15. Millainen kasvatustavoite teillä on lasten kohdalla? (V16)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
lapsilla olisi vahva gaaje-/ suomalainen identiteetti	-2	0	0.0	0.0
lapset saavat itse valita identiteettinsä	0	8	40.0	40.0
lapsilla olisi vahva suomalais- ja romani-identiteetti	1	12	60.0	100.0
lapsilla olisi vahva romani-identiteetti	2	0	0.0	
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 16. Tunnetko kuuluvasi romaniheimoon? (L18)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
tunnen kuuluvani	2	10	50.0	50.0
en tunne kuuluvani	-2	10	50.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 18. Voitko olla ylpeä romanitaustastasi? (L22)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en lainkaan	0	2	10.0	10.0
vain vähän, jonkin verran	1	9	45.0	55.0
melko paljon, erittäin paljon	2	9	45.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 19. Oletko saanut romanikielen opetusta, missä, milloin ja miten pitkään? (V25)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en ole	0	10	50.0	50.0
jonkin verran, en systemaattista	1	6	30.0	80.0
pidemmän aikaa systemaattista	2	4	20.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 20. Miten arvostat romanikielen osaamista ja säilymistä? (V26)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en välitä, en tunne tarvitsevani	-1	2	10.0	10.0
en osaa sanoa	0	4	20.0	30.0
haluaisin oppia	1	11	55.0	85.0
se on minulle oma kieli, jota rakastan ja arvostan	2	3	15.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 21. Miten itse suhtaudut romanikulttuuriin? Kunnioitatko ja arvostatko sitä? (L26)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
romanikulttuuri on liian vanhanaikaista	-1	0	0.0	0.0
en arvosta lainkaan	0	0	0.0	0.0
kunnioitan ja arvostan jonkin verran	1	18	90.0	90.0
kunnioitan ja arvostan erittäin paljon	2	2	10.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 23. Miten koet oman romani-identiteettisi? (L25)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
minulla on vahva suomalaisidentiteetti	-1	4	20.0	20.0
en osaa sanoa	0	0	0.0	20.0
minulla on vahva suomalais- ja romani-identiteetti	1	13	65.0	85.0
minulla on vahva romani-identiteetti	2	3	15.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 24. Onko sinulla perintökoruja vanhemmilta tai isovanhemmilta? (L17)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei ole	0	7	35.0	35.0
on	1	13	65.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 28. Onko kodissanne romanikirjallisuutta, sanakirjoja tai kielioppikirjoja tai evankeliumeja? (V21)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei ole	0	6	30.0	30.0
on	2	14	70.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 29. Käyttääkö romanipuoliso romanikieltä sukulaisten tai ystävien kanssa? (V23)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei käytä	0	10	50.0	50.0
käyttää joskus, hyvin vähän	1	4	20.0	70.0
käyttää yleensä	2	6	30.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 30. Käytetäänkö kodissanne romanikieltä? (V22)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei käytetä lainkaan	0	12	60.0	60.0
käytetään vain vähän	1	0	0.0	60.0
käytetään jonkin verran	2	8	40.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 31. Keiden kanssa romanipuoliso käyttää romanikieltä? (V24)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei käytä lastensa kanssa	0	11	55.0	55.0
käyttää omaisten kanssa	1	6	30.0	85.0
käyttää lastensa kanssa	2	3	15.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 32. Miten hyvin osaat romanikieltä? (L27)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en lainkaan, osaan vain muutaman sanan tai lauseen	0	18	90.0	90.0
vähän, välttävästi, ymmärrän puhuttuna, en osaa puhua	1	1	5.0	95.0
hyvin, ymmärrän kuultua ja luen romania, osaan puhua	2	1	5.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 34. Oletko kuullut romani-isovanhempien tai -vanhempsi puhuvan romanikieltä? (L28)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
isovanhemmat ja vanhemmat eivät ole puhuneet keskenään romania	0	12	60.0	60.0
isovanhemmat ovat puhuneet keskenään romania olen kuullut romanikieltä vanhemmilta	1	5	25.0	85.0
	2	3	15.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 41. Teitittelevätkö lapsenne teitä eli omia vanhempiaan? (V30a)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
eivät teitittle	0	17	85.0	85.0
useimmiten teitittlevät	1	3	15.0	100.0
aina teitittlevät	2	0	0.0	
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 42. Teitittlelevätkö lapsenne isovanhempia? (V30b)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
eivät teitittle	0	0	0.0	0.0
useimmiten teitittlevät	1	18	90.0	90.0
aina teitittlevät	2	2	10.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 43. Teitittelevätkö lapsenne muita vanhempia romaneita? (V30c)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
eivät teititle	0	1	5.0	5.0
useimmiten teitittelevät	1	19	95.0	100.0
aina teitittelevät	2	0	0.0	
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 44. Kutsuvatko lapsenne teitä etunimellä? (V32a)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
eivät kutsu	0	3	15.0	15.0
toisinaan kutsuvat	1	14	70.0	85.0
kyllä kutsuvat	2	3	15.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 45. Kutsuvatko lapset vanhempiaan nimillä äiti tai isä? (V32b)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
kutsuvat	0	13	65.0	65.0
joskus kutsuvat	1	7	35.0	100.0
eivät kutsu	2	0	0.0	
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 46. Miten lapset pukeutuvat mennessään muiden romanisukulaisten luo kuin isovanhempien? (V33)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
pääväestön tavoin	-1	1	5.0	5.0
eivät romanitapojen mukaan	0	4	20.0	25.0
ei täysin romanitapojen mukaisesti	1	2	10.0	35.0
pukeutuvat romanitavoin	2	13	65.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 47. Miten lapset pukeutuvat mennessään isovanhempien luo? (V29b)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
eivät välitä pukeutua romanitapoja huomioiden	-2	0	0.0	0.0
eivät pukeudu romanitapojen mukaisesti (nuoret)	-1	0	0.0	0.0
eivät pukeudu täysin romanitapojen mukaisesti	0	2	10.0	10.0
huomioiden jonkin verran romanitapojen mukaista pukeutumista	1	8	40.0	50.0
romanitapojen mukaisesti	2	10	50.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 48. Miten lasten pukeutuminen ilmenee eri tilanteissa? (V29a)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
pukeutuvat pääväestön tavoin	-2	0	0.0	0.0
eivät välitä pukeutua romanimaisesti	0	2	10.0	10.0
osaavat pukeutua osittain romanitapoja huomioiden	1	2	10.0	20.0
osaavat pukeutua romanitapojen mukaisesti	2	16	80.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 49. Noudattavatko lapsenne romanipuhtautta? (V34)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
heiltä ei vaadita romanipuhtautapojen noudattamista	0	2	10.0	10.0
noudattavat osittain	1	9	45.0	55.0
noudattavat täysin	2	9	45.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 50. Osaavatko lapsenne hävetä tiettyjä asioita romanittain? (V31a)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
eivät osaa	0	3	15.0	15.0
osaavat jonkin verran	1	0	0.0	15.0
osaavat täysin	2	17	85.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 51. Välttävtkö lapsenne puhumista seksuaalisista asioista vanhempien läsnä ollessa? (V31b)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
eivät välttä	0	0	0.0	0.0
välttävät jonkin verran	1	4	20.0	20.0
kyllä välttävät	2	16	80.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 53. Onko lapsille teetetty perintökoruja tai ovatko saaneet? (V36)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei ole teetetty	0	6	30.0	30.0
kyllä, saaneet isovanhemmilta	1	13	65.0	95.0
kyllä, saaneet vanhemmilta	2	1	5.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 54. Miten ei-romanipuoliso on sitoutunut romanikulttuuria kunnioittavaan pukeutumiseen? (V37a)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei noudata lainkaan	0	1	5.0	5.0
noudattaa jonkin verran	1	6	30.0	35.0
noudattaa täysin	2	13	65.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 55. Miten ei-romanipuoliso noudattaa romanipuhtautta? (V37b)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei noudata lainkaan	0	3	15.0	15.0
noudattaa jonkin verran	1	6	30.0	45.0
noudattaa täysin	2	11	55.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 56. Miten ei-romanipuoliso noudattaa puhtautta pyykinpesussa? (V37c)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei huomioi erityisesti romanitapojen mukaista pyykinpesua	-2	1	5.0	5.0
pesee suomalaisten tapojen mukaisesti	0	5	25.0	30.0
ottaa jonkin verran huomioon romanipuhtauden pyykinpesussa	1	6	30.0	60.0
huomioi täysin romanipuhtauden pyykinpesussa	2	8	40.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 57. Miten ei-romanipuoliso noudattaa romanitapoja keittiössä? (V37d)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei huomioi lainkaan	0	4	20.0	20.0
huomioi jossain määrin	1	3	15.0	35.0
noudattaa täysin romanipuhtaustapojen mukaista ruokakulttuuria	2	13	65.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 58. Pukeudutko perinteisesti romanitapojen mukaisesti? (L33)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en pukeudu	0	4	15.0	15.0
pukeudun välillä (osittain)	1	13	65.0	80.0
pukeudun aina	2	4	20.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 60. Keitä teitittelet? (L35a)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en teitittle ketään	0	1	5.0	5.0
kyllä isovanhempia	1	14	70.0	75.0
kyllä omia vanhempia	2	5	25.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 61. Miten koet romanitapojen vaikutuksen omassa elämässäsi? (L24)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
vieraina, ei vaikutusta	-2	1	5.0	5.0
ahdistavana	-1	3	15.0	20.0
manipuloivina	0	1	5.0	25.0
hienoina tapoina, joita arvostan, myönteisinä	1	3	15.0	40.0
läheisinä, kunnioitettavina	2	12	60.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 62. Teitittletkö omia vanhempia? (L35b)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en teitittle	0	15	75.0	75.0
teitittelen joskus	1	5	25.0	100.0
teitittelen aina	2	0	0.0	
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 63. Teititteletkö isovanhempia? (L35c)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en teitittle	0	6	30.0	30.0
teitittelen useimmiten	1	14	70.0	100.0
teitittelen aina	2	0	0.0	
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 64. Teititteletkö muita vanhempia romaneita? (L35d)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en teitittle	0	1	5.0	5.0
teitittelen useimmiten	1	19	95.0	100.0
teitittelen aina	2	0	0.0	
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 65. Kutsutko vanhempiasi etunimellä? (L41a)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en kutsu	0	11	55.0	55.0
toisinaan	1	9	45.0	100.0
lähes aina	2	0	0.0	
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 66. Kutsuvatko lapset vanhempiaan äiti tai isä nimillä? (L41b)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
kutsun	0	11	65.0	65.0
joskus kutsun	1	9	35.0	100.0
en kutsu	2	0	0.0	
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 68. Miten noudatat romanitapoja vaatetuksessa? (L33)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en ota huomioon romanipukeutumista	0	0	0.0	0.0
otan jossain määrin huomioon tilanteen mukaan	1	15	75.0	75.0
otan täysin huomioon	2	5	25.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 69. Miten noudatat romanitapoja osoittamalla kunnioitusta? (L44)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
sanon vastaan, jos en ole samaa mieltä	-1	2	10.0	10.0
minulta ei ole vaadittu erityistä kunnioittamista	0	1	5.0	15.0
kunnioitan isovanhempia ja omia vanhempia	1	6	30.0	45.0
kunnioitan täysin kaikkia vanhempia ihmisiä	2	11	55.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 70. Miten noudatat romanitapoja romanipuhtausasioissa? (L43)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en noudata	0	4	20.0	20.0
noudatan jossain määrin	1	6	30.0	50.0
noudatan täysin	2	10	50.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 74. Oletteko opettaneet lapsillenne romanitapoja? (V15)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei tietoisesti	-1	0	0.0	0.0
ovat itse oppineet	0	4	20.0	20.0
on opetettu jonkin verran	1	9	45.0	65.0
on opetettu	2	7	35.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 77. Oletteko opettaneet lapsillenne romanitapoja? (L12)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
ei tietoisesti	-1	1	5.0	5.0
ei ole opetettu	0	7	35.0	40.0
on opetettu jonkin verran	1	12	60.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 81. Kuinka paljon lapset kunnioittavat vanhempia ihmisiä? (V35b)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
he elävät täysin pääväestön tavoin	-1	2	10.0	10.0
kunnioittavat joskus	0	1	5.0	15.0
kunnioittavat jonkin verran	1	6	30.0	45.0
kunnioittavat erittäin paljon	2	11	55.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 82. Vieraammat romanit eivät pidä minua romanina, mikäli en noudata romanitapoja. (L47)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
eivät pidä minua romanina	0	15	75.0	75.0
hyväksyvät, koska noudatan jossain määrin	1	5	25.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 88. Koostuvatko ystäväpiirimme enimmäkseen gaajeista (valkolaisista) vai kaaleista (romaneista)? (L38)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
enemmän gaajeista	0	4	20.0	20.0
molemmista	1	13	65.0	85.0
kaaleista enemmän	2	3	15.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 91. Käykö teillä kylässä muita romaneja? (V45)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
lähes päivittäin	2	7	35.0	35.0
kerran kuukaudessa	1	2	10.0	45.0
harvoin	0	11	55.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 93. Osallistuttko romanisukulaisten juhliin? (V12)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
emme osallistu	0	0	0.0	0.0
harvoin	1	1	5.0	5.0
kyllä, lähes aina	2	19	95.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 94. Halveksivatko romanit sinua, mikäli et noudata romanitapoja? (L48)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
kyllä halveksivat	0	15	75.0	75.0
arvostavat ja tunnen kuuluvani joukkoon	1	5	25.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 95. Romanit arvostavat minua ja tunnen kuuluvani joukkoon. (L50)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
eivät arvosta, enkä tunne kuuluvani joukkoon	0	14	70.0	70.0
tunnen kuuluvani joukkoon	1	6	30.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 96. Koetko, että sinut täysin hyväksytään joukkoon? (L51)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en koe	0	17	85.0	85.0
kyllä koen	1	3	15.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 97. Viihdyn hyvin sukulaisten ja toisten romanien kanssa? (L49)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en viihdy	0	10	50.0	50.0
kyllä viihdyn	1	10	50.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 99. Miten kuvaisit ystäväsi romaniutta, aikuinen lapsi? (L37)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
enemmän gaajeita	-1	5	25.0	25.0
elävät kahdessa kulttuurissa	0	11	55.0	80.0
pitävät kiinni romanitavoista	1	4	20.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 100. Kumpien kavereiden kanssa vietät enemmän aikaa? (L39)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
enemmän gaajeitten	0	11	55.0	55.0
molempien yhtä paljon	1	5	25.0	80.0
enemmän kaaleitten	2	4	20.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 102. Millainen vaikutus kantaväestön ja romaniystävillä on sinuun? (L40)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
gaajeitten vaikutus vahva	0	19	95.0	95.0
kaaleitten vaikutus vahva	1	1	5.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 103. Kuinka usein käynte kylässä romanisukulaisten luona? (V41)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
harvemmin	-1	1	5.0	5.0
kerran kuukaudessa	0	4	20.0	25.0
kerran viikossa	1	3	15.0	40.0
lähes päivittäin	2	12	60.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 104. Kuinka usein teillä käy romanisukulaisia kylässä? (L55)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
harvemmin	-1	3	15.0	15.0
kerran kuukaudessa	0	4	20.0	35.0
kerran viikossa	1	5	25.0	60.0
lähes päivittäin	2	8	40.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 105. Käykö teillä kylässä muita romaneja? (L61)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
harvemmin	-1	6	30.0	30.0
kerran kuukaudessa	0	4	20.0	50.0
kerran viikossa	1	4	20.0	70.0
lähes päivittäin	2	6	30.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 107. Osallistutteko romanisukulaisten juhliin? (L58)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
en	0	1	5.0	5.0
harvemmin	1	2	10.0	15.0
usein	2	17	85.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

TAULUKKO 109. Paljonko romanisuvulla on merkitystä elämässäsi? (L45)

Selite	Pisteet	Määrä	%	Kumulatiivinen %
jonkin verran	1	11	55.0	55.0
erittäin paljon	2	9	45.0	100.0
Yhteensä		20	100.0	

LIITE 4. Kuvioluettelo

KUVIO 1	Romaniyhteisön kulttuuri-identiteetin ulottuvuudet.
KUVIO 2	Romaniuden rakentumiseen vaikuttavat ulottuvuudet.
KUVIO 3	Eksogaamisten perheiden sosiaaliset verkostot.
KUVIO 4	Uskootulleiden romanien elämänmuutos suhteessa romaniuteen.
KUVIO 5	Sitoutumisen malli Boas Shamirin mukaan.
KUVIO 6	Romaniuden sitoutumisen mallintaminen.
KUVIO 7	Aikuisten lasten ja vanhempien sisäisten romani-identiteettien yhteys.
KUVIO 8	Vanhempien ja aikuisten lasten romanikielen käytön intensiteettien yhteys.
KUVIO 9	Vanhempien ja aikuisten lasten kotona noudatetun tapakulttuurin intensiteettien yhteys.
KUVIO 10	Vanhempien ja aikuisten lasten lähisuvun piirissä noudattaman tapakulttuurin intensiteettien yhteys.
KUVIO 11	Vanhempien ja aikuisten lasten laajassa sosiaalisessa ympäristössä noudattaman tapakulttuurin intensiteettien yhteys.
KUVIO 12	Vanhempien romani-identiteetin kokonaismalli.
KUVIO 13	Lasten romani-identiteetin kokonaismalli.

LIITE 5. Pisteytetyt taulukot

(ks. myös romaniuden mittareiden osioiden kuvaus, liite 6.)

Sisäisen romaniuden intensiteetti

TAULUKKO 25. Vanhempien sisäisen romaniuden intensiteetti.

Pistemäärä ¹	Määrä	%	Kumulatiivinen %
0,50	2	10.0	10.0
0,63	1	5.0	15.0
0,75	4	20.0	35.0
0,88	1	5.0	40.0
1,00	4	20.0	60.0
1,13	1	5.0	65.0
1,25	1	5.0	70.0
1,38	2	10.0	80.0
1,50	4	20.0	100.0
Yhteensä	20	100.0	
KA (KH)	1,03	(0,344)	

¹⁾ Asteikko: minimi -2, maksimi +2

TAULUKKO 26. Aikuisten lasten sisäisen romaniuden intensiteetti.

Pistemäärä ¹	Määrä	%	Kumulatiivinen %
-0,12	1	5.0	5.0
0,00	1	5.0	10.0
0,38	1	5.0	15.0
0,63	3	15.0	30.0
0,75	4	20.0	50.0
0,88	4	20.0	70.0
1,00	1	5.0	75.0
1,13	2	10.0	85.0
1,25	1	5.0	90.0
1,63	1	5.0	95.0
1,75	1	5.0	100.0
Yhteensä	20	100.0	
KA (KH)	0,83	(0,449)	

¹⁾ Asteikko: minimi -2, maksimi +2

Romanikielen intensiteetti

TAULUKKO 36. Romanikielen puhumisintensiteetin kokonaisjakauma vanhempien aineistossa.

Pistemäärä ¹	Määrä	%	Kumulatiivinen %
0,00	3	15.0	15.0
0,20	1	5.0	20.0
0,40	4	20.0	40.0
0,60	4	20.0	60.0
0,80	1	5.0	65.0
1,00	0	0	65.0
1,20	1	5.0	70.0
1,40	1	5.0	75.0
1,60	4	20.0	95.0
1,80	1	5.0	100.0
2,00	0	0	
Yhteensä	20	100.0	
KA (KH)	0,79	(0,614)	

¹⁾ Asteikko: minimi -2, maksimi +2

TAULUKKO 37. Romanikielen puhumisintensiteetin kokonaisjakauma lasten aineistossa.

Pistemäärä ¹	Määrä	%	Kumulatiivinen %
-2,0 - -0,50	3	15.0	15.0
0,25	5	25.0	40.0
0,50	4	20.0	60.0
0,75	2	10.0	70.0
1,00	4	20.0	90.0
1,25	1	5.0	95.0
1,50	0	0.0	95.0
1,75	1	5.0	100.0
Yhteensä	20	100.0	
KA (KH)	0,537	(0,527)	

¹⁾ Asteikko: minimi -2, maksimi +2

Tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti kotona

TAULUKKO 71. Vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti kotikontekstissa.

Pistemäärä ¹	Määrä	%	Kumulatiivinen %
0,32	1	5.0	5.0
0,42	1	5.0	10.0
0,64	1	5.0	15.0
0,83	1	5.0	20.0
0,90	1	5.0	25.0
1,01	2	10.0	35.0
1,09	1	5.0	40.0
1,20	3	15.0	55.0
1,27	1	5.0	60.0
1,28	1	5.0	65.0
1,39	1	5.0	70.0
1,40	2	10.0	80.0
1,46	1	5.0	85.0
1,48	1	5.0	90.0
1,53	1	5.0	95.0
1,71	1	5.0	100.0
Yhteensä	20	100.0	
KA (KH)	1,137	(0,367)	

¹⁾ Asteikko: minimi -2, maksimi +2

TAULUKKO 72. Lasten tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti kotikontekstissa.

Pistemäärä ¹	Määrä	%	Kumulatiivinen %
0,25	1	5.0	5.0
0,38	1	5.0	10.0
0,50	2	10.0	20.0
0,88	2	10.0	30.0
1,00	2	10.0	40.0
1,13	3	15.0	55.0
1,25	2	10.0	65.0
1,38	1	5.0	70.0
1,50	1	5.0	75.0
1,63	2	10.0	85.0
1,75	1	5.0	90.0
1,88	1	5.0	95.0
2,00	1	5.0	100.0
Yhteensä	20	100.0	
KA (KH)	1,152	(0,4979)	

¹⁾ Asteikko: minimi -2, maksimi +2

Tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuvun kanssa

TAULUKKO 85. Vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuvussa.

Pistemäärä ¹	Määrä	%	Kumulatiivinen %
0,40	1	5.0	5.0
0,61	1	5.0	10.0
0,77	1	5.0	15.0
1,02	2	10.0	25.0
1,07	1	5.0	30.0
1,09	1	5.0	35.0
1,11	3	15.0	50.0
1,15	1	5.0	55.0
1,18	2	10.0	65.0
1,25	1	5.0	70.0
1,26	2	10.0	80.0
1,37	2	10.0	90.0
1,40	1	5.0	95.0
1,49	1	5.0	100.0
Yhteensä	20	100.0	
KA (KH)	1,111	(0,264)	

¹⁾ Asteikko: minimi -2, maksimi +2

TAULUKKO 86. Lasten tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuvussa.

Pistemäärä ¹	Määrä	%	Kumulatiivinen %
0,33	1	5.0	5.0
0,60	2	10.0	15.0
0,67	1	5.0	20.0
0,80	3	15.0	35.0
0,83	1	5.0	40.0
1,00	4	20.0	60.0
1,17	3	15.0	75.0
1,33	2	10.0	85.0
1,50	2	10.0	95.0
1,67	1	5.0	100.0
Yhteensä	20	100.0	
KA (KH)	1,014	(0,346)	

¹⁾ Asteikko: minimi -2, maksimi +2

Tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti sosiaalisessa ympäristössä

TAULUKKO 114. Vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti sosiaalisessa ympäristössä.

Pistemäärä ¹	Määrä	%	Kumulatiivinen %
0,57	2	10.0	10.0
0,71	2	10.0	20.0
0,86	1	5.0	25.0
1,00	1	5.0	30.0
1,14	7	35.0	65.0
1,29	3	15.0	80.0
1,43	2	10.0	90.0
1,71	1	5.0	95.0
1,86	1	5.0	100.0
Yhteensä	20	100.0	
KA (KH)	1,135	(0,340)	

¹⁾ Asteikko: minimi -2, maksimi +2

TAULUKKO 115. Lasten tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti sosiaalisessa ympäristössä.

Pistemäärä ¹	Määrä	%	Kumulatiivinen %
0,31	2	10.0	10.0
0,38	2	10.0	20.0
0,54	1	5.0	25.0
0,62	1	5.0	30.0
0,69	2	10.0	40.0
0,77	1	5.0	45.0
0,85	1	5.0	50.0
0,92	1	5.0	55.0
1,00	1	5.0	60.0
1,08	1	5.0	65.0
1,15	2	10.0	75.0
1,31	1	5.0	80.0
1,54	1	5.0	85.0
1,62	1	5.0	90.0
1,69	1	5.0	95.0
1,77	1	5.0	100.0
Yhteensä	20	100.0	
KA (KH)	0,901	(0,541)	

¹⁾ Asteikko: minimi -2, maksimi +2

LIITE 6. Romaniuden mittareiden kuvaus

TAULUKKO 119. Kokonaisromaniuden muuttujien kokoaminen kyselylomakkeista (ks. liitteet 1 ja 2) sekä niiden reliabiliteetit.

Ulottuvuus	Osio vanhempain kyselyssä (liite 1)	Osio aikuisten lasten kyselyssä (liite 2)	Reliabiliteetti (α)
SIS Romani-identiteetti	V3, V7, V9, V13, V14, V16, V18, V38 ¹¹⁶ (yht. 8)	L10, L18, L19 (luokiteltu), L22, L25, L26, L29, L36 (yht. 8)	vanhemmat: 0,70 lapset: 0,81
ULK Romanikielen käytön intensiteetti	V20, V21, V22, V23, V24 (yht. 5)	L10, L27, L28, L29 (yht. 4)	vanhemmat: 0,81 lapset: 0,68
ULK Tapakulttuurin intensiteetti kotona	V9, V13, V29 (KA), V30 (KA), V31 (KA), V34, V35, V37 (KA), V59 (yht. 9)	L24, L32, L33, L34, L35 (KA), L41 (KA), L43, L44 (yht. 8)	vanhemmat: 0,70 lapset: 0,77
ULK Tapakulttuurin intensiteetti suvun kesken	V15, V16, V18, V29 (KA), V30-32 (KA), V34, V35 (KA) (yht. 7)	L12, L33, L35 (KA), L36, L41 (KA), L44 (yht. 6)	vanhemmat: 0,61 lapset: 0,44
ULK Tapakulttuurin intensiteetti sosiaalisessa ympäristössä	V30c, V33, V35b, V38, V45, V46, V50, V57 (yht. 8)	L37, L38, L39, L40, L47, L48, L51, L52, L53, L55, L58, L61, L62 (yht. 13)	vanhemmat: 0,59 lapset: 0,86
ULK Romani-identiteetti kokonaisuutena	ULK Romanikielen käytön intensiteetti ULK Tapakulttuurin intensiteetti kotona ULK Tapakulttuurin intensiteetti suvun kesken ULK Tapakulttuurin intensiteetti sosiaalisessa ympäristössä (KA)		vanhemmat: 0,84 lapset: 0,91
KOKONAISS-ROMANIUS	SIS Romani-identiteetti, ULK Romani-identiteetti (KA)		vanhemmat: 0,85 lapset: 0,93

¹¹⁶ V-kirjain ja sen jälkeen oleva numero viittaa vanhempien kyselylomakkeen kysymykseen, L-kirjain numeron kanssa vastaavasti lasten kyselylomakkeen kysymykseen.

LIITE 7. Taulukkoluetelo

Taulukkoluetelossa ovat mukana vain ne taulukot, joihin saatiin kaikilta vastaus vanhempien ($n = 20$) ryhmässä ja vastaavasti aikuisten lasten ($n = 20$) ryhmässä. Tästä syystä seuraavat taulukot puuttuvat luettelosta: 14, 33, 39, 52, 67, 73, 75, 76, 78, 79, 80, 83, 84, 90, 98, 101 sekä 110–113.

Taulukoissa V-kirjain viittaa romanivanhempien kyselylomakkeeseen (liite 1) ja L-kirjain aikuisten lasten kyselylomakkeeseen (liite 2).

TAULUKKO 1	Romaniuden keskeiset tunnusmerkit eri tutkijoiden mukaan.
TAULUKKO 2	Tutkimukseen valitut romaniuden latentit faktorit.
TAULUKKO 3	Tutkimusaineistot ja suoritettut analyysit.
TAULUKKO 4	Eksogaamisten perheiden vanhemmat sukupuolen, ikäryhmän ja puolison etnisen taustan mukaan. (V)
TAULUKKO 5	Aineiston aikuiset lapset ikäryhmän, sukupuolen ja puolison etnisen taustan mukaan. (L)
TAULUKKO 6	Monimenetelmätutkimuksen näkökulmia aineiston hankkimiseen ja analysointiin.
TAULUKKO 7	Romaniuden intensiteettien tarkastelua. (V, L)
TAULUKKO 8	Kumpi kulttuuri on vahvempi perheessänne? (V)
TAULUKKO 9	Kumpaa kulttuuria haluat lastesi elävän ja miksi? (V)
TAULUKKO 10	Miten koet olosi sukulaisten ja toisten romanien parissa? (L)
TAULUKKO 11	Laulatteko perinteisiä kaaleen (romani)lauluja? (V)
TAULUKKO 12	Miten suhtaudut romanikulttuuriin? (V)
TAULUKKO 13	Miten haluaisit lastesi noudattavan romanitapoja? (V)
TAULUKKO 15	Millainen kasvatustavoite teillä on lasten kohdalla? (V)
TAULUKKO 16	Tunnetko kuuluvasi romaniheimoon? (L)
TAULUKKO 17	Miten määrittelet romani-identiteettisi asteikolla 1–10? (L)
TAULUKKO 18	Voitko olla ylpeä romanitaustastasi? (L)
TAULUKKO 19	Oletko saanut romanikielen opetusta, missä, milloin ja miten pitkään? (V)
TAULUKKO 20	Miten arvostat romanikielen osaamista ja säilymistä? (V)
TAULUKKO 21	Miten itse suhtaudut romanikulttuuriin? Kunnioitatko ja arvostatko sitä? (L)

TAULUKKO 22	Miten haluaisit omien lastesi noudattavan romanitapoja? (L)
TAULUKKO 23	Miten koet oman romani-identiteettisi? (L)
TAULUKKO 24	Onko sinulla perintökoruja vanhemmilta tai isovanhemmilta? (L)
TAULUKKO 25	Vanhempien sisäisen romaniuden intensiteetti. (V)
TAULUKKO 26	Aikuisten lasten sisäisen romaniuden intensiteetti. (L)
TAULUKKO 27	Kuinka hyvin osaatte romanikieltä? (V)
TAULUKKO 28	Onko kodissanne romanikirjallisuutta, sanakirjoja tai kielioppikirjoja tai evankeliumeja? (V)
TAULUKKO 29	Käyttääkö romanipuoliso romanikieltä sukulaisten tai ystävien kanssa? (V)
TAULUKKO 30	Käytetäänkö kodissanne romanikieltä? (V)
TAULUKKO 31	Keiden kanssa romanipuoliso käyttää romanikieltä? (V)
TAULUKKO 32	Miten hyvin osaat romanikieltä? (L)
TAULUKKO 34	Oletko kuullut romani-isovanhempien tai -vanhempasi puhuvan romanikieltä? (L)
TAULUKKO 35	Miten suhtaudut romanikieleen? (L)
TAULUKKO 36	Romanikielen puhumisintensiteetin kokonaisjakauma vanhempien aineistossa. (V)
TAULUKKO 37	Romanikielen puhumisintensiteetin kokonaisjakauma lasten aineistossa. (L)
TAULUKKO 38	Odotatko aikuisilta lapsiltasi romanikäyttäytymistä? (V)
TAULUKKO 40	Millä tavalla romanikulttuurin noudattaminen ilmenee kodissanne? (V)
TAULUKKO 41	Teitittelevätkö lapsenne teitä eli omia vanhempiaan? (V)
TAULUKKO 42	Teitittelevätkö lapsenne isovanhempia? (V)
TAULUKKO 43	Teitittelevätkö lapsenne muita vanhempia romaneita? (V)
TAULUKKO 44	Kutsuvatko lapsenne teitä etunimellä? (V)
TAULUKKO 45	Kutsuvatko lapset vanhempiaan nimillä äiti tai isä? (V)
TAULUKKO 46	Miten lapset pukeutuvat menessään muiden romanisukulaisten luo kuin isovanhempien? (V)
TAULUKKO 47	Miten lapset pukeutuvat menessään isovanhempien luo? (V)
TAULUKKO 48	Miten lasten pukeutuminen ilmenee eri tilanteissa? (V)
TAULUKKO 49	Noudattavatko lapsenne romanipuhuttua? (V)
TAULUKKO 50	Osaavatko lapsenne hävetä tiettyjä asioita romanittain? (V)

TAULUKKO 51	Välttävtkö lapsenne puhumista seksuaalisista asioista vanhempien läsnä ollessa? (V)
TAULUKKO 53	Onko lapsille teetetty perintökoruja tai ovatko saaneet? (V)
TAULUKKO 54	Miten ei-romanipuoliso on sitoutunut romanikulttuuria kunnioittavaan pukeutumiseen? (V)
TAULUKKO 55	Miten ei-romanipuoliso noudattaa romanipuhtautta? (V)
TAULUKKO 56	Miten ei-romanipuoliso noudattaa puhtautta pyykinpesussa? (V)
TAULUKKO 57	Miten ei-romanipuoliso noudattaa romanitapoja keittiössä? (V)
TAULUKKO 58	Pukeudutko perinteisesti romanitapojen mukaisesti? (L)
TAULUKKO 59	Noudatanko elämässäsi romanitapoja? (L)
TAULUKKO 60	Keitä teitittelet? (L)
TAULUKKO 61	Miten koet romanitapojen vaikutuksen omassa elämässäsi? (L)
TAULUKKO 62	Teititteletkö omia vanhempia? (L)
TAULUKKO 63	Teititteletkö isovanhempia? (L)
TAULUKKO 64	Teititteletkö muita vanhempia romaneita? (L)
TAULUKKO 65	Kutsutko vanhempiasi etunimellä? (L)
TAULUKKO 66	Kutsuvatko lapset vanhempiaan äiti tai isä nimillä? (L)
TAULUKKO 68	Miten noudatat romanitapoja vaatetuksessa? (L)
TAULUKKO 69	Miten noudatat romanitapoja osoittamalla kunnioitusta? (L)
TAULUKKO 70	Miten noudatat romanitapoja romanipuhtausasioissa? (L)
TAULUKKO 71	Vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti kotikontekstissa. (V)
TAULUKKO 72	Lasten tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti kotikontekstissa. (L)
TAULUKKO 74	Oletteko opettaneet lapsillenne romanitapoja? (V)
TAULUKKO 77	Oletteko opettaneet lapsillenne romanitapoja? (L)
TAULUKKO 81	Kuinka paljon lapset kunnioittavat vanhempia ihmisiä? (V)
TAULUKKO 82	Vieraamat romanit eivät pidä minua romanina, mikäli en noudata romanitapoja. (L)
TAULUKKO 85	Vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuvussa. (V)
TAULUKKO 86	Lasten tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti lähisuvussa. (L)
TAULUKKO 87	Millä kuvaisit ystäväsi kaaleenmoisuutta/romaniutta? (V)

TAULUKKO 88	Koostuvatko ystäväpiirinne enimmäkseen gaajeista (valkolaisista) vai kaaleista (romaneista)? (L)
TAULUKKO 89	Kuinka luonnehtisitte kontaktianne romanisukulaisiinne? (V)
TAULUKKO 91	Käykö teillä kylässä muita romaneja? (V)
TAULUKKO 92	Millainen suhde teillä on muihin paikkakuntanne romaneihin? (V)
TAULUKKO 93	Osallistutteko romanisukulaisten juhliin? (V)
TAULUKKO 94	Halveksivatko romanit sinua, mikäli et noudata romanitapoja? (L)
TAULUKKO 95	Romanit arvostavat minua ja tunnen kuuluvani joukkoon. (L)
TAULUKKO 96	Koetko, että sinut täysin hyväksytään joukkoon? (L)
TAULUKKO 97	Viihdyn hyvin sukulaisten ja toisten romanien kanssa? (L)
TAULUKKO 99	Miten kuvaisit ystäväsi romaniutta, aikuinen lapsi? (L)
TAULUKKO 100	Kumpien kavereiden kanssa vietät enemmän aikaa? (L)
TAULUKKO 102	Millainen vaikutus kantaväestön ja romaniystävillä on sinuun? (L)
TAULUKKO 103	Kuinka usein käytte kylässä romanisukulaisten luona? (V)
TAULUKKO 104	Kuinka usein teillä käy romanisukulaisia kylässä? (L)
TAULUKKO 105	Käykö teillä kylässä muita romaneja? (L)
TAULUKKO 106	Kuinka luonnehtisitte kontaktianne muihin romaneihin? (L)
TAULUKKO 107	Osallistutteko romanisukulaisten juhliin? (L)
TAULUKKO 108	Kummat sukulaiset ovat läheisimpiä sinulle? (V)
TAULUKKO 109	Paljonko romanisuvulla on merkitystä elämässäsi? (L)
TAULUKKO 114	Vanhempien tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti sosiaalisessa ympäristössä. (V)
TAULUKKO 115	Lasten tapakulttuurin noudattamisen intensiteetti sosiaalisessa ympäristössä. (L)
TAULUKKO 116A	Sisäisen romaniuden osatekijöiden väliset yhteydet vanhempien aineistossa. (V)
TAULUKKO 116B	Ulkoisen romaniuden osatekijöiden väliset yhteydet vanhempien aineistossa. (V)
TAULUKKO 117A	Sisäisen romaniuden osatekijöiden väliset yhteydet lasten aineistossa. (L)
TAULUKKO 117B	Ulkoisen romaniuden osatekijöiden väliset yhteydet lasten aineistossa. (L)
TAULUKKO 118A	Vanhempien sisäisen ja ulkoisen ja kokonaisromaniuden väliset korrelaatiot (V)

TAULUKKO 118B	Aikuisten lasten sisäisen ja ulkoisen ja kokonaisromaniuden väliset korrelaatiot. (L)
TAULUKKO 119	Kokonaisromaniuden muuttujien kokoaminen kyselylomakkeista sekä niiden reliabiliteetit. (V, L)

Henry Hedman

Olen koko aikuisikäni toiminut romanivaikuttajana romanien asemaa edistävässä kansallisissa ja kansainvälisissä tehtävissä. Olen teologi, tietokirjailija, romanikielen kääntäjä ja muusikko sekä arvonimeltäni opetusneuvos.

Eksogaamiseen romaniperheeseeni kuuluu vaimon lisäksi viisi lasta, hevonen, poni, kissa ja koira. Vaimoni kuuluu pääväestöön, samoin toisen poikani vaimo. Olen vuosia tutkinut, miten romanius, mustalaisuus siirtyy seuraaville sukupolville ja onko sisäisellä ja ulkoisella romaniudella tulevaisuutta. Tutkimuksessani selvitin myös isovanhempien asemaa ja merkitystä romanikulttuurin vahvistajana ja välittäjänä seuraaville sukupolville. Aiemmin ei ole tehty tutkimusta, joka olisi keskittynyt eksogaamisten perheiden romaniuden jatkuvuuden edellytyksiin, joten tämä tutkimus täyttää tätä tutkimuskentän aukkoa.

Väitöskirjassani sivuan myös uskoontulon vaikutusta mustalaisuuteen. Tutkimus osoitti, ettei uskoontulo vaikuttanut juurikaan romani-identiteettiin, mutta sitäkin enemmän ulkoiseen käyttäytymiseen ja sisäisiin arvoihin.

Olen toiminut vuosina 2012–2020 Helsingin yliopiston opettajana, vastaten romaniopinnoista romanien historian, kulttuurin, kielen, uskonnon ja musiikin osalta. Sen jälkeen toimin yliopistolla romaniuden tutkijana. Aiemmin toimin romanikielen tutkijana 2001–2011 Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa (sittemmin Kotimaisten kielten keskus). Olen tehnyt kolme romanikielen oppikirjaa, kenttätutkimuksen romanikielen asemasta, käytöstä ja asenteista, julkaissut useita gospelmusiikin soololevyjä sekä kääntänyt romanikielelle satukirjoja ja hengellistä kirjallisuutta. Romaniasioiden asiantuntijana ja muusikko-evangelistana olen luennoinut ja esiintynyt paljon etenkin Suomessa, myös radio- ja tv-ohjelmissa.

Toimin (1996–2002) vuonna 1906 perustetun Romano Mission ensimmäisenä romanitaustaisena toiminnanjohtajana. Varsovassa työskentelin (1999–2000) Etyjin alaisen Contact Point for Roma and Sinti informaatiokeskuksen erityisasiantuntijana.

Kansainvälisiä ja kansallisia luottamustehtäviä:

- International Romani Union (IRU), kabinetin neuvonantaja vuodesta 2024
- OPH:n romanikielen elvytysryhmän puheenjohtaja 2021–2022, jatkan ohjausryhmässä
- Kotuksen alaisen Romanikielen lautakunnan jäsen 1997 lähtien ja puheenjohtaja 2018 lähtien
- STM:n Romaniasiain neuvottelukunnan jäsen 1986–2020
- International Holocaust Remembrance Alliance, jäsen 2018–2021, UM:n nimeämä edustaja
- Auschwitzin kansainvälisen komitean jäsen 2012–2014, UM:n nimeämä edustaja
- Euroopan neuvoston MGS-Rom, asiantuntijaryhmän jäsen 2002–2010
- Kansainvälinen romanijärjestö Gatief, hallituksen jäsen 1996–2001
- Aikamedia Oy:n myöntämä Vuoden 2016 gospelmuusikko tunnustuspalkinto
- Opetushallituksen ja Romaniasiain neuvottelukunnan 2010 myöntämä tunnustuspalkinto romanikielen materiaalin ja koulutuksen hyväksi tehdystä työstä.